БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.
III
3092/22.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч. 3092/22.

5/b

3092/22.

БИБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ
ПОДЪ РЕДАКЦІЄЮ И. БЕЛЕЯ
Томъ XXII.

ВЛАСНЫМИ СИЛАМИ

ПОВѢСТЬ

ЗЪ ШВАЙЦАРСКОГО ЖИТЯ

ВИЛЬГЕЛЬМИНЫ ГИЛЬЕРНЪ

Цѣна 1 зр. 20 кр. а. в.

У ЛЬВОВѢ
Накладомъ редакціи „Дѣла“
1887

06

Литературный додатокъ „Дѣла“

БИБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ
ПОДЪ РЕДАКЦІЄЮ И. БЕЛЕЯ.
Томъ XXII.

ВЛАСНЫМИ СИЛАМИ

ПОВѢСТЬ
ЗЪ ШВАЙЦАРСКОГО ЖИТЯ
ВИЛЬГЕЛЬМИНЫ ГИЛЄРНЪ
(Зъ нѣмецкого)

3092/22.

БІБЛІОТЕКА НАУКОВ. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

У ЛЬВОВѢ
Накладомъ редакціи „Дѣла“

Зъ друкарнѣ „Товариства имени Шевченка“ подъ зарядомъ К. Бедна ского
1886

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 23884

I.

По довгôй непогодѣ вырынуло зновъ ясне сонце и повными промѣнями срѣбломъ — золотомъ розлилось по Цурихскôмъ озерѣ. Филююча вода гралась съ сонцемъ, якъ граєсь молода весела дѣвчина съ блискучимъ новымъ намистомъ. Вогка земля жадно втягала въ себе тепле промѣня, мокрй корчѣ и травы вкрывались ôтъ него блескомъ, а дерева стрясали росу зъ своихъ листкôвъ. Надъ вершками Альпъ, що здавались сягати самого неба, висѣла пошарпана мѣсцями заслона зъ хмаръ. Бѣлй верхи вырынали одинъ по другôмъ зъ синои глубени. Скрôзь було повно свѣтла и блеску, анѣ одна тѣнь не хмарила ясного чола дня; при тôмъ однакъ не було и спеки на свѣжо обмытôй земли, ôтдыхаючôй свѣжостею и вонею. Цвѣты и листки деревъ, зъ котрыхъ сполокавъ дощь всякій найдрôбнѣйшій порошокъ, выливали сильнѣйшй пахощѣ, а розлитый по цѣлôй атмосферѣ вогкій подувъ вѣтру придавлявъ, здавалось, горячй промѣня сонця. Безчисленнй блискучй каплѣ дрожали, наче живе срѣбло, на мягкôй муравѣ, що тягнулась ôтъ озера до роскôшныхъ палатъ, що стояли надъ берегомъ середъ рядôвъ цвитучихъ каштанôвъ.

— Ахъ, якъ тутъ здорово! — роздався звучный голосъ разомъ съ глубокимъ зôтхненємъ. Тринайцятьлѣтній хлопець увôйшовъ въ городъ, що окружавъ одну зъ прибережныхъ палатъ и почавъ жадно втягати въ себе свѣжій ранѣшній воздухъ. Середъ богатства природы стояло бѣдне, хоровите дитя. До чола єго прикрѣпленый бувъ широкій, зеленый, шовковый дашокъ, зъ пôдъ котрого несмѣло глядѣли очи на блискуче свѣтло сонця. Хлопець не мôгъ мимо дашка

знести сего блеску, бо ôтвернувъ голову въ противну сторону и съ нѣмымъ болемъ зрѣкся оглядати чудову красу Божого свѣта. Бѣдняка! ôнъ мусѣвъ вже привыкнути до сего! — Влѣпивши взôръ въ землю зôйшовъ хлопчина, одѣтый въ довгій ватованый плащь, по сходахъ передъ домомъ; коли сходивъ, наступивъ сильнѣйше одною ногою на камѣнь и въ тôмъ дався чути легкій бренькôтъ: нога тая замкнена була въ зелѣзну машинку, яку звычайно дають дѣтямъ, западаючимъ на т. зв. англійску слабôсть. Хлопчина сходивъ поволи и вкôнци сѣвъ на послѣднôмъ ступени. Навыкнувши глядѣти все въ землю, познакомився съ нею докладно и бачивъ тое, чого не бачила може нѣяка друга дитина. Для него набрало ваги житє бѣдного хробачка, що повзавъ єму по пôдъ ноги, а єго нога нѣколи не придавила звѣрятка, по котрôмъ ступають необережно всѣ другî люде. Ôнъ навчився вже заздалегôдь приглядатись пильно до всего, до найменшихъ и на око зовсѣмъ маловажныхъ дрôбниць и умѣвъ ôтчути-ôтгадати ихъ ваготу.

Сидѣвъ и глядѣвъ съ вдоволенємъ на сей маленькій свѣтъ, що розстелювався передъ нимъ, розважаючи всѣ користнî и некористнî змѣны, якî спровадивъ въ нѣмъ дощь. Одно спостереженє приходило за другимъ. Де-жь то пробували пôдчасъ непогоды тî гарнî метелики, котрî теперь лѣтали зъ цвѣтки на цвѣтку, не могучи однакъ нѣгде присѣсти, бо цвѣты були ще мокрî зъ дощу и поили ихъ мѣсто солодощѣвъ... слезами? Ехъ, цѣкавî-жь бо тî мотылѣ, цѣкавî! Цвѣтки не могли рушитись зъ мѣсця и мусѣли перенести дощь и бурю, а они сховавшись на дощь въ сухе безпечне мѣсце, хотѣли теперь выцѣлувати слѣды непогоды на своихъ роскôшныхъ товаришкахъ. — Коло хлопця сидѣвъ одинъ пестренькій мотыль, сидѣвъ довго не рухаючись, наче хотѣвъ ôтпочити по бурѣ. Хлопець не рухався такожь и не полохавъ мотылька. По хвили почавъ мотыль пôдносити и спускати крыльця, неначе хотѣвъ пересвѣдчитись о ихъ силѣ, а ôттакъ пôднѣсся легесенько и полетѣвши сѣвъ на цвѣтку, котра бôльше ôтъ другихъ товаришокъ смѣялась въ повнôмъ блеску сонця.

Хлопець звернувъ тревожно очи до дверей дому и слѣдивъ, чи не глядить хто за нимъ. Не було нѣкого. Здобува-

ючись на ôтвагу, пустився ôнъ въ погоню за мотылемъ. Зловити єго не хотѣвъ ôнъ, хорони Боже! — ôнъ хотѣвъ тôлько глядѣти на тоє чудово гарне сотворѣнє. „Сюды, сюды — мôй любый“ — кликавъ ваблячи єго, але мотыль, звычайно мотыль полетѣвъ до озера на терасу, прикрыту наче дахомъ старыми грубыми каштанами, котрои зелѣзну балюстраду обмывало долиною озеро. Крôзь передѣлы выгнутого старымъ стильомъ поруча яснѣла вже здалека блакитна хвиля. Бувъ се прегарный видъ для хлопця, котрый бачивъ воду наче въ рамы оправлену, а вода тая не разила блескомъ єго слабыхъ оченятъ и не потребувавъ пôдносити ихъ до горы, щобы єи побачити. Обернувшись и не побачивши нѣкого за собою, ставъ ôнъ ще ôтважнѣйшимъ и зôйшовъ за своимъ крылатымъ провôдникомъ ажь на конець терасы. Тутъ мусѣвъ вже задержатись, а мотыль перелетѣвъ по надъ поруче и почавъ надъ водою заводити веселй игры съ товаришами. „Якъ то єму добре“ — подумавъ хлопець и глядѣвъ на перемѣну то на пышнокрыле звѣрятко, то на свою ногу, заковану въ тяжке зелѣзо. Ахъ! ôнъ не хотѣвъ бы вже навѣть лѣтати, щобы тôлько мôгъ бѣгати такъ, якъ бѣгають сусѣдскй дѣти, або щобы мôгъ хочь такъ свобôдно глядѣти на свѣтъ Божій, якъ глядять другй! Булобы певно прійшло єму на думку, що єсть дуже нещасливымъ хлопцемъ, однакъ въ тôй хвили наднѣсъ свѣжій вѣтрець голосъ дзвона зъ пароходу. За хвилю приѣде пароходъ... тая гадка заняла зовсѣмъ хлопця и ôнъ забувъ про се, о чѣмъ попередно такъ довго думавъ. Утомившись стоячи, сѣвъ ôнъ на одну зъ зелѣзныхъ лавокъ въ огородѣ, зъ ôтки було дуже выгôдно приглядатись цѣлому чудовому виднокругови. Коли такъ сидячи выжидавъ пароходу, дався чути надъ озеромъ другій, бôльше торжественный звукъ, що розливавсь лагôдными филями по широкôмъ просторѣ. Були се недѣльнй дзвоны, гомонячй зъ церковныхъ вежь Цуриху, Раперсвилю и другихъ прибережныхъ мѣстъ. Пôдъ вплывомъ гармонійнои пѣсни дзвонôвъ вырôвнювалось гладке зеркало воды; вѣтрець притихъ зовсѣмъ, птахи перестали щебетати. На цѣлôмъ непрогляднôмъ побережу сплывались найрôжнороднѣйшй звуки дзвонôвъ въ одинъ могучій гимнъ, що плывъ свобôдно и маєстатично зъ спижовыхъ грудей передъ престолъ Всевышного. Рôвночасно съ гомономъ

дзвонôвъ лучились такожь и душѣ побожныхъ зô всѣхъ сторôнъ въ одно чутє, одну гадку. Гадка тая ôтбивалась въ цѣлôй роскôшнôй природѣ сеи романтичнои стороны, — єи ôтчуло такожь въ цѣлôй повнотѣ тоє бѣдне, хоробою утомлене дитя: була се гадка о Сотворителю. Поволи слабли голосы дзвонôвъ, одинъ замовкавъ по другôмъ, ажь вкôнци одинъ тôлько дзвôнокъ останный — ôтзывавсь прорываными звуками, пригадуючи уступаючй зъ уявы чоловѣка мрѣ, що наче на прощанє ôтъ часу до часу втискаются мѣжь гадки єго. Тую тишину, повну гармонійныхъ звукôвъ перервавъ свистъ ôтплываючого парохода. Филѣ пôднялись и прискаючи пѣною обливали пôдмуроване терасы. Шумъ и лоскôтъ машины розлягався по водѣ зразу далеко, ôттакъ чимъ разъ близше, ажь вкôнци вырынувъ маєстатично гордый парохôдъ, затемнюючи чорною парою блакитный небосклôнъ. На покладѣ стояли веселй, говôрливй люде съ ясными капелюхами и рôжнобарвными парасолями, любуючись яснымъ сонѣшнимъ днемъ, симъ чудомъ Швайцаріи.

Хлопцеви било серце въ тактъ машины, ôнъ вытягнувъ руки тужно въ передъ: ахъ, якъ же-жь хотѣвъ бы ôнъ поплысти на тôмъ легесенько пролѣтаючôмъ корабли! куды?— ôнъ самъ того не знавъ, ôнъ перся лишь въ тую мрачну даль, де чувъ послѣдный разъ завмираючій звукъ дзвонôвъ. Опершись на поручи слухавъ, якъ спѣненй филѣ шумѣли збѣгаючись за переплываючимъ пароходомъ зовсѣмъ такъ, якъ збѣгаєсь по якôмсь незвычайнôмъ случаю цѣкава громада людей, розпытуючись и гуторячи о тôмъ, що було и проминуло.

— „Гейже, Стефанку, бачнôсть! Заразъ прибѣжу до тебе!“ — роздався голосъ малои дѣвчинки зъ сусѣдного огорода. А коли хлопець пôднѣсъ голову, побачивъ съ невысказанымъ перелякомъ дѣвчинку стоячу на мурѣ, котрый ôтдѣлювавъ терасы обохъ сусѣдныхъ огородôвъ ôтъ озера. Дорога, котрою пустилась ити шалена дѣвчина, була найбôльше на двѣ долонѣ широка, якъ бувають звычайно такй камѣннй передѣлы. На мурѣ стояла выпрямившись осьмолѣтна дѣвчинка и готовилась розпочати небезпечну дорогу. Вѣтеръ втискався въ єи легоньку одѣжь и ôтгортавъ зъ чола темнй кучерики. Гнучка стать єи принадно ôтбивалась въ блиску-

чôмъ озерѣ, до котрого могла впасти разъ тôлько похитнувшись. Хлопець, побачивши свою молоду товаришку на вузкôмъ мурѣ надъ водою здрôгнувся и схопився ôтъ переляку рученятами за голову.

— Марійко, бôйся Бога — вернися, не роби сего — кликнувъ ôнъ ѣй на зустрѣчь дрожачимъ голосомъ.

— Не бôйся, мôй ты заячику!“ — ôткликнула смѣючись — якъ упаду въ озеро, то назадъ выплыну.

И легко полинула наче пташка, ставлячи певно крокъ за крокомъ, вытягаючи рамена наче крыла, перехиляючись то въ право то въ лѣво, щобы задержати рôвновагу. Хлопчина, глядячи на неи заперъ духъ въ собѣ; чоло и руки покрылись въ него зимнымъ потомъ. Двѣ минуты мала ще тревати дорога дѣвчины и тй двѣ минуты здались ѳму двома довгими роками. Вкôнци дôйшла до кôнця муру. Ôнъ пôдскочивъ до неи, вытягаючи свои слабй рамена, щобы ѳи придержати, але она однымъ скокомъ була вже коло него на земли.

— Гопъ, я вже тутъ — смѣялась, пôдскакуючи — якъ то они тамъ въ дома головы ломати собѣ будуть, якимъ способомъ подѣлася я зъ огороду не выходячи за ворота! —

Задержалась и глянула на хлопця.

— Алежь Стефанку, менѣ здаѳся, що ты плачешь?

— Моя Марійко, я такъ перелякався!

Марійка почала гнѣватись.

— Встыдайся, такій великій хлопець и плаче, та й чогожь?!

Взяла ѳго приязно за руку.

— Слухай, зновъ будуть тебе болѣти очи. Тажь бачишь добре, що я не упала въ воду; я мала бы упасти въ воду? — а, се бы було доперва гарно!

— Ты така дуже ôтважна, Марійко — сказавъ хлопець — боюся дуже, щобы тобѣ не лучилось яке нещастѳ.

— Ехъ ты трусе, ты! Та се тобѣ лише такъ здаѳсь, бо ты нѣколи не бѣгаѳшь, не лазишь нѣкуды, а все тôлько сидишь въ комнатѣ. Но-но, роби лише такъ дальше, а буде колись зъ тебе гарный мущина!

Хлопчина глянувъ якимсь дивнымъ взоромъ на дѣвчину, що такъ неоглядно ударила въ ѳго найчутливѣйшй струны;

тихій смутокъ выступивъ на єго лице, не сказавъ однакъ анѣ одного словечка. Дѣвчина ôтгадала, що дôткнула єго прикро, тожь приступила до него и взяла єго приязно за руку.

— Стефанку, будемо бавитись?

— А въ що? — поспытавъ хлопець, отираючи послѣдну слезу зъ лиця, котра палила єго мовь огонь.

— Ты будешь дитиною, а я твоєю мамою!

— Нѣ, Марійко, позволь менѣ хочь одинъ разъ, щобы я бувъ твоимъ ôтцемъ а ты моєю донькою — просивъ хлопець. — Атже жь ты пять лѣтъ молодша ôтъ мене.

— Такъ, се правда, але о скôлько зновъ бôльша я и сильнѣйша ôтъ тебе — ôтповѣла дѣвчина надумавшись, и при тôмъ взяла бѣдного хлопця въ обѣ руки, повернула нимъ въ одну и другу сторону и зручно положила єго на лавку.

— Видишь? Мусишь робити, що я захочу. Я буду твоя мати, а ты моимъ сыномъ.

— Роби, що хочешь — ôтповѣвъ ôнъ лагôдно — я у всѣмъ буду тебе слухати. Коли выросту и поздоровшаю, то побачишь, що ты будешь мусѣла мене слухати!

— Добре, добре... побачимо! — засмѣялась дѣвчина и обернулась зручно на пятѣ. Опôсля розвинула шнурокъ, котрымъ обвита була въ поясѣ наче монахъ и почала съ невысказаною зручностю скакати черезъ него що разъ то скорше и высше, ажь вкôнци ставъ шнурокъ рухомымъ перстенемъ, черезъ котрого середину пробивалось кождой секунды зручне дѣвча. Жадна дитина въ цѣлôмъ Цуриху не умѣла такъ гарно и зручно скакати черезъ шнурокъ якъ Марійка, навѣть старшй єи братя не могли въ тôмъ ѣй дорôвнати. Стефанъ глядѣвъ на дѣвчину напôвъ онѣмѣвши зъ дивуваня, якъ могла она наче еластична пилка подаватись въ однôй хвили въ гору и въ долину такъ швидко, що, здавалось, не дотыкалась навѣть землѣ. Въ великôмъ поспѣху ледво могла дѣвчина числити свои щасливй скоки. „Пятьдесять одинъ, пятьдесять два..“ числила она дивуючи бѣдного хлопця чимъ-разъ бôльше. Вкôнци зачѣпився шнурокъ за єи довгй кучерики и се положило конець забавѣ.

— Но, Стефанку — сказала ôтдыхаючи глубоко и звертаючи на него сіяючй ôтъ утѣхи очи — чи зъумѣєшь такъ, якъ выростешь?

— Нѣ, такъ не зъумѣю нѣколи, але думаю, що не потреба доконче умѣти скакати, щобы можна бути честнымъ чоловѣкомъ — ôтповѣвъ хлопець поважно.

— Го, го! якъ ты не будешь умѣти всего того, що я умѣю, то зовсѣмъ не дбаю о тебе, розумѣєшь?... Добрый хлопець повиненъ мати ôтвагу, а ты єи не маєшь и єси зовсѣмъ до нѣчого. Ты певно въ твоимъ житю не выбивъ ще жаднои дитины. То встыдъ для хлопця — отъ мои братя то минѣ разъ хлопцѣ: бются цѣлыми днями!

— Я нѣкого не хочу бити, бо се не гарно — наколибъ однако хотѣвъ я, то зъумѣвъ-бы и тоє зробити!

— Нѣ, ты не зъумѣвъ-бы сего, ты надто розлѣзлый и слабый. Хто умѣє гнѣватись, той умѣє и бити: якъ розлютится, то бьє, кого лишь може, о нѣчо бôльше не пытаючи. А ты, чи гнѣвався коли на кого?

— Нѣ, нѣколи, бо и за щожь мавъ я гнѣватися? Всѣ суть для мене такй добрй, нѣхто не скаже менѣ лихого слова, нѣхто мене не ударить. Усе, що лишь роблять для мене, роблять для мого добра; за що жь отже мавъ бы я гнѣватись?

— Гмъ! — ôтповѣла Марійка якимсь дивнымъ голосомъ. — Ты дѣйстно якійсь незвычайно добрый хлопець.

Вытягнула ôттакъ зъ кишенѣ велику мягку морелю и вкусила єи такъ, що ажь сокъ полився. Стефанкови наплыла вся слина до губы.

— Хочешь? — поспытала и подала єму другу морелю, ще красшу ôтъ першои. Мореля була дуже принадна, цѣла була неначе зъ оксамиту.

Стефанъ боровся самъ съ собою.

— Нѣ.. нѣ... не можу!

— А се чому?

— Менѣ не вôльно ѣсти сырыхъ овочѣвъ, а лише смаженй. Мати заборонила!

— Боже мôй! — сказала дѣвчина. — Твоя мати заборонює тобѣ всего!

И глянула милосерно на хлопця, котрого очи впились

лакомо въ принадный овочь. Ôттакъ сховала морелю до кишенѣ и сама перестала такожь ѣсти, нехотячи своему товаришеви завдавати ще бôльше муки.

— Но, а теперь будемо бавитись! — сказала. — Уважай, поведу тебе до учителя, будешь ходити до школы; маєшь вже шѣсть лѣтъ, а не умѣєшь анѣ читати анѣ писати. По дорозѣ станешь кричати и не схочешь дальше йти; на крикъ твôй збѣгнутся люде и будуть дивуватись, якій ты ледащо. А! отъ и Филяксъ... прійшовъ въ самъ добрый часъ, буде учителемъ! — И поскочила до великого жовтого пса зъ горы св. Бернарда, котрый надходивъ поважно, хотячи дôзнатись, що дѣє єго молодый панъ.

— Филяксъ, мôй любый Филяксъ! — кричала дѣвчина — а, се гарно, ходи сюды, сѣдай... такъ! Чого тутъ зновъ нюхаєшь? Ага, пронюхавъ морелѣ въ кишени! Но... маєшь! И роздерла морелю на дрôбнѣ кусники и дразнила великана, выдѣлюючи єму справдѣ гомеопатичнѣ дозы.

Песъ бравъ терпеливо бородатыми губами дрôбнѣ порціи зъ маленькои ручки и тôлько ôтъ часу до часу наклонювавъ дѣвчину до поспѣху, дотыкаючи єи руку своєю тяжкою лапою. Вкôнци скôнчилося снѣданє. Филяксъ отеръ пысокъ въ колѣна Стефана и гарна забава мала вже розпочатись. Дѣти наклонили Филякса, щобы своє великаньске тѣло зложивъ на однôй зъ камянныхъ лавокъ и принявся ôдограти ролю учителя. Стефанъ розъохотився такъ, що незважаючи на бôль очей, заложивъ свôй зеленый дашокъ на голову псови. На сей комичный видъ занеслись обоє дѣти веселымъ, голоснымъ реготомъ.

Наразъ, наче грôмъ зъ ясного неба, дався чути голосъ ôтъ стороны дому:

— Всемогучій Боже! Стефане! Чи ты хочешь смерти пожити на тôмъ вогкôмъ воздусѣ?

Женщина, зъ котрои устъ выйшли тѝ слова, була ще молода и гарна. Съ тревожнымъ поглядомъ нôдбѣгла она до хлопця, мовь бы лякалась, що филѣ озера заберуть єго, заки добѣжить до него.

— Легкодушна дитино, въ такій холодный часъ выходити надъ озеро?! Чи вже не можна тебе нѣколи на одинъ крокъ вôдступити? Де-жь єсть панъ Фельдгаймъ?

— Въ своєй кôмнатѣ, дорога мамо, — ôтповѣвъ хлопець лагôдно, ôтбираючи Филяксови зеленый дашокъ и вкладаючи єго собѣ на чоло, — а Марійка чи не могла бы ити такожь зô мною?

— А! Марійка, добридень! — сказала зворушена женщина. — Найлѣпше буде, коли Стефанко ôтпôчне собѣ теперь трохи, бо я вже здалека чула, якъ голосно вы тутъ бавились. До побаченя, моє дороге дитя, прійдешь колись на другій разъ.

Лице Марійки зайшло гнѣвомъ на тую несподѣвану ôтправу, але Стефанъ подавъ ѣй руку и прошептавъ:

— Видишь, Марійко, якъ менѣ сумно, що мушу покинути твоє товариство и ити до дому, а мимо сего не гнѣваюсь. Тожь и ты не гнѣвайсь, Марійко! Незадовго зновъ буде ту сухо и тепло, такъ що буду мôгъ выйти на свѣжій воздухъ.

— Що до мене — ôтповѣла гнѣвно дѣвчина — то може собѣ твоя мати тебе завити и въ бавовну.

Сказавши тоє побѣгла она въ сторону дому своихъ родичѣвъ.

— Чи се товариство для тебе? — сказала молода женщина и вôйшла съ Стефаномъ въ дверѣ палаты. Зъ дверей входилось до малыхъ сѣней, освѣтленыхъ легко промѣнями сонця, що продирались крôзь шклянну стелю. Зъ сѣней вели по обохъ сторонахъ дверѣ до комнатъ. Супротивъ входу лежали широкй камѣннй сходы, ведучй на першій поверхъ. Взôръ женщины задержався на сихъ сходахъ, бо ними сходивъ на долину въ тôй хвили чоловѣкъ, котрого она выжидала нетерпеливо.

Сходячій сходами молодый чоловѣкъ бувъ незвычайно поважнымъ явищемъ и здавався походити зъ высоты недоступнои звычайнымъ людямъ. На нѣмъ була одѣжь священника, однако зъ гордыхъ и прямыхъ рухôвъ подобавъ ôнъ бôльше на вôйскового чимъ духовного; здавалось, що пôдъ сею духовною одежею крыются вôйсковй епольеты. Ишовъ вôнъ вправдѣ похиливши голову, але на єго высокôмъ чолѣ було щось, що приневолювало до послуху; темнй густй брови, що зростались надъ носомъ, здавались бути густымъ живоплотомъ, котрый ôтгороджувавъ супокôйный свѣтъ єго мысли ôтъ

внѣшного свѣта. Бувъ се кандидатъ Фельдгаймъ, учитель Стефанка. Посуваючи руку по золоченôй поручи сходôвъ, зôступавъ ôнъ поволи на долину. Нетерпеливôсть женщины не приспѣшила єго крокôвъ.

— Пане Фельдгаймъ! — закликала женщина.

— Що панѣ розкажуть?

— Пане Фельдгаймъ!.. вертаю що-ино зъ церкви и знаходжу мого сына самого безъ нагляду! Чи знали вы, що Стефанъ бувъ въ огородѣ на вогкôмъ воздусѣ!..

— Такъ, панѣ!

— Якъ же жь могли вы на се позволити?

— Я думавъ, що свѣжій поранный воздухъ не пошкодить здоровлю дитины?

Холодна ся ôтповѣдь зворушила женщину до крайности. Строгій слова такъ и перлись ѣй на языкъ, а холодный, караючій взôръ пôдносився вже на упертого смѣльчака, сховзнувся однако зъ єго высокои груди и не дôйшовъ вже до намѣренои меты — до очей кандидата. Було жь бо се дивно глубоке и проникаюче око, що глядѣло теперь на женщину зза тѣнистыхъ бровъ...

Погляду сего не мôгъ знести той, хто хотѣвъ якунебудь тайну заховати въ глубинѣ душѣ; той, на кого упавъ такій поглядъ, не мôгъ вже бôльше почутись свобôднымъ, не мôгъ скорше легко ôдотхнути, ажь поки не высповѣдався єму нѣмою сповѣдею безъ слôвъ зъ всѣхъ найглубшихъ тайнъ. Чи жѣнка тая ôтгадала тую силу? Чи може и она мала яку тайну? Досыть, що спустила свôй строгій взôръ въ долину и не знайшла въ собѣ доволѣ силы, щобы станути до отвертои борбы. Мѣсто строгои ôтповѣди сказала лагôдно:

— Видко, що вы не лѣкарь.

— Коли пôднимався я выховувати Стефанка, незнавъ я, що бѣдне дитя бôльше буде потребувати лѣкаря, якъ учителя. Коли однако пересвѣдчився я о тôмъ, доповнивъ сейчасъ мои вѣдомости въ тôмъ направленю, и теперь умѣю все, чого потреба, щобы съ чистою совѣстею наглядати надъ физичнымъ розвитємъ хлопця. Може бути однако, що вы, панѣ, маєте въ тôмъ взглядѣ иншій погляды; въ такôмъ злучаю готовый я зложити мôй урядъ въ руки якогось лѣкаря.

Горячій румянець обливъ нѣжне лице женщины. Она мовчала хвильку, ôттакъ сказала тихо и лагôдно:

— О тôмъ поговоримо пôзнѣйше; теперь годѣ довше зволѣкати, треба чимъ скорше перебрати Стефанка въ свѣжу одѣжь, певно мусѣвъ перемочити собѣ ноги.

Сказавши тое, ôтчинила дверѣ комнаты Стефана и увôйшла держачи хлопця за руку. Кандидатъ пôшовъ за нею. Була се простора, темна комната, ôкна були старанно закрытй тяжкими заслонами, щобы навѣть слабый промѣнь сонця не разивъ хорыхъ очей дитины. Въ цѣлôй комнатѣ стояла якась немила, штучна духота. Комната лежала на пôвнôчь, тая сторона палаты була найлучше забезпечена мурами и сусѣдными будôвлями. Мѣсто сонця пôддержувавъ температуру огонь въ печи, середна температура доходила 18°. И нынѣ горѣвъ огонь въ печи, бо по дощи бувъ мрачный ранокъ.

— Стефанку, моє ты найдорожше дитя, якъ жежь блѣдо ты выглядаєшь! Скажи, чи не перестудився ты, чи не болить тебе що? — пытала мати съ тревожнымъ несупокоємъ, грѣючи для него свѣжу одѣжь коло печи.

— Дорога мамо, я зовсѣмъ здоровый — запевнювавъ хлопець, але при тôмъ самъ роздумувавъ, до якихъ наслѣдкôвъ може довести тая єго „необережнôсть“. Въ тую хвилю затерлись въ єго памяти згадки про озеро — безконечне, блыскуче живымъ срѣбломъ, про промѣнѣ сонця — ясній, свѣтлй, ôтбиваючйся миліонъ разôвъ въ зеркалѣ воды, про дорогу єго Марійку, про всѣхъ мотылькôвъ и всѣ пташки, що купались въ вогкôмъ воздусѣ: усе то щезло за однымъ замахомъ въ пропасти — єго мокрои одежи! Хлопець сидѣвъ зôгнувшись коло печи и вдивлявся недвижимо и безъ всякои думки въ тлѣюче повôльно угля.

— Бѣдна дитина! — проговоривъ ôть нехочу стоячій противъ него кандидатъ.

II.

— Що сталось съ Стефанкомъ? — Не вже жь хорый? Що лучилось Стефанкови?

Три тревожнѝ пытаня дались чути одно по другôмъ, и три затревоженѝ, старѝ, поморщенѝ лиця показались одно за другимъ въ дверехъ. Були се три тѣтки, незамужнѝ сестры Стефанового батька. Мати Стефана, котра клячала передъ нимъ на земли иôтвязувала зелѣза ôтъ ноги, глянула на нихъ неспокôйно. Одинъ бôкъ ѥи гарного нѣжного лиця прикрывъ румянцемъ огонь зъ печи; она выглядала въ тôй хвили якъ воплочена материньска любовь, моляча немилосернѝ Парки, щобы не протинали нитки житя ѥи дитины.

— Перемочивъ собѣ ноги. Думаѥте, що нѣчо ѥму тоѥ не пошкодить? — поспытала.

Три парки потрясли головою.

— Треба ѥму дати сейчасъ горячои гербаты! — закликали хоромъ.

— Якои?

— Зъ липового цвѣту! италійского бозу! кôстокъ зъ вишень!

Почалась довга нарада мѣжь сестрами, а за нею и суперечка. Стефанко въ мовчанцѣ выжидавъ своѥи судьбы. Кандидатъ вдивлявся недвижимо въ тоѥ смѣшне товариство.

Найстарша зъ сестеръ, Беля, була жѣнкою высокою на шѣсть стôпъ и мала сѣмдесять сѣмь лѣтъ. Була она цѣла худощава и страшно покривлена; у неи були покривленѝ руки, ноги, шия и голова. Лôктѣ ѥи були дуже довгѝ, очи глядѣли зызомъ. Беля ходила зôгнувшись все въ одну сторону, наче хотѣла звинятись за свою высоту. До всего того прибувъ ще артретизмъ въ рукахъ такъ, що бѣдна старуха могла лишь на дротахъ робити. Тожь заосмотрювала она цѣлу родину и безчисленну громаду приятелѣвъ въ вовняни поясы и кафтаники, безъ неи запропастилось-бы було давно все, що ôтносится до легкои одежи и безъ чого она жити не могла. Бѣднѝ пальцѣ ѥи були надавленѝ и поколенѝ дротами, помимо того однакъ не переставала она выслугуватись ними. Коли вже дуже зболѣли ѥи руки, бралась до сѣтковои роботы, а въ недѣлю читала „Набожнѝ годины“ Чокого. Она могла читати лишь старѝ книжки, котрыхъ змѣстъ знала вже на память; до новыхъ не могли вже навыкнути ѥи старѝ очи.

Друга сестра, Віка, мала лише шѣстьдесять лѣтъ и мала

лучшй очи ôтъ Белѣ. Була се мала, згорблена жѣночка съ приправленою довгою косою, котру закручувала слимаковато зъ заду головы, не задаючи собѣ впрочѣмъ нѣякого труду, щобы закрыти походженѣ сеи косы. Віка трясла цѣлою трôйкою тѣтокъ. Ѳи широке, товсте лице, енергична хода и вѣчно укрываный нюхъ табаки надавали ѣй цѣху якоись жѣночои задумчивости. Кромѣ сего була она одинокою зъ трôйки, що ôткинула двѣ — три дѣйстно добрй партіи, бо були не сподобалися ѣй нещасливй женихи. Ôтъ того то часу глядѣли на неи сестры якъ на якесь высше существо. Віка зъумѣла навѣть станути высше понадъ механичнй, щоденнй господарскй занятя; она интересовалась политикою, читала газеты, варила дуже добре ѣсти, грала виста и ставала нечемною пôсля програноu. Була весела и приводила часто всѣхъ до смѣху, сама однако не смѣялась нѣколи, бо слабувала на астму и мусѣла шанувати груди. Теперь глядѣла она своими розумными очима въ сторону кандидата, дораджаючи съ злобною насмѣшкою для Стефана гербату зъ италійского бозу. Она знала, що се гнѣвило кандидата и тѣшилась тымъ дуже, бо ôтъ самого початку не злюбився ѣй чогось кандидатъ. Часто говорила про него, що не выгравъ-бы на конкурсѣ закладу съ Саламономъ и що она одна въ цѣлôмъ домѣ умѣла ôтъ разу добре пôзнатись на кандидатѣ.

Наймолодша зъ сестеръ, Лілі, уходила все ще за „дитину“; она мала доперва пятьдесять и девять лѣтъ. Була то дитина дуже легкодушнои вдачѣ, котрои не можна було анѣ на хвилю лишити безъ нагляду, бо инакше заразъ пустовала, перестужувалась, выйшовши зъ дому губила дорогу, або ѣла рѣчи шкôдливй для жолудка. Впрочѣмъ була она бôльше привѣтлива, якъ Віка и бôльше природна, якъ Беля, але при тôмъ всѣмъ, якъ небудь наймолодша зъ помежи сестеръ, проявила перша слѣды надходячои глубокои старости, и якъ за молодыхъ лѣтъ такъ и теперь була непорадною и мусѣла пôддатись опѣцѣ старшихъ сестеръ. Лілі носила майже завсѣгды на лици якйсь знаки; походило се ôтси, що мала дуже слабй ноги и часто-густо доводилось ѣй злѣтати зъ сходôвъ. Помимо всего того було се миле лице, повне сердечнои доброты; лице старого дѣтвака, поморщене и прибране вѣчно въ якійсь дивоглядный невыслѣдимо старый очѣ-

покъ. Тѣтка Лілі любила грати съ Стефаномъ въ шахи або домино и тѣшилась кождымъ матомъ, котрого давъ ѣй хлопчина. Кромѣ сего умѣла она грати на пъянѣ сентиментальну пѣсоньку: „Уставай хлопче, уставай мôй милый“; пѣсня тая припадала дуже Стефанкови до вподобы, любивъ ôнъ єи бôльше ôтъ Шопенôвскихъ фантазій, котрѝ выгравала єго мати.

Такѝ то були тѣтки Стефана, послѣднѝ баронôвны Сальтенъ-Гермерсдорфъ, молодшѝ сестры Стефанового батька, котрый бувъ вже сѣмдесятьлѣтнымъ старцемъ.

Зъ такого грунту мусѣла тая бѣдна ростина, той нѣжный хлопець тягнути жизненнѝ соки, на такôмъ теренѣ мусѣвъ ôнъ шукати ôтживляючои поживы. Тая тѣниста, обслонена занавѣсами и повна духоты комната съ сими химерными и на половину вже завмершими опѣкунками була основою, на котрôй мавъ розвиватися дитинячій вѣкъ послѣдного потомка лицарского роду.

Надъ сею молодою головою и надъ симъ домомъ, що бувъ єго ôтчиною розпростеръ крыла злый духъ, ôтвѣчный духъ родовои гордости, родичь права первородства, майоратôвъ, примогенитуръ и всѣхъ другихъ нелюдскихъ институтôвъ, що ôтбираютъ дѣтямъ однои крови, выношенымъ пôдъ тымъ самымъ серцемъ, права до батькôвщины, щобы тôлько симъ способомъ заховати незменшеный блескъ и свѣтлôсть роду.

Сего страшного демона можна-бы назвати духомъ двозôрничнымъ, бо стає ôнъ тымъ сильнѣйшимъ и потужнѣйшимъ, чимъ менше знаходить жертвъ, а до найвысшои силы доходить тогды, коли має передъ собою тôлько двѣ зôрницѣ то є. одного тôлько послѣдного потомка роду. Тогды розвиває ôнъ свою найвысшу власть, на слѣпо лучить зелѣзною рукою спорохнѣлыхъ старцѣвъ съ молодыми дѣвчатами, щобы тôлько хочь въ послѣднôй годинѣ полишити потомка. Тогды наповає ôнъ отруєю першу надѣю пôдъ грудьми матери, бо родить непевнôсть, чи буде се начальникъ роду. Тогды сидить ôнъ неначе кровожадный опирь надъ смертною постелею умираючого наслѣдника и смѣєсь лукаво зъ роспуки сивого ôтця, ридаючого надъ выгасненємъ роду, що кôнчится съ умираючимъ сыномъ; роду, котрого конець для многихъ

значить тôлько, що упадокъ свѣтовладнои звѣзды, — смѣєсь надъ трѣвожною непевностею сестеръ, тѣтокъ и своячокъ, котрѝ съ смертю послѣдного зъ роду бачать для себе повôльну, приличну смерть голодову десь тамъ въ закутку въ двôрскôй официнѣ. Хто-жь зъумѣє описати всѣ тѝ постатѣ, въ котрыхъ выступає сей злощасный кобольдъ, щобы мучити свои жертвы, высысати усе щасте людске? Тая пышна супокôйна палата, котру ôгъ рана до вечера окружавъ ôтдыхъ золоченыхъ деревъ, котру цѣлувало сонце а обмывали филѣ Цурихского озера, мѣстила въ собѣ власне одну зъ тыхъ родинъ, що стояли пôдъ властею сего страшного, зловѣщого духа.

Власнôсть имени и маєтку пôвнôчно-нѣмецкихъ баронôвъ Сальтенôвъ-Гермердорфôвъ обмежувалась теперь до двохъ слабыхъ, заплаканыхъ очиць Стефанка. Зъ кождои горячои каплѣ, що сплывала по єго блѣдôмъ личку, зъ кождого нервôвного ôтдыху єго вузкои груди, зъ кождого горячкового удару живчика — готовивъ сей страшный духъ-мучитель невысказанѝ муки для цѣлого окруженя хлопця, и всѣ руки: батька, матери, тѣтокъ не мали другои роботы, якъ пильнувати и сторожити, щобы якій вѣтрець не погасивъ передъ часомъ свѣтло житя, що скрывалось въ такъ слабôй посудинѣ. Удержувати искру житя Стефанкового сталось головною задачою родины, осею, въ округъ котрои обертались всѣ єи дѣла и гадки. Для єго здоровля покинула цѣла родина ôтчину и выѣхала зъ холодного нѣмецкого пôдсоня пôдъ тепле небо надъ Цурихскимъ озеромъ. Для него наняла она тутъ пышну палату и зôрвала всякѝ товарискѝ зносины, и жила тôлько въ нѣмъ и для него!

Для тѣтокъ Стефана було наслѣдство дôбръ Сальтенъ тымъ, чимъ єсть для купця сколибаный вѣтрами корабель, що везе цѣле єго майно; по смерти Стефана переходивъ майоратъ на бôчну линію, ôтъ котрои не могли непорадни тѣтки надѣятись нѣякои помочи. Мати глядала тутъ нагороды за утрачене щасте молодости, занапащенои въ приневоленôмъ подружю съ нелюбомъ. Та на жаль не справджувалась нѣ одна нѣ друга надѣя. Корабель бувъ скрôзь подѣравленый, а до жертвы зъ молодого серця прибувала ще жер-

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 23884

тва материньского посвяченя, безсонныхъ ночей и безперервнои томлячои журбы.

Що-жь станеся зъ дитины при такôмъ выхованю? Про се думавъ и знавъ о тôмъ одинъ тôлько чоловѣкъ! Сей одинъ знавъ, що не досыть пôддержувати житє въ дитинѣ, що треба дбати ще и про другѝ, высшѝ цѣли; ôнъ бачивъ, що въ дитинѣ крыється скарбъ духа и благороднѝ инстинкты, котрыхъ не могла дослѣдити навѣть рôдна мати, а котрѝ выслѣдити, розбудити и пôднести було такою гарною, принадною задачою. Тымъ одинокимъ чоловѣкомъ бувъ кандидатъ. Позаякъ одинокій ôнъ тôлько ôткрывъ прикметы дитины, то хотѣвъ и самъ выключно занятись єго духовымъ выхованємъ. Хотячи однако дôбратись до сихъ душевныхъ скарбôвъ хлопця, мусѣвъ ôнъ поступати дуже обережно. Ôнъ знавъ, що добуваючому скарбъ на чужôмъ грунтѣ, ôтберуть сей часъ добычу, коли лише побачать єи; знавъ однако и тоє, що ôнъ лучше зъумѣє орудувати симъ скарбомъ, якъ тѝ, котрѝ могли єму єго ôдобрати. И то було именно причиною, чому пôдозрѣвала тѣтка Вiка сего замкненого въ собѣ, задумчивого чоловѣка. — „Се демагогъ“ — говорила она часто до брата и не помылялась дуже. Кандидатъ выслобонився зъ пôдъ власти зловѣщого демона аристократiи, хочь мôгъ бувъ легко попасти въ тѝ кôгтѣ, будучи такожь послѣднымъ потомкомъ старои шляхотскои родины. Ôтця ôнъ не тямивъ, а мати, убога безпомôчна вдовиця, выховала єго на священика. Кандидатъ ôткинувъ ôтъ свого имени зберѣгане старанно антенатами „Фонъ“, а разомъ съ симъ ôткинувъ всѣ клясовѝ пересуды, всѣ взгляды, спиняючѝ свобôдный розвôй думки и працѣ чоловѣка. Ôткидаючи тоє одиноке слôвце отрясся ôнъ зъ всѣхъ вплывôвъ родовои традицiи и ступивъ на дорогу самостôйнои працѣ, щобы забезпечити собѣ вымѣнки щасливои судьбы середъ сучасныхъ ôтносинъ.

Таке поступованє зъєднало єму зъ початку довѣрiє дому Сальтенъ, бо добачувано у тôмъ шляхотску гордôсть, що не хотѣвъ станомъ учителя понижати имени славного роду, що вырѣкся шляхотства, не могучи єго осѣнити ôтповѣднымъ блескомъ. Таке поступованє подобало по гадцѣ дому Сальтенъ на подорожь incognito якогоєь князя, не маючого ôтповѣдныхъ средствъ, щобы достойно репрезентувати

въ подорожи блескъ князѣвского вѣнця. Однôй тôлько тѣтцѣ Бели не позволяло ѳи чувствительне серце называти инакше кандидата якъ паномъ „фонъ Фельдгаймъ“; она була глубоко пересвѣдчена, що симъ титуломъ осолоджуе ѳму дуже ѳго теперѣшну учительску долю. Тѣтка Беля обвивала кандидата въ тое „фонъ“ неначе въ якійсь моральный вовняный кафтаникъ; була въ тôмъ нагорода для неи за тоѳ, що не могла справити ѳму правдивого кафтаника а то зъ причины, що молодый сей смѣльчакъ мовь-бы ѣй на перекôръ не узнававъ конечности вовны для людскости. Тая рôжниця въ поглядахъ що до вовны найбôльше ôттручувала ôтъ него добросердну тѣтку Белю; помимо того однакъ зберегла она для него все таки трохи прихильности. И теперь вважала она одна ôтповѣднымъ поспытати ѳго, на якій родъ гербаты годится для Стефанка. Одержала однакъ коротку, варварску ôтповѣдь:

— На жадну!

— Сего можь було надѣятись, — замѣтила иронично тѣтка Віка, — панъ кандидатъ рôжнится все ôтъ насъ въ своихъ поглядахъ.

— Я пересвѣдченый, що гербата ôтбере хлопцеви апетитъ до обѣду — ôтповѣвъ ôнъ спокôйно, хочь знавъ, що говорить на вѣтеръ.

Тѣтка Лілі пôйшла, щобы приготовити гербату зъ липового цвѣту, а въ короткôмъ часѣ бренькôтъ збитои посудины дававъ знати, що взялась не на жарты до рѣчи.

— Боже нашь! Щожь тота Лілі зновъ выробляе! — закричали обѣ тѣтки и побѣгли скартати необережну дитину. Въ комнатѣ остався кандидатъ, Стефанъ и ѳго мати; допытливый взôръ кандидата задержався на лици молодои женщины неначе пытаючи: „якъ довго ще будешь все тоѳ терпѣти?“ Она мала дивну навычку румянитись, якъ лишь хто споглядавъ на неи уважнѣйшимъ окомъ, тожь и теперь спустила внизъ довгѣ золотистѣ брови. Стефана мучили тѣ довгѣ пересправы, ôнъ притягнувъ до себе руку кандидата и поклавъ ѳи на свою голову. Побачивши тоѳ, мати сейчасъ пôдбѣгла идъ нему.

— Може спочинешь хвилинку, Стефанку, на моихъ колѣнахъ? — поспытала.

— Нѣ! — ôтповѣвъ рѣшучо.

— Якъ се? ôтпыхаєшь матѣрь?

Не пускаючи руки кандидата, взявъ Стефанъ руку своєи матери, що клякнула коло него, ôттакъ положивъ голову на єи плече и поцѣлувавъ легенько єи бѣлу шию.

— Дорога, добра матѣнко, — сказавъ ôнъ, — не вже жь будешь мене любити, хочь не буду сѣдати тобѣ на колѣна?

— Дивна зъ тебе дитина; щó приходить тобѣ до головы? — ôтповѣла мати.

Въ тôй хвили роздався на подвôрю голосъ Стефанового батька: „де моя жѣнка?“

Панѣ Сальтенъ пôднялась и выбѣгла зъ комнаты.

— Стефане, — сказавъ кандидатъ — ты зробивъ прикрôсть матери.

— И менѣ то не мило, але що-жь? — коли я инакше не мôгъ зробити, пане кандидатъ!

— А се чому?

Стефанъ мовчавъ хвильку, ôттакъ почавъ тихо шепотѣти, заходячись при тôмъ придавлюванымъ плачомъ:

— Бачите, пане Фельдгаймъ, коли разъ недавно мати плакала, хотѣвъ єи добрый отець потѣшити и взяти на колѣна. Тогды мати зôрвалась и ôттрутила ôтця такъ, якъ бы ôнъ хотѣвъ ѣй бувъ що злого зробити, и бачите, пане Фельдгаймъ, не знаю, якимъ способомъ и для чого, але ôтъ сего часу не можу вже сѣсти на колѣна матери.

Тая сповѣдь бѣднои дитины дôткнула глубоко кандидата. Що-жь мавъ ôнъ єму теперь сказати, якихъ ужити способôвъ, щобы розстроєнй єго думки до давного привести ладу. Ôнъ бачивъ въ души хлопця нову болючу рану, и придумувавъ, якъ бы єи загоити.

Стефанъ поглянувъ просячимъ поглядомъ зъ пôдъ свого зеленого дашка:

— Пане Фельдгаймъ! не могли-бы вы сказати менѣ, для чого мати не любить ôтця? Она для всѣхъ насъ така добра, тôлько для него нѣ!

— Моя дитино, — ôтповѣвъ Фельдгаймъ зворушенымъ голосомъ — поспытай єи о тоє самъ, тôлько она сама має право ôтповѣсти тобѣ на тоє.

— О, пане кандидатъ, я на се не ôтважився бы ся нѣколи!

— А прецѣнь, коли-бъ ты зробивъ тое, то голосъ твôй бувъ бы голосомъ самого ангела — сказавъ кандидатъ, котрому ôтъ зворушеня чимъ разъ сильнѣйше филювала грудь.

Стефанъ глядѣвъ на него своимъ проникаючимъ допытливымъ взоромъ. Кандидатъ положивъ руку на его голову и запытавъ:

— Моя дитинко, зъ ôтки набравъ ты такихъ тяжкихъ думокъ? Се новина для мене!

— Я не знаю, ôтки прійшло менѣ тое до головы и не знаю, зъ ôтки набравъ я теперь ôтваги, що посмѣвъ голосно о тôмъ говорити. Я плакавъ бы черезъ цѣле житє, коли бы бачивъ, що отець...

Закинувъ руки въ округъ сильныхъ нôгъ кандидата и зайшовся голоснымъ плачемъ.

— О, Боже мôй, Боже! — подумавъ Фельдгаймъ — коли-жь разъ розхмарится небо для сего нещасного сотворѣня?

И похилився надъ хлопцемъ съ зайшовшими слѣзми очима, пôднѣсъ его сильными руками и пригорнувъ до своей широкой груди.

— Бѣдне, дороге дитя! о якъ же-жь хотѣвъ бы я нести тебе такъ черезъ цѣлу тернисту дорогу твого житя! Але дарма! Я хвилю лишь при тобѣ — а цѣлу будучнôсть мусишь ты выбороти собѣ власными силами. Найже жь Богъ помагає тобѣ въ тôй тяжкôй боротьбѣ! Се моя молитва за тебе!

Хлопець пригорнувся сильно до сильной груди чоловѣка, котрый державъ его такъ легко, що, здавалось, мôгъ бувъ его ажь до звѣздъ пôднести. Почиваючи на тыхъ сильныхъ раменахъ чувствовавъ себе безпечнымъ, немовь у самого Бога.

— Ахъ! коли-бы мôгъ я стати колись такимъ чоловѣкомъ, якъ вы! — говоривъ пôвголосомъ — але се бути не може: я за слабый и за нещасливый до сего!

— Моє любе дитя, не тѣло а духъ крѣпить чоловѣка! Живемо въ свѣтѣ, въ котрôмъ перевагу взяла сила духа

надъ силою физичною, въ котрôмъ калѣка стати може геро-ємъ. Рôдъ людскій стремить чимъ разъ бôльше до духового совершеньства; идея вѣчности, котрои зарôдъ носимо въ собѣ, бере гору надъ всѣмъ, що проминає. Нашî духовî силы стають чимъ разъ бôльше независимыми, самостôйными, и беруть въ свои сильнî руки керму надъ нашою физичною стороною. Пригадай собѣ лише тî давнî часы, въ котрыхъ физична сила було головною пôдоймою цѣлого свѣта, а побачишь, якъ великій поступъ зробила людскôсть на тôй дорозѣ.

— Адже-жь тѣтка Беля сказала, що свѣтъ стає що разъ гôршимъ! — проговоривъ Стефанъ несмѣло.

— Такъ говорять всѣ старî люде, котрî не можуть вже здати собѣ справы зъ тяглои перемѣны думокъ. Чоловѣкъ прожившій сѣмдесять лѣтъ, переживъ вже по бôльшôй части свôй часъ, то-жь нова епоха стає для него инодѣ непонятною. Наколибъ ты уродився бувъ о кôлька столѣтій скорше, мусѣвъ бы бувъ глядати свою судьбу въ прядѣльнѣ мѣжь бабами та дѣвками, або може въ рясѣ монаха. Якійсь завистный сусѣдъ выдеръ бы тобѣ слабому твоє майно, и ты мусѣвъ бы въ погордѣ и зневазѣ переходити черезъ розбишацкî руки твоєи лицарскои родины. А теперь можешь смѣятись зъ нѣжности твого тѣла и можешь силою твого духа пôднятись высоко, чи то въ науцѣ чи въ промыслѣ або въ политицѣ. Чи-жь свѣтъ сей, въ котрôмъ сила духа до такои дôйшла ваготы, гôршій ôтъ свѣта старого?

— Нѣ, безъ сумнѣву нѣ, — проговоривъ радôсно Стефанъ а зъ очій єго выстрѣливъ ясный промѣнь, неначе бы въ тôй хвили зсылавъ Богъ на него яке вдохновене Съ горячою любовю обнявъ ôнъ свого учителя. Якъ довго два тî люде держались въ обôймахъ, безсильными були тутъ всякî вплывы злощасного духа аристократіи.

До комнаты вôйшла однако тѣтка Беля съ гербатою а духъ сей окруживъ наново головку своєи жертвы, котра майже чула тяжкій подувъ єго совячихъ крылъ.

Кандидатъ поспѣшивъ насупротивъ тѣтки и съ незвычайною у него ввѣчливостею взявъ ôтъ неи посудину. Якійсь ироничный смѣхъ показався на єго лици, коли пôднявъ

посудину, щобы покушати, чи гербата случайно не за горяча.

Очи тѣтки Белѣ були слабѣ ôтъ старости и она не могла видѣти того, що кандидатъ въ однôй секундѣ выпивъ самъ приготовленый для Стефана напôй, лишаючи лишь кôлька капель на днѣ посудины. Стефанъ такожь не доглянувъ сего. Кандидатъ не хотѣвъ єго робити спôввиновникомъ того малого, въ добрôмъ намѣрѣ предпринятого обманьства, котрымъ неразъ вже охоронивъ єго ôтъ шкôдныхъ вплывôвъ домашнои аптики тѣтокъ. Въ той спосôбъ хоронивъ ôнъ и жолудокъ и почутє правды свого плеканця.

— Але жь тѣтко, — сказавъ Стефанъ — для чого даєте менѣ такъ мало гербаты въ такъ великôй посудинѣ?

Кандидатъ перелякався, однакъ тѣтка не тямилась въ радощахъ, що тôлько гербаты здавалось ще малою дозою для любои дитины.

— Бачите, пане Фельдгаймъ, — сказала она — хлопець знає, щó иде ему на здоровлє.

III.

Коли тѣтка Беля въ годину пôзнѣйше привела батькови єго свѣжо выратованого сына, знайшла старого пана въ дуже невеселôмъ настрою, такъ що и не думавъ слухати исторію єи знаменитыхъ спосôбностей въ лѣченю домашними средствами.

— Прочитай тоє, а опôсля прикличи менѣ Аделяйду; Богъ знає, куды она поплелась, а тутъ треба намъ порадитись, що маємо почати въ тôй немилôй справѣ.

Притягнувъ до себе Стефана и коли тѣтка читала подане ѣй письмо, ôнъ гладивъ блѣде личко хлопця сухою, костистою рукою Бувъ се старый аристократъ, на котрого лици виднѣли ще теперь слѣды колишнои красы. Бѣлй рѣдкй зáлички не прислонювали зовсѣмъ глубокихъ ямъ, що позападались по обохъ сторонахъ лиця. Зъ пôдъ тонкихъ сивыхъ повѣкъ глядѣли поблѣдшй, утомленй очи а кôлька космикôвъ срѣбного волося прикрывало єго скранѣ. Старець сей подобавъ на зимовый виднокругъ, коли снѣгъ ще не зовсѣмъ

пристелить заумершу, пусту землю а полишає мѣсцями вôльнй шматы скостенѣлого чорнозему, котрого сумна мертвота выявляє въ цѣлôй повнотѣ суворôсть землѣ. Инодѣ лучаєсь бачити и на головѣ чоловѣка сиве волося, що подобає на передвчасный снѣгъ упавшій въ осени на зелену мураву. Коли чоловѣкъ глядить на таку голову, приходить єму мимохôть на думку, що борше чи пôзнѣйше поросте она все ще чорнымъ волосомъ, за котрымъ счезне и подѣєсь кудысь бѣлый снѣгъ, що такъ скоро и нежданo бувъ єи прикрывъ. Но не такъ выглядала голова сего старця; она була образомъ страченыхъ безповоротно силъ, погашеного до крыхты огню житя. Не було нѣчого сумнѣйшого, якъ бачити сего батька и сего сына, що зъ нихъ першій, здавалось, зступавъ швидкою ходою у могилу, а другій що тôлько вылѣзъ зъ неи. Сумно блимають побôчь себе два свѣтла, зъ котрыхъ одно погасає а друге не може нѣякъ засияти повнымъ блескомъ. Тѣтка Беля сѣла тымчассмъ на однôмъ зъ старыхъ, поморщеныхъ, дубовыхъ стôльцѣвъ, котрй довше якъ сто лѣтъ вже стояли въ замковôй каплици Сальтенôвъ, и котрй самъ старый баронъ, любуючись въ вôльныхъ хвиляхъ въ столярскôй роботѣ, направлявъ зовсѣмъ въ дусѣ сего часу, не забуваючи нѣколи покласти на нихъ свого родинного гербу. Тѣтка старалась ôтчитати листъ, що такъ немило дôткнувъ єи брата, се однакъ не удавалось ѣй за для слабости очей, просила отже брата, щобы прочитавъ ѣй письмо. Письмо було коротке:

„Почтенный Добродѣю!“

— Тй люде не можуть навѣть здобутись на „ясне-вельможного“ — завважала тѣтка.

Баронъ читавъ дальше:

„Ваша почтенна Панѣ ôдослала нынѣ рано мою малу доньку домôвъ въ недуже приязный способъ, и мы лякаємось, чи не провинилось чимъ тоє дике дитя. Для того я и моя жѣнка просимо дуже, щобы Паньство не скрывали сего передъ нами и дали намъ можнôсть належно упôмнути або и укарати нашу дитину.

Съ высокимъ поважанємъ

Гансъ Геслі-Палєндеръ, радный кантону.“

Сего було вже за богато для христіяньскои смирности тѣтки Белѣ. Она заломила руки и заголосила:

— Великій Боже! кôлько-жь то мусить чоловѣкъ страдати въ тôмъ републиканьскôмъ краю! Все такъ буває, коли хто лишає свою ôтъ Бога дану скибу землѣ и иде въ чужѝ стороны. Се страшно! Неразъ вже мѣркувала я, що тѝ люде навѣть не додумуются, съ кимъ мають дѣло.

Втôмъ отворились дверѣ и Віка станула на порозѣ.

— Обѣдъ на столѣ!

— Але-жь, дорога сестричко, кому тутъ теперь може бути обѣдъ на головѣ. Читай сей листъ и пересвѣдчися, що справедливо предсказувала я вамъ всѣ неприятности, якихъ зазнаємо живучи съ людьми, що стоять такъ безконечно низше ôтъ насъ!

Віка прочитала письмо а пузатѝ єи губы надулись такъ ôтъ гнѣву, що за ними сховався зовсѣмъ дрôбный єи носикъ.

— Ахъ! тѝ ткачѣ, тѝ шовковники! И они то посмѣли бути такъ безстыдными! За тое, що мы позволили ôдослати разъ домôвъ ихъ необразоване, просте дѣвчиниско, котре и при трохъ гувернанткахъ не навчится по людски поводитись, — они пôднимають такій крикъ, неначе бы мы нанесли имъ Богъ знає яку обиду!

— Однакъ Аделяйда мусѣла за строго обôйтись съ сею малою — вмѣшався баронъ.

— Съ кимъ обôйшлася я за строго? — поспытала Аделяйда, входячи у комнату.

— Съ малою Геслі; батько єи жалуєсь на тое!

Аделяйда ôткинула взадъ своє пышне золоте волосе, зъ котрого злетѣла синя стяжка, а старець глядѣвъ на нен сяючимъ взоромъ, немовь на гарну згадку любыхъ молодощѣвъ. Прочитавши письмо, Аделяйда зôмяла папѣръ и усмѣхнулась згôрдно.

— По щожь тôлько крику за для такои дрôбницѣ? Хто-жь то суть тѝ люде, щобы могли насъ обидити?

— Обидити може насъ кождый, хто має рôвнѝ съ нами права — ôтповѣвъ старець поважно. Думаю однакъ, що они не хотѣли насъ обидити, а противно зазнали ôтъ насъ обиды. Якъ то було съ тою малою, Аделяйдо?

— Дрôбниця. Я не позволила ѣй ити съ нами у комнаты, бо хотѣла, щобы Стефанъ ôтпочавъ.

— Будешь отже ласкава пôсля обѣду потрудитись до Геслѣвъ, и оправдатись передъ ними — сказавъ рѣшучо старый баронъ.

Тѝ слова выкликали велику бурю невдоволеня мѣжь тѣтками. Якъ можна такъ понижатись, щобы ити съ перепросинами до сихъ шовковыхъ гусѣльниць. Однакъ старець ôдозвався на тое спокôйно але рѣшучо:

— Нѣколи не стерплю, щобы хтонебудь носячій мое имя, прогрѣшився супротивъ обовязкôвъ ввѣчливости. Коли вважаемо себе знаменитшими ôтъ другихъ, то не можемо давати другимъ выпереджувати насъ въ выповнюваню обовязкôвъ, тѣсно сполученыхъ съ нашимъ станомъ.

— По моѣй думцѣ добре було бы при тôй нагодѣ зовсѣмъ зôрвати зносины съ тыми людьми — проговорила тѣтка своимъ побожнымъ голосомъ. — Бо и що-жь прійде Стефанкови зъ такого товариства? Може тôлько набратись хлопскихъ норовôвъ, бо пôдъ покостомъ великого богатства, котрымъ окрываются, все вылазить у нихъ на верхъ необразованє и простаковатôсть.

Стефанъ стоявъ доси смирно и спокôйно коло стола и нѣхто не звертавъ на него уваги. По сихъ словахъ тѣтки выпрямився и станувъ передъ нею; грудь єго филювала, ôнъ дрожавъ цѣлымъ тѣломъ.

— Прошу васъ дуже, тѣтко, не забувайтесь! Анѣ Марійка, анѣ єи родичѣ не суть необразованй и простаковатй. Я... я сего не стерплю. Наколи станете все такъ о нихъ говорити, то зъогидите себе менѣ такъ, що не буду мôгъ и глянути на васъ!

— Стефане! — упôмнувъ єго баронъ, и се привело єго зновъ до рôвноваги; ôнъ кинувся на груди ôтцеви и почавъ просити:

— Простѣть менѣ, любый отче! Я не въ силѣ поняти, для чого одинъ добрый чоловѣкъ маѣ менше стояти другого, для чого не маємо мы однако любити всѣхъ достойныхъ любови и поважаня. Се здаеся менѣ такъ несправедливымъ, що не можу перенести сего на собѣ. Менѣ хочеся, просити опрощеня у всѣхъ людей, котрыхъ вы такъ несправедливо

зъобижаѣте; менѣ здаѣсь, що мушу ôтдати имъ тую любовь, котрои вы имъ такъ несправедливо ôтмовляѣте.

Старый баронъ поклавъ съ гордостею руку на голову хлопця а утомленî ѣго очи заблысли промѣнямъ радости:

— Се правдивî шляхоцкî чувства, мôй сыну, котрî велять тобѣ вступитись за понижеными и покривджеными. Не можу ще теперь жадати ôтъ тебе, щобы ты понявъ вѣчну и невмолиму конечнôсть рôжницѣ станôвъ, ты однако показуѣшь чесноту навѣть въ порывахъ дитячого нерозсудку, и се для мене найважнѣйше. — Обтеръ Стефанови очи и чоло, а сей поцѣлувавъ съ жаромъ руку ôтця. Въ прикрôмъ настроѣню умôвъ вôйшли всѣ до ѣдальнои комнаты.

Тѣтка Вiка почала пôдчасъ обѣду выливати свою злôсть на кандидата; побачивши однакъ, що ѣдкî ѣи стрѣлы ôтбиваются безъуспѣшно ôтъ ѣго сталеныхъ грудей, почала звертати ихъ на свого старого та немôчного брата. Старый баронъ не мôгъ охоронитись передъ нею, бо привыкъ бувъ по обѣдѣ конечно грати партiю пикета. Мимо старости ôтпиравъ ôнъ ôтъ себе покусу пообѣднои дрѣмоты, и гравъ щоденно ôтъ смерти своѣи першои жѣнки, отже ôтъ двайцяти майже лѣтъ, пôсля обѣду партiю пикета съ тѣткою Вiкою. Она була такожь въ тôмъ взглядѣ вынятком мѣжь сестрами и страха рады апоплексiи боролась щоденно пôсля обѣду съ сонливою утомою, коли противно Лiлi безцеремонно клалась на софѣ, а Беля сидѣла съ дротами въ руцѣ на твердôмъ стôльци и подавалась то въ одну то въ другу сторону, а опôсля гнѣвалась дуже, коли ѣй говорено, що любить дрѣмати пôсля обѣду. Аделяйда и Стефанъ съ кандидатомъ проводили сей часъ звычайно въ огородѣ. Зъ сего користала Вiка, щобы знущатись надъ старымъ братомъ; граючи съ нимъ пикета пôддавала критичному розборови цѣле окруженѣ; при пикетѣ приневолювала такожь старого до оплаты ѣи невеличкихъ довжкôвъ. Тоѣ принадне проводженѣ пообѣдныхъ хвиль стало другою натурою барона, потребою доброго травленя обѣду.

Нынѣ почала пôсля обѣду Аделяйда убирати себе и Стефана до сусѣдскои визиты. Вiка прилагоджувала столикъ до картъ; ѣи рухи були горячковî, а другiй товстый пôдборо-

докъ трясся якось незвычайно. Було се знакомъ, що тѣтцѣ, якъ она сама говорила „призбиралась мѣрка.“

—Твоимъ поступованѣмъ, мôй любый Куниберте, розвезешь нѣнащо сего хлопця, — почала она, роздаючи карты, при чѣмъ нарочно давала ему въ руки самѝ найлучшѝ, мовь-бы хотѣла добрыми картами осолодити ѥму гôркій напитокъ, що ѥго немилосерно вливала своими словами въ нутро сего старця.

— Повѣрь менѣ, що се не доведе до нѣчого доброго. Недолѣтокъ думаѥ собѣ, що вже теперь усе повинно ити пôсля ѥго волѣ. Ôнъ знаѥ добре, що одна ѥго слеза въ силѣ затопити цѣлу нашу родину, тожь не диво, що съ часомъ зачне тымъ способомъ попирати всѣ свои забаги.

— Нынѣ бачивъ я у перве ôтъ давного часу, що Стефанъ плакавъ, — ôтповѣвъ баронъ; — однакъ вдача ѥго ѥсть надто благородна, щобы хотѣвъ ôнъ тую слабôсть, котру выкликуѥ въ насъ ѥго слабе здоровлѥ, выхôснувати для своихъ забагôвъ. Се моя кровь, котра, дякувати Богу, не способна до такои пôдступнои спекуляціи.

— Твоя кровь! Певно! — замормотѣла Віка збираючи карты, — але при тôмъ неменше и кровь твоѥи жѣнки! Не вже-жь може инакше?!

Старый баронъ задававъ власне карту; ôнъ ударивъ сильно о стôлъ сухою кôсткою пальця.

— Прошу полишити мою жѣнку въ супокою!

— Такъ, ты все те саме говоришь, коли не любо тобѣ чого слухати, — говорила дальше Віка. — Мимо сего однакъ дальше бути такъ не може. Якъ можна лишати тую дитину, того одинокого наслѣдника нашого роду до чотырнайцятого року житя безъ всякои свѣдомости нашихъ правъ и обовязкôвъ?!

— Мôй Боже! — кликнувъ баронъ нетерпеливо — на се буде доволѣ часу, коли Стефанъ выросте та поздоровшаѥ. Чи-жь пора теперь, коли здоровлѥ дитины вымагаѥ неусыпнои старанности, на такѝ рѣшучѝ средства, котрѝ могли бы ѥи наразити на хоробу або и смерть?!

— О, то вже дуже зле, коли ажь рѣшучихъ средствъ потреба, щобы навернути хлопця до нашихъ поглядôвъ! О тôмъ то власно, а не о чѣмъ другôмъ и я говорю. Зъ

ôтки приходить тринайцятилѣтній хлопець до такихъ смѣлыхъ демократичныхъ поглядôвъ? Виноватый сему не хто другій, а сей премудрый панъ кандидатъ. Але ты на все слѣпый и не бачишь, якъ тая чорноока гадина отрує̂ю наливає душу твого сына и ôттягає єго ôтъ батька.

Старець почавъ смѣятись.

— Но, Віко, нема що й казати, ты дуже розумна, и знаєшь дуже богато! Але цѣлымъ твоимъ розумôмъ не зможешь змѣнити мого пересвѣдченя о серцю сего дитяти, котрого молодечй̂ удары чую коло мого серця кождои днины, кождои хвилѣ. Я, дякувати Богу, певный за мою дитину, а доки я певный, то можете говорити, що самй̂ хочете, противъ єго учителя. Єсть ôнъ по трохи надто великій идеалистъ, але учить Стефана передъ всѣмъ любити и поважати родичѣвъ, а се перша и головна рѣчь.

— А, — засмѣялась Віка, — якій ласкавый сей панъ, що не учить хлопця выганяти своихъ родичѣвъ зъ хаты, якъ Шильерôвского Ліра.

— Ліра написавъ Шекспиръ, не Шильеръ, дорога сестричко! выбачай!

— Шильеръ чи Шекспиръ все одно! Оба демократы, не слѣдъ и думати про нихъ, — ôтповѣла Віка подразнена своєю грубою ошибкою.

— Але-жь Віко! Анѣ Шильеръ анѣ Шекспиръ не були такими великими демократами; Шекспирови спріяла дуже королева Елисавета, а Шильера пôднесли такожь въ шляхотство а єго домовина стоить побôчь домовины Гетого въ Веймарскихъ княжихъ гробницяхъ.

— Що мене тоє обходить! ôнъ бувъ таки мимо того всего демократъ и я нѣколи не прощу сего Карлови Августови, що пôднѣсъ въ шляхотство чоловѣка, котрый написавъ „Розбôйникôвъ“! Тй̂ князѣ любять звычайно гонити за популярностею. Вѣршувати съ поетами, бавитись въ виртуозôвъ съ музичными композиторами а ôттакъ збирати оплески товпы — отсе новочасній̂ занятя нашихъ князѣвъ - провôдникôвъ! Кому-жь теперь пôддержувати рôжницѣ родовй̂? Мы! мы лишь самй̂ способнй̂ ще повздержати сей хаосъ, мы повиннй̂ станути тутъ въ тѣсныхъ рядахъ, взяти въ свои руки дрôрскй̂ уряды а особенно тй̂, съ котрыми звязанй̂ особистй̂

услуги при королеви, щобы такй вѣтрогоны артисты и другй вольнодумцѣ не мали тамъ нѣякого приступу.

— Се було бы можливымъ тогды лишь. моя Віко, наколибъ мы самй лишь однй заволодѣли всѣми галузями людскои мысли и науки, але нынѣ годѣ вже й думати о тôмъ. Часъ, коли въ рукахъ шляхты бувъ монополь науки, проминувъ; школы и универзитеты зробили єи загальнымъ добромъ. Сумно намъ зрѣкатись вѣковыхъ привилегій, коли однакъ вже мусимо, то робѣмъ тоє достойно и безъ зависти. Що маємо, те можемо стратити, але нѣколи не можемо стратити сего, чимъ єсьмо!

— Нѣ, — кинулась Віка, — мы не мусимо, хто-жь каже, що мы мусимо? Хто такъ думає, той ôтчиняє самъ ворота революціи и анархіи. — говорила она дальше съ несказанымъ патосомъ, що ôтбиравъ ѣй послѣдный ôтдыхъ. — Теперь якъ разъ надôйшла хвиля, въ котрôй шляхта повинна або пôдперти валячійся будынокъ, або зовсѣмъ єго опустити. Намъ потреба старанно и съ посвященємъ самыхъ себе стеречи свого становища и сповняти свою задачу. Становище тоє выбороли для насъ нашй геройскй антенаты своєю кровю, тожь не ялося намъ безъ боротьбы, кровавои боротьбы, лишати єго. И коли бы ты не бувъ старымъ, пережитымъ чоловѣкомъ, то кровь нашихъ антенатôвъ давно вже ôдозвалась бы въ жилахъ твого сына и ôнъ палавъ бы ненавистею супротивъ сеи череды, що втискаєсь мѣжь насъ, мѣсто плакати, для того, що не пріймаємо єи съ отвертыми руками.

— Хлопець має добре серце, моя Віко, а физична недуга зломила въ нѣмъ мужеску твердôсть. Тожь тяжко тутъ силою противдѣлати.

— Такъ, певно; а коли позволишь. щобы тая доброта серця чимъ разъ бôльшала, то за десять лѣтъ запьє ôнъ дружбу съ твоимъ повôзникомъ и зъ чисто людскихъ чувствъ оженится съ першою лѣпшою модняркою.

— Що-жь менѣ робити? — кликнувъ баронъ, котрого почала теперь вже лякати бесѣда Віки.

— Выгнати кандидата! Нѣнащо не здадутся всѣ лѣки, коли самъ зарôдъ недуги невылѣченый.

— Я-жь казавъ тобѣ вже, що для твого упередженя тяжко менѣ затроювати серце моєи дитины. А зломивъ-бы

я певно тое бѣдне серце, наколибъ ôтнявъ ємy учителя, що ôтъ пятохъ лѣтъ лелѣє єго съ любовю и посвяченємъ, котрого я нѣчимъ оплатити не въ силѣ. Слухай, сестро: я люблю васъ и зношу вашî дивоглядні прибаги и примхи. Наколибъ однакъ учитель Стефана зъумѣвъ припасти вамъ до вподобы, то я выгнавъ бы єго, бо такому лестунови не ôтдавъ бы я нѣякъ опѣки надъ послѣднымъ зъ роду Сальтенôвъ-Гермерсдорфôвъ.

Віка ôтсапувала и плювала зъ гнѣву; она-жь ôтдала баронови самохôть самî найлучшî карты, а тутъ мусѣла ще слухати ôтъ него такî немилî речѣ! Подвôйно ошукалася бѣдна! А тутъ ще мала на собѣ недѣльну одѣжь, вузшу въ станѣ ôтъ буденнои, а до того ѣла сегодня одну страву бôльше, якъ що дня!

— Такъ то все буває, коли старому мущинѣ забагнеся жѣнки! — зашипѣла злосливо. — Тогды приходять на свѣтъ такî нездары, котрыхъ пôдстаркуватый батько не може вже выховувати, и котрî тôлько встыдъ наносять свому родови.

— Môй сынъ не нанесе намъ нѣколи встыду — ôтповѣвъ баронъ гордо, а лице єго почервонѣло зъ гнѣву и зворушеня. Ôнъ не буде соромомъ нашого роду, хочь може не зъумѣє ôтродити єго по твоєй думцѣ. Ты, сестро, ты найменше можешь винувати мене за тое друге подруже, бо ты перша склонила мене до сего. Повдовѣвши живъ я тихо и супокôйно на самотѣ, тогды напали вы на мене и приневолили въ друге одружитись, боячись, щобы добра нашî не перейшли на Сальтенôвъ-Штайнегôвъ, котрî по моєй смерти не хотѣли бы нѣчого знати про васъ, и тôлько Богъ одинъ знає, скôлько заплативъ я за щасте, котре принесло менѣ на старî лѣта гарну, молоду жѣнку и сына.

Задержавсь и затиснувъ губы, немовь бы хотѣвъ повздержати струю гôркихъ слôвъ, що такъ и перлась на верхъ зъ єго серця. Віка слѣдила єго особливымъ взоромъ; въ тôй хвили ôткрыла она въ нѣмъ прикметы, про котрî передъ тымъ нѣчого не знала, и котрыхъ не надѣялась знайти.

— Я зовсѣмъ не говорю, що ты не повиненъ бувъ женитись, але добачаю въ тôмъ цѣле нещасте, що при выборѣ жѣнки не послухавъ ты нашого голосу а пôшовъ прямо за голосомъ твого доброго серця, котре симъ разомъ немило-

серно обмануло тебе. Тобѣ треба було брати якусь старшу, доспѣлу дѣвчину съ бôльшимъ маѣткомъ а не шѣснайцятилѣтну, золотоволосу нимфу, котра до того всего уважае себе нещасливою жертвою за для того, що выйшла за тебе.

— Вôльно тобѣ говорити, що хочешь — але сама скажи, чи мавъ я часъ и нагоду въ моимъ вѣцѣ ще перебирати. Чи не повиненъ я дякувати Богу, що давъ менѣ того принадного и сіяючого красою ангела, котрый ще разъ розсвѣтивъ любымъ блескомъ вечѣрнѝ сумерки мого житя?

— А однакъ не мôгъ ты не бачити, що она для того лишь ôтдаѣсь за старого, щобы знайти опѣку и поплатити довги свого батька. Якже-жь можешь бути такъ слѣпый, що надѣешся ще чогось доброго зъ сего силою скованого подружя?

— Я не надѣявся, не вымагавъ ôтъ неи нѣякои романтичнои идиллѣ, а числивъ лишь на прихильнôсть и поважане сеи доброи и лагôднои жѣнки. Чи-жь мôгъ я надѣятись, що она ôтповѣсть на мою батькôвску любовь, на всѣ мои найнѣжнѣйшѝ чувства — такою ôтразою до мене?

Старець замовкъ, а голова упала ему на груди; механично обертавъ ôнъ карты въ руцѣ а грудь филювала тяжкими зôтхненями.

Сестра, побачивши таку роспуку у сего старого и лишеного всякихъ надѣй чоловѣка, змякла въ гнѣвѣ супротивъ него и звернула всю свою злôсть на братову и кандидата.

— Се фалшива жѣнка, тая червоноволоса Аделяйда; она осмѣшить ще тебе у людей.

Баронъ пôднявъ голову, задержавъ въ грудяхъ ôтдыхъ а въ рукахъ пôднесену карту, котру що ино хотѣвъ задати.

— То ты нѣчого ще не добачивъ? Ты не доглянувъ, якима очима глядить на Аделяйду кандидатъ зъ пôдъ своихъ насопленыхъ бровъ, и якимъ взоромъ ôтповѣдае она на сей поглядъ? Чи можешь ще хочь одну хвилю сумнѣватись, що мѣжь тыми пристрастными людьми дôйде незабаромъ до...

Дальшѝ слова заковязли ѣй въ горлѣ, коли глянула на брата. Ôнъ скочивъ зъ крѣсла, кинувъ карты на стôлъ, зломана его стать выпрямилась, а въ зôмлѣлыхъ зôрницяхъ запалавъ ще разъ лицарскій духъ героя.

— Віко! — крикнувъ ôнъ, поклавши одну руĸу на стôлъ а другу на груди; — Віко! пригадую тобѣ, що на кôнци твого языка держишь теперь житє людске, бо коли бы правдою було тоє, що ты тутъ верзешь, то тôлько кровь людска могла-бы затерти тую обиду. Для того мѣркуйся въ словахъ. Коли маєшь доказы, дай менѣ ихъ, а я зъумѣю боронити чести мого имени, — але коли се тôлько пôдозрѣнє, то ще лишь одно слово бôльше противъ моѣй жѣнцѣ, котру люблю пристрастно мимо всеи муки, яку терплю за для неи, — одно слово бôльше противъ чоловѣкови, котрому я виненъ добро моеи дитины, ще одно слово, Віко! а клянусь моими антенатами, що будешь мусѣла на все лишити дôмъ Сальтенôвъ!...

Не дожидаючи ôтповѣди выйшовъ баронъ непевною ходою зъ комнаты. Віка стояла хвильку наче стовпъ, вдивляючись безъ нѣякои думки въ порозкиданѣ карты. Глупѣ лиця королѣвъ и королевыхъ глядѣли злобно на остовпѣвшу зъ переляку Віку. Було се для неи чимсь такъ незвычайнымъ, що сама не знала, що дѣяти съ собою и мурмотѣла пôвголосомъ все тоє, що мала на думцѣ высказати братови, наколибъ бувъ лишився. Се зробило ѣй малу пôльгу. Збираючи карты не щадила єму такихъ чемностей, якъ пр. „стареча глупота, дôмъ бежевôльныхъ, старый залюбленый дуракъ“ и т. п. А коли тѣтка Лілі вôйшла и зачудована поспытала, съ кимъ она такъ розмовляє, закричала не своимъ голосомъ „ôтчепися ôтъ мене“, перейшла коло дрожачои зъ переляку Лілі и пôшла прямо пôдъ дверѣ комнаты брата. Хотѣла дôстатись до середины, дверѣ були замкненѣ; стукала, не було нѣякои ôтповѣди, хочь чула, що братъ ступавъ по комнатѣ своими тяжкими кроками.

— А все таки зробила я добре! — подумала добросердна тѣтка и се потѣшило єи.

IV.

По полудни зробилося горячо, такъ що можна було смѣло повести Стефана въ гостину до сусѣдôвъ.

Аделяйда прибралась въ прегарну, ясно блакитну сукню съ розсѣяными рѣдко звѣздками соломянои барвы, въ ясно блакитный капелюхъ съ золотистымъ діядемомъ, котрый покрывавъ буйне волосє, що своимъ яснымъ блескомъ надавало жовтавымъ звѣздкамъ на сукни видъ бѣлявыхъ платкôвъ. Она выглядала мовь денница, що вырынає зъ помѣжь блакитныхъ хмаръ и ôтбирає звѣздамъ ихъ блескъ.

Аделяйда була весела; тѣшивъ єи пышный стрôй, тѣшила єи цвитуча краса: тй републикане подурѣють дивлячись на неи. Стефанъ глядѣвъ набожно на матѣрь идучи побôчь неи, а всѣ люде, що спѣшили провести недѣльный вечѣръ при шклянцѣ въ надбережныхъ гостинницяхъ, зъупинялись и приглядались цѣкаво сему принадному явищу, поки не счезло оно за зелѣзными воротами ведучими до палаты Геслѣвъ.

Аделяйда ишла черезъ огородъ, урядженый въ англійскій спосôбъ до дому, де на порозѣ стоявъ служачій въ чорнôмъ фраку и бѣлôмъ краватѣ. Лице слуги творило дивный контрастъ съ яснымъ краватомъ и бѣлою камизолькою, бо було зовсѣмъ чорне. Слуга бувъ муриномъ. Аделяйда поспытала по англійски, чи можна бачитись съ панею Геслі и вручила єму свою карту. Слуга завѣвъ єи мовчки въ сторону палаты, звернену до озера, до гостиннои салѣ, зъ котрои скляныхъ дверей розлягався пречудовый видъ на огородъ и озеро. Аделяйда могла бачити, якъ панѣ Геслі гойдалась напôвъ сидячи, напôвъ лежачи на гойданцѣ, що висѣла мѣжь двома деревами, и якъ курила при тôмъ папѣроску. Панъ Геслі сидѣвъ на низькôй зелѣзнôй лавцѣ и перевертавъ одну зъ тыхъ великихъ газетъ, якй друкують лишь за границею. Мѣжь нимъ а жѣнкою стояли приборы до кавы. Муринъ подавъ карту а панѣ Геслі прочитала помпатичнй слова: „La baronne de Salten-Hermersdorff néa Comtesse de Eulenhorst“. Панъ Геслі вставъ сейчасъ зъ лавки и ôдойшовъ съ своєю газетою; панѣ Геслі пôднялась такожь и пôшла зовсѣмъ рôвнодушно идъ домови. Ишла она поволи а Аделяйда мала досыть часу приглянутись якôйсь невеселôй пышнотѣ сальону, середъ котрого теперь находилась. Була се велика, напôвъ округла комната, оббита темнавымъ шовкомъ, мережанымъ маленькими золотыми мушлями. Низко спущенй за-

навѣсы ôконъ и малй округлй канапки при стѣнѣ були зъ тои самои матеріи.

— Колибъ тая дорога матерія — думала Аделяйда — була бѣла або червона, якъ же бы пышно тогды выглядала вся утварь сеи салѣ! Але тая неневна барва псуе цѣлу гармонію ѳи!

Дверѣ и стѣнй деревлянй приставки обтягненй були темно жовтою политурою и обложенй золотыми лиштвами; помôстъ и стеля були найкрасшою мозаикою зъ темного дерева. На серединѣ и на рогахъ стелѣ яснѣла дорогоцѣнна рѣзьба съ золотыми арабесками. Зъ стелѣ звисавъ бронзовый свѣтильникъ, прикрашеный головами муринôвъ а по правôй и лѣвôй сторонѣ чорного мраморного коминка держало двохъ муринôвъ золотистй свѣчники. На стѣнѣ надъ коминкомъ висѣло величезне зеркало; оно переносило до сеи салѣ горы и озеро, бо висѣло якъ разъ супротивъ скляныхъ дверей, зъ котрыхъ було видно цѣлу прибережну панораму. На середнôй стѣнѣ комнаты висѣли по обохъ сторонахъ зеркала въ рамахъ рѣзбленого дерева и бронзу майстерскй олѣйнй образы. Були се портреты славныхъ американьскихъ мужѣвъ. Побôчь сихъ портретôвъ висѣли дальше зъображеня генiѣвъ Швайцарiи: Песталоццого, сего великого евангелиста любови, Геснера, котрый умѣвъ перомъ малювати а пензлемъ поетизувати, и Ляватера, котрый зъумѣвъ проникливымъ своимъ взоромъ ôткрыти звязь мѣжь внѣшними проявами и внутрѣшнимъ существомъ чоловѣка.

Стефана мучили рôжнородней думки, коли глядѣвъ на тыхъ нѣмыхъ свѣдкôвъ духовои силы смирного, и для сердечнои своѳи простоты такъ часто легковаженого народу; а тымчасомъ мати ѳго ломала собѣ голову надъ тымъ, чiй то гербъ присвоили собѣ неправно тй мѣщане. Надъ скляными двѳрми було богато мальоване ôкно. Представляло оно два сполученй съ собою гербы. Аделяйда не знала, що се були гербы Цуриху и Бразилiи. Панѣ Геслi, донька купця зъ Рiо де Жанерiо, якнебудь зжилась для любови свого чоловѣка зовсѣмъ съ Швайцарскою землею, не перестала при тôмъ любити и поважати свою ôтчину. Сполученѳ гербôвъ було ввѣчливостю мужа для патрiотичныхъ чувствъ жѣнки.

Кромѣ двохъ гебановыхъ столикôвъ передъ канапками

й великои старинної вазы зъ чорного мрамору на такôй-же пôдставцѣ, не мала тая комната нѣякои другои прикрасы. Ваза стояла въ серединѣ и була повна що найгарнѣйшихъ цвѣтôвъ. Стефанъ наблизався до вазы и почавъ жадливо напуватись вонею роскôшныхъ рожь.

— Не притыкай такъ близко носа до цвѣтôвъ; — напоминала єго Адаляйда и вже хотѣла держати выкладъ о шкôдливости вони цвѣтôвъ, коли увôйшла панѣ Геслі и зъупинила єи въ тôмъ.

Дамы поздоровились взаимно: панѣ Геслі легкимъ склоненємъ головы, панѣ баронова Сальтенъ двôрскимъ поклономъ въ пôвокругъ взадъ.

Панѣ Геслі не выглядала такъ, якъ звычайно представляємо собѣ миліонерку. Прибрана була она въ сукню зъ гладкого грубого шовку; сукня сплывала по нѣй широкими фалдами. Стать єи не була втята и стиснена, цѣла одѣжь лежала на нѣй вôльно, легко стягнена лишь въ станѣ поясомъ. Усе було выгôдне и вказувало на повный бракъ чванливости и кокетеріи. Вузка бѣла обшивка прикрѣплена була рѣзбленою спинкою зъ слоневои кости; такі самі спинки були при рукавахъ. Гладко причесане волосє зôмняте було зъ заду головы. Рôстъ єи бувъ середній, стать трохи надто повна але не безъ принады. Повороты гарнои головы и нѣжныхъ рукъ вказували на рѣшимôсть и молодечу гнучкôсть, и могли кождои хвилѣ доказати, що жѣнка тая справедливо славилась зручною амазонкою и що при тôмъ знаменито умѣла плывати. На цѣлôмъ тѣлѣ єи видна була оживляюча свѣжôсть, здавалось, що передъ хвилею выйшла она зъ зимнои купели.

Барва тѣла була й чиста и прозôрчаста, очи ясні, блакитно-зелені, не мали однакъ фалшивого погляду, якимъ ôтзначаются звычайно такі очи; они були великі, супокôйні, и подобали на супокôйне зеркало озера, въ котрôмъ ôтбиваются рôвночасно: блакитне небо и зелені береги. Було щось въ тôй жѣнцѣ, що пригадувало все очищаючу и оживляючу воду, здавалось, що на нѣй нема одного мѣсця, котрого бы що йно передъ хвилею не сполокала вода, забираючи съ собою всякій найдрôбнѣйшій порошокъ. Помимо сеи нѣжности не подобала она на хитке, слабе существо, що нагинаєсь за

кождымъ подувомъ вѣтру; члены єи тѣла, якъ небудь мягкі и гнучкі, були самі въ собѣ сильні, насталені супротивъ всякихъ неприязныхъ вплывôвъ. Одинъ поглядъ бувъ достаточный, щобы ôтгадати всѣ тї єи прикметы, и Аделяйда почула зависть до сеи жѣнки, котра будучи о стôлько низшою, въ дечѣмъ таки высше стояла ôтъ неи — бароновои. Она бачила, що въ тôй жѣнцѣ не можна знайти нѣякои хибы анѣ на души, анѣ на тѣлѣ! Була она холодна и невразлива на все тоє, що пôдгрызало и нищило молодечу свѣжôсть Аделяйды; була богата, здорова, вôльна ôтъ всякихъ замѣтôвъ, словомъ — она була зовсѣмъ щаслива! А Аделяйда — чимъ була она? На силу вмовляла она сама въ себе, що була — „знаменитою дамою.“

— Панѣ зволять сѣсти — промовила панѣ Геслі, вказуючи рукою на канапу. — Якъ ся маєшь Стефане? — поспытала хлопця, котрый несмѣло взявъ єи за руку... Сѣдай собѣ коло насъ!...

— Марійки нема дома? — прошептавъ несмѣло Стефанъ.

— Єсть, однакъ... — тутъ глянула панѣ Геслі на Аделяйду, — она не єсть для тебе ôтповѣдною товаришкою, мôй Стефане!

— Ласкава панѣ! — забрала голосъ Аделяйда силуючись вымовити се слово, бо не могла тутъ называти єи просто „панѣ Геслі“. — Я прійшла тутъ выяснити сумне непорозумѣнє, до котрого дôйшло, сама навѣть не знаю, вже якимъ способомъ.

Теперь выяснила она въ дуже вымовныхъ словахъ, що дуже перелякалась була, побачивши Стефана и просила тогды Марійку, щобы прийшла на другій разъ. Смутокъ єи не мавъ бы однакъ границь, наколи-бъ Стефанови забракло такъ милого товариства. Вкôнци просила Аделяйда п-ню Геслі, щобы позволила Стефанови побачитись съ єго малою товаришкою.

Панѣ Геслі приняла бесѣду тую дуже холодно и спокôйно.

— Дуже я рада — сказала она, коли Аделяйда перестала говорити, — що Марійка не допустилась нѣякои нечемности, за для котрои ôтправили вы єи, и прошу, кôлько разôвъ она буде нечемна, те саме зробити съ нею. Охотно признаю вамъ, панѣ, що хто мавъ щастє, мати все такі здоровї

дѣти, якъ я, то й не може собѣ представити, якои то опѣки и старанности потребує недужа дитина! По моѣй думцѣ стає дитина тымъ сильнѣйшою, чимъ бôльше уживає своихъ силъ, але бути може, що съ Стефанкомъ стоять рѣчи инакше, и вы, панѣ, яко мати будете знали тое найлучше.

— О, вѣрте менѣ, панѣ, — вневняла Аделяйда, — що удержанє сеи дитины при житю вымагає науки, котрôй посвячую цѣле житє.

— Чи велите закликати Марійку? — перебила ѣй панѣ Геслі, уважаючи крайно небезпечною рѣчею вести подôбнй розмовы въ присутности Стефана. Она потиснула тричи пружину ôтъ електричного дзвôнка, и сейчасъ показався муринъ пôдъ занавѣсою входовыхъ дверей.

— Франкъ, — сказала она по англійски — нехай панна Дішенъ приведе до насъ Марійку.

Франкъ ôдойшовъ мовчки. Ôнъ пôйшовъ до огороду, въ котрôмъ гралась Марійка съ французскою и нѣмецкою гувернанткою въ обруча. Муринъ сповнивъ сумлѣнно припорученє, однакъ Марійка не хотѣла ити съ панною Дішенъ, тôлько ѣхати на плечахъ мурина. Не помогли нѣякй представленя; любый, сердешный Франкъ мусѣвъ єи нести. Розмѣстившись выгôдно почала розмахувати руками и ногами, ажь поки не приневолила мурина, що сей пустився съ нею цѣлымъ розгономъ своихъ швидкихъ нôгъ.

Для чорного не було нѣчого святѣйшого надъ волю и приказъ Марійки. — „Наша дитина такъ хотѣла“ — се була формулка, котрою оправдувавъ ôнъ всѣ шаленй прибаги ажь надто живои дѣвчины. Франкъ ôтдавъ-бы бувъ житє за своихъ панôвъ, однакъ ôтмовити бажаню Марійки переходило єго силы и сего не можь було нѣякъ жадати ôтъ него. Такъ отже и теперь гнавъ ôнъ своими повыкривлюваными смѣшными ногами черезъ огородъ, а Марійка поганяла єго держачись сильно кучерявои чуприны свого дикого бѣгуна. Обѣ гувернантки бѣгли за ними въ найбôльшôй розпуцѣ, ажь вкôнци опинилась цѣла тая вельми характеристична громада передъ скляными дверми палаты. Панѣ Сальтенъ перелякалась немало; муринъ задержався, знявъ опираючуся єму дѣвчину и прибравши урядово поважный выглядъ отворивъ дверѣ передъ нею. Здавалось, що хребетъ

єго притверджено до зелѣзного прута а ишовъ ôнъ поважно съ повôльностю льва, властивою єго расѣ.

— Добрыдень — сказала Марійка — ôтдаючи трохи за гордый ѣоклôнъ Аделяйдѣ, котра ледви змогла притягнути єи до себе. — По що цѣлуєте мене, панѣ, коли не можете терпѣти мене? — сказала страшна дитина и обтерла безцеремонно рукою вымушеный поцѣлуй.

— Марійко, — сказала панѣ Геслі рѣшучо — коли будешь такъ нечемною, то не диво, що панѣ Сальтенъ не буде могла тебе терпѣти.

Стефанъ приступивъ несмѣло, якъ завсѣгды, до панѣ Геслі и сказавъ: — Даруйте, панѣ, Марійцѣ; она робить добре, що єсть щирою. Вже-жь не схочете карати єи за тое, що не хоче говорити неправды.

На тî простî и правдивî слова хлопця не можь було дѣйстно нѣчого ôтповѣсти; Марійка перервала дальшу бесѣду, приступивши до Стефана и взявши єго за шию.

— Ты добрый хлопець, Стефане, ты ôтважный хлопець и гарно дуже, що держишь зô мною. Ты не такій, якимъ здаєшся на першій поглядъ; я все тоє говорила. Але ходи теперь, покажу тобѣ цѣкаву рѣчь: мои братя ставляють нынѣ твердыню а вечеромъ будуть брати єи приступомъ, вкинуть ракеты въ середину и высадять єи въ гору порохомъ; а то разъ буде свято!

— Але жь се небезпечно; — закликавъ Стефанъ перелякавшись.

— Ага, зновъ пôшла въ пяти твоя ôтвага? — засмѣялась Марійка — но, но, не бôйся, ще порохъ не пôдпаленый.

— Дайже сему спокôй, Марійко, и поведи лучше твого товариша до огороду — сказала панѣ Геслі, а ôттакъ додала звертаючись до учительокъ: Надѣюсь, що панѣ пильно наглядати будете поступованє Марійки взглядомъ єи молодого гостя.

— Зробимо все, що буде въ нашихъ силахъ, — сказали они и силувались взяти дѣвчину за руку.

Але она вырвалась имъ зъ рукъ и выйшовши ледво за дверѣ поспытала по англійски: — Не правда, мамо, що

и Франкъ буде такожь съ нами разомъ гратись, адже-жь нынѣ недѣля?

— Наколи панѣ Сальтенъ не буде противна сему — ѳтповѣла панѣ Геслі.

— О, зовсѣмъ нѣ! — сказала Аделяйда, котрѳй пѳсля того, що тутъ бачила, зимный пѳтъ выступивъ на чоло. Видѣлось ѣй, що треба тутъ стеречи власнои одежи, котру можуть здерти зъ неи, помимо того однакъ не могла ѳтмовити панѣ Геслі великого такту; Марійка побѣгла съ выскокомъ до огороду, перекликувалась по англійски съ Франкомъ, выкручувалась по французски передъ панною Дішенъ, котра хотѣла поправити ѣй вѣчно покривлену обшивку и сварилась по нѣмецки съ панною Кернеръ, котра нѣколи не умѣла вынайти игры, щобы годилась съ кождочасною примхою Марійки. Въ той спосѳбъ зъумѣла она обертатись свобѳдно середъ языкѳвъ и людей двохъ частей свѣта, недодумуючись навѣть, якого значеня надавало се ѣй взглядомъ другихъ дѣтей. У неи розумѣлося тоѥ само собою. Не думала она зовсѣмъ о тѳмъ, о кѳлько ширшій бувъ свѣтоглядъ ѳи ѳтъ свѣтогляду другихъ дѣтей; але чулась въ нимъ свобѳдною и вдоволеною. Нѣчимъ не стиснена ѳи жвавѳсть и охочѳсть выросла и выбуяла пѳдъ вплывомъ тыхъ космополитичныхъ поглядѳвъ на житѥ, середъ котрыхъ она выросла.

— Дивуюсь дуже, що вы, панѣ, ѳтдаѥте вашу донечку въ руки сего напѳвъ дикого чоловѣка, — запримѣтила панѣ Сальтенъ. Въ тѳй хвили побачила она съ немалымъ переляком, що сей чорный и по ѳи думцѣ напѳвъ дикій чоловѣкъ пѳднявъ въ гору Стефанка и посадивъ ѥго на свои широкѳ рамена Марійка хотѣла дальше гратись въ обруча на терасѣ передъ домомъ, а позаякъ бѣдный, хорый хлопчина не мѳгъ такъ швидко бѣгати, якъ треба було при тѳй забавѣ, отже Франкъ взявъ ѥго на плечѣ и бѣгавъ съ нимъ за обручемъ такъ, що Стефанъ мѳгъ свобѳдно обруче задержувати и дальше пускати. Стефанъ бувъ дуже радый зъ сего. Забувъ ѳнъ про се, що въ ѥго лѣтахъ стыдно вже даватись носити другимъ, бѣдный хлопчина привыкъ вже до своѳи слабосильности и непорадности, а новѳсть гры и швидкѳ рухи безъ утомы були для него дуже принадною розрывкою въ ѥго монотоннѳмъ житю.

— О, пане Франкъ, якй-жь вы добрй! — закликавъ радôсно. — Чи не буде вамъ надто тяжко зô мною?

Муринъ поглянувъ милосерно своими великими очима на Стефана и ôтповѣвъ:

— Бѣдне бѣле дитя, то такъ якъ бы птичка пыталась дерева, чи не затяжить ємy.

Марійка почала смѣятись зъ незвычайнои смѣлости Франка, котрый ôтважився выголосити таку довгу промову, а разомъ съ нею смѣялась такожь панна Дішенъ.

Одинъ тôлько поглядъ спочивавъ поважно и съ пôвчутемъ на лици мурина, коли ôнъ ôтважився промовити кôлька слôвъ, а поглядъ сей выйшовъ зъ голубыхъ, слезавыхъ очій панны Кернеръ.

Погляду сего̀ не запримѣтивъ нѣхто, кромѣ однои панѣ Геслі, котра приглядалась всему зъ комнаты и усмѣхалась до себе легенько и погôдно.

Аделяйда не могла однакъ вже довше глядѣти на такъ близкй и дружнй зносины єи сына съ муриномъ. Она пôднялась и закликала Стефанка. Переляканый Франкъ зсадивъ єго на землю, якъ тôлько почувъ немилый голосъ великои свѣтовои дамы. Загальне невдоволене обгорнуло всѣхъ, коли она заявила, що дальше не позволить Стефанкови брати участи въ забавѣ. Слухняный хлопець пôддався, якъ все, такъ и теперь, воли матери и сѣвъ мовчки въ кутѣ комнаты; Марійка гралась тымчасомъ дальше сама передъ дверми. Проникливе око панѣ Геслі доглянуло въ нутрѣ хлопця велику душевну боротьбу; она бачила, якъ ôнъ на силу хотѣвъ притушити въ собѣ якусь ôтразу и неохоту, що такъ и перлась выйти на верхъ и ôтбитись съ цѣлою силою на єго лици и въ єго поступованю. Ѣй жаль стало хлопця а разомъ обурило єи поступоване єго матери. Она поглянула на Аделяйду своими великими очима и поспытала:

— Чи се було вамъ, панѣ, немило, що я позволила муринови гратись съ дѣтьми?

— На кождый случай єсть се рѣчь трохи незвычайна, ôтдавати дитину въ руки чоловѣка, такъ близкого до звѣрятъ...

Панѣ Геслі глянула на неи съ милосердіємъ.

— Ахъ! коли-бъ бôльше було у насъ такихъ звѣрятъ,

якъ нашь Франкъ, то було-бы о много бôльше вѣрности и правды на свѣтѣ! Сей чорный чоловѣкъ єсть сильный якъ левъ, вѣрный якъ песъ и має на стôлько розуму, щобы мôгъ стати пожиточнымъ членомъ людскои суспôльности.

— Такъ? думаєте панѣ, що мурины можутъ бути дѣйстно добрыми слугами? — поспытала Аделяйда недовѣрчиво.

— Не бажаю лучшого слуги и вѣрнѣйшого друга надъ нашого Франка. Ôнъ менѣ наче братъ, бо коли мати моя померла даючи менѣ житє, ôтдано мене, про недостачу бѣлои жѣнки, матери Франка до кормленя. Мôй батько не хотѣвъ однакъ розлучати еи съ власною дитиною, и такъ выросли мы разомъ обоє съ Франкомъ. Ôнъ єсть живымъ примѣромъ того, що можна при добрôй воли зробити зъ мурина.

Аделяйда потрясла головою:

— Дивує мене тоє дуже, а то тымъ бôльше, що чую се ôтъ особы, котра мала нагоду зъ власного досвѣду пôзнати тыхъ людей.

— Якъ же жь не знати менѣ сеи бѣднои, пониженои расы? Мôй батько державъ самъ невôльникôвъ въ своихъ плантаціяхъ, але обходився съ ними якъ съ рôдными дѣтьми, и они любили єго, якъ батька. Съ гордостю можу сказати, що батько мôй бувъ добродѣємъ цѣлыхъ сотокъ тыхъ нещасливыхъ придавленыхъ людей. Мусѣли они вправдѣ працювати, — бо и хто-жь нынѣ свобôдный ôтъ працѣ? — Але пôдъ єго покровомъ творили собѣ родины и всѣ уживали людскихъ правъ, якихъ уживають вôльнѣ люде. Батько мôй бувъ пріятелемъ людей и наколибъ всѣ властителѣ невôльникôвъ поступали такъ, якъ ôнъ, то неволя утратила-бы своє первѣстне строге значенє и звукъ сего слова не выкликавъбы у насъ такои ôтразы. Та, на жаль, нема такихъ богато и не лишаєсь ничь бôльше, якъ тôлько силою знищити насильство, неповнолѣтнымъ заздалегôдь дати повнолѣтнôсть, щобы охоронити ихъ ôтъ нелюдскости тыхъ катôвъ.

— Я чула, що мурины неспособнѣ до образованя и культуры, и що працювати надъ ихъ пôддвигненемъ значить ...писати по водѣ — замѣтила Аделяйда.

— Може бути, що чорна раса не осягне нѣколи верху цивилизаціи. Але жь, мôй Боже, щобы було тогды, наколи-бы

всѣ прямовали до совершеньства; хто ôтдававъ-бы ся низшôй праци, коли-бы всѣ забажали наразъ стати на самôмъ верху культурного розвою? Хочь-бы не повелося намъ пôднести ажь до себе сихъ нещасливыхъ, хочь-бы пôднесли мы ихъ тôлько до сего ступня, на котрôмъ стоить нашь сельскій людъ, то вже и тогды могли-бы мы мати зъ нихъ зручныхъ рôльникôвъ и ремѣсникôвъ. И чи не було бы вже тое великимъ поступомъ, великою заслугою. А хочь може анѣ мы, анѣ нашî наслѣдники не дôждутся сеи гарнои хвилѣ, — бо не легко направити блудъ, на котрый складалась вѣкова праця — то все таки не пожалую нѣколи, що зробила я въ хосенъ сего нещасного племени.

— Ахъ, панѣ Геслі, якъ чудово вы се сказали! — закликавъ Стефанъ, не могучи вже довше повздержати великого зворушеня. Ôнъ ôтдыхавъ глубоко и глядѣвъ сияючими очима на паню Геслі. — Послухай, дорога мамо, и я зовсѣмъ такъ думаю: якъ то гарно любити всѣхъ, и всѣмъ бажати добра! Ахъ, панѣ Геслі, вы и ваша Марійка можете любити, кого лишь схочете и нѣхто не заборонить вамъ сего!

Геслі поглянула здивована на хлопця. На лици Аделяйды выступивъ горячій румянець.

— А ты, чи не можешь? — поспытала поглядаючи на него на половину строго, на половину пытаючо.

— Нѣ, мамо, не можу! Ахъ, кôлько-жь рѣчей не вôльно менѣ въ порôвнаню съ Марійкою; але въ тôмъ найбôльше лихо, що годѣ менѣ привыкнути до сего, що все таки не можу бути зовсѣмъ послушный и люблю богато людей, котрыхъ не повиненъ я любити!

— Стефане! — кликнула мати подражнена и перелякана тымъ, що хлопець може ще бôльше що выговорити, однакъ Стефанъ не зважавъ на тое; ôнъ присунувся до панѣ Геслі, наче шукавъ опѣки у неи и говоривъ дальше:

— Глядѣть, мамо, панѣ Геслі стоить далеко высше надъ муринами, якъ мы надъ — тутъ надумався хвилину — надъ всѣми тыми, що ихъ любити менѣ не вôльно, а все таки любить она ихъ и сей чорный може гратись съ Марійкою, а коли нашь Христинъ хотѣвъ разъ бавитись зô мною, сказала ты менѣ по французки, що служачій, якъ небудь бѣлый, не ѳсть для мене ôтповѣднымъ товаришемъ до забавы. Бѣ-

дный Христинъ розумѣвъ трохи по французки и тое дôткнуло єго такъ сильно, що ажь покинувъ у насъ службу.

— Дорогій хлопче, — сказала Геслі, кладучи свою бѣлу, гарну ручку на рамя єго, — мати мала певно до сего важнй причины, котрыхъ ты нынѣ не можешь ще зрозумѣти. Дитина привязуєсь инодѣ до людей, котрй недостойнй сего и ôтъ котрыхъ може она научитись негарныхъ рѣчей. И для того родичѣ мусять наглядати надъ тымъ, съ кимъ пристаютъ ихъ дѣти, а дитина повинна слухати ихъ безвзглядно, не розбираючи, чи єсть правда по ихъ сторонѣ, чи нѣ!

Въ тôй хвили роздався зъ огорода радôсный крикъ Марійки; черезъ огородъ ишовъ поспѣшною ходою панъ Геслі несучи въ рукахъ телеграфичну депешу. Передъ нимъ ишовъ поскакуючи Франкъ, и вже зъ способу, въ якій муринъ ôтчинивъ дверѣ передъ своимъ паномъ, можна було спôзнати, що депеша тая принесла вѣсть для всѣхъ радôсну.

Панъ Геслі бувъ привѣтливый симпатичный мущина. Мавъ ôнъ близко пятьдесять лѣтъ, темнй зáлички и чорнй, живй очи. Цѣла єго стать була поважна безъ найменшогс слѣду якои будь пересады. Роздѣлъ на бородѣ додававъ єму якоись добродушнои, Швайцарамъ властивои цѣхи. Тверда вымова, замѣтна такожь у всѣхъ Швайцарôвъ не ôтбивала немило въ єго устахъ; противно, ôтъ разу можна було пô знати въ нѣмъ свѣтового, бувалого чоловѣка.

— Даруєте ласкава панѣ, — сказавъ ôнъ, цѣлуючи въ руку Аделяйду, — що такъ нежданно нападаю тутъ на васъ, але не мôгъ я нѣ на хвилю повздержатись, щобы не звѣстити моєй жѣнцѣ великôй радости. Любко, завтра вертає до насъ нашъ Генрикъ, отъ тобѣ и телеграма!

Панѣ Геслі сидѣла недвижимо съ заложеными руками. Зъ превеликои радости не могла она промовити бôльше двохъ слôвъ: „слава Богу!“ Кинула окомъ на телеграму, лице єи покрылось румянцемъ, зъ очей покотились рѣснй слезы радости а папѣръ дрожавъ въ єи рукахъ. Зворушенє тревало однакъ тôлько хвилю; она пригадала собѣ свои обовязки супротивъ гостей, котрй не могли анѣ зрозумѣти анѣ подѣлити єи радости.

Она зложила старанно телеграму и вложила єи въ кишеню. Телеграма мѣстила въ собѣ тй слова: „Тату, мамо, поздоро-

вляю васъ! Поздоровляю братчикôвъ, сестричку, дѣдуня и бабусю! Завтра вечеромъ буду вже съ вами! Генрикъ."

— Простѣть намъ, панѣ, тую родинну сцену, — сказала Геслі супокôйно вже до панѣ Сальтенъ. — Радôсть наша була надто велика! Мы-жь вже ôтъ чотырохъ лѣтъ не бачили нашого найстаршого сына и не дожидали такъ скоро побачити єго. Для того и зворушила насъ такъ тая мила несподѣванка.

— Въ такôмъ случаю прошу выбачити, що я помѣшала вамъ, паньство, радôстъ родинну! — ôтповѣла Аделяйда, пôднимаючись.

— Помѣшаєте намъ єи, панѣ, ажь тогды, коли схочете ôдойти, — сказавъ ввѣчливо панъ Геслі.

Аделяйда мусѣла признати, що поведенє сего чоловѣка давало найкрасше свѣдоцтво о товариствѣ, середъ котрого ôнъ проживавъ; она була однакъ дуже зворушена сценою, котру зготовивъ ѣй Стефанъ и не могла довго надъ чимъ другимъ застановлятись. Тымчасомъ Марійка розказувала Стефанови, що братъ єи має вже девятнайцять лѣтъ, що бувъ два роки въ Америцѣ а два въ Англіи, де учився будувати паровй машины. Марійка знала о тôмъ всѣмъ дуже докладно и съ гордостю розказувала свому товаришеви, що братъ єи привезе до фабрики новый котелъ, далеко лучшій ôтъ старого, и що за для того треба буде перебудовати фабрику. Стефанъ не чувъ нѣколи о чѣмсь подôбнôмъ; єго здивували дуже широкй вѣдомости Марійки и бувъ-бы охотно слухавъ єи и найдовше, наколи-бъ розказуючій голосъ матери не перебивъ имъ розмовы.

— Мамо, — просивъ Стефанъ — належало-бы попрощатись такожь и съ паномъ Франкомъ, ôнъ же-жь бувъ такій добрый для мене?

— Теперь нема на тоє часу! — ôтповѣла строго Аделяйда. — Прошу тебе, ходи вже разъ!

Стефанъ слухавъ бôльше зъ почутя приличности, якъ зъ страху.

— Прощайте, панѣ! — сказавъ ôнъ до панѣ Геслі и поцѣлувавъ єи въ руку съ найбôльшимъ поважанємъ. И се очевидно не припало до вподобы єго матери. Она склонилась гордо передъ панею Геслі, позволила пану Геслі приткнути

ѣи палець до своихъ устъ и пожелала имъ обоимъ веселои стрѣчи съ сыномъ. Коли мала вже выходити зъ комнаты, задержано ѣи ще разъ, бо радѳсна вѣстка о поворотѣ первородного выполошила дѣда и бабу зъ горѣшного поверха.

Родичѣ панѣ Геслі були справдѣшными Швайцарами старои даты. Панъ Геслі старшій, бувшій бурмистръ мѣста Цуриху бувъ ѳсѣмдесятилѣтнымъ старцемъ, але при тѳмъ выглядавъ ѳнъ такъ здорово и свѣжо, якъ той, кому добѣгае ледви шеста десятка лѣтъ.

Грубе бѣле волосе покрывало ѣго голову, быстрый орлиный взѳръ зраджувавъ живѳстъ духа и енергію. Бувъ ѳнъ подѳбный до сына, тѳлько держався не такъ прямо и не носивъ нѣякого заросту на лици. Але и у него бувъ характеристичный роздѣлъ на бородѣ, котрый при звисаючихъ трохи губахъ бувъ тымъ виднѣйшій и надававъ цѣлому лицю старика видъ якоись завзятои подуфалости, съ чимъ було однакъ ѣму дуже добре. Въ короткѳй порцеляновѳй люльцѣ куривъ ѳнъ дуже поганый тютюнъ, але сеи роскоши позволявъ ѳнъ собѣ тѳлько въ недѣлю— курити цѣлый тыждень стояло-бы за дорого! Носивъ на собѣ грубый, старомодный сѣрдукъ и суконну камизольку, о котрѳй голосно росказувавъ людямъ, що казавъ ѣи переробити зъ фрака, коли передъ трійцять роками обнявъ урядъ Цурихского надбурмистра. Зъ кишенѣ звисала завсѣгды червона хустка бавовняна; панъ Геслі нѣколи ще не позволивъ собѣ того збытку, щобы мавъ уживати шовковыхъ хустокъ, якнебудь передъ передачею фабрики сынови бувъ ѳнъ найбѳльшимъ на цѣлый Цурихъ фабрикантомъ шовку.

Панѣ Геслі була достойною подругою свого мужа. Мала и худощава съ гладонькимъ очѣпкомъ и гарнымъ шовковымъ фартушкомъ була она типомъ простои Цурихскои мѣщанки. Она силувалась бути ввѣжливою для Аделяйды и обсыпувала ѣи цѣлымъ градомъ чемностей, однакъ Аделяйда нѣякъ не могла порозумѣти бесѣды старухи. Цурихска нѣмеччина панѣ Геслі здавалась ѣй жидѳвскимъ жаргономъ. А шкода, що Аделяйда не розумѣла старухи, бо могла-бы була почути ѳтъ неи немало практичныхъ, довголѣтнымъ досвѣдомъ житя оправданыхъ радъ. Та дарма, говѳрка бе-

сѣда ѣи ôтбивалась ôтъ слухôвъ Аделяйды наче горохъ ôтъ стѣны. Старшій панъ Геслі старався такожь упевнити Аделяйду о своимъ высокôмъ для неи поважаню, при тôмъ однакъ забувъ бѣдняга выймити люльку зъ устъ. Сего було вже за богато для Аделяйды! Она кивнула згорда головою цѣлôй родинѣ и выбѣгла чимъ скорше зъ комнаты. Швидкою ходою, наче пôдъ напоромъ погонѣ спѣшила домôвъ Аделяйда, такъ що Стефанъ ледви мôгъ встигнути за нею и мусѣвъ що хвиля задержуватись, щобы ôдотхнути и набрати силъ до дальшого ходу.

— Гарна жѣнка — сказавъ по ôтходѣ ѣи молодый Геслі, — шкода тôлько, що така горда, а то було-бы съ ними дуже гарне сусѣдство.

— Що намъ до тыхъ знаменитыхъ дармоѣдôвъ? — ôдозвалась молодша Геслі. — Насъ не лучить съ ними нѣякій спôльный интересъ. Тî нѣмецкî жѣнки гублятся въ подробицяхъ и не мають выробленыхъ нѣякихъ загальныхъ понятій. Ôтъ нихъ не можь нѣчого навчитись. Отъ — хочбы тî Сальтены! Що они роблять, якій кому зъ нихъ хосенъ? Чи зробили они може що на поли наукъ або штуки? чи може ôтзначились въ политицѣ або хочь въ урядовыхъ працяхъ? Ничь а ничь! Що-жь кому зъ такихъ людей? Люде, що нѣчого не хочуть робити, суть вѣчно розстроѣнî и нервовî; имъ хочеся, щобы цѣлый свѣтъ ôтдававъ имъ почотъ и стоявъ на ихъ услуги! Не вже-жь и мы маѣмо якъ ôвцѣ бѣгти за нерозумною товпою поклонникôвъ аристократіи? Жаль менѣ тôлько бѣдного Стефана; задля него не хотѣла-бы я зрывати всѣхъ ôтносинъ съ тыми людьми. Для него тôлько житя и радости, що въ товариствѣ живыхъ людей, незараженыхъ ѣдкимъ духомъ паньства и бездѣльнои чванливости. Се справдѣ любе, розумне дитя.

Панѣ Геслі взяла свого мужа за руку.

— Ну, годѣ намъ журитись чужими людьми. Треба теперь о собѣ подумати, треба приготовитись на принятѣ нашои дитины, нашого любого Генрика!

V.

Подразнена Аделяйда не могла дальше панувати надъ собою; Стефанъ бачивъ теперь по разъ першій, що єго мати обходится съ нимъ справдѣ не по людски. Аделяйда повела єго, не хотячи подыбати кого по дорозѣ, заднымі дверми палаты и на силу затягнула до єго почивальнѣ. Тутъ кинулась она па канапу и выбухнула голоснымъ, спазматичнымъ плачомъ.

— Дорога мамо, и що-жь вдѣявъ я такъ злого? — поспытавъ переляканый хлопець.

— И ты ще можешь пытатись? — закликала гарна женщина. — Передъ чужими людьми представивъ ты мене наче немилосерну мачоху, що знущаєсь надъ тобою, выховує тебе на мизантропа и отгороджує непроходимымъ муромъ отъ всѣхъ людей! Щожь гадають теперь про мене тѣ люде, якъ же-жь немилосерно покаравъ ты мене передъ тымъ свѣтомъ, котрый тольке и жде, щобы могъ открыти въ насъ якусь похибку, якусь слабу сторону! Тымъ людямъ ходить лишь о тое, щобы могли чванитись своєю моральною высшостю! И всю ту кривду понесла я отъ власнои дитины, котрой посвятила я всѣ бажаня мого серця, всѣ годины мого житя, коло котрои провела я мои найкрасшѣ лѣта, стратила найкрасшѣ силы, котрого дивна природа нанесла менѣ вже тольке мукъ! И тая дитина не хоче отвдячитись менѣ за цѣле моє посвящене, за всѣ мои труды, хочь больше нѣчого не жадаю отъ неи, кромѣ однои-одинокои... слухняности!...

Стефанъ кинувсь на колѣна передъ матѣрю и зложивъ на єи лонѣ свою малу, въ зеленый дашокъ прибрану голову:

— Мамо! анѣ на хвилю не позабувъ я, що ты зробила для мене, и серце моє терпить несказанѣ муки, коли ты такъ немилосерно дорѣкаєшь менѣ. Ты говоришь лишь о томъ, що ты черезъ мою недугу вытерпѣла, а не подумаєшь, що я несказано больше вытерпѣвъ и вытерпѣти ще мушу! Коли бы ты подумала надъ тымъ, то простила бы ты менѣ певно, и не дорѣкала неслухняностю. Я перебуду терпеливо всѣ муки,

котрй наносить менѣ моє слабе тѣло, перенесу голодъ и спрагу, двигати буду тяжкй залѣза на ногахъ, усему пôддамся безъ одного словечка болю! Одного лише годѣ менѣ зрозумѣти: для чого подвоюєте вы мои страданя, чому ôтбираєте менѣ ще бôльше, якъ ôдобрала вже минѣ немилосерна природа? Ахъ, сего одного я нѣякъ не зрозумѣю!

— И що-жь то ôтбираємо мы тобѣ, непонятна дитино? — поспытала Аделяйда.

— Щó, моя мати? Усе! Такъ, усе! Вы жалуєте менѣ свѣтла, и закрываєте мене ôтъ него зеленымъ дашкомъ, жалуєте свѣжого воздуху и замыкаєте мене передъ нимъ въ отсѣй темнôй вязници, а кромѣ сего ще хочете ôдобрати менѣ тоє, що рôвно конечне для житя, якъ воздухъ, рôвно гарне и принадне, якъ свѣтло, хочете ôдобрати менѣ вѣру и любовь до людей! Я знаю вже все, бо нынѣ пôсля обѣду, коли вы збирались до Геслѣвъ, а я ждавъ на васъ пôдъ ôкнами великои салѣ, выслухавъ я цѣлу розмову тѣтки Віки съ моимъ дорогимъ ôтцемъ, розмову, котра ôткрыла передомною цѣлу погань поглядôвъ и засадъ нашого свѣта. Въ тôй хвили, коли тѣтка почала про тебе говорити, мусѣвъ я ôдойти, бо закликали мене ити съ тобою до Геслѣвъ. Я бачу вже теперь все ясно: вы хочете закувати моє серце такъ, якъ закували мою ногу и знищити въ нѣмъ всякій зарôдъ любови до свѣта и людей. О! наколи дѣйстно такій вашь плянъ, то позвольте менѣ радше умерти!

И хлопець занѣсся голоснымъ, безнадѣйнымъ и повнымъ розпуки плачемъ.

— Стефане, що се съ тобою? — почувся нагло голосъ кандидата. — Даруєте, панѣ, але печаливôсть о Стефанка, котрого плачь почувъ я, спровадила мене сюды.

— Пане Фельдгаймъ, о мôй дорогій пане Фельдгаймъ! — кликнувъ хлопець и кинувсь на груди кандидата неначе шукаючи тамъ потѣхи и захисту.

— Выяснѣть менѣ, пане, — сказала Аделяйда заломуючи руки, — що сталось съ тымъ хлопцемъ, зъ ôтки тая перемѣна въ єго смирнôй, тихôй вдачи?

— Коли мѣра переповнится, выливає по за береги, — ôтповѣвъ сумно кандидатъ, пригортаючи Стефана до своєи

груди. — Я прочувавъ, що такъ буде. Хлопцеви буде незабаромъ чотырнайцять лѣтъ, а хочь тѣлесный розвитокъ єго зъупинився о кôлька лѣтъ, то за тоє духово розвинувся ôнъ надъ свôй вѣкъ. Якъ кожде недуже дитя, мусѣвъ ôнъ привыкнути заздалегôдь сидѣти въ теплôй комнатѣ, слухати розмовы старшихъ и роздумувати надъ своимъ нещастємъ. На те звертавъ я, панѣ, неразъ вже вашу увагу. Вы, панѣ, не хотѣли менѣ вѣрити.

— Мôй Боже! вы-жь бажаєте все чогось неимовѣрного, неможливого, и приучуєте Стефана стремѣти до неимовѣрныхъ цѣлей. Вы кладете єму въ голову теоріи свободы и самостôйности, котрî доводять хлопця до упрямства. Не мы нѣвощимо єго житє, а вы, пане — вы, що учите єго плысти прямо супротивъ филь нашого житя. Будучи самъ ôтступникомъ шукаєте вдоволеня въ тôмъ, щобы другихъ зробити ôтступниками не то вже великои идеѣ, але навѣть родичѣвъ! Не глядѣть на менє, пане, такимъ страшнымъ взоромъ: стрѣлы вашî звернутся назадъ на васъ, на васъ одного и нѣкого бôльше!

Скôнчила, а кандидатъ довго-довго глядѣвъ на неи. Темнî єго очи зайшли якоюсь дивною непроглядною мракою. Мовчки, недвижимо стоявъ ôнъ передъ нею, держачи хлопця въ своихъ обôймахъ; ôтдыхъ не ворушився въ єго груди; ôнъ стоявъ супокôйный наче скала, котрои зубчастî вершки сторчать наче задеревѣлî середъ темнои ночи. Минула довга тяжка хвиля. Вкôнци промовивъ кандидатъ лагôднымъ, тихимъ голосомъ:

— Не буду навѣть зачинавъ боронитись. Тымъ менше старатись буду, панѣ, щобы ôтчули вы тî раны, якî нанесли менѣ вашими словами. Одно и друге дотыкає мене тôлько, мене одного, а я не маю права жадати ôтъ васъ, панѣ, спôвчутя въ моихъ личныхъ справахъ. Говорити буду лишь про се, що дотыкає нашого Стефана. Єсть на свѣтѣ невидима благородна звязь, що лучить съ собою людей, надѣленыхъ найгарнѣйшими прикметами духа и серця. Участникомъ сеи звязи хотѣвъ я зробити, панѣ, вашого сына. Ваша привѣтливôсть и ласкаве прииманє моихъ радъ ослѣпили мене надѣєю, що на дорозѣ, на котру я ступивъ, не доведу до роздѣлу мѣжь Стефанôмъ а вами, а противно зближу єго

до васъ. Вашѝ слова вывели мене зъ сеи ошибки и я сказавъ-бы теперь охотно: „ѳтдаю вамъ назадъ сына“, — наколи-бы чоловѣкъ въ єго лѣтахъ и съ єго розумомъ мѳгъ ще бути предметомъ передачѣ. Та поминувши вже тоє, не можу нынѣ вамъ, панѣ, ѳтдати сына такимъ, якимъ дѳставъ я єго зъ вашихъ рукъ. Нынѣ не въ силѣ я вже пересвѣдчити Стефана, що все те, що учивъ я єго, було неправдою, а хочь-бы и мѳгъ, не здѣлавъ-бы я сего. Лишити вамъ сына можу кождои хвилѣ, але ѳтдати єго такимъ, якимъ взявъ я зъ рукъ вашихъ — се вже рѣчь, котрои анѣ я, анѣ нѣхто другій въ свѣтѣ не зможе вдѣяти.

— Лишити? — закликавъ Стефанъ, — мене лишити? Що зробивъ я злого вамъ, пане кандидатъ, що такъ тяжко хочете мене покарати? О, мати дорога, коли ще хочь трохи любишь мене, коли не хочешь, щобы я умеръ передъ тобою зъ туги-жалю, то не ѳтбирай менѣ мого дорогого учителя.

Ѳнъ ѳдорвався ѳтъ кандидата и упавъ передъ матѣрю на колѣна. Слова тѝ выкинувъ ѳнъ зъ грудей въ однѳй минутѣ, безъ ѳтдыху, єго томило-придавлювало немиле прочутє розлуки съ найдорожшимъ другомъ а трѣвога єго пробивалась въ благаючѳмъ поглядѣ очей. Грудь кандидата пѳднималась тяжко; ѳнъ бувъ дуже зворушеный. Аделяйда стояла довго мовчки и недвижимо; вкѳнци закрыла лице обома руками, а коли Стефанъ взявъ єи руку и ставъ окривати поцѣлуями, рука тая була мокра ѳтъ слѣзъ. Она поступила крокъ въ сторону, де стоявъ кандидатъ и вытятнула до него руку.

— За для сеи дитины... — почала, але голосъ ѳтказавъ ѣй послуху.

Кандидатъ зрозумѣвъ єи. Ѳнъ взявъ єи руку и сказавъ поважно:

— Такъ, за для сеи дитины!

Въ комнатѣ стояла торжественна тишина: чутно було тѳлько лагѳдный плачь Стефана, котрый все ще горнувсь до нѳгъ своєи матери. Она пѳдняла єго и пригорнула до серця.

— О, колибъ позволивъ менѣ Богъ стати достойною матѣрю сеи дитины! О, мѳй Боже, знаю, кѳлько ще менѣ до сего недостає — закликала она, клонячи голову неначе пѳдъ тягаромъ великои вины.

И выйшла швидко зъ комнаты, начебъ лякалась що сказати.

— Що се? — прошептавъ мимохôть кандидатъ самъ до себе и взôръ єго проводивъ гарну стать жѣнки, ажь поки не зникла за занавѣсою дверей.

Теперь лишились они обидва; Стефанъ ôтдыхаючи глубоко, кинувсь на груди свого учителя.

— Ахъ, пане Фельдгаймъ, позвольте менѣ тутъ спочати, такъ — тутъ!

Втиснувся пôдъ рамя Фельдгайма и глядѣвъ на него сердечно и съ выразомъ безмежнои любови.

— Погляньте на мене, дорогій пане Фельдгаймъ! Що съ вами дѣєсь? Вамъ щось недобре, вы невеселî! Скажѣть менѣ, що такого? Ваше серце бьєсь голоснѣйше, якъ звычайно, ой — я знаю и розумѣю єго розмову!...

Стефанъ глядѣвъ кôлька хвиль мовчки на кандидата, а ôттакъ ставъ дальше говорити:

— Вѣрте менѣ, пане Фельдгаймъ, що я дôйшовъ теперь причины того, чому менѣ тутъ такъ тяжко и сумно. Я-жь не бачу тутъ нѣкого веселого и щасливого. Не повѣрите, якъ дуже болить мене тоє. Думаю часомъ, що се одинока причина моєи недуги, що грудь моя для того лишь така слабосильна, бо каменемъ придавлює єи вѣчно журба та печаль. Марійка смѣялась разъ такъ сердечно, що ажь порвалась стяжка, котрою була оперезана; менѣ здаєся, що коли-бъ я разъ тôлько мôгъ засмѣятись сердечно и зъ цѣлои груди, зникла-бы вся туга моя а съ нею и томлива недуга, що оперезуе мене тѣсно своими кощавыми руками. Але се ледви чи наступить коли!

Кандидатъ глядѣвъ зворушеный на хлопця, котрый похиливъ голову неначе пôдкошеный цвѣтъ.

— Тяжкій всѣмъ намъ робишь ты замѣтъ, якнебудь и самъ може не знаєшь о тôмъ. Помимо сего однакъ дякую Богу, що завчасу ще пригадавъ ты менѣ мôй обовязокъ, котрый задовго занедбую. Такъ, се щира правда, що ты сказавъ!

Стефанъ говоривъ, споглядаючи сумно на ясный промѣнь сонця, що продершись крôзь щѣлину ôкна ôтбивався довгою пасмугою на зеленôй тапетѣ стѣны:

— Теперь заходить сонце. Альпы горятъ вечѣрнымъ огнемъ; ахъ, якъ гарно мусить тое выглядати! коли-бъ хочь ôкно моєи комнаты выходило на озеро, то мôгъ-бы я глядѣти на горы; а тамъ не хочу йти до другои комнаты, щобы не стрѣтитись по дорозѣ съ тѣтками. А хтожь-бы не хотѣвъ выйти теперь на свѣжій воздухъ, глядѣти на чаруючій виднокругъ и слухати шуму филь и повѣву вечѣрного вѣтру, що лагôдно выглажувавъ зеркало озера! Марійка сидить теперь певно въ човнѣ а братя єи роблять веслами, а мѣсяць встає, пôднимаєсь и кидае срѣбнй струѣ свѣтла на воду; они плывуть вздовжь и поперекъ и спѣвають при блеску мѣсяця веселй пѣсни. Але они ледви чи доглянуть середъ пустыхъ веселощѣвъ цѣлу красу окружаючои ихъ природы. Коли-бъ я бувъ тамъ съ ними, сидѣвъ-бы супокôйно, мовчки и тôлько глядѣвъ-бы и слухавъ. Ай, якъ-жежь приглядавъ бы ся я и прислухувавъ тамъ всему!

Ôдотхнувъ глубоко и глядѣвъ уперто сумными очима въ чимъ разъ збôльшаючуся темряву. Кандидатъ слухавъ єго мовчки; вкôнци взявъ єго за руку и сказавъ голосомъ, повнымъ любови:

— Ты, моє дитя, маєшь самъ въ собѣ бôльше, чимъ мôгъ-бы ты на внѣ бачити. Твоя душа повна... поезіи. Хто не має єи, той перейде съ отвореными очима черезъ найкрасшй стороны землѣ и не буде нѣчого бачити. Ты можешь въ тѣснôй тôй комнатѣ представити собѣ буйну красу гôръ и тихій шепôтъ филь озера; дрожачій ôтблескъ свѣтла, що виднѣе тамъ на стѣнѣ, отворюе въ твоѣй уявѣ пышный образъ заходу сонця. Захôдъ сонця въ природѣ може притемнити дощева мрака, образу, що ты вытворивъ собѣ, не притемнить, не споганить нѣщо въ свѣтѣ! Отъ и нагорода, котру пôславъ тобѣ Богъ за всѣ твои страданя, за всѣ муки. Суть се рожѣ, котрыми прикрасивъ ôнъ терневый вѣнець на твоѣй головѣ.

— Такъ, о такъ! — закликавъ Стефанъ радôсно вытягаючи руки, — я зрозумѣвъ, и хочу носити сей вѣнець, поки силъ моихъ на се стане. Сежь вѣнець геройскій, тая терниста авреоля осѣнила своимъ блескомъ тôлько несказано благодатныхъ дѣлъ для людскости! О, и я хочу єи доконче мати на головѣ! Послухайте мене, пане Фельдгаймъ: вы розказу-

вали менѣ про славне лицарство Хреста, котре розôйшлось по цѣлôмъ свѣтѣ, щобы съ мечемъ въ рукахъ ширити вѣру Христову. Вы говорили менѣ, що зъ всего того знаменитого лицарства остала тôлько горстка дружины, котра засновала орденъ Іоанитôвъ. Орденъ сей плекає згадки минувшости и зберѣгає пильно тое, що предки зросили своєю кровю. И знаєте, пане Фельдгаймъ, що коли недавно пôдчасъ вашои неприсутности ôтвѣдавъ насъ своякъ нашь графъ Шорнъ, членъ сего ордена, я порѣшивъ тогды вступити до ордена Іоанитôвъ.

— И якъ се сталось? — поспытавъ зачудованый Фельдгаймъ.

Своякъ нашь розказувавъ тôлько гарного про дѣла братôвъ Іоанитôвъ, про тое, якъ они пѣклуются коло недужихъ, заводять больницѣ, якъ спѣшать поквапно всюды, де треба подати кому помôчну руку, и якъ усе ще за мало мѣжь ними єсть рукъ до працѣ. Тогды подумавъ я собѣ: и я мôгъбы придатись имъ, якъ пôдросту; а нема красшои задачѣ для чоловѣка, якъ отирати слёзы, лагодити людске горе, особливо для того, хто, якъ я, знає самъ цѣлу ваготу єго.

Кандидатъ мовчавъ зачудованый сими намѣрами Стефана, котрî доси зовсѣмъ ще не були єму звѣстнî. Але сей продовжавъ съ говôрливостею, властивою всѣмъ нервовымъ дѣтямъ:

— Хотѣвъ-бы я вамъ, пане Фельдгаймъ, ще щось сказати, коли лишь схочете мене послухати!

— Добре, говори, моє дитя!

Кандидатъ поклавъ руку на голову хлопця, на котрого лици ôтбились знамена якогось незвычайного вдохновеня. На дворѣ смеркало, послѣдный лучь сонця потягнувъ ихъ обохъ до ôкна. Тутъ сѣли они супротивъ себе а Стефанъ глядѣвъ жаднымъ взоромъ въ наближаючуся темряву ночи.

— Графъ Шорнъ привѣзъ менѣ такожь кусникъ дактилевого хлѣба, котрый печуть монахи на синайскôй горѣ. О, пане Фельдгаймъ, вы не въ силѣ ôтчути тое враженє, якого дôзнавъ я, коли взявъ въ руки сей хлѣбъ. Въ моѣй уявѣ побачивъ я тихій, супокôйный монастырь на пустôй, безцвѣтнôй, спаленôй ôтъ сонця площинѣ, а надъ нимъ стрôмкій зовсѣмъ лисый верхъ сповитои хмарами скалы, бо

мѣсце тое, на котрѳмъ горѣвъ огонь Господній, мусять по вѣкъ зберегати хмары! Я побачивъ въ монастыри супокѳйныхъ, убогихъ, молячихся монахѳвъ! Я бачивъ, якъ пекли они хлѣбъ зъ овочѣвъ, выдертыхъ на силу зъ спаленои спеками землѣ и якъ дѣлили єго лагѳдными руками мѣжь бѣдныхъ и нещасливыхъ! И зновъ бачивъ я ихъ, якъ ишли босыми ногами по пекучѳмъ пѣску, щобы занести послѣдну потѣху умираючимъ ѳтъ лютои пошести, и тогды поспытавъ я себе: яку ѳтплату мають тѝ люде за всѣ свои труды, за жертву цѣлого житя? що привело ихъ тутъ, що приневолило до сеи бѣднои, людьми и Богомъ забутои землѣ, що велѣло имъ осѣсти тутъ на непривѣтнѳмъ хребтѣ горы синайскои середъ ѳтвѣчнои тишины? и на всѣ тѝ пытаня одержавъ я одну лишь ѳтповѣдь: Любовь! любовь Бога и людей! Она була для нихъ причиною и нагородою! Яка жь горяча-велика мусить бути тая любовь! И тогды, тогды почувся я дуже щасливымъ спѳзнавши, що така любовь єсть на свѣтѣ и що я можу ѳтчувати єи въ моѣй душѣ. И тогды порѣшивъ я, пане Фельдгаймъ, стати Іоанитомъ!

Кандидатъ отворивъ рамена и пригорнувъ Стефана до своєи груди.

— Стефане, мѳй Стефане! — закликавъ ѳнъ, притискаючи свои уста до устъ дитины. — Се не єсть побожнѳсть дитины, се побожнѳсть поета! Будь же-жь супокѳйне, ты муками пригнетене дитя: ты одолѣешь все — все, твои муки, твоихъ ворогѳвъ и себе самого!

VI.

Вже зорѣло, а Аделяйда сидѣла все ще въ своѣй комнатѣ при столѣ и ѳтчитувала свѣжо написане письмо. Письмо було таке:

— Мѳй Егонъ! И зновъ будешь гнѣватись на мене, однакъ гнѣвъ твѳй буде несправедливый. Нынѣ силувалась я зробити все, щобы тѳлько ѳтдалити кандидата, але всѣ мои стараня розбились на упрямствѣ мого сына. Ахъ, прости менѣ, прости, що за для него не выповнила я твого бажаня! Тая дитина попала въ таку розпуку, дѳзнавшись, що мусить

розлучитись съ кандидатомъ, що не мала я серця, довести рѣчь до кôнця. Дитина тая маѣ такъ мало веселощѣвъ въ своимъ житю.... чи-жь маю ôтбирати ѣму и тую послѣдну крыхту? Нѣ! А кромѣ сего хотѣла-бы я показатись достойною матѣрю дитины, котра укрываѣ въ слабôмъ тѣлѣ велику, ангельску душу. Я сповняла доси тôлько въ половинѣ обовязки мои взглядомъ сего хлопця а нынѣ дôзналась я, що ôнъ спôзнавъ вже тоѣ и ôтчувъ глубоко. Ты не знаѣшь, мôй друже, а перо моѣ за слабе, щобы описати, що дѣѣсь чоловѣкови тогды, коли око дитины звернесь супротивъ нему съ гôркимъ замѣтомъ, а чоловѣкъ мусить признати, що замѣтъ сей вповнѣ оправданый.

Ахъ, така дитина — то жива наша совѣсть! Я не корюсь передъ нѣкимъ зъ тыхъ, що окружають мене. Тѣтки зношу я съ надлюдскою терпеливостею; я сповнила вже одиноку цѣль мого — ахъ, якъ тяжко приходится тоѣ высказати! — мужа, я дала ѣму сына, а тоѣ, що тобѣ даю, мою любовь, сего не краду я ѣму, бо ты и передъ тымъ бувъ паномъ мого серця, и ôнъ знавъ ачейже о тôмъ, що оно нѣколи не буде до него належати. Передъ однымъ сыномъ моимъ мушу я съ соромомъ спускати очи, ôнъ одинъ маѣ право до цѣлои моѣи любови, до неподѣленои печаливости, а ты, ты мôй найдорожшій ôтбираѣшь ѣму тоѣ право.

Лучаются хвилѣ, въ котрыхъ здаѣсь менѣ, що повинна я зовсѣмъ ôтдатись выхованю сеи дитины и въ материньскôмъ щастю утопити все горе мого житя, весь жаль за знѣвощеными бажанями молодости и любови, незабаромъ однакъ спôзнаю я, що щастѣ матери не дôстаѣсь кому будь безъ заслуги и що тôлько тая въ цѣлôй повни може ѣго ôтчувати, котра найвѣрнѣйше, найсумлѣннѣйше выповнила всѣ обовязки жѣнки и матери! Я прочуваю тôлько всѣ солодощѣ сего блаженного, великого чувства, однакъ не можу сказати, що я заслужила собѣ на нихъ. Тогды навѣть, коли сиджу я при постели Стефанка, гадки мои кружають коло тебе и коли въ такôй хвили гляне ôнъ на мене и поспытаѣ, чому все я така сумна, чому не усмѣхнуся до него такъ, якъ усмѣхаются другѝ матерѣ до своихъ дѣточокъ — тогды, о тогды, мôй Егонъ, вся кровь моя бьѣ менѣ до головы и тогды волѣла бы я кождои хвилѣ запастись пôдъ землю! Тогды кидаюсь

передъ нимъ на колѣна а передъ моими очима стає страшна гадка: а ну-жь дитина тая замкне на вѣки оченята а я ôткажу ѣй послѣдного усмѣху матернои любови, а все зъ туги за поцѣлуями мого любовника! Бо и якже-жь посмѣла бы я розпалеными жаромъ проступнои любови устами дôткнутись чола моєи дитины? Ахъ, Егонъ, мôй дорогій Егонъ, терпеливый чоловѣче, що ждешь на мене ôтъ пятнайцяти лѣтъ, прости — прости менѣ тѣ слова; однакъ въ подôбныхъ хвиляхъ жалую я, що вдерся ты въ житя моє съ неодолимою силою любови, що напоивъ ты мене пристрастнымъ чутемъ, котре ôтбирає менѣ послѣдный проблескъ щастя середъ выповнюваня моихъ обовязкôвъ! Я паленѣти мушу не тôлько передъ моимъ сыномъ, але и передъ чоловѣкомъ, котрому ôтдала я єго выхованє. Сей чоловѣкъ соромить мене щоденно своєю печаливостею о Стефанка, печаливостею, котра єсть моимъ святымъ обовязкомъ и въ котрôй я — мати, даюсь выпередити чужому! Ахъ, у мене лучаются страшнѣ хвилѣ, котрѣ роздирають и кровавлять моє бѣдне серце и ты, мôй друже, не повиненъ ôтъ мене жадати такъ далекоидучои жертвы, щобы я зовсѣмъ вже мала занедбати моє бѣдне дитя. Се неблагородно зъ твоєи стороны! Кôлько разôвъ занедбаю я Стефана, тôлько разôвъ перестаю тебе любити. Причина сего проста: кôлько разôвъ стане мѣжь мною а моимъ сыномъ вплывъ твоєи любови, тôлько разôвъ уважаю я єи чимсь такимъ, чого беречись менѣ треба, що єсть для мене обидою-грѣхомъ. Нема бо на свѣтѣ тѣснѣйшои звязи, якъ мѣжь матѣрю а дитиною. И коли ты борешся съ моєю рôдною дитиною о перше мѣсце въ моимъ серцю, то вѣри менѣ, що вкôнци таки дитя моє остане витяземъ, хочьбы мало тоє бѣдне моє серце на куснѣ розпастись! И для того не жадай ôтъ мене ôтдаленя чоловѣка, котрый дає Стефанови тоє, чого я зъ твоєи причины єму дати не можу, котрый дає и менѣ можнôсть думати о тобѣ, бо чи могла-бы я свобôдно ôтдаватись такимъ думкамъ, коли-бъ не була пересвѣдчена, що Стефанъ знаходится въ такихъ добрыхъ рукахъ. Справдѣ, мôй Егонъ, ты кривдишь себе самого, выступаючи противъ сему чоловѣкови. А при тôмъ не знаю я справдѣ, що выкликало у тебе таку зависть супротивъ него! Причиною сего не може бути тоє, що я єго по-

важаю, бо бо̂льше нѣяке чувство, клянусь передъ тобою, не лучить мене съ тымъ чоловѣкомъ. Наколи-бъ такъ було, я певно не говорила бы о нѣмъ нѣчого передъ тобою, а тымъ менше вычисляла бы всѣ єго найкрасшй прикметы! Въ души, що о̂тдана тобѣ лишь одному, стоить образъ твой ясный и чистый, се присягаю я тобѣ", — при словѣ „присягаю" задрожала чогось рука Аделяйды, — „не можешь завидувати єму нѣчого, бо я гляджу на него спокойно и поважно, якъ глядится на образъ святого въ церкви."

Скончила, а взоръ єи зъупинився зновъ при словѣ „присягаю." Цѣла струя крови ударила на єи лице, ѣй здалось, що хтось по̂дслухує, по̂дглядає єи; оглянулась и пересвѣдчилась, що сидѣла тутъ сама одна безъ свѣдкове̂въ. Безъ сорому написала она цѣлый листъ, въ котро̂мъ кожда стрѣчка о̂тдыхала вѣроломствомъ жѣнки, але не могла повздержатись, щобы не запаленѣти на саму гадку зрады любовника. Єи совѣсть домагалась доконче, щобы прикрасити тую неправу звязь позоромъ вѣрности, оправдати зъобиджену пристрасть другою великою и неодолимою пристрастею. Чи-жь могла остинути такъ скоро тая слѣпа пристрасть, котрои не могли притушити обовязки жѣнки, чи мала бы она вже теперь уступити мѣсце другому чувству? Она задрожала инстинктовно по̂дъ напоромъ такого прочутя. Ще разъ прочитала тоє мѣсце, нѣ, она могла, она повинна була такъ написати, се лишь злый духъ ночи наславъ на неи сей дивный сумнѣвъ. Щобы вынагородити всю кривду, якои до̂знавъ єи любый зъ причины сего сумнѣву, дописала она до листу цѣлый рядъ стрѣчокъ, повный найнѣжнѣйшои запоруки вѣчно неувядаємои любови. Справилась съ тымъ скоро и поквапно; ѣй здалось неприродною рѣчею нынѣ доперва вневняти єго о то̂мъ, о чѣмъ знає о̂нъ добре о̂тъ то̂лько вже лѣтъ. Довго держала розкрыте письмо и глядѣла въ него съ глубокою задумою. Голова єи почивала на одно̂й руцѣ; другою рукою розплѣтала механично буйне кучеряве волосе. Въ то̂мъ продерся наразъ зза темныхъ хмаръ лучь поранного свѣтла и упавъ на записаный дро̂бно папѣръ; Аделяйда скочила, хватила судорожно за письмо, зложила єго поквапно и вложила въ коверту: она не могла дивитись на тоє письмо при блеску денного свѣтла. Запечатавши листъ поклала адресу

„Графови Егонови Шорнъ, почетному лицареви ордену Іоанитôвъ и пр.“ Опôсля згасила свѣтло, замкнула столикъ и почала розбиратись, щобы ще хочь кôлька годинъ ôтпочати въ постели. Розбираючись поглянула случайно въ велике зеркало; якнебудь часто бачила она чудовый образъ свôй въ зеркалѣ, то при зворушеню, що свѣжо потрясло єи душею, здався ѣй нынѣ образъ сей подвôйно принаднымъ.

Неначе струя стопленого золота сплывало єи волосє на алабастровй рамена и спиралось бухастыми филями на чудово выточенôй груди. Хиба бы нѣколи не бачила яке враженє выкликує пышна жѣноча краса, коли-бы нынѣ не пôддалась чарамъ, плывучимъ зъ єи власного образу! Она згорнула всѣ филѣ свого буйного волося въ руки и важила руками ихъ тяжѣсть. Кôлько-жь миліонôвъ сихъ мягонькихъ ниточокъ, легонькихъ якъ волокно непряденого шовку, мусѣло складатись на тую золотисту струю! За таке волосє понесла бы Италіянка або Французка радо всяку найбôльшу жертву; якъ дорогоцѣнною отже мусѣла бути голова, котру природа надѣлила такимъ богатымъ даромъ! А тй великй, довгими золотыми рѣсницями таємничо прислоненй очи съ розкôшными легко филюючими бровами! А тоє нѣжне кляснчне лице! Выкрутилась въ бôкъ, о скôлько лишь могла, щобы зъ профилю побачити себе въ зеркалѣ, не помогло — взяла до помочи ще друге ручне зеркальце и окружилась зеркалами зô всѣхъ бокôвъ. Чому-жь бы не вôльно було ѣй тутъ на самотѣ, безъ свѣдкôвъ приглядатись своѣй красѣ и любуватись нею? Она любувалась собою такъ, якъ любуємось инодѣ якоюсь дорогою прикрасою, котрои не можна ужити за-для неôтповѣднои поры и тѣшимось вже напередъ, що коли настане пригôдна хвиля, буде она стояти готовою на нашй услуги. Коли-бъ въ якôй галеріи образôвъ подыбала она подôбный собѣ портретъ, то певно зъупинилась-бы довше коло него и приглядалась бы єму съ великимъ вдоволенємъ. Для чого-жь бы нынѣ не мала тѣшитися, що портретомъ тымъ єсть єи власне обличє? Приглядаючись свому образови дала Аделяйда всю волю своимъ думкамъ и не спиняла ихъ смѣлого полету. Они нашептували ѣй що разъ то бôльше приманчивй рѣчи. „Коли-бъ ты уродилась була въ Франціи“, — говорили они — „не була-бъ ты мусѣла ити

за старого, щобы батька ратувати ôтъ погибели, ты зробила бы була свѣтлу — велику партію, стала бы притягаючимъ осередкомъ въ товарискôмъ житю всѣхъ гарныхъ и знаменитыхъ мущинъ, котрѝ при блеску твоѥи красы забули-бы про все друге на свѣтѣ. Тебе звали-бы всѣ найгарнѣйшою жѣнкою въ цѣлôй Франціи. Ахъ, що за царскій титулъ: зватись найгарнѣйшою женщиною въ цѣлôмъ краю!“

Она ôткинула однымъ рухомъ головы усе волосѥ позадъ себе, такъ що чоло ѥи засіяло цѣлымъ блескомъ своѥи красы. Такъ, се було чоло якъ разъ пôдъ царскій вѣнець! Она однакъ не мала вѣнця; отворила скриночку и выняла зъ неи діяментовый нашийникъ, стару родинну памятку Сальтенôвъ. Мѣсто на шию, вложила ѥго на голову наче корону. Шия ѥи не потребувала нѣякои прикрасы, противно шкода булобы кождои ямочки, прикрытои золотомъ. Всходяче ранѣшне сонце ôтлилось золотымъ блескомъ ôтъ дорогоцѣнныхъ бисерôвъ нашийника. ѥго лучѣ розбились на сотки блискучихъ промѣнцѣвъ и сплелись въ сіяючій вѣнець вкругъ головы, котра зовсѣмъ не потребувала имъ завидувати блеску. Якъ же пышно яснѣла тая голова въ тôмъ сяѥвѣ, на котрый зложилось сонце и дорогѝ жемчуги! Усе мѣнилось въ тôмъ чудовôмъ блеску, усе складалось на одинъ фантастичный неземскій образъ. А въ образѣ тôмъ миготѣли жемчуги: очи, волосѥ Аделяйды! О, коли-бъ тôлько хотѣла, то ще и теперь могла бы всѣхъ и все очарувати; баронова Сальтенъ-Гермерсдорфъ зъумѣла бы ще и нынѣ ôдограти першу ролю на всѣхъ найбôльшихъ дворахъ Европы. Краса маѥ все свои права, а ôтъ чого-жь дала ѣй природа тую чудову стать, тѝ сіяючѝ зôрницѣ? Ѥи болѣло дуже, що вся сила почиваюча въ ѥи красѣ, сила, що може дати чоловѣкови найвысше щастѥ въ свѣтѣ, лежала доси у неи безъ хôсна, безъ ужитку. Творы рукъ людскихъ даютъ на прилюднѝ выставы, де подивляютъ ихъ миліоны очей, а найкрасшій твôръ природы мусить бути власностею одного тôлько чоловѣка; а коли сему одному захочесь замкнути ѥго передъ свѣтомъ, мусить звянути передъ часомъ. Бездушный образъ зъ полотна або зъ камѣня не ôтчуваѥ тыхъ впечатлѣнь, якѝ робить на людей, а образъ чоловѣка сотвореный природою, живый, теплый, свѣдомый себе, може ôтчувати и подѣляти тую роскôшь, якои

дôзнають другîй люде на самъ видъ єго. Се рѣчь зовсѣмъ природна, нема въ тôмъ нѣ грѣху, нѣ якои будь провины.

Такъ филозофувала молода жѣнка причарована своимъ власнымъ видомъ, а єи буйна уява выкликала передъ єи очи щоразъ то новî образы. Она бачила себе мученицею и жертвою, зложеною на престолѣ родинныхъ а передовсѣмъ материньскихъ обовязкôвъ. Жертва тая здалась ѣй въ тôй хвили такъ безконечною, що нѣякій мужь и нѣяке дитя не могли єи вынагородити. Она не була бы навѣть способною до подôбнои жертвы, наколибъ не додавала она ѣй принады въ очахъ одного чоловѣка, передъ котрымъ хотѣла безпрорывно окружатись нимбомъ неземскои красы. Чоловѣкомъ тымъ бувъ Егонъ! При єго боцѣ хотѣла она сияти и ослѣплювати цѣлый свѣтъ мущинъ; се-жь бувъ чоловѣкъ великого свѣта, занимаючій высоке становище, котре радо хотѣла бы съ нимъ подѣлити. Съ нимъôтбувала бы охотно далекî подорожѣ на всхôдъ, понесла-бы далеко по за границѣ Европы славу своєи красы — ахъ! яке жь бы було се житє! Чому-жь сей такъ горячо любленый чоловѣкъ бувъ молодшимъ сыномъ и не мавъ маєтку; чому-жь не позволило се Аделяйдѣ выйти за него и приневолило єи одружитись съ старымъ Сальтеномъ? Чому и длячого мала она теперь зносити терпеливо наслѣдки сеи страшнои судьбы? Чому-жь бы не мала показатись передъ ширшимъ свѣтомъ; полынути до ôтчины, на двôръ любого серцю? Не вже-жь бы проступкомъ було завитати по довгôй неприсутности въ своѣмъ рôднôмъ мѣстѣ межи своими знакомыми? Нѣ, зовсѣмъ нѣ, ще нынѣ поговорить съ барономъ; Стефаномъ опѣкуєсь дуже старанно кандидатъ; то и не буде нѣкому дивнымъ, наколи мати полишить на кôлька днѣвъ дитину, щобы ôтвѣдати свою ôтчину. Чижь має она все мати самî обовязки безъ нѣякихъ правъ?...

Аделяйда ôтдыхала покватно, золотî филѣ єи кучерѣвъ пôднимались и спадали блыскучою каскадою на выточену молодечу грудь, жемчуги сияли дивнымъ свѣтломъ, а мѣжь листами розложеного на столѣ роману Дімаса почало щось шелестѣти. Здавалось, що се малî свавôльнî чортики вылѣзають зъ ôттамъ, щобы завести веселый танець на золотыхъ промѣняхъ, що окружали голову надземскои красы. Серце молодои жѣнки билось такъ голосно, наче наближався

до неи самъ сатана-куситель. И дѣйстно було такъ; найбôльшимъ и найнебезпечнѣйшимъ сатаною-кусителемъ єсть для кождои жѣнки єи власне — зеркало; сежь орудіє, котрымъ Мефистофель пробивъ дорогу Фавстови!

Втôмъ наразъ — що се такого? Чи не стукавъ хто? Вся кровь ударила ѣй до головы, була доперва пята година. Нѣ — ѣй лише здалося такъ. Єи перелякала власна совѣсть! Але нѣ, минула хвиля и зновъ щось застукало до дверей; симъ разомъ не могло бути нѣякого сумнѣву. Аделяйда ôтскочила ôтъ зеркала, такъ якъ-бы стоячій за дверми человѣкъ мôгъ видѣти, що она стояла передъ нимъ.

— Що тамъ? — поспытала и почала дрожачими руками здôймати нашийникъ зъ головы. Але даромъ силувалась она, жемчуги обкрутились сильно волосємъ и годѣ було ôтлучити ихъ ôтъ головы.

— Вельможна панѣ — почувся голосъ зза дверей, — панъ кандидатъ просить васъ до почивальнѣ молодого пана, котрый занедужавъ небезпечно.

— Стефанъ, милссерный Боже! — закликала Аделяйда.—Такъ, я прийду, прибѣжу сейчасъ!— Щобы хочь можна було зняти скоро сей проклятый нашийникъ: на нѣмъ вытиснувъ весь соромъ сеи хвилѣ незатертй слѣды! Вѣсть о недузѣ Стефана розлилась наче огниста струя по срѣблѣ-золотѣ и жемчугахъ, и покрыла все, що доси сияло и блестѣло якоюсь темною мракою. Чортики роману Дімаса утекли переляканй назадъ мѣжь листки книжки. Аделяйда вырвала судорожно нашийникъ разомъ съ волосємъ и кинула єго неначе тяжке олово до скринки. Всѣ нôчнй мрѣѣ, съ цѣлою роскошею принадныхъ образôвъ розвѣялись въ однôй хвили а пробудилось за тое нѣжне чутливе серце матери. Незнаючи сама, що робить, звязала Аделяйда обома руками все своє волосє въ одинъ грубый узолъ и накинула на него бѣлый очѣпокъ. Она боялась глянути въ зеркало, такъ якъ боимось глянути въ лице человѣкови, котрого соромимось, а она соромилась сама себе и не могла теперь сама собѣ глянути въ очи.

Не минула одна хвиля а Аделяйда убралась зовсѣмъ въ звычайну ранѣшну одѣжь и спѣшила по сходахъ до ко-

мнаты Стефана. Хлопець лежавъ въ страшнôй горячцѣ съ замкнеными очима и спалеными губами, а коло єго постели стоявъ неутомимый сторожь, кандидатъ.

— Моя дитино, люба моя дитино — закликала Аделяйда — що съ тобою?

— Черезъ цѣлу нôчь болѣла вже єго голова, а на нещастє не хотѣвъ ôнъ мене збудити, — сказавъ кандидатъ. — Коли я пробудився, сидѣвъ ôнъ на постели и слабымъ тихимъ голосомъ почавъ просити, щобы подати єму воды, такъ дуже высохло було єму горло. Я загрѣвъ сейчасъ воды съ цукромъ, по котрôй стало єму трохи лекше. Ôттакъ пôславъ я по лѣкаря и по васъ, ласкава панѣ.

— Матѣнко! — прошептавъ Стефанъ середъ горячки и хативъ Аделяйду за руку.

— Сердечне дитя моє! — закликала Аделяйда пригортаючи хлопця до себе. — Чому ждавъ ты такъ довго, чому не збудивъ ты скорше пана кандидата, коли почувся такимъ недужимъ?

— Бо знавъ я, що ôнъ збудивъ бы сейчасъ и тебе, а я не хотѣвъ сего — ôтповѣвъ Стефанъ тяжко ôтдыхаючи. — Ты вчера пôзно поклалася спати; я чувъ, якъ ходила ты довго по комнатѣ и бажавъ длятого, щобы ты выпочала спокôйно.

Аделяйду прошибло неначе громомъ. Цѣлѣсеньку нôчь боролась дитина съ тяжкимъ болемъ, щобы не прорывати мнимого сну любои матери; а въ ту саме хвилю, коли тая дитина середъ жару горячки выжидала даромъ ôтъ годины до годины краплѣ воды, мати писала листъ до свого любовника, а коли мука недужои дитины доходила до найвысшои степени, мати вплѣтала жемчуги въ своє волосє. Коли дитина придавлювала природный дитинячій окликъ болю, она порѣшила лишити єи на кôлька недѣль або навѣть на кôлька мѣсяцѣвъ! Може бути, що ôтъ тыхъ кôлькохъ годинъ залежало житє дитины, може бути, що помôчь прійшла за пôзно и дитина тая умре за для сеи великои, безмежнои любови, умре длятого, що не прорвала ѣй грѣшныхъ думокъ проступныхъ мрѣй! Мовчки упала Аделяйда передъ постелею и сховала лице въ подушкахъ Стефана; зъ єи груди вырвалась горяча молитва: „не тую кару, Боже, не тую кару.“ Не була се вже найкраща жѣнка и любовниця найкрасшого

льва сальонôвъ, була се тôлько мати перелякана, дрожача мати, котра бажала въ тôй хвили вымолити у Бога за цѣну свого щастя, любови и всѣхъ розкôшныхъ мрѣй, житє своѣй дитинѣ.

Кандидатъ стоявъ якъ завсѣгды мовчки, недвижимо; ôнъ бачивъ, що въ серцю Аделяйды ôтбуваєсь якась страшна борба. Ôнъ бачивъ, якъ она мучилась и терпѣла; слѣдивъ єи глубокй зôтхненя; бачивъ, якъ наборзѣ звязане єи волосє розсыпалось и розплылось пôдъ бѣлымъ очѣпкомъ.

Вкôнци пôдняла Аделяйда, стоячи все ще на колѣнахъ, голову и обернулась до кандидата.

— Пане Фельдгаймъ — проговорила лагôдно; — чи простили вы менѣ тоє, о що вчера я васъ просила?

— Я зробивъ се вже вчера, — була супокôйна, майже зимна ôтповѣдь.

— Не для мене, а задля дитины просила я васъ о тоє. О пане Фельдгаймъ, я тяжко провинилась передъ вами, Якъ тяжко ôтчуваю я се въ тôй страшнôй годинѣ, и на всю величь мого нещастя заклинаю васъ, простѣть менѣ зовсѣмъ, безвзглядно и такъ великодушно, якъ вы се тôлько умѣєте!

Взяла єго тверду руку въ свои мягкй оксамитнй ручки а на великихъ єи зôрницахъ засіяли срѣбнй слезы.

— Ласкава панѣ, прошу васъ! — боронився сей твердый чоловѣкъ и здавалось, що єго перелякала тая нагла змѣна. — Якъ можете вы задля такои дрôбницѣ такъ богато робити заходôвъ?

Аделяйда глянула на него зачудована; серце єи заскимѣло ôтъ великого болю, румянець сорому розлився на єи лици. Она звернулась зновъ до Стефана:

— Любе моє дитятко; — говорила она до него, — кого-жь менѣ бôльше треба при тобѣ?

Въ тôй хвили дôткнувсь хтось легко єи руки. Оглянулась и побачила за собою свого мужа. Пôднялась гордо и ôтступила на бôкъ, щобы припустити єго близше постели.

— Що съ тобою, мôй сыну, я чувъ, що ты хорый? — поспытавъ старець и положивъ свою тяжку дрожачу руку на чоло хлопця.

Стефанъ на силу усмѣхнувся.

— О, нѣчого нема тутъ страшного, мôй отче любый,

не стоить и думати о тôмъ. Не лякайтесь, мôй батеньку дорогій, наколи-бъ дѣйстно було зле зô мною, не укрывавъ бы я певно сего передъ вами!

— Богъ бы такъ давъ! — сказавъ баронъ трохи заспокоившись. — Я дуже перелякався, почувши, що мати вже встала и зôшла до тебе! Але менѣ здаѣсь, що тебе дуже мучить горячка; ôтъ тебе просто пече жаромъ!

— Панъ кандидатъ накрывъ мене дуже тепло, — говоривъ Стефанъ.— Се буде певно простудженый нежитъ, котрый выкликавъ легоньку горячку, и бôльше нѣчого! Положѣтся назадъ спати, любый отче, зробѣть тоѣ для мене! Адже-жь доперва пята година; я лякаюсь про ваше здоровлѣ. Про мене будьте зовсѣмъ спокôйнî; полежу кôлька днѣвъ въ постели. Тогды вже будете додержувати менѣ товариства, будемо грати въ шахи и вы розкажете менѣ деякî подіи зъ свого житя Якже жь гарно умѣете розказувати про вашу молодôсть, про дитинnî лѣта. Я дуже радо буду васъ слухати, а теперь идѣть ôтпочити, дорогій отче, идѣть скорше, прошу васъ о тоѣ!

— Здѣлаю тоѣ для тебе, мôй хлопче, — сказавъ баронъ,— ты знаѣшь, що я все зроблю для тебе! Неправда-жь, дорога Аделяйдо, — додавъ звертаючись до жѣнки, — що велишь покликати мене, коли бы Стефанкови, не дай Боже, гôрше стало?

— Розумѣесь! — ôтповѣла.

Баронъ пôднявся зъ крѣсла.

— А поцѣлуй, мôй отче? — попросивъ Стефанъ, и коли старець зôгнувся надъ нимъ, почуло дитя, що ôтдыхавъ ôнъ тяжко и боязно, и зновъ силувалося смѣятись, моргало очима и давало знаки рукою, доки батько не выйшовъ зъ комнаты. Тогды упавъ Стефанъ зновъ на подушки и здавалось, що филѣ горячки, здержуванî на силу волею дитины, розлились теперь наново по цѣлôмъ ѣи организмѣ. Замкнувъ очи и зъ пôдъ повѣкъ сплывала слеза одна за другою.

— Стефане, ты плачешь? — поспытавъ кандидатъ.

— Охъ, тяжко, дуже тяжко було бы менѣ умирати, жаль менѣ дуже мого ôтця, — прошептавъ Стафанъ наче крôзь сонъ.

— Стефане, — проговорила Аделяйда, — що се за гадки?

— Бѣдный мôй батько! — говоривъ ôнъ дальше, мовь не чуючи нѣчого.

— Дитя моѳ любе, чи тôлько за батькомъ жалуѳшь, а про матѣрь и не спогадаѳшь? — поспытала Аделяйда съ дорѣкаючимъ поглядомъ.

— Мати, мати! — повтарявъ Стефанъ безъ тямки механично; ôнъ не мôгъ вже зôбрати думокъ, ѳго розбирала чимъ разъ сильнѣйша горячка.

Аделяйда и кандидатъ сидѣли мовчки. Аделяйда глядѣла недвижимо передъ себе.

— То добре, то дуже добре, що сиджу я тутъ при постели моѳи дитины. Щобы було тогды, коли бы я вертаючись зъ пышного, шумного балю одержала вѣсть про несподѣвану ѳи недугу, мусѣла ѣхати день и нôчь середъ смертельнои трѣвоги, щобы чимъ скорше тутъ надоспѣти, а вкôнци може бы знайшла... ахъ, якъ се добре, дуже добре, що сиджу я при тôй постели, — повторила зновъ Аделяйда, о очи ѳи засвѣтили якимсь лагôднымъ поглядомъ, котрый Богъ тôлько мôгъ порозумѣти.

Але и кандидатъ порозумѣвъ сей поглядъ. Ôнъ же-жь бувъ такъ гарный, якъ поглядъ Мадонны, котра молится надъ тѣломъ свого розпятого сына. Кандидатъ бачивъ, що она молилась, а серце ѳго отворилось для неи въ имя предвѣчного милосердія!

И зновъ упавъ внизъ ѳи взôръ и мимохôть поглянула она въ звернене до неи лице кандидата, и зновъ розлився румянець на ѳи блѣдôмъ лици.

Жадне зъ нихъ не вымовило слова; Стефанъ спавъ несупокôйно. Они боялись глянути на себе, а въ тôй боязни лежавъ дивный якійсь несупокôй, котрый вытворивъ мѣжь ними атмосферу тяжку и такъ горячу, якъ горячими були въ тôй хвили всѣ нервы недужои дитины.

Тишину тую перервавъ входячій лѣкарь; ѳго голосне поздоровленѳ збудило Стефана.

— Пстъ... не будѣть батька, ôнъ недужій, — прошептавъ хлопець и запавъ зновъ въ помороку.

Оглянувши хлопця сконстатувавъ лѣкарь легку дитинячу недугу. Небезпеченьства не було нѣякого. Аделяйда ôдотхнула лекше.

— Дякую тобѣ, Боже, за тую осторогу; буду тямити ѥи до смерти.

VII.

День, котрый принѣсъ съ недугою Стефана тôлько тревоги Сальтенамъ, не бувъ и для Геслѣвъ такъ веселымъ, якъ они сего надѣялись. Генрикъ, сей горячо выжиданый сынъ, сей первородный, до котрого рвались серця родичѣвъ, дѣда и бабки съ такою горячою любовію, сей Генрикъ не вернувъ такимъ, якимъ надѣялись ѥго побачити. Бувъ се чоловѣкъ неначе вытесаный зъ одного дуба, сильно збудованый, здоровый, а при тôмъ бувъ се найпривѣтливѣйшій молодець, справдѣшна гордôсть матери, була се найспосôбнѣйша голова, котрою гордився бы кождый отець, але не бувъ ôнъ тымъ, чимъ хотѣли бачити ѥго родичѣ — не бувъ Швайцаромъ! Инакше не могло бути. Панъ Геслі высланый бувъ передъ двайцяти роками, коли отець ѥго самъ ще управлявъ фабрикою, въ характерѣ швайцарского конзуля до Бразиліи и тамъ одружився съ своєю теперѣшною жѣнкою, донькою богатого плянтатора зъ Ріо-Жанейро. Оженившись не мôгъ ôнъ задля неохоты жѣнки проживати дальше въ Бразиліи и перенѣсся въ тôмъ самôмъ характерѣ до Ню-Іорку.

Генрикъ уродився въ Ню-Іорку такъ якъ всѣ дѣти Геслѣвъ, але яко найстаршій сынъ провѣвъ ôнъ тамъ, найважнѣйшій лѣта въ розвитку дитины, позаякъ Геслі остававъ на посадѣ конзуля въ Ню-Іорку такъ довго, ажь поки батько ѥго приневоленый старостею не ôтдавъ ѥму заряду цѣлои фабрики въ Цуриху. Доперва тогды зложивъ ôнъ свôй урядъ и вернувъ до ôтчины.

Генрикъ показувавъ вже змалку замилованѥ до будôвництва и механики, и розпочавъ въ тôмъ направленю дуже успѣшно науки; панъ Геслі не уважавъ ôтповѣднымъ ôтривати ѥго ôтъ наукъ и длятого не забравъ ѥго съ собою до Швайцаріи. Неоднй родичѣ мусять высылати своихъ сынôвъ въ далекій свѣтъ на науку, то-жь не було въ тôмъ нѣчого

дивного, що и Геслі полишили свого Генрика тамъ, де могли єго безпечно умѣстити у звѣстного честного фабриканта машинъ. Зъ ôттамъ мавъ ôнъ по двохъ лѣтахъ поѣхати на практику въ своимъ заводѣ до Англіи, а ôттакъ вернутись до рôднои Швайцаріи. Такъ и сталося. Англія припала дуже до вподобы молодому техникови; ôнъ мавъ тамъ нагоду приглянутись и навчитись богато цѣкавыхъ и незвычайныхъ рѣчей, то-жь протягавъ зъ мѣсяця на мѣсяць свôй поворотъ и провѣвъ такимъ способомъ въ Англіи цѣлй два роки. Вкôнци вкучилося тоє родичамъ; они завôзвали рѣшучо Генрика до повороту, ôнъ послухавъ сего приказу, якнебудь не дуже охотно. Передъ тымъ однакъ намовивъ ôнъ ôтця, щобы рѣшився на выконанє давно вже обдуманого пляну розширеня фабрики. — „Батьку“, — писавъ ôнъ, — „позволь менѣ свобôдно дѣлати, дай менѣ широку волю въ выконаню нашихъ плянôвъ що до фабрики, бо инакше прийдесь менѣ заплѣснѣти середъ вашихъ маломѣйскихъ крамарскихъ ôтносинъ и не будешь мавъ нѣякои потѣхи зъ свого сына.“ Такъ писавъ ôнъ до батька. Батько выпôмнувъ єму строго тй неôтповѣднй слова, однакъ вкôнци рѣшився ôтдати єму переведенє розширеня фабрики, наколи выдержить передъ нимъ по поворотѣ строгій и докладный испытъ.

Панъ Геслі не прочувавъ навѣть, що слова сего письма були ключемъ до цѣлои истоты Генрика. Уродженый и выхованый въ Америцѣ, привыкши до того глядѣти на богатства Англіи, набравъ сей молодый чоловѣкъ якоись — не чванливости, бо на тое бувъ ôнъ надто благородный, — а охоты жити на велику скалю. Для него була Америка ôтчиною, Швайцарія — чужиною. Любувався ôнъ, якъ кождый молодый въ предпріємствахъ на великй розмѣры а ôтносины швайцарскй розмѣренй американьскою мѣрою здались єму малыми и смѣшными. Однымъ словомъ ставъ ôнъ цѣлою своєю вдачею, своими поглядами и пересвѣдченємъ, правдивымъ Американцемъ, котрый не вдоволявся вже простымъ швайцарскимъ домомъ, гнѣздомъ родиннымъ нагрѣтымъ сердечною любовю и побожностею єго батькôвъ и дѣдôвъ. Панъ Геслі, коли вернувсь до ôтчины, бувъ все Швайцаромъ зъ тѣла и кости, сынъ єго не бувъ и не мôгъ вже бути такимъ. Пôзнала се добре цѣла родина по кôлькохъ годинахъ розмовы

съ Генрикомъ и всѣхъ перенявъ великій страхъ. Здавалось, що сей чоловѣкъ, въ котрôмъ они съ такою радостею витали сына и внука, не бувъ правдивымъ сыномъ и внукомъ, а гравъ тôлько ролю єго; гравъ вправдѣ дуже зручно, природно и ввѣчливо, але все лишь гравъ. — „У насъ въ Ню-Іорку, се зовсѣмъ друга рѣчь“ — говоривъ ôнъ дуже часто о всѣмъ, що єму дома не припало до вподобы. Дѣда и бабку, котрыхъ у перве бачивъ своими очима, стрѣтивъ ôнъ дуже привѣтливо и съ великимъ поважанємъ, але не мôгъ укрыти при тôмъ повного рода зачудованя, яке выкликала у него ихъ внѣшнôсть. Ôнъ не мôгъ нѣякимъ способомъ поняти, щобы батько и мати могли стати такими твердыми Швайцарами, а Цурихска нѣмеччина здалась єму такимъ поганымъ жаргономъ, що и думати не хотѣвъ о тôмъ, щобы мавъ єи учитися. Старшій и молодшій Геслі глядѣли на себе зачудоваными очима, взôръ старця здавався говорити: — „Гляди, сталось такъ, якъ я предсказувавъ; отъ и яке лихо выходить, коли молоду кровь лишаєся довго на чужинѣ!“ — Молодшій Геслі вставъ и выйшовъ мовчки. На дворѣ стоявъ теплый, погôдный вечѣръ; филѣ озера выгиналисъ пôдъ легкимъ подувомъ вѣтру. Панъ Геслі приступивъ съ стисненымъ серцемъ до балюстрады и ôдотхнувъ тяжко чистымъ воздухомъ. Взôръ єго звернувся въ далекій, вечѣрною мракою прикрытй просторы.

И коли такъ стоявъ и споглядавъ на высокй горы, на озеро, тоє старе вѣрне озеро, котре неначе добрый сторожь носило єго и єго предкôвъ безпечно на своихъ филяхъ, вступила въ єго серце нова надѣя. — „Ôнъ змѣнить свои погляды“, — говоривъ самъ до себе, а очи єго пôднялись съ любымъ поглядомъ надѣ и оперлись на миготячихъ въ долинѣ вершкахъ Альпъ. Втôмъ нагло блысло щось, и взôръ єго зъупинився неначе прикованый на одному мѣсци. Що се було такого? Тамъ на найвыстôмъ шпилю довгого хребта гôръ показавсь червоный, огнистый стовпъ. За нимъ показався другій, третій, и такъ дальше безъ кôнця. Чимъ темнѣйше ставало въ воздусѣ, тымъ бôльше яркимъ свѣтломъ горѣли вершки небосяглыхъ Альпъ и здавалось, що пôдъ ихъ жаромъ туй-туй приснуть закостенѣлй ледôвцѣ и покотятся съ лоскотомъ въ долину.

Якъ дѣвчина выжидаюча повороту милого румянится и паленѣє любовнымъ жаромъ, такъ паленѣли кришталевѣ чола предвѣчныхъ гôръ а темне зеркало озера ôтбивало чудово сей рожевый фантастичный блескъ. Бувъ се нôчный пожаръ Альпъ, котрого не доведесь бачити инодѣ и миліонамъ чужинцѣвъ, що приходять тутъ подивляти чудеса Швайцаріи, а котрому приглядаєсь родовитый Швайцаръ на колѣнахъ, повный якогось невысказаного побожного чувства.

И панъ Геслі, сей поважный холодный промысловець, стоявъ теперь неначе причарованый; тверде супокôйне серце Швайцара розплывалось якимсь благодатнымъ зворушенємъ, а зъ єго очей котились рѣснѣ сльозы.

— Батьку, що се такого? — роздався за нимъ голосъ Генрика.

Геслі обернувся, притягнувъ сына до своєи груди и показуючи рукою на Альпы, сказавъ дрожачимъ голосомъ:

— Гляди, сыну, се твоя ôтчина!

Голосъ єго дрожавъ, слезы котились по лици, ôнъ не мôгъ нѣчо бôльше говорити и не потребувавъ бôльше говорити!

Для бѣдного Стефанка минали дни и тыжнѣ середъ томлячои недуги. Нещасливый хлопець утративъ всяку охоту до житя. Зъ горячки розвинулась тяжка шкарлятина а опôсля слѣдувало запаленє очей; Стефанъ мусѣвъ постôйно лежати съ завязаными очима. Сила моральна, котрои набрала єго мати въ початкахъ недуги, змѣнилась при дуже повôльнôй реконвалесценціи хлопця въ неохоту, а за неохотою пôшла якась незвычайна дразливôсть и смутокъ. Розбуджена материньска любовь зникала поволи, а хочь Аделяйда хотѣла заступити єи незвычайною печаливостею, то все таки Стефанъ не мôгъ незапримѣтити сеи змѣны. Одного разу поспытавъ ôнъ Аделяйду:

— Не правда-жь, мамо, що вамъ вже остило тоє вѣчне сидженє коло моєи постели?

Чому не прійшло нѣколи хлопцеви на думку звернутись съ подôбнымъ пытанємъ до батька, кандидата, або ко-

трои зъ тѣтокъ. Адже-жь мати робила все, що лишь могла, не ôтходила на хвилю ôтъ него а навѣть позволила Марійцѣ, коли недуга перестала бути заразливою, щоденно єго ôтвѣдувати. Дѣвчина, хочь мала лише девять лѣтъ, стояла въ богато дечôмъ высше ôтъ ненавыкшого до реального житя хлопця, а при тôмъ любила єго такъ дуже, що не могла одного дня выдержати безъ него. Особливо теперь, коли мавъ ôнъ завязанй очи и не мôгъ собѣ въ нѣчимъ порадити, жалувала єго дуже и волѣла бути съ нимъ, якъ съ своими братьми. Коли пôднявся зъ постели, водила єго по огородѣ и се справляло ѣй несказану радôсть! Робила тоє дуже осторожно, крокъ за крокомъ, не дразнилась съ нимъ такъ якъ перше, а противно старалась бути для него такъ привѣтливою а при тôмъ такъ осторожною, що неразъ боялась говорити, щобы заговорившись не спустила зъ уваги крокôвъ Стефана Ишли отже обоє мовчки и лишь чутно було удары доброго серденька Марійки.

Для Стефана було незвычайнымъ злучаємъ, коли разъ прійшли до нихъ панъ и панѣ Геслі и представили єго родичамъ свого сына Генрика. Серце билось єму наче молотомъ, коли тѣтка Лілі привела єго до сальону и ôнъ учувъ голосъ панѣ Геслі; єму зняли на сей часъ перевязку зъ очей и ôнъ мôгъ глядѣти въ ясній, чистй очи сеи жѣнки, котру почитавъ съ цѣлымъ ентузіязмомъ горячои, дитячои душѣ. Зъ радôсного зворушеня не мôгъ ôнъ вымовити анѣ одного слова. Старый баронъ, котрый сидѣвъ коло панѣ Геслі, взявъ єго въ свои обнятя, неначе боявся, щобы въ тôй хвили не ôтчужилось ôтъ него серце сеи дитины. Однакъ Стефанъ пригорнувся тѣсно до батька, взявъ одною рукою єго а другою паню Геслі за руку, мовь-бы хотѣвъ вытворити магнетичну звязь мѣжь тыми двома дорогими єму особами. Єму було дуже мило, що обоє они говорили съ собою приязно и ввѣчливо, особливо коли побачивъ, що мати єго занимаєсь майже выключно панами Геслі. Хлопець не мôгъ и додуматись, що така строга аристократка, якъ єго мати, далеко менше звертає уваги на рôжницю станôвъ супротивъ мущинъ, якъ супротивъ жѣнокъ, особливо, коли тй мущины суть такй привѣтливй, якъ Геслі-батько, або такй гарнй, якъ Геслі-сынъ! Бо вже-жь дѣйстно тяжко було-бы знайти крас-

шій образъ розцвиту молодощѣвъ, якъ у Генрика Геслі. Наколи-бы Аполлови прийшла химерна гадка до головы перебратись за молодого Англичанина, выглядавъ бы ôнъ дуже подôбнымъ до Генрика. Генрикъ наслѣдивъ по батькови острый профиль и чорне волосє, по матери ясній, наче море глубокî очи, сияючî зза темныхъ, густыхъ бровъ. Бувъ се чоловѣкъ, котрого зверхный выглядъ мôгъ розвеселити серце молодои, злиднями придавленои жѣнки съ вдачою Аделяйды. Она и глядѣла на него, та не тôлько очима женщины, але и матери. — „Отъ коли-бы менѣ бувъ Богъ давъ такого сына, — говоривъ ѣй внутрѣшный голосъ, - мѣсто того калѣки, зъ которого нѣколи нѣчо не буде!“ — Мимохôть подумала Аделяйда, що охотно промѣняла-бы она всѣ свои гербы за судьбу панѣ Геслі, охотно ôтдала бы своє шляхотство за тоє щастє, яке припало въ участи тôй женщинѣ. Она перелякалась майже подôбнои гадки; щобы то було, коли-бъ тѣтка Віка, або Егонъ дôзналися о тôмъ!

На нещастє Аделяйды увôйшла въ тôй хвили Віка до комнаты; теперь мусѣла Аделяйда дуже вже уважати на всѣ свои слова а навѣть движеня тѣла. Беля не показувалась зовсѣмъ, однакъ Віка не могла ôтмовити собѣ приятности. щобы не приглянутись тымъ „грошевымъ мѣшкамъ“. Гордымъ рухомъ головы повитала она цѣле товариство, змѣрила быстрымъ окомъ ôтъ стôпъ до головы Аделяйду и молодого Геслі и шепнула Лілі, котра такожь хотѣла щось за говорити, нѣжну пораду „не мели безнастанно языкомъ!“ Сполошена Лілі утекла до Стефана, коло котрого мала она завсѣгды безпечный захистъ и сидѣла тамъ супокôйно коли тымчасомъ Віка зволила розказувати, якъ єи княжна, у котрои була колись придворною дамою, дуже любила всякî фабрики, а якъ она мусѣла завсѣгды въ товариствѣ єи Сѣятельства оглядати всякî фабрики, що єи дуже було не до вподобы, бо духота середъ робôтникôвъ, шумъ и гамôръ въ фабрикахъ наводили на єи нѣжнî нервы несказанî муки.

На тоє ôтповѣвъ панъ Геслі, смѣючись:

— Певно не було тамъ бôльшои духоты, якъ въ больницяхъ, въ котрыхъ прецѣнь такъ часто пробувають аристократичнî дамы за для гуманитарныхъ цѣлей. А до шуму и гамору можна нривыкнути, такъ якъ привыкаєсь середъ

битвы до гуку выстрѣлôвъ. Вкôнци и я думаю, що фабрика не есть пригôднымъ мѣсцемъ для дамъ, котрî повиннî лишь убиратись въ тое, що походить зъ пары фабричнои и поту робôтникôвъ. Для Віки було вже сего досыть на нынѣ; она порѣшила не запускатись бôльше въ розговоры „съ тыми людьми.“ Панѣ Геслі додала ôтъ себе, що и ѣй тяжко було зъ початку привыкнути до фабрики, бо гукъ машинъ лякавъ ѥи и будивъ въ нѣй дивне прочутє, що ôтъ нихъ грозить ѣй якесь нещастє. Съ часомъ однакъ привыкла до сего и теперь ходить часто доглядати бѣдныхъ робôтникôвъ и робôтниць.

— То батько вашь не бувъ фабрикантомъ? — поспытала злосливо Віка.

— Нѣ, — ôтповѣла Геслі весело, — ôнъ бувъ купцемъ товарôвъ колоніяльныхъ. Огнемъ, при котрôмъ вытворювались нашî продукты, було сонце а крôвлею нашои фабрики — голубе небо Бразиліи.

— Було се певно дуже приятне предпріємство, — зволила ласкаво замѣтити Віка.

— О, не може бути нѣчого гарнѣйшого, якъ выдобувати безпосередно зъ землѣ ѥи плоды, заспокоювати ними свои першî потребы и высылати ихъ въ другî части свѣта, де природа єсть бôльше скупа а люде жадно выжидають того, чого мы ажь надто маємо. При кождыхъ добрыхъ жнивахъ думала я про бѣдныхъ Европейцѣвъ, якъ то они радѣти будуть, коли привезуть имъ свѣжî транспорты кавы и цукру, якъ смакувати буде имъ добре приладженый зъ сего напôй. Ще любѣйше було менѣ подуматн о тôмъ, якъ будуть убогî люде розгрѣватись при чарцѣ горячои кавы. Нынѣ часы змѣнились, я стала жѣнкою фабриканта шовку и мене вже не займає такъ дуже предпріємство мого мужа, якнебудь и теперь смѣюсь неразъ надъ нерозумомъ тыхъ великихъ дамъ, котрî убираючись въ шовкову одѣжь згôрдно згадують про фабрикантôвъ и ихъ родины.

— Сего не зробить нѣяка розумна дама, — сказала Аделяйда.

— Я знаю добре, — ôдозвався панъ Геслі, — що въ Нѣмеччинѣ дуже низко цѣнять купецтво, тамъ стыдаются ще люде заходитись коло придбаня грошей, якнебудь дуже

уживають єго. Дивна суперечнôсть — стыдатись заробляти на тоє, чого такъ радо уживаєсь! Въ деякихъ кружкахъ нерадо бачили бы купця, котрый самъ ще веде свою торговлю, а тымчасомъ пріймають дуже радо въ тыхъ самыхъ кружкахъ богатыхъ капиталистôвъ, котрî Богъ знає якимъ способомъ дôйшли до достаткôвъ. Доходы зъ капиталôвъ суть достаточною порукою, щобы уважати такого чоловѣка пожаданымъ гостемъ на паркетахъ першихъ салонôвъ, особливо, коли ôнъ ще до того єсть чужинцемъ! Чимъ менше знаєсь про єго минувшôсть, тымъ интереснѣйшою єсть ôнъ появою. Кôлько-жь то знаменитыхъ нѣмецкихъ родинъ прибуває до Швайцаріи, щобы зловити для себе „богатого Англичанина“, а коли инодѣ покажесь пôзнѣйше, що се простый спекулянтъ, або и ще що гôршого, то титулъ „богатый Англичанинъ“ покрыває всю неславу и родичѣ волять ôтдати свою доньку за такого пройдисвѣта, якъ за честного купця! Не вже-жь не дѣєсь такъ, пане баронъ? — закôнчивъ Геслі усмѣхаючись.

— Вашî замѣты суть вповнѣ оправданî! — потвердивъ баронъ.

— Се дуже почетно для насъ! — запримѣтила злôсно Віка.

— Присутнî становлять завсѣгды вынятокъ, — ôтповѣвъ Геслі, кланяючись чемно.— Вже тоє саме, що въ присутности вашôй позволивъ я собѣ пôднести тî хибы Нѣмцѣвъ, єсть достаточною порукою, що вашî погляды уважаю я зовсѣмъ ôтмѣнными ôтъ тыхъ, про котрî я згадувавъ. Не можна при тôмъ не признати, що сей фалшивый стыдъ має и свои добрî стороны. Ôнъ опираєсь на лицарскôмъ, и Нѣмцямъ тôлько властивôмъ поглядѣ, що матеріяльнî добра свѣта низше цѣнити належить ôтъ моральныхъ. Нынѣ однакъ годѣ вже строго придержуватись сего погляду, бо всѣ мы пôдъ деякими взглядами єсьмо купцями.

— Дуже цѣкава я, — сказала Віка, — якъ оправдаєте вы вашь поглядъ?

— Дуже природно! Що робить купець? Ôнъ ôтдає для зарôбку за грошѣ людямъ свôй товаръ. Але чи тôлько самî товары ôтдаємо мы нынѣ за грошѣ? Нѣ, все въ свѣтѣ, навѣть найвысшî и найидеальнѣйшî рѣчи платятся нынѣ

грѳшми! Зарѳбникъ продає силу своихъ рукъ, поетъ и артистъ творы свого таланту, адвокатъ пораду и помѳчь, судія засудъ, ученый науку, а жовнѣръ житя, або що найменше котрый зъ членѳвъ свого тѣла. Хто робить що нынѣ або дає даромъ? Навѣть найважнѣйшій слуга людскости, лѣкарь, велить платити собѣ за тое, що выратовавъ житє чоловѣкови, а часомъ платимо ємy, хочь и умеръ недужій; навѣть священикъ за грошѣ промѣнює божій слова а кожде благословенє зъ єго рукъ, чи то ѳтъ престола чи при постели умираючого має свою докладно означену таксу. Якже-жь мы, купцѣ, маємо стыдатись того гроша, котрый беремо за нашу пильнѳсть и труды, понесенй въ услугахъ для щоденныхъ и найважнѣйшихъ потребъ людскости?

Настала хвиля клопотливои мовчанки. Панъ Геслі переждавъ ѳи а ѳттакъ говоривъ дальше:

— Мовчанємъ вашимъ даєте менѣ, паньство, зрозумѣти, що для ученого, поета, урядника и т. п. суть грошѣ средствомъ, а для купця суть цѣлею. Вже не кажу о тѳмъ, кѳлько то поетѳвъ пише для грошей, кѳлько то поважныхъ священикѳвъ и урядникѳвъ уважає урядъ свѳй простымъ зыскомъ грошевымъ! Я говорю зовсѣмъ отверто: мы купцѣ хочемо дѳйти до грошей и длятого не робимо нѣчого иншого, якъ тое, до чого стремѣли въ давнѣйшихъ часахъ найбѳльшй владѣтелѣ при помочи альхеміи, а до чого стремить нынѣ дорогою розумнои шпекуляціи кождый, хто лишь пѳзнавъ, що въ грошахъ лежить вся воля и сила чоловѣка. Хто має грошѣ, єсть независимымъ, єсть паномъ самого себе и свого часу. Не перечу зовсѣмъ, що старанно працюю надъ збѳльшенємъ мого майна, бо маю четверо дѣтей и мушу єго на чотыри части дѣлити. Треба отже зробити єго чотыри разы бѳльшимъ, бо тогды тѳлько може бути кожда моя дитина рѳвно, якъ я, свобѳдною и независимою. Вы, пане бароне, що мусите яко шляхтичь, тѳлько ложити на удержанє блеску родинного, зрозумѣєте мене найлучше. Тая тѳлько єсть мѣжь нами рѳжниця, що шляхта выключає молодше потомство ѳтъ рѳвнои участи въ спадщинѣ, щобы тымъ способомъ удержати гербъ родинный въ повнѳмъ блеску, для насъ однако всѣ дѣти суть рѳвнй и мы мусимо старатись запевнити всѣмъ имъ рѳвне становище въ свѣтѣ. Такъ робили Геслі ѳтъ вѣ-

кôвъ и, Богу дяковати, нема въ Швайцаріи анѣ одного зъ нихъ, котрый-бы не стоявъ на сильныхъ ногахъ и робивъ встыдъ свому имени.

— Се справедливѣ уваги, пане Геслі, — проговоривъ чемно але зимно баронъ Сальтенъ.

Баронъ не мôгъ додуматись причины, для чого панъ Геслі на злосливѣ але при тôмъ зовсѣмъ не зъобиджаючѣ слова Віки ôтповѣвъ такою довгою обороною свого стану. Доперва по ôтходѣ Геслѣвъ выговорила Лілі, тое старе дитя, котрого нѣколи не можна було устеречись, властиву сего причину. Она була разомъ съ Вікою и Аделяйдою въ кухни, коли служача принесла карту Геслѣвъ. Аделяйда сказала тогды, що мусить на принятє гостей трохи переодѣтись. На тое закликала Віка: „що зновь, не вже-жь будемо робити собѣ заходы за для тыхъ купцѣвъ?“ Тогды перелякана служача дала знакъ рукою, що тѣ, о котрыхъ була бесѣда, стоять вже пôдъ дверми и можуть легко чути, що о нихъ говорится. Теперь стало баронови все яснымъ; его благородна вдача здрôгнулась на згадку про обиду, яку нанесено честнымъ людямъ въ его домѣ. Ôнъ скартавъ за тое Віку дуже строго и тое наробило на кôлька днѣвъ квасôвъ въ родинѣ Сальтенôвъ. Найгôрше выйшла на тôмъ бѣдна Лілі, котра не могла теперь на очи показатись сестрамъ и терпѣла ôтъ нихъ вѣчнѣ докоры за свою нездержанôсть. Пообѣдна партія пикеты була ôттакъ страшною мукою для барона, а кандидатъ не мôгъ собѣ рады дати съ Стефаномъ, на котрого здоровлє вплывали дуже некорыстно тѣ вѣчнѣ, родиннѣ квасы.

Середъ такого житя потеряла Аделяйда всю терпеливôсть и ôтвагу. — „Нѣхто зъ людей не прочувавъ ще такихъ райскихъ роскошей“, — писала она до графа Шорна, — „про якѣ думаю я, бажаючи ôтпочати разъ на твоѣй любячôй груди, свобôдна ôтъ сего поганого житя, яке теперь веду, ôтъ безнастаннои тревоги о здоровлє моеи дитины. Боже, пôшли менѣ хочь хвильку розрады, хочь годину супокою, а нѣ, то пропаща я на вѣки! Я лише слаба женщина, а тое, що велять менѣ зносити, нереходить всѣ мои силы! Колибъ не мала я кандидата, котрый мене пôддержуе...“ Тутъ зъупинилась Аделяйда. Якже жь можна було щось та-

кого писати? Се-жь, розумѣєсь, нѣчо иншого, якъ лишь ошибка, фатальна ошибка. Она вытерла слово „кандидата“ и на тôмъ мѣсци написала слово „вѣры“. Такъ и треба було, такъ хотѣла она очевидячки зъ самого початку написати!

VIII.

Щобы затерти всѣ слѣды немилои пригоды,ôтвѣдавъ баронъ съ Аделяйдою въ короткôмъ часѣ Геслѣвъ. На супокôйныхъ лицяхъ тыхъ людей не видко було нѣякого гнѣву. Геслі чувъ вправдѣ слова Віки, и длятого говоривъ такъ рѣзко и безпощадно, але се було вже для него достаточною пôмстою, и цѣла справа здавалась єму надто великою дрôбницею, щобы мавъ ще довше про ню тямити. Та ще до того мавъ Геслі ôтъ часу приѣзду сына повну голову плянôвъ та интересôвъ. Генрикъ привѣзъ съ собою зъ Англіи великань скій паровый котелъ новои конструкціи, треба було чимъ скорше розвести фабрику на дуже широку скалю. Молодый чоловѣкъ бувъ геніємъ въ своимъ заводѣ; ôнъ выдержавъ испытъ съ такимъ успѣхомъ, якого и надѣятись було тяжко; зъ Англіи вернувъ ôнъ яко першій техникъ и знаменитый промысловець. И якже-жь тутъ було не рости батькôвскому серцю? Всѣ дрôбнѣ смутки зôйшли теперь на другій пляпъ супротивъ безмежнои радости зъ такого способбного сына.

Въ родиннôмъ житю Геслѣвъ настала теперь нова епока. Доси вдоволявся Геслі славою чесного и зручного купця; теперь загнѣздилась въ души сего спокôйного чоловѣка незвѣстна єму доси жадоба. Черезъ Генрика мало имя Геслѣвъ стати славнымъ не лишь въ Швайцаріи, але въ цѣлôмъ промысловôмъ свѣтѣ. Способбнôсть Генрика мала бути тою пôдоймою, котра мала пôднести грошевѣ интересы и зыскову шпекуляцію простого торговельного дому до небувалои доси высоты. — „Геслі-Палєндеръ маѣ найбôльшу фабрику и найспособбнѣйшого сына въ цѣлôмъ краю“ — такій окликъ мавъ рознестись незабаромъ по цѣлôй Швайцаріи. Нѣякій король не бувъ теперь щаслившимъ ôтъ пана Геслі. Цѣлый Цурихъ говоривъ вже о тôмъ, що Геслі розширяѣ

фабрику, що закупивъ кôлька пляцôвъ, що стануть малй домы для робôтникôвъ. А въ фабрицѣ кипѣло житє въ найповнѣйшôмъ розгарѣ, скрôзь розносився такій гамôръ и клекôтъ, що приглядаючійся здалека сему Стефанъ пригадувавъ собѣ муравельникъ зворушеный свѣжимъ дощемъ. Ôнъ думавъ про те, що дѣяльнôсть сего богатого. рухливого чоловѣка спаде благодатнымъ дощемъ на сей край, зворушить богато людей въ ихъ сонливôй закостенѣлости и понесе ихъ въ новôмъ напрямѣ. Крамарѣ и ремѣсники, котрыхъ хаты закупивъ Геслі пôдъ фабрику, выносились поквапно зъ свого дотеперѣшного житла. Всюды було повно крику и стуку, всюды крутились возы повнй всякои всячины; мущины тягли за собою всяке домашне знаряде, жѣнки порались съ кухонными приладами. Була се правдива вандрôвка народôвъ. А якъ лишь ôтдалились давнй жителѣ, заразъ почали робôтники валити хаты, вкругъ пôднялися великй стовпы пороху и дыму, и покрыли цѣлу фабрику темною, непроглядною мракою.

При кôнци лѣта глядѣвъ цѣлый Цурихъ цѣкаво на муры новоздвигненои палаты, бо такъ лишь можна було назвати нову фабрику. Тутъ працювали робôтники не лишь зъ самого Цуриху, але и зъ Женевы, Люцерны и всѣхъ кантонôвъ, бо Генрикъ Геслі, молодый, горячій чоловѣкъ робивъ все по американьски, робивъ такъ, якъ робится въ тôмъ чуднôмъ краю, де слово, заки зъ устъ выйде, стає вже дѣломъ.

Стара фабрика становила теперь лишь крыло новои, съ котрою лучила єи симетрична бôчна стѣна. Величный новый будынокъ сягавъ ажь до рѣки. Рѣка обертала велике колесо, и такимъ способомъ лучила свою силу съ силою пары. Въ серединѣ фабрики стоявъ великій котелъ, осередокъ всеи силы, що вправляла въ рухъ всѣ машины фабрики. Надъ тымъ були великй комнаты, въ котрыхъ складано фабрикаты, а пôдъ дахомъ тягнулись довгй склады. Пôдъ землею були пивницѣ съ сырымъ шовкомъ, великаньскй, глубокй погребы, въ котрыхъ шовкъ натягавъ въ себе потрѣбну вохкôсть. Якъ небудь тогды було звычаємъ помѣщувати въ головнôмъ фабричнôмъ будынку машины, зъ котрыхъ вывязувалась пара, то Геслі не хотѣвъ нарочно заводити робôтничихъ комнатъ безпосередно надъ кôтломъ и старався взагалѣ о тое, щобы

въ тôй части будынку працювало якъ найменше людей. Зъ тои причины працювали майже всѣ робôтники въ бôчныхъ крылахъ будынку, розставленыхъ на правôмъ и на лѣвôмъ боцѣ головнои будôвлѣ. Тѣ бôчнѣ крыла гамонѣли безнастаннымъ житѣмъ. Тутъ сопѣли комины, гудѣли винды, клекотѣли кросна а середъ сего безнастанного шуму и клекоту машинъ ôтзывались голосы працюючихъ людей, що руками своими мали доповняти и довершати роботу машинъ. Въ серединѣ мѣстились просторѣ комнаты, въ котрыхъ близко двѣста робôтникôвъ пряло, ткало и скручувало шовковѣ нитки, тутъ мѣстились такожь робôтнѣ задля рисункôвъ узорôвъ, бюра и вôльнѣ мѣсця, задля пакованя и пересылки товарôвъ. Не менше просторѣ були и заднѣ будынки; тутъ працювало бôльше якъ сто робôтникôвъ въ великôй фарбярни, тутъ мѣстились дальше робôтнѣ для слюсарѣвъ, теслѣвъ а вкôнци кузьня. Цѣла фабрика була уряджена по думцѣ Генрика Геслі, котрый стремѣвъ до того, щобы всѣ до веденя фабрики потрѣбнѣ машины выроблювати на мѣсци. Се мало фабрицѣ запевнити рѣшучу перевагу надъ другими фабриками. Пляны предпринятій на таку велику скалю мусѣли очевидно зворушити цѣлый торговельный свѣтъ Цуриху; говорено противъ Геслѣвъ, говорено и за ними. Зависть спадала однакъ выключно на голову батька яко властителя; за те ôтзывались всѣ съ великою почестею про молодого сына, котрый зъумѣвъ предприняти и довершити таке велике дѣло.

Такимъ способомъ пôднеслись Геслі на самъ вершокъ славы, щастя и суспôльнои величины. Стефанъ приглядався усему бачно и нѣчо не уйшло єго увазѣ. Въ єго души ôтбився теперь съ цѣлою силою разячій контрастъ, якій заходивъ мѣжь безжурнымъ и одностайно плывучимъ житѣмъ єго родины, а тымъ рухливымъ и повнымъ благодатныхъ проявôвъ житѣмъ сего мѣщаньского племени.

— Пане Фельдгаймъ, — сказавъ ôнъ одного разу до кандидата, стоячи коло ôкна и приглядаючись фабрицѣ, — єсли коли въ житю моѣмъ ще поздоровѣю и наберу силъ, то буду старатись стати ученымъ або купцемъ. Неправда-жь, що се найлучше буде?

— Ты хотѣвъ перше стати Іоанитомъ, моє дитя, а знаєшь, що Іоаниты не можуть заниматись торговлею, бо на се

не позволяють правила ордена, — ôтповѣвъ кандидатъ усмѣхаючись.

Стефанъ помовчавъ а ôттакъ поспытавъ:

— А се чому?

— Бо для шляхты не ялося заниматись такими справами, зъ котрыхъ плыве зарôбокъ, — пояснивъ съ легкою иронією кандидатъ. — А вкôнци, щó бы ты робивъ съ грôшми.

— Я ставивъ бы бôльницѣ для бѣдныхъ людей! Я робивъ бы такъ, якъ Генрикъ Геслі, котрый ставить малй а здоровй хаты для робôтникôвъ, за що всѣ они єго благословлять. Не вже-жь бы ганьбою було для Іоанита бути добродѣємъ для бѣдныхъ? Або и лѣкаремъ? Чижь не добре нимъ бути, чи мало може ôнъ здѣлати доброго для людскости.

— Моя дитино, — сказавъ кандидатъ ласкаво, — ты ачейже зрозумѣешь, що для сповненя тои высокои задачѣ, до котрои покликує тебе голосъ твого доброго серця, не конче треба бути Іоанитомъ. Але кождый молодый чоловѣкъ мусить мати свои молодечй мрѣи. Твоєю мрѣєю єсть лицарство милосердія; оно ôтповѣдає зовсѣмъ твоєй лагôдноô, нѣжноô вдачи, и я не хочу ôтбирати тобѣ єи.

— О такъ, пане кандидатъ, — просивъ Стефанъ благаючимъ взоромъ, — лишѣть менѣ тую мрѣю, таку гарну, таку высоку, до котрои такъ и преся цѣла моя душа.

Кандидатъ мовчавъ и пильно приглядався хлопцеви. Нѣ, ôнъ не хотѣвъ руйнувати єго побожныхъ плянôвъ. Адже-жь гадка Стефана, щобы стати Іоанитомъ, була теперь одинокою дорогою, на котрôй можна було погодити идеальнй стремленя хлопця съ становыми вымогами єго родины. Ôнъ не бачивъ старого барона нѣколи такимъ вдоволенымъ, якъ тогды, коли Стефанъ першій разъ высказавъ бажанє стати Іоанитомъ.

Стефанъ вырвавъ свого учителя зъ сеи задумы.

— Пане Фельдгаймъ, глядѣть, теперь привезли котелъ.

Кандидатъ пôдступивъ близше.

Кєли приглядаємось довшій часъ якôйсь будовѣ, то она починає занимати насъ такъ, якъ бы она дѣйстно нашимъ була дѣломъ, и мы витаємо радôсно кождый єи поступъ. Подôбно стоить рѣчь съ всѣмъ, що росте, розвиваєсь, наколи

слѣдимо и приглядаємось сему розвоєви. Єсть се природне людске чувство; кождый розвитокъ будить въ чоловѣцѣ якусь радôсть, якесь ожиданє, намъ здаєсь, що мы стаємо тымъ способомъ участниками розвитку сего твору, що росте передъ нашими очима, безъ взгляду, чи єсть се твôръ природы — човѣкъ, звѣря, або ростина, чи твôръ людского духа. Найбôльше радѣє чоловѣкъ, коли глядить на дѣло власныхъ рукъ; по тôй радости иде заразъ друга: коли глядить ся на гарне и пожиточне дѣло рукъ чужихъ.

Стефанъ глядѣвъ цѣкаво на фабрику. Се-жь бувъ той самый котелъ, про котрый розказувала єму Марійка, що єго Генрикъ привѣзъ зъ Англіи. Якже-жь цѣкавый бувъ ôнъ побачити тую чудову рѣчь, про котру тôлько говорено. На низкôмъ возѣ съ широкими колесами, котрый тягнуло съ найбôльшимъ напруженємъ шестеро сильныхъ коней, лежавъ сей чорный великанъ, сей справдѣшній князь всѣхъ паровыхъ котлôвъ въ цѣлôй Швайцаріи. Пôдъ важкими ударами колѣсъ тряслася земля, а пôдъ ногами Стефана и єго учителя дрожавъ помôстъ, а передъ ними звенѣло шкло въ великихъ ôкнахъ. Съ перерываным ъ що хвиля гукомъ наближався ôнъ повôльно поважно, наближався великаньскій, страшный, якъ страшною була сила природы, що мала бути скована въ єго лонѣ. Такимъ представлявся котелъ въ розбудженôй уявѣ хлопця. Инакше глядѣли на него другî люде зъ мѣста. Цѣла долина чорнѣла ôтъ натовпу людей, що перлись зъ всѣхъ сторонъ до воза. Выглядало се неначе радôсть дѣтей Израиля вкругъ золотого телця. Но въ дѣйстности заходила тутъ велика рôжниця, бо коли золотый телець бувъ просто непридатною пустою матерією, то сей зелѣзный телець мавъ стати добродѣємъ кôлькохъ сотокъ бѣдныхъ робôтникôвъ, котрî выжидали зарôбкôвъ въ новôй фабрицѣ. Се не бувъ мертвый, недвижимый бовванъ, се було великаньске, зелѣзне серце великаньского зелѣзного тѣла фабрики, серце, котре могло горѣти, переповнятись и выскочити, такъ якъ повне, зворушене серце людске. Жаръ єго переливався въ металевî жилы и удержуваръ въ безнастаннôмъ оживленю организмъ, котрого грудь, неначе благодатна грудь богинѣ Изисъ, мала давати поживу цѣлымъ громадамъ голодныхъ. Такî надѣи

покладали на него окружаючи єго масы, котри не мусѣли тутъ ôтречись правдивого Бога, якъ кланяючийся золотому телцеви дѣти Израиля, а противно могли и мусѣли и въ тôмъ творѣ рукъ людскихъ подивляти силу и доброту предвѣчного, всемогучого Сотворителя. Духъ, котрый довершивъ сей величный твôръ, не бувъ нѣчимъ иншимъ, якъ лишь выплывомъ сего ôтвѣчного духа, котрый научивъ людей кувати зъ потужныхъ силъ природы оружя для себе не лишь для борбы о истнованє, але и для борбы о вѣчну величнôсть и красу сего истнованя.

Вôзъ зъупинився передъ широкимъ мостомъ, котрый стоявъ надъ рѣкою и тягнувся до самыхъ ворôтъ фабрики. Неначе вождъ съ своимъ адъютантомъ стоявъ панъ Геслі съ сыномъ на руштованю, щобы глядѣти зъ ôттамъ, якъ будуть спускати котелъ. Коли пôднялись великі винды, щобы пôднести зъ мѣсця недвижиме тѣло сего зелѣзного великана, залягла цѣлу долину велика тишина, котру прорывали лишь голосы инжинерôвъ. Кождый ôтчувавъ важнôсть хвилѣ, въ котрôй вкладано таке серце до такого тѣла.

Вкôнци спущено котелъ на єго мѣсце, а конѣ, котри привезли єго, побѣгли съ порожнымъ возомъ домôвъ.

Старшій и молодшій Геслі увôйшли за кôтломъ до середины будынку, а товпа розходилась середъ гамору и крику.

Стефанъ обтеръ пôтъ зъ чола.

— Здаєсь менѣ, що я разомъ съ ними працювавъ, — сказавъ ôнъ тяжко ôтдыхаючи и споглядаючи на кандидата. — Якъ же-жь я лякався при кождôмъ движеню котла!

— Нехай Богъ имъ благословить! — сказавъ Фельдгаймъ поважно. — Велика се рѣчь, коли огонь и вода такъ тѣсно злучать ся съ собою! Нехай Богъ благословить!

IX.

Минула осѣнь и зима. Стефанъ перебувъ єи щасливо, хочь мусѣвъ цѣлый часъ сидѣти въ комнатѣ и глядѣти черезъ ôкно, якъ граєсь Марійка въ снѣгу съ другими дѣтьми. Єго батько, котрый щорôкъ значивъ на таблици, нарочно до

того притвердженôй до стѣни, поступы въ ростѣ свого сына, мôгъ теперь съ великою радостею цѣлои родины посунути знакъ о ширину пальця въ гору. Помимо того не перерôсъ ôнъ Марійки, котра повыростала сеи зимы зъ всѣхъ своихъ спôдничокъ. Въ мартѣ обходила она десятî роковины своихъ родинъ, була однакъ рôвна ростомъ чотырнайцятилѣтному хлопцеви. Пустота ѳи переходила теперь всякî границѣ. Не досыть на тôмъ, що кôлька годинъ денно училась она гимнастики и чудувала всѣхъ своихъ учителѣвъ незвычайною силою и зручностею, але не було одного дерева, на котре бы она не выдрапалася, одного рова, черезъ котрый бы не перескочила, одного шнура ôтъ бѣля, на котрôмъ не гойдала бы ся она на всѣ стороны. Всѣ ровы и стрôмкî кручѣ, понадъ котрî протискаются боязко другî люде, були для Марійки полемъ до попису съ силою молодыхъ ѳи мускулôвъ. Она подобала на малого песика, котрый за для вправы грызе молодыми зубами кожду тверду рѣчь. Такъ росла здорово и сильно дитина Геслѣвъ. Ще скорше росла фабрика, высокî ѳи комины надавали ѣй видъ малого промыслового мѣсточка съ численными вежами, повного руху, богатства и щастя. Тоѳ богатство и щастѳ, яке панувало въ фабрицѣ, здавалось Сальтенамъ чимсь незвычайнымъ; они не знали природнои ѳго причины, не знали, що плыве зъ пильности и працѣ. Одинъ Стефанъ знавъ и розумѣвъ тоѳ.

Вглядаючи пильно въ тоѳ, що дѣялось вкругъ него, зрозумѣвъ ôнъ добре, що праця ѳсть тою пôдоймою, котра родить рухъ и житѳ, зрозумѣвъ, що наука родить способнôсть вытворювати все, що приносить щастѳ для людскости, и улекшуѳ борбу о истнованѳ. Въ ѳго души розгорѣлась жадоба науки, сей першій ступѣнь розвитку стремлень мущины, и кандидатъ не мôгъ нѣякимъ способомъ притушити сего благородного, але для слабого организму хлопця шкôдного жару. Ôнъ старався повздержувати Стефана, позаякъ хлопець не дававъ собѣ ôтдыху навѣть въ хвиляхъ вôльныхъ ôтъ науки, хиба що ôтвѣдала ѳго Марійка; всѣ прочî хвилѣ, въ котрыхъ кандидатъ лишавъ ѳго на самотѣ, посвящувавъ ôнъ тайкомъ дальшому образованю. Тутъ приходила ѳму въ помôчь тѣтка Лілі; якъ давнѣйше при играхъ, такъ теперь при науцѣ мусѣла она стати орудіѳмъ Стефанка.

Она мусѣла переслухувати єго, коли учився що на память, або диктувати єму, коли хотѣвъ що за для лѣпшого и скоршого задержаня въ памяти, перенести на письмо.

И такъ сидѣли они разъ обоє середъ пышного полудня въ червни мѣжь дванайцятою а першою годиною; тѣтка Лілї училась съ Стефанкомъ латины въ той способъ, що тѣтка читала зъ книжки нѣмецкї слова, а Стефанъ толкувавъ ихъ зъ памяти на латиньскій языкъ. До сеи поважнои працѣ выбирали они собѣ завсѣгды мѣсце, въ котрôмъ могли бути на самотѣ, безъ нѣякои перешкоды. Якъ разъ надавалася до сего стара бесѣдка, що стояла въ самôмъ кôнци огорода наôтдаленôмъ, затишнôмъ мѣсци, до котрои нѣхто нѣколи не заходивъ. Бѣдна Лілї не могла добре вывязатись зъ свого обовязку, бо въ бесѣдцѣ було темно, обросли дикимъ виномъ стѣны не пропускали богато свѣтла, а дверѣ закрывавъ Стефанъ занавѣсою, щобы мôгъ учитись безъ перешкоды, а властиво, щобы охоронитись тымъ способомъ ôтъ товариства другихъ тѣтокъ.

— Стефанку, — сказала Лілї, коли Стефанъ ажь утомився вычисливши кôлькадесять латиньскихъ слôвъ, — маю тутъ щось доброго для тебе.

И вытягнула скриночку съ чоколядою.

— Я принесла тоє нарочно для насъ обоихъ, ходи, справимо собѣ бенкетъ.

Стефанъ усмѣхнувся и погрозивъ ѣй пальцемъ:

— Ей, тѣточко, марнуєте на ласощѣ вашї обѣговї капиталы. Щó сказала бы на тоє тѣтка Беля, коли-бъ тоє побачила? Чуєте тѣтко, вже кличе за вами, неначе провѣтрила вашь проступокъ!

Лілї сховала скоро чоколяду; обоє слухали.

Бувъ се дѣйстно голосъ тѣтки Белѣ; симъ разомъ однакъ не кликала она своєи боязливои сестрички, а выбрала собѣ на жертву Аделяйду.

— Аделяйдо! — кричала она, — де ты, Аделяйдо?

Стефанъ и Лілї не ворохнулись навѣть въ своимъ затишнôмъ куточку и ôдотхнули ажь тогды, коли минула опаснôсть и голосъ Белѣ перегомонѣвъ въ долинѣ.

Аделяйда выйшла була поза вилю, щобы побачити, якъ иде

кандидатови рисунокъ, котрый выконувавъ ôнъ на єи бажанє для барона, котрый за кôлька днѣвъ мавъ обходити роковины своихъ родинъ.

На малôмъ лузѣ, окруженôмъ кôлькома старыми каштанами выбравъ ôнъ собѣ мѣсце до роботы и бувъ такъ занятый своєю працею, що тогды доперва побачивъ Аделяйду, коли она станула за нимъ. Ôнъ пôднявся напрасно зъ свого мѣсця, такъ що зъ теки, на котрôй рисувавъ, посыпались листки паперу. Переляканый кинувся збирати папѣръ, закимъ однакъ встигъ ôнъ тоє здѣлати, побачила Аделяйда рисунокъ, представляючій женщину, зовсѣмъ подôбну до неи самои. Она вырвала кандидатови рисунокъ зъ рукъ а на єи лици розлився чудовый румянець, якій можна побачити хиба на личку молодои шѣснайцятилѣтнои дѣвчины, коли єи выловлять съ любовнымъ письмомъ.

— А! вы и мене ôтпортретували? — закликала она. Якî-жь вы недобрî, що доси укрывали передъ мною сей рисунокъ!

— Се лишь студіюмъ, ласкава панѣ — проговоривъ кандидатъ.

— Що значить тоє грецке слово, котре пôдписали вы пôдъ рисункомъ? — поспытала.

— Се проста фантазія, нѣчо бôльше, ласкава панѣ!

— Пане Фельдгаймъ, для чого стали вы такимъ холоднымъ супротивъ мене?

Ôнъ мовчавъ.

— Пане Фельдгаймъ, — кликнула Аделяйда рѣшучо и пôдняла въ гору малу, мягоньку ручку, — я ôтдала бы тую праву руку, коли-бъ все вернуло на давнѣйшій ладъ, коли-бъ вернула давнѣйша сердечнôсть, котра подѣлась кудысь съ часомъ. Я рада бы хочь тоє знати, хто тутъ провинився, я, чи вы, пане?

Кандидатъ мовчавъ и глядѣвъ на неи взоромъ, котрый здававсь просити опрощеня за тоє, що уста єго неспособнî въ тôй хвили выявити тоє, що чувствує серце, чимъ повна душа. Она знала тоє и терпеливо выжидала ôтповѣди.

— Вы привстыджуєте мене, ласкава панѣ! — проговоривъ вкôнци кандидатъ.

— Се значить, що вы самѝ признаєтесь до вины, — пôдхопила Аделяйда.

Взôръ кандидата спочивъ зновъ на єи лици а бувъ ôнъ такій поважный, що Аделяйда сейчасъ почала жалувати своихъ попередныхъ слôвъ. Взôръ сей прошибъ єи до глубины, она не була вже въ силѣ говорити неправды.

— Нѣ, пане Фельдгаймъ, — сказала она, — я знаю, що вина по моєй сторонѣ; наколи-бъ однакъ зъумѣли вы заглянути до моєи душѣ и ôтчитати єи темный змѣстъ, то перестали-бъ певно дорѣкати менѣ.

— Я не дорѣкаю вамъ, панѣ, я не приписую вамъ нѣякихъ прикметъ, котрѝ бы способнѝ були ôтчужити и охолодити серце чоловѣка, котрый подыбавъ васъ на дорозѣ свого житя. Противно мушу признати щиро, що доброта ваша, панѣ, притемнює всѣ другѝ вашѝ блискучѝ свойства, а доброту тую оказували вы менѣ ôтъ часу, коли я дôстався до сего дому.

— Дякую вамъ сердечно за тое признанє и прошу о терпеливôсть взглядомъ мене. Вы стаєте менѣ пôдпорою въ моимъ нужденнôмъ житю; при вашôй помочи хочу я пôднятись, пôднестися духомъ, бо въ цѣлôмъ моимъ окруженю вы однѝ розумѣєте мене, а при тôмъ однѝ вы тутъ стоите высоко по надъ всѣхъ, якъ правдивый лицарь духа и благородности.

— Ласкава панѣ, — проговоривъ зворушеный кандидатъ, — я єсьмь лише чоловѣкомъ, котрый стараєсь выповнити свои обовязки.

— А чи-жь не єсть се найкрасшою рѣчею? наколи-бъ кождый старався тôлько сповняти свои обовязки, то нѣхто не занедбувавъ бы ихъ. Тогды не було бы на свѣтѣ нѣ вины, нѣ жалю. И якже-жь сумнѝ тѝ обовязки, котрѝ вы принялись сповняти! Дѣйстно я мушу васъ подивляти. Де-жь єсть спочинокъ, розрада, пріятности, котрыхъ вы уживаєте, де нагорода, котру бы мы могли вамъ жертвувати, а понадъ котру не були бы вы высшимъ? О, пане Фельдгаймъ, не уважайте вы мене пустою и легкодушною жѣнкою; помимо моихъ великихъ хибъ хочу бути чимсь для васъ, хочу просити васъ, щобы вы навчили мене, якъ маю вамъ дякувати, якъ

маю розсвѣтити хочь на одну хвилю ясный промѣнь свѣтла въ вашôмъ сумнôмъ, мрачнôмъ житю.

Кандидатъ слухавъ тыхъ слôвъ неначе якои далекои чародѣйнои музыки; зъ єго чола зникла вся повага, а въ очахъ єго пробивалася нѣжна вдяка.

Она стояла спершись на пень великого каштана.

Промѣнь полудневого сонця продираючись крôзь листє дерева обливавъ золотымъ блескомъ єи червоне волосє и пробивався ажь до єи палкихъ очей, котрыми глядѣла на кандидата. Неначе олицетворена стать зъ образу Тиціяна стояла она передъ спокôйнымъ чоловѣкомъ, передъ аскетомъ; дальшимъ пляномъ образу були покрытй снѣгомъ горы и сине озеро а зъ боку втискався въ сей образъ тихій каштановый лѣсокъ, черезъ котрого гущавину не могло продертись нѣяке людске око. Одна тôлько цѣкава пташка сидѣла на галузцѣ и крутила пустотливо головкою. Анѣ тая гарна чудова женщина, котрои душевнй бажаня подôбнй були до лету полохливои пташки, анѣ тая цѣкава пташка не могла мати понятя о великôй бурѣ, що розрывала середъ тихого супокою въ природѣ мужеску грудь кандидата. Колибъ буря людского серця могла вплывати на внѣшній свѣтъ, то супокôйне озеро покрылось бы въ тôй годинѣ бурными филями а небо нависло бы надъ нимъ чорными хмарами. Однакъ грозу и борбу душѣ ôтчути може лишь спорôдненый духъ, а душа Аделяйды надто далекою була ôтъ душѣ кандидата, щобы она могла зрозумѣти, що дѣєсь теперь въ єго серцю. Такъ стоявъ ôнъ недвижимо передъ нею, а духота полудневого сонця розпалювала ихъ думки щоразъ то сильнѣйшимъ жаромъ. А однакъ потреба було тôлько одного кроку, одного нахилу впередъ, кандидатъ потребувавъ лишь руку вытягнути, а гордый Тиціянъ выступивъ бы зъ своихъ рамъ и упавъ бы на єго груди. А ôнъ ще не зазнавъ нѣколи чарôвъ земскои любови, нѣколи ще не обнимавъ судорожно дрожачою рукою жѣночои стати, нѣколи ще не выливавъ горячого поцѣлую бурливои силы молодого серця. Цѣле житє своє перевѣвъ ôнъ сумно при столику съ книжками; въ єго безсонныхъ ночахъ томила єго одна журба о удержанє старои матери. Идучи дорогою твердого обовязку не мавъ ôнъ часу зôрвати анѣ однои цвѣтки — однои бѣднои цвѣтки!

А тутъ клонився передъ нимъ найпышнѣйшій цвѣтъ; ôнъ чувъ, якъ цвѣтъ сей хилить ся до него, а однакъ мусѣвъ ôнъ супокôйно ити дальше своєю дорогою, коли не хотѣвъ въ власныхъ очахъ уходити за злодѣя. О, лекше, сто разъ лекше усувати въ потѣ чола камѣнь зъ дороги, якъ переходити холодно коло такои рожѣ, котра мимохôть клонится въ руки.

И она бачила тую велику борбу, яка кипѣла въ єго серцю и ôтбивалась въ єго очахъ, бачила, якъ дрожали затисненй єго уста, бачила, якъ морщилось єго чоло, на котрôмъ твердый обовязокъ хотѣвъ силою-мôць зазначити свою побѣду надъ пристрастною любовю, бачила все тоє, а въ серцю єи розгорѣла неописана жадоба. Все, все забулось въ тôй хвили. Она забула про мужа и любовника, бо и чимъ-же були они въ порôвнаню съ недоступною высотою того чоловѣка. Упившись незнаными доси чарами склонила голову и мягкими руками обняла твердый пень дерева.

— Пане Фельдгаймъ, — проговорила она ангельскимъ благаючимъ голосомъ, котрый выявлявъ найбôльшу нѣжнôсть получену съ найвысшою самосвѣдомостею своихъ власныхъ чарôвъ, — пане Фельдгаймъ, не правда-жь, що чувство тоє, котре будится въ тôй хвили въ вашôмъ серцю не настроить васъ ворожо противъ мене?

— Я ворожо супротивъ васъ? — закликавъ кандидатъ червонѣючись.— Вы не можете того направду думати а запевнювати васъ о тôмъ було-бы зъ моєи стороны тяжкою обидою. Вы, панѣ, становите чародѣйну поему середъ прозы мого житя, вы єсте выбранымъ ôтъ Бога существомъ, якого я ще нѣколи не бачивъ въ моимъ житю. Вы пытали мене передъ хвилею, що значить тоє грецке слово, котре пôдписавъ я пôдъ вашимъ образомъ. Теперь маю я ôтвагу сказати вамъ, що слово тоє єсть — „геліоне“! Кажуть ученй, що мы єсьмо лишь ôтмѣною сонѣшного свѣта. Але у васъ, панѣ, не наступила тая ôтмѣна въ цѣлôй повнотѣ; вы задержали въ собѣ бôльше первѣстного елементу, якъ всѣ другй люде, вы есте существомъ сонѣшного свѣта! Менѣ здаєсь, що сонце проникає цѣле ваше тѣло, що оно сяє зъ васъ ще яснѣйше, якъ зъ неба. Коли-бъ хто отворивъ жилу въ вашôмъ тѣлѣ, полилось-бы зъ неи мѣсто крови свѣтло сонця. О, геліоне,

женщино неба, нѣхто зъ людей не може глядѣти на тебе не лякаючись ослѣпнути! А однакъ...

— А однакъ? — поспытала Аделяйда въ найвысшôмъ зворушеню. — Дальше, дальше...

— А однакъ и вы, панѣ, маѣте свои темнй мѣсця, такъ само, якъ тая великаньска звѣзда, зъ котрои вы зродились. Выбачте менѣ тую смѣлу бесѣду, але думаю, що за доброту вашу не можу вамъ дати лучшои нагороды, якъ коли буду говорити щиру правду. Всяка ложь була-бы для васъ тяжкою обидою. Такъ ѣсть, ласкава панѣ, вы маѣте щось въ собѣ, що притемнюѣ ваше сяюче существо. Ѣсть се именно бракъ любови, бракъ ѣи тамъ, де являѣсь она для васъ святымъ обовязкомъ. Вы, панѣ, для всѣхъ насъ ангеломъ, кождый чужій ôтроджуѣсь пôдъ вплывомъ блеску вашихъ зôрниць. Вы огрѣваѣте нимъ все, що лишь подыблете на вашôй дорозѣ, одного тôлько чоловѣка вылучила судьба зъ пôдъ чарôвъ вашого серця; ôнъ жде и костенѣѣ середъ зимы лѣтъ своихъ, а чоловѣкомъ тымъ — вашь мужь!

Аделяйда задрожала.

— Ласкава панѣ, вамъ легко покарати мене за мои слова. Але я не можу инакше говорити; по разъ першій ôтчинили вы менѣ уста и я мушу высказати все, що маю на серцю. Я думаю, панѣ, що вы були бы зовсѣмъ щасливй, коли-бъ приступали до выповненя своихъ обовязкôвъ съ бôльшою любовью. Все ваше нещасте иде зъ того, що у васъ нема любви для сихъ обовязкôвъ! Ôтъ довшого часу бачу а и сынъ вашь запримѣтивъ вже тоѣ, що мужь вашь, панѣ, сей добрый, благородный старець, не маѣ того, чого бажало бы ѣго серце. Окруженый старыми, сварливыми сестрами, повный журбы о судьбу одинокои дитины, не маѣ ôнъ кромѣ васъ, панѣ, нѣкого, хто бы мôгъ розъяснити темнй дни ѣго старости. Вы бачите тоѣ, панѣ, вы мусите тоѣ бачити и розумѣти, а не маѣте надъ нимъ найменшого милосердія! Се разяча суперечнôсть съ всѣми добрыми прикметами вашои горячои душѣ, и нѣякъ не можу оправдати ѣи. Знаю добре, що вы не можете любити барона Сальтена серцемъ залюбленои жѣнки, але ôнъ певно и не вымагаѣ того ôтъ васъ. Мала частина тои прихильности, котрою надѣляѣте мене и другихъ въ вашôмъ окруженю, була бы найвысшимъ добродѣйствомъ

для сего смирного незабагливого старця. Не называйте мене, панѣ, невдячнымъ, за тое, що посмѣвъ ôтплатити за вашу доброту такою гôркою правдою! Щастє, котрого я зазнавъ въ вашôмъ любôмъ товариствѣ, привело менѣ на гадку комунистичну тезу: „Нѣхто не має права до збытку тамъ, де другимъ людямъ недостає найпотрѣбнѣйшихъ средствъ до житя.“ Я бувъ бы злочинцемъ-злодѣємъ супротивъ мого благородного пана, наколи-бъ важився приняти скарбы, котрй вы менѣ жертвуєте, въ хвили, коли ôнъ, що має до нихъ найперше и найсвятѣйше право, сохне и старѣєсь зъ тоски за ними. Чи-жь не єсть супротивъ сего святымъ моимъ обовязкомъ сказати вамъ, панѣ: Ôтдайте найперше єму тое, що належится, а ôттакъ менѣ — що лишится!“

Кандидатъ ôтдыхавъ тяжко и скоро, неначе по тяжкôй физичнôй роботѣ. Аделяйда притиснула чоло до дерева и мовчала. Кандидатъ пôднявъ теку и рисунки и проговоривъ лагôдно:

— Ходѣмъ, будутъ насъ ждати дома.

Она дала мовчки знакъ рукою, щобы ôдôйшовъ.

Склонивши голову пустивсь кандидатъ дорогою помежи дерева. Наразъ зъупинився и задрожавъ: передъ нимъ стоявъ за деревами баронъ съ Вікою. На чолѣ старця розлився румянець сорому; ôнъ вытягнувъ скоро обѣ руки до Фельдгайма, цѣла стать барона, всѣ єго движеня вказували, що хотѣвъ ôнъ перепросити кандидата за якусь велику, нанесену єму обиду.

Тй два благороднй люде стояли хвилю супротивъ себе мовчки, а руки ихъ дрожали въ щирôмъ, сердечнôмъ зôткненю съ собою. Мовчанку перервала перша Віка:

— Мы хотѣли васъ, пане кандидатъ, просити на обѣдъ, знайшли васъ однакъ такъ дуже занятымъ розмовою, що не смѣли вамъ єи перебивати.

— Ходѣть, ходѣть съ нами, дорогій пане Фельдгаймъ! — сказавъ баронъ, беручи кандидата сердечно за рамя.

Аделяйда набрала тымчасомъ ôтваги и выступила зъ гущавины паленѣючи на лици и спускаючи очи въ низъ.

— Но, панѣ братово, — прошепотѣла злôсно Віка, пôдходячи до неи. — Поки що, будете ще мусѣли якійсь часъ зносити старй сварливй сестры.

Королевскимъ-маєстатичнымъ движенємъ руки ôттрунула Аделяйда єи ôтъ себе.

— Прошу тебе, иди собѣ до того, котрого привела ты тутъ, щобы мене пôдглядати — зраднице! Нѣчого не маю спôльного съ тобою кромѣ одного имени, котре и такъ вже стало для мене проклятємъ.

— Дивѣть, дивѣть! — засмѣялась лукаво Віка. — Панѣ баронова згордѣли певно ôтъ того, що дôзналися о своимъ походженю просто ôтъ сонця! Певно, що такихъ пересоленыхъ чемностей не говорится нѣкому зъ жителѣвъ нашои планеты. Мушу написати до вашихъ знакомыхъ, щобы всѣ письма до васъ адресували не словами „Ясно Вельможна“ але „Сонцемъ сяюча Баронова!“

— Віко! — закликала Аделяйда, дрожачи ôтъ гнѣву,— при тобѣ и ангелъ мусѣвъ бы стати сатаною. Хочь може и провинилась я въ дечѣмъ, то тысячь разôвъ ôтпокутувала я мою провину зносячи терпеливо всю вашу злôсть. Але тутъ кôнчится вже и моя терпеливôсть. Тоє, чимъ ты посмѣла менѣ теперь дорѣкати, нехай чую ôтъ тебе послѣдный разъ! Нехай не важатся злосливѣ твои уста повторити и одного слова зъ сеи пекольнои сплстнѣ, котрою задумали вы погубити мене, бо въ противнôмъ случаю, ужію противъ тебе средства, якого доси ще не уважала я ôтповѣднымъ ужити. Буду глядѣти охороны противъ тебе у мого мужа.

Віка перелякалась. Першій разъ загрозила ѣй Аделяйда своимъ мужемъ, а Віка знала, що старый баронъ не мерзится нѣчимъ бôльше, якъ злосливыми бабскими сплетнями. Она замовкла и прижмуривши очи ишла побôчь Аделяйды. Аделяйда притушила въ собѣ весь гнѣвъ, все зворушене, и ишла спокôйно, наче правдиве дитя вѣчно погôдного сонця.

Передъ ними ишовъ баронъ съ кандидатомъ.

Ишли они держачись по пôдъ руки и говорили съ собою спокôйно и поважно. Не дожидаючи женщинъ увôйшли въ палату. Аделяйда, вôйшовши за ними звернулась сейчасъ до своєи комнаты и замкнулась тамъ зъ середины. Кинула окомъ на комнату и задрожала. На столѣ лежало для неи письмо ôтъ — Егона! Дрожачими руками роздерла коверту а зъ середины вылетѣла фотографія гарного, молодого чоловѣка! Аделяйда вхопила єи судорожно. Она кину-

лась на колѣна неначе передъ святымъ престоломъ и закликала, пôдносячи въ гору руки: „прости, прости менѣ, любый! До твого серця прибѣгаю я зновъ! Ты моя одина, правдива, щира любовь и ôтрада! О Егонъ, Егонъ, прости менѣ, прости!“ — И залилась цѣлою струєю горячихъ слѣзъ, цѣлувала образъ милого и голубила єго до своєи груди, мовь бы хотѣла мертвому образови ôтплатити за тую кривду, яку нанесла зъображеному на нимъ чоловѣкови!

— Но и щожь? — пытала тымчасомъ Беля загнѣвану и ôтъ утомы потомъ облиту Віку, выжидаючи съ найвышшою цѣкавостею єи ôтповѣди.

— Не було нѣчого — выбухнула гнѣвомъ Віка, — мы сполошили ихъ надто вчасно. Они не зайшли ще такъ далеко, якъ мы думали. Треба було ще хочь зо двѣ недѣлѣ пождати, а овочь достигъ бы бувъ лѣпше!

— Но! — сказала Беля складаючи побожно руки, — теперь можемо собѣ на потѣху сказати, що мы зберегли душѣ тыхъ двоихъ стоячихъ надъ пропастею людей и не дали имъ зовсѣмъ зсунутись у пропасть. Се була для нихъ осторога.

— Иди прочь съ такими дурницями! — запищала гнѣвно Віка, — що мене може обходити душа якоись тамъ Аделяйды? Я хотѣла кандидата выкурити зъ дому, а ôнъ, якъ бачу, сидить тутъ теперь ще сильнѣйше, якъ передъ тымъ. Отъ и бѣда!

— Віко! адже-жь ôнъ слуга Божій, не будь такъ строгою для него!..

— Такъ!? То ты берешь єго ще въ оборону? На мои власнѝ уха чула я нынѣ, якъ назвавъ насъ сварливыми старыми паннами, котрѝ затроюють баронови житя на старôсть! Онъ гляди, якій слуга Божій! Пожди, голубчику, не дарую я тобѣ сего!

Въ тôй хвили надôйшла Аделяйда. Она держала въ рукахъ письмо, котре Егонъ залучивъ для барона. Она отрясласъ вже зъ попередного зворушеня, тôлько очи єи запалювались що кôлька хвиль якимсь незвычайнымъ блескомъ.

— Маю письмо ôтъ нашого свояка, Шорна, — проговорила она зовсѣмъ холодно и рôвнодушно, — ôнъ хоче за три тыжнѣ ôтвѣдати насъ разомъ съ моимъ сестрѣнцемъ, Викторомъ.

— Егонъ? о, якже жь тѣшуся! — закликавъ баронъ выходячи зъ своєи комнаты. — А, се дуже гарно.

— Не будешь мавъ нѣчо противъ сему, щобы ôнъ привѣзъ съ собою сына моєи сестры, Виктора? — поспытала Аделяйда.

— Коли ты тѣшишся тымъ, моя Аделяйдо, то ôнъ буде и для мене пожаданымъ гостемъ. Викторъ буде дуже гарнымъ товаришемъ для нашого Стефанка, оба хлопцѣ суть майже однолѣтками, — сказавъ старець и подавши руку Аделяйдѣ повѣвъ єи до ѣдальнѣ, де дожидали ихъ вже кандидатъ, Стефанъ и Лілі.

— Якій же ты добрый! — прошептала Аделяйда и глянула боязно на кандидата, котрый глядѣвъ на неи певнымъ и супокôйнымъ взоромъ, зовсѣмъ такъ, якъ передъ тымъ бувало. Она нахилила своє облите румянцемъ лице ще разъ до мужа а око єи ще разъ спочило на лици кандидата.

— Моя Аделяйдо! — сказавъ баронъ, пригортаючи єи голову до своєи груди, — жѣночко моя люба, дитя моє, гарненьке, дороге дитя, положи тутъ на грудь мою свою головку и зложи тутъ съ нею все, що томить тебе и подумай, що при тобѣ бье серце твого ôтця!

Отеръ слезу, що якъ велика перла скотилась зъ єго ока, и сѣвъ за стôлъ.

— Сѣдайте нынѣ вы коло мене, пане Фельдгаймъ, — сказавъ ôнъ до кандидата и стиснувъ своєю костистою рукою сильну руку молодого чоловѣка.

X.

Теперь почалось въ домѣ Сальтенôвъ зовсѣмъ нове житє.

И люде и рѣчи неначе перемѣнились. Почали чистити, порядкувати и поправляти въ всѣхъ закуткахъ, щобы графъ Шорнъ приѣхавши тутъ не забувъ про давный блескъ дому

Сальтенôвъ. Віка управляла цѣлыми днями громадою дѣвчатъ, зъ котрыхъ буквально лилась вода, бо мусѣли все обмывати, такъ щобы на жаднôмъ предметѣ не остався навѣть найдрôбнѣйшій порошокъ. Знайшлася навѣть робота и для легкодушнои Лілі, котрôй передъ тымъ не позволяли сестры нѣчого дôткнутись, щобы не наробила шкоды. Теперь повѣрено ѣй ôтсвѣженє деякихъ дрôбниць, котрі впрочѣмъ не представляли великои вартости.

Баронъ учивъ цѣлыми днями свого нового слугу, котрому приобѣцявъ для заохоты за кожду склянку воды, котру подавъ не розливши єи, одинъ сантимъ, а за кождый полумисокъ, котрый подавъ не поклавши на нимъ ложки або вилокъ — два сантимы нагороды.

Беля взяла на себе найтяжшій обовязокъ. Она хотѣла ще передъ приѣздомъ своякá приладити великій припасы вовняныхъ кафтаникôвъ и стрѣчокъ для шпиталю ордена Іоанитôвъ, до котрого начальства належавъ графъ Шорнъ. Припасы тї мавъ дорогій своякъ помѣстити въ своѣй подорожнôй скринцѣ, вôльнôй ôтъ оплаты мыта. Якже-жь зачудуєсь благородный братъ во Христѣ, коли побачить тую побожну печаливôсть, тоє высоке понимане стремлень и цѣлей єго ордена. За всяку цѣну мусѣла зробити єму тую роскôшь и для того приняла до своєи комнаты шестеро убогихъ дѣтей-сирôтъ, котрі помагали ѣй въ роботѣ. За тоє давала она имъ въ своѣй христіяньскôй добротѣ ѣсти и вывчила ихъ на память деякихъ цитатôвъ зъ святого письма. Такимъ способомъ сповняла она за однымъ заходомъ два дѣла христіяньского милосердія: працювала для недужихъ и дбала о спасенє душь молодыхъ участниць въ вовнянôмъ дѣлѣ милосердія. Наколи котра зъ дѣвчатъ оказувала надзвычайну пильнôсть, тогды надѣлювала єи Беля, котрои запопадливôстъ на поли милосердія не знала границь, одною зъ тыхъ дрôбныхъ побожныхъ книжочокъ, що то ихъ печатають на грубôмъ папери пôдъ заголовкомъ: „для науки и ублагороденя христіяньскои молодежи“. Книжочокъ такихъ мала Беля кôлькадесять; надѣлило єи ними одно религійне жѣноче товариство. Дѣвчата думали вправдѣ часомъ, що лучшимъ бувъ бы теплый кафтаникъ на зиму, однакъ они не знали, якъ велика заходить рôжниця мѣжь убогими въ заведеняхъ, де дары

втягаются въ книжки и оголошуются разомъ съ именами дателѣвъ, а такими бѣдолахами, котрымъ втискає въ темнôмъ кутику якась милосерна душа милостыню!

Такимъ способомъ мавъ кождый въ цѣлôмъ домѣ свою роботу, съ котрою готовився повитати пожаданого гостя. Навѣть Стефанъ переходивъ теперь съ кандидатомъ пильно исторію Іоанитôвъ; одна Аделяйда не журилась нѣчимъ и ходила неначе сонна по комнатахъ. Середъ загального руху не запримѣтивъ сего нѣхто; одни тôлько очи кандидата слѣдили ѳи безнастанно а тыхъ очей лякалась она власне найбôльше.

Вкôнци надоспѣвъ пожаданый день. Баронъ тѣшився приѣздомъ Шорна. Стефанъ надѣявъ побачити Виктора. Аделяйда не показувалась черезъ цѣлый ранокъ. „Ласкава панѣ убираются“ — се була стереотипна ôтповѣдь служницѣ, коли хто пытавъ ѳи про баронову. Баронъ выѣхавъ съ Стефаномъ и слугою до Цуриху на зустрѣчь любому гостеви. Тѣтки зôбрались въ найвыстôмъ зворушеню въ гостинноôй. Беля ще працювала, завязуючи дрожачими руками послѣдну стрѣчку при кафтанику, Віка переглядала на борзѣ газету, а Лілі зашивала на собѣ дѣру, котра взялася Богъ знає зъ ôтки на ѳи святочноôй спôдници. Аделяйда все ще не выходила зъ своѳи комнаты.

— Будь ласкава, Лілі, зроби намъ тую приятнôсть, — ôдозвалась Віка строгимъ голосомъ, — и не клапай безнастанно зубами пôдчасъ присутности кандидата. Се дуже неприлично.

— Такъ, то правда, — поправила Беля, — особливо при обѣдѣ. Усе здаѳся, що вылетять всѣ зубы на тарѣлку.

Бувъ се вѣками усвяченый звычай, що передъ кождымъ важнѣйшимъ злучаемъ въ роднѣ приготовлялись сестры въ той способъ, що вже зъ горы картали Лілі за всѣ ѳи можливй и неможливй похибки.

— Якъ же-жь може бути инакше, — звинялась Лілі,— коли пружина перетерлась и не придержуе вже добре зубôвъ.

— Нѣ! — закликала Віка — она ще добре держить, тôлько ты, коли не маѳшь що робити, водишь по нѣй языкомъ и высуваѳшь ѳи зъ мѣсця.

— А при тôмъ отворюєшь все уста неначе мала дитина. Мы мусимо соромитись за тебе, — додала Беля.

— Велѣть вставити менѣ новй зубы, то не будете мали потребы соромитись за мене, — ôтповѣла Лілі, а лице єи выкривилось до плачу.

— Сховай твои грошѣ для Бога а не для дентиста! — упôмнула єи строго Беля.

— Для Бога? А де-жь ôтдамь я ихъ єму? — поспытавъ старый дѣтвакъ съ глупымъ зачудованємъ.

— То ты ще не знаєшь того, дурна? Ôтдай грошѣ Белѣ, она маѳ докладну адресу! — шутила Віка, споглядаючи згôрдно на старшу сестру. — Кромѣ того знайдешь въ кождôмъ добродѣйнôмъ товариствѣ пушку на письма до Бога, тôлько тамъ пріймають выключно письма съ грôшми и дорогоцѣнностями.

— Цѣкава я знати, яку кару приладивъ Богъ для тебе, закаменѣла грѣшнице! — зашепотѣла злосливо Беля а губы єи посинѣли ôтъ гнѣву.

Тымчасомъ Віка смѣялась на цѣле горло и Лілі радѣла тихо и тѣшилась зъ сварнѣ своихъ добрячихъ сестричокъ.

— Идуть, идуть, — закликала Віка заглядаючи до ôкна, зъ котрого видно було цѣлу окреснôсть озера.

— Сейчасъ убрати рукавички, — закомандирувала Беля и сама чимъ скорше сховала дроты до кишенѣ, що здавалось якимсь великимъ клубомъ прикрѣпленымъ до єи довгои стати и втиснула свои сухй, покривленй пальцѣ въ пару великихъ рукавичокъ, купленыхъ низше торговельнои цѣны для того, що мали по однôй прищѣпцѣ.

— Лілі, натягни и ты рукавички, сейчасъ, анѣ слова!

Лілі сягнула мовчки до кишенѣ и ажь теперь пересвѣдчилась съ смуткомъ, що одна єи рукавичка була чорна а друга жовтава.

— Теперь зволила вже и єи высокôсть выйти зъ своєи комнаты, — запримѣтила злосливо Віка, котра безнастанно глядѣла черезъ ôкно.

— Чудова жѣнка, чудово гарна, неначе грѣхъ, сама зависть мусить ѣй то признати!

— Такъ, гарна якъ грѣхъ, — ôдозвалась Беля, пôдно-

сячи побожно очи, — и няй Богъ стереже ôтъ неи кождого невинного чоловѣка.

Аделяйда тымчасомъ не ишла а плыла высадженою каштанами терасою, що вела надъ берѣгъ озера. Глядячи на неи можна було ослѣпнути. Она мала на собѣ бѣлу прозôрчасту одѣжь покриту тканиною, представляючою малй китички зеленыхъ листкôвъ и незабудькôвъ. Середъ розпущеного свобôдно волося зеленѣла широка стрѣчка, а при боцѣ ѥи пышалась китичка зъ живыхъ незабудькôвъ. Аделяйда ужила всего, чого може ужити природа и штука, щобы надѣлити жѣночу красу неодолимою силою. Навѣть така засушена мумія, якъ Беля, не могла не запримѣтити, що видъ Аделяйды може погубити чоловѣка молодого серця и горячои крови.

Широкій, бѣлый, соломяный капелюхъ несла Аделяйда въ рукахъ; для кôлькохъ крокôвъ шкода було нѣвечити таку чудову фризуру. Зъ пôдъ зеленои крôвлѣ каштанôвъ блестѣли здалека ѥи филюючй кучерѣ.

— Геліоне! — почувся тихій, дрожачій голосъ зъ высокого ôкна.

— Геліоне! — повторили тысячнымъ ôтгомономъ филѣ воздуха.

— Геліоне! — повторивъ ôтгомонъ въ нѣй самôй.

А тамъ ишовъ супротивъ неи сей, для котрого она була справдѣшнымъ сонцемъ; тожь выходила ѥму на зустрѣчь въ цѣлôмъ блеску свого величного сяѥва, котрый мусѣвъ ѥго прошибнути-спалити при першôй встрѣчи, при першôмъ поглядѣ. Въ тôй хвили выглядала она справдѣ мовь богиня красы, выступаюча съ цѣлою повнотою своихъ принадъ. Ѥи чудова поява не могла не вплынути на неи саму. Ѣй здавалось, що воздухъ граѥсь, пестится ѥи нѣжными формами, ѣй здавалось, що теплый вѣтрець окруживъ ѥи якоюсь етеричною занавѣсою, ôтдыхаючою бальсамичною атмосферою роскôшныхъ ѥи принадъ. Такого чувства мусѣла дôзнавати Венера родячись зъ морскои пѣны, коли окружало ѥи на половину ще до филѣ подôбне ѥи власне тѣло, закимъ уложившись въ одну цѣлôсть не стало первовзорôмъ найвысшои земскои красы!

Чимъ близше пôдходила Аделяйда до озера, тымъ подôбнѣйшимъ стававъ хôдъ єи до лету. Она любила єго, любила такъ сильно, якъ саму себе, єи пристрасть була до того ще теперь подражнена упрямствомъ кандидата, котрого воля сильнѣйшою була ôтъ єи красы. Нема небезпечнѣйшои отруѣ надъ любовь, яку оказує жѣнка мущинѣ на перекôръ другому. Отруя така нищить ихъ обоє.

Аделяйда приступила до Єгона и подала єму тую отрую пôдъ видомъ своєи маленькои ручки, котру вытягнула єму до поцѣлуя, а зъ пôдъ єи рѣсниць глядѣвъ на него взôръ повный любовнои пристрасти.

Она стояла на сходахъ, що вели зъ озера на берѣгъ; при помочи єи руки выскочивъ Єгонъ зъ човна и станувъ на земли передъ нею въ цѣлôй своѣй лицарскій красѣ. Взôръ єго продирався до самои глубени душѣ, неначе бы хотѣвъ однымъ поглядомъ вычерпати всю бездонну красу любои.

Пôдъ взглядомъ тѣлеснои красы мôгъ Єгонъ якъ разъ пôдъ пару станути Аделяйдѣ. Теперь здавався ôнъ ѣй ще красшимъ, якъ колибудь. На жаднôмъ образѣ митологичного первовзору мужескои красы не бачила она такои правильности чертôвъ, такого лагôдного жару въ шовковыхъ очахъ, такои правильности а разомъ и силы въ будовѣ цѣлого тѣла. И якъ же-жь могла она єго не любити? И якъ не мала найгарнѣйша бажати найгарнѣйшого? Чи-жь не мусѣла она зовсѣмъ природно сплынутись съ нимъ такъ, якъ сплываются съ собою зовсѣмъ подôбнй до себе филѣ?

— Найдорожша моя своячко! — проговоривъ Єгонъ съ очевиднымъ зворушенємъ, — що-жь чувати у тебе... Але по що пытаю я тебе о тоє? — Тутъ засяли єго очи безмежною пристрастею, ôнъ нахилився до неи, и тихо, неначе подувъ полудневого вѣтру, що власне цѣлувавъ єи лице, прошептавъ: — Ангеле житя мого, яка-жь ты чудово гарна.

За Єгономъ наблизився сестрѣнець Аделяйды и представився „ласкавôй тѣтцѣ“. Бувъ се гарный пятнайцять- або шѣснайцятилѣтный хлопець въ тѣснôмъ кадецкôмъ мундурѣ, сынъ одинокои сестры Аделяйды, вдовы по далекôмъ свояку Шорна.

Єгонъ дався легко наклонити матери хлопця, щобы забрати єго съ собою до Цуриху, позаякъ була се дуже добра

способность побачити гарну своячку. Онъ же-жь мусѣвъ показати ѣй сестрѣнка въ кадецкомъ униформѣ, онъ приѣздивъ тутъ лишь за для него — се було рѣчею ясною и нѣхто не могъ чудуватись сему.

— Но и щожь ты кажешь? — смѣявся старый баронъ, клепаючи хлопця по рамени. — Хлопець якъ лялька. Ты повиненъ примѣръ собѣ зъ него брати, Стефанку!

— Коли-бъ лишь я могъ тое здѣлати, мой отче! — отповѣвъ жалобно Стефанъ, споглядаючи на свого молодого товариша.

— Но, но, якось то вже буде! — потѣшавъ его баронъ, побачивши, що вразивъ его попередными словами.

Цѣле товариство почало ити домовъ. Егонъ подавъ руку Аделяйдѣ.

— Яка-жь бы зъ насъ була пара! — подумали собѣ обое въ той хвили.

Коло нихъ баронъ, за ними — хлопцѣ. Викторъ мѣривъ Стефана поглядомъ заведеной надѣи.

— Чого ты такъ штигулькаешь?

— Бо маю одну ногу коротшу.

— А се якимъ способомъ?

— Якъ бувъ я ще дитиною, дославъ я запаленя мускуловъ въ колѣнѣ, зъ отси пошло все нещасте. Заки мы ще тутъ приѣхали, були мы въ Крайцнахъ, але нѣщо не могло менѣ помочи и певно вже не поможе.

— Говоришь неначе лѣкарь, — запримѣтивъ Викторъ, а Стефанъ зажурився дуже его словами.

— Гмъ, — одозвався Викторъ по хвили — незнаючи, якій ты, тѣшився я вже наперед тобою.

— Коли-бъ ты бувъ знавъ, що я недужій, то бувъ бы певно не тѣшився, — хотѣвъ сказати Стефанъ, однакъ надумався и змовчавъ.

— А такъ... що теперь будемо робити? — почавъ зновъ говорити Викторъ, приглядаючись свому сумному товаришеви. — Я думавъ тутъ вышалѣтись съ тобою, а тутъ показуесь, що тобѣ не до того!

— Тамъ, по тамтомъ боцѣ озера суть нашй сусѣды, — потѣшавъ его Стефанъ. — Они мають двохъ сыновъ въ тво-

ихъ лѣтахъ и малу дѣвчинку, пусту-дику дѣвчинку; съ ними будешь мôгъ пустувати доволѣ.

— Що се за люде?

— Мають фабрику шовку.

— Отже... мѣщане? — поспытавъ Викторъ.

— Но... такъ, зовутся Геслі.

— Геслі, Геслі... а то добре! — смѣявся Викторъ.— То я маю съ ними приставати?

— Но такъ, чи може не хочешь?

Викторъ здвигнувъ раменами.

— Чому бы нѣ, адже-жь тутъ нѣхто мене не побачить! Що менѣ тоє шкодить? але якъ можна называтись — Геслі! Ото, якъ бы я коли дома выговорився, що я пристававъ съ родиною Геслі!... Не вже-жь твои родичѣ стоять въ якихъ будьôтносинахъ съ тыми людьми?

— Зовсѣмъ природно, и чому-жь бы нѣ?

— Алежь бôйся Бога... съ мѣщанами?

Стефанъ зъупинився и глянувъ на него такимъ взоромъ, якого доси нѣхто ще певно не бачивъ у него.

— Або-жь мѣщане суть чимъ гôршимъ ôтъ шляхты?

Викторъ зъупинився такожь и бувъ такъ само зачудованый єго словами, якъ Стефанъ єго згôрдною згадкою про мѣщанôвъ. Єму заковязли слова въ горлѣ. Подôбне пытанє не прийшло єму доси нѣколи ще и на думку. Хлопцѣ глядѣли одинъ на другого съ ростучою чимъ разъ бôльше ненавистею. На щастє положено конець суперечцѣ скорше, чимъ мала она часъ розгорѣтись. Баронъ обернувся до хлопцѣвъ и закликавъ на нихъ, щобы спѣшились.

— Чи се богатî люде? — поспытавъ Викторъ лишаючи на боцѣ попереднî пытаня.

— Такъ!

— Аа!

— А вы, чи такожь богатî?

Викторъ засмѣявся.

— Мы? Хиба въ довги! Батько протративъ все, мати не знає часто, въ чѣмъ выступити на дворѣ и пере собѣ сама въ ночи тайкомъ рукавички. Коли-бъ не князь, що дає грошѣ на моє выхованє, то мусѣвъ бы я хиба дрова рубати!

— И ты пріймаєшь помôчь ôтъ чужого? — пытавъ Стефанъ зъ чимъ разъ бôльшимъ легковаженемъ.

— Но, ôтъ князя можна все приняти!

Стефанъ выпрямився гордо.

— Я не мôгъ бы жити зъ милостинѣ, чи то княжои, чи хлопскои — и скорше пôшовъ бы рубати дрова.

— Добрый бувъ бы зъ тебе рубачь — засмѣявся Викторъ, — ты не пôднѣсъ бы навѣть сокиры.

— Но, наколи-бъ не мôгъ я знайти для себе нѣякого занятя, то волѣвъ бы умерти! — сказавъ Стефанъ затиснувши губы зъ великого жалю.

Викторъ глянувъ на него зачудованый.

— Зъ тебе дивный дуже хлопець! тоє, що князь намъ дає, не тôлько не понижає насъ, а єсть противно для насъ великою честею; ôнъ же-жь сказавъ, що робить се для того бо не хоче, щобы загинувъ такій старый и знаменитый рôдъ.

— Се не єсть нѣякою почестю брати ôтъ когось грошѣ неначе милостиню, — ôтповѣвъ уперто Стефанъ. — Честею для насъ єсть лишь тоє, що собѣ самѝ заробимо.

— Зъ ôтки такѝ понятя?

— Се-жь ясне якъ сонце, и просте, якъ „два разы два єсть чотыри.“

Они вôйшли до палаты.

— Стефане! — закликала мати, — якій же ты розгоряченый! Що се тобѣ, моя дитино?

— Нѣчо, дорога мати, — ôтповѣвъ хлопець майже нетерпеливо, бо прикрою була єму тая нѣжнôсть и печаливôсть въ присутности другого хлопця.

— То зъ радости, що дôставъ такого гарного товариша, запримѣтивъ баронъ весело. — Вы бачитесь нынѣ першій разъ, мои молодѝ панове. Коли мы переселювались зъ Нѣмеччины до Цуриху, то батько твôй, дорогій Викторе, живъ ще и стоявъ власно съ своимъ гарнизономъ въ С. Чи такъ?

— Маю честь сказати, такъ! — ôтповѣвъ Викторъ выпрямившись, неначе стоявъ бы передъ своимъ зверхникомъ въ вôйску.

— Чи заключили вы вже дружбу съ Стефаномъ? — поспытавъ Егонъ.

— Такъ єсть, любый графе! — ôтповѣвъ Викторъ, не змѣнивши поставы.

Стефанъ мовчавъ.

Въ тôй хвили показався на сходахъ кандидатъ.

Всѣ звернули на него свои очи; ôнъ мусѣвъ зступати зъ ступеня на ступѣнь пôдъ завзятымъ огнемъ впиваючихся въ него поглядôвъ. Ôнъ спустивъ очи, однакъ не зъ смирности, а зъ найбôльшои рôвнодушности, бо здавалось єму недостойнымъ труду глядѣти на гостей скорше, закимъ прійшла не се потреба. Егонъ приглядався кандидатови дуже уважно. Внѣшнôсть сего чоловѣка вразила єго вже сама собою. Ôнъ бачивъ задумчиве чоло съ густыми бровами, глубокй, прислонений очи, чистый профиль, сильно затисненй а при тôмъ такъ гарно и нѣжно закроенй уста, и густе, чôрне волосє. Чоловѣкъ сей бувъ небезпечный, якнебудь вже за для самои неповоротности годѣ було єго назвати гарнымъ; ôнъ бувъ однакъ бôльше якъ гарнымъ, бувъ недоступнымъ! Егонъ зрозумѣвъ все тоє ôтъ першого погляду и почавъ сейчасъ слѣдити всѣ движеня Аделяйды. Она запримѣтила тоє и закусила губы.

Вкôнци зôйшовъ кандидатъ на долину и приступивъ до барона.

— Пане баронъ, вы кликали мене?

— Такъ, мôй дорогій пане Фельдгаймъ, я не мôгъ выдержати довше, щобы не познакомити съ собою двохъ такихъ гарныхъ людей. Панъ кандидатъ Фельдгаймъ, — говоривъ баронъ представляючи, — а се панъ графъ Шорнъ.

Фельдгаймъ склонився чемно и низко, Егонъ поздоровивъ єго зъ горы и легко. Кандидатъ зачудовався: не вже-жь графъ уважавъ неôтповѣднымъ ôтдати чемнôсть за чемнôсть. Се-жь була проста форма, але и въ тôй формѣ хотѣвъ показати графъ, що ôтъ него менше поважаня належится кандидатови, якъ єму ôтъ кандидата. Фельдгаймъ змѣривъ теперь смѣло графа ôтъ нôгъ до головы. Сей ôтповѣвъ такимъ самымъ вызываючимъ взоромъ. Не добра звѣзда заяснѣла надъ симъ домомъ въ хвили, коли тй гостѣ переступили єго порôгъ.

На душу Аделяйды налягло якесь сумне прочутє. Лице єи покрылось журбою, она глядѣла съ перелякомъ на сихъ

двохъ людей. Однакъ баронъ задержавъ давнѣйшу веселость и свободу. Онъ взявъ Виктора за руку и представивъ его Фельдгаймови, высказуючи надѣю, що Викторъ буде для Стефана, лишеного товариства молодыхъ людей зъ родины, добрымъ, пожаданымъ товаришемъ.

Фельдгаймъ поглянувъ на Виктора а опосля на Стефана. Сей здвигнувъ легко раменами. Кандидатъ зрозумѣвъ его.

— А теперь звольте пане графе, — сказавъ тихо баронъ, — повитати мои сестры, бо опосля мусѣли бы мы всѣ жалувати сего.

Егонъ готовый бувъ сповнити тое съ найбольшою приятностею и всѣ увойшли до комнаты тѣтокъ. Егонъ знавъ яко повный свѣтового досвѣду чоловѣкъ, що кому належится, и цѣлувавъ по черзѣ сплѣснѣлй рукавички Белѣ, брудній и товстій Лілі и не обнятій рукавичками руки Віки. Се зъединало ему отъ разу велике поважанє и любовь старыхъ тѣтокъ. Беля завела его сейчасъ до другои комнаты, де лежавъ цѣлый вовняный складъ, звязаный червоными стрѣчками, выжидаючи „милосерного Самаритянина.“

Радостне зачудованє Егона, коли побачивъ тую ревность, вынагородило зовсѣмъ всѣ заходы Белѣ.

— Мой Боже, коли чоловѣкъ на старость лѣтъ, довше мусить переводити сей часъ земскои пробы, нѣжь на тое выстають его силы, то тяжко ему щось лучшого зробити, — прошептала Беля, завертаючи побожно очи, — и для того пріймі ласкаво, найдорожшій графе и спобробтнику на поли милосердія, тое, що тобѣ жертвую. Се, правда, рѣчь не дорогоцѣнна, але працювала я надъ нею зъ цѣлого серця!

— Такъ, и шѣсть сирotъ помагало ѣй при той роботѣ, — вырвалась Лілі, не думаючи навѣть, щобы въ томъ було що злого. Въ той самой хвили однакъ пожалувала она сего, почувши дотклівый бол въ руцѣ.

— Чого щѣпаєшь ты мене? — закликала перелякана и притягнула скоро руку до себе.

Була се дуже прикра хвиля для Белѣ, але ще прикрѣйшою була она для старои дитины, котра була певна, що жде еи дуже строга кара, и для того тряслася зъ переляку и дзвонила зубами сильнѣйше, якъ колибудь иншимъ разомъ.

Добросердный баронъ поклавъ, якъ звычайно бувало,

конецъ тымъ клопотамъ, попросивши Егона и Виктора, щобы удались съ нимъ до своихъ комнатъ. Ввѣчливый своякъ общѣлувавъ ще разъ руки всѣхъ тѣтокъ а вкôнци и Аделяйды, съ котрою мусѣвъ розстатись на коротку годину.

Коли дотыкавъ своими губами кôнця пальчикôвъ ѥи ручки, око ѥго стрѣтилось съ поглядомъ кандидата, котрый стоявъ на боцѣ, приглядаючись пильно имъ обоимъ.

— До побаченя! — сказавъ скоро Егонъ и выбѣгъ зъ комнаты.

За кôлька хвиль пôзнѣйше стрѣтились Аделяйда и кандидатъ въ переднôй комнатѣ. Ôнъ хотѣвъ ити на гору, она въ огородъ. Заки розбйшлись, зъупинилась Аделяйда и глянула на него цѣлою силою своихъ чарôвъ.

— Чи схочете здѣлати для мене тоѥ, о що васъ попрошу, одну рѣчь, о котру васъ прошу ôтъ часу, якъ знаѥмося?

Кандидатъ глядѣвъ въ ѥи благаючй очи, на ѥи на пололовину отворенй, коралевй уста.

— Все, що зможу! — ôтповѣвъ ôнъ, глубоко ôтдыхаючи.

— О! въ такôмъ случаю прошу васъ: будьте добрй и поблажливй для мого свояка! Ôнъ вырôсъ разомъ зô мною, ѥсть менѣ якъ братъ любый, и все, що зробите для него, зробите для мене!

Она була въ тôй хвили така чудово гарна, така добра, правдива...

Слова тй промовили до серця спокôйного чоловѣка, оно задрожало зъ зворушеня а цѣла душа ѥго зôбралась, здавалось, въ ѥго очахъ, котрй высказували тоѥ, чого уста не въ силѣ були сказати. Ôнъ подавъ ѣй руку и проговоривъ:

— Прирѣкаю вамъ тоѥ о стôлько, о скôлько позволить на тоѥ моя честь!

Ôнъ бувъ незвычайно гарный въ тôй хвили, коли споглядавъ на неи такъ сильно а при тôмъ такъ чувствительно, що поглядъ сей продерся до найдальшои глубины ѥи, грѣшною жадобою роскоши переповненои душѣ.

Въ тôмъ щось зашелестѣло и она задрожала такъ, якъ дрожить чоловѣкъ, коли боится... упасти. Бувъ се Егонъ, котрый выйшовъ зъ своѥи комнаты...

XI.

Віка и Егонъ проходжувались по огородѣ, прошептуючись мѣжь собою, коли приступивъ до нихъ кандидатъ и поспытавъ лагôдно, чи не бачили часомъ Стефана.

— О тоѥ могли-бы мы васъ пытати, — ôтповѣла Віка злосливо. — Учитель повиненъ завсѣгды знати, де ѥсть ѥго ученикъ, а вы, мôй пане, самé тутъ ôтъ того.

Фельдгаймови пôдступила кровь до лиця, ôнъ не мôгъ довше вже повздержатись.

— Ласкава панѣ, — проговоривъ ôнъ гордо, — я запримѣтивъ вже ôтъ довшого часу, що вы всѣми способами стараѥтесь наносити менѣ обиду. Яка-бъ и не була причина сего, будьте певнй, що всѣ вашй змаганя не осягнуть цѣли и анѣ на крокъ не звернуть мене зъ дороги, котру вказуѥ менѣ мôй обовязокъ.

И склонившись легко пôшовъ свобôдною ходою до великого саду, котрого уживали спôльно Геслі и Сальтены. Въ садѣ гралися дѣти. Кандидатъ станувъ за деревами и приглядався имъ, самъ незапримѣченый ними. Марійка и Викторъ гойдались на галузцѣ великои яблôнки, заложившись, хто выдержить довше а Стефанъ сидѣвъ на лавцѣ и глядячи на годинникъ числивъ минуты.

— Вже не можу довше, — закликавъ Викторъ.

— И я такожь, — сказала Марійка, — и обоѥ упали на землю.

— Отъ и лежимо собѣ неначе зрѣлй сливки, — смѣялась Марійка, пôднимаючись зъ землѣ. Но, — Стефане, якъ довго мы гойдались?

— Якъ разъ одинайцять минутъ.

— То не правда, мусить бути бôльше, — закликавъ Викторъ, — ты зле числивъ, або обманюѥшь насъ.

— Я не говорю неправды, — зъобидився Стефанъ, — и не позволю сего нѣкому о менѣ сказати.

— Ты не позволишь сего собѣ сказати? И щожь менѣ зробишь, коли помимо того скажу тоѥ, ты — нездаро якійсь.

— Викторъ, — проговоривъ Стефанъ, повздержуючи ки-

пучій гнѣвъ. — Такъ, якъ ты, нѣхто ще мене не зъобидивъ, а однакъ я зношу и позволяю тобѣ робити, що хочешь. Коли-бъ однакъ родичѣ мои знали, якъ ты обходишся зô мною, певно не стерпѣли бы сего.

— Но, то иди скорше, пожалуйся передъ ними, — передражнювавъ єго Викторъ. — Прикличи собѣ ще твого учителя, щобы мене выбивъ за тебе. Но, чому не йдешь?

— Бо не хочу забути о тôмъ, що ты моимъ гостемъ, и не хочу, щобы менѣ хтонебудь помагавъ тамъ, де я самъ собѣ помочи не можу.

— Мовчи вже разъ, ты облуднику, фарисею! — закликавъ Викторъ.

— Чуєшь, Викторъ! — закричавъ Стефанъ, — возьми назадъ твоє слово, бо...

— Нѣ, не возьму, — смѣявся Викторъ, — а коли не вѣришь сему, то вытешу тобѣ на твоимъ власнôмъ хребтѣ.

Стефанъ не мôгъ повздержатись дальше.

— Першій разъ въ моимъ житю бью я когось, але при тобѣ можна всего навчитись!

И заки Викторъ мôгъ оглянутись, пôднявъ Стефанъ кавалокъ ломаки зъ землѣ и кинувъ на него слабою рукою. Въ однôй хвили прискочивъ до него Викторъ и по короткôй борбѣ кинувъ єго на землю.

Фельдгаймъ хотѣвъ выступити теперь зза корчѣвъ, однакъ надумався по хвили. Стефанъ повиненъ самъ боронити своєи славы и спробувати своихъ силъ.

Ôнъ боронився ôтважно и завзято, а коли сильнѣйшій противникъ сѣвъ на него и почавъ єго товкмачити кулаками, не зрадивъ анѣ однымъ зойкомъ свого болю.

— Пусти єго, Викторъ, — почала просити Марійка, — я не стерплю того, щобы ты такъ збыткувався надъ нимъ. Якже-жь можешь такъ немилосерно давити єго слабй груди. Пусти єго, кажу тобѣ, бо инакше нѣколи вже не буду гратись съ тобою.

Она почала кричати и ôдорвала силою напастника ôтъ Стефана.

— Ходи, Стефанку, сядь тутъ на лавцѣ и ôтпôчни собѣ. По що заходишь собѣ съ такимъ великимъ хлопцемъ, коли знаєшь, що не дашь єму рады.

— Твоя правда, — сказавъ Стефанъ терпко — такій нездара, якъ я, мусить все зносити.

— Знаєшь що, Стефане, сказала Марійка, — иди ты до дому, бо теперь прійдуть мои братя зъ школы и будемо гратись въ вôйну. Що-жь ты тутъ съ нами будешь робити?

— Якъ хочешь, Марійко, я не буду вамъ заваджати. — И Стефанъ пôшовъ похиливши голову. Тогды кандидатъ вышовъ зза корчѣвъ и нѣбы случайно зайшовъ ёму дорогу.

— Що тобѣ, Стефанку, чому йдешь зъôтси — поспытавъ хлопця, не знаючи мовбы, що ся стало.

— Они будуть гратись въ вôйну, одже я нѣнащо имъ не здався.

Ôнъ пôднѣсъ великî, слезавî очи до кандидата.

— Я не до дѣтей, я имъ лише заваджаю. Менѣ тôлько при тобѣ добре.

Кандидатъ пригорнувъ ёго до своёи груди; зъ очиць дитины капали сльозы.

— И Марійка вже не любить мене. Викторъ ôдобравъ менѣ ёи, бо ёсть сильный и ôтважный, и при нимъ мусѣвъ я соромитись передъ нею, — нарѣкавъ Стефанъ идучи.

Фельдгаймъ протягнувъ сильною рукою худощавого хлопця до себе.

— Не сумуй, Стефане, — сказавъ ôнъ, — я бачивъ васъ, хочь вы и не додумовались сего; твôй сильный товаришь поступивъ собѣ, якъ простый уличникъ, а ты поступивъ собѣ, якъ чоловѣкъ. Въ тôмъ цѣла рôжниця мѣжь вами, и наколи хто зъ васъ маё соромитись, то певно не ты.

Стефанъ потрясъ сумно головою.

— Ôтъ теперь мушу я инакже поступати; я маю сильне постановленё.

Кандидатъ зъупинився.

— Волѣвъ бы я, щобы они нѣколи не були нашими гôстьми — прошептавъ ôнъ наче самъ до себе.

Минали дни и тыжнѣ а товариство цѣле проводило ихъ безжурно и весело. Въ дощеву пору грали мущины виста. Мѣжь господарями а гôстьми не могло однакъ прійти до щирои сердечности. Егонъ рѣшився навѣть ôтвѣдати Геслѣвъ, бо Викторови навкучилось такъ, що хотѣвъ вертати домôвъ.

Треба було знайти щось, щобы заняло сего пустого хлопця, котрый нѣякъ не годився на товариша для Стефана.

Геслі запросили ихъ на великій бенкетъ, котрый устроили по причинѣ отвореня новои фабрики и на честь повороту Генрика на родину. Тутъ зôйшовся Егонъ съ Цурихскою шляхтою, тая однакъ складалась зъ самыхъ промысловцѣвъ въ родѣ пана Геслі, людей розумныхъ и поважныхъ, однакъ все таки лишь фабрикантôвъ шовку, бавовны и т. п. Цѣле торжество обдумане було дуже гарно и удалобся було знаменито, колибъ не помѣшало було єго неôтповѣдне выступленє молодого Геслі.

На бенкетѣ присутна була цѣла рада кантону. Одинъ зъ старшихъ членôвъ єи пôднѣсъ заздоровну чарку въ честь молодого потомка чеснои родины Геслівъ, и высказавъ горяче бажанє, щобы способôбный молодый чоловѣкъ зъужитковавъ свои знаменитѝ способôбности въ хосенъ ôтчины, щобы ставъ славою своєи родины и блескучимъ примѣромъ для цѣлого промыслового свѣта Швайцаріи.

Була се вельми торжественна хвиля, батько и мати прослезились ôтъ любого зворушеня, а старый дѣдусь положивъ свою дрожачу руку на голову Генрика и прошептавъ до него: — Спишися добре, покажи, що родичѣ твои мають право гордитись тобою.

Однакъ Генрикъ не ôтчувавъ загального зворушеня. Всѣ горячѝ бажаня цѣлого товариства пріймавъ ôнъ холодно и рôвнодушно, а коли за хвилю батько давъ єму знакъ, щобы въ подяку пôднѣсъ тоастъ въ честь рады кантону, схопивъ скоро за чарку и звернувшись въ сторону, де сидѣло двохъ англійскихъ инжинєрôвъ, котрѝ були занятѝ при будовѣ фабрики, закликавъ голосно: — „Пью въ честь генія Англіи и єи инжинєрôвъ!“

По такôмъ тоастѣ повстала загальна замѣшанина. Англичане пôднялись и дяковали; радни кантона збирались ôдойти, такъ що панѣ Геслі мусѣла ходити ôтъ одного зъ нихъ до другого, перепрошувати и злагоджувати.

Поступокъ Генрика бувъ незвычайною обидою для чесныхъ горожанъ Цуриху, котрѝ приняли єго такъ радо и сердечно. Тымъ способомъ зôрвавъ ôнъ рѣшучо съ всѣми мѣсцевыми звычаями и традиціями. Вся веселôсть подѣлась въ

однôй хвили; бенкетъ на силу дотягнувся до кôнця. Вся суперечнôсть, що ôтъ довшого часу истнувала мѣжь старшимъ а молодшимъ Геслі, выступила теперь прилюдно передъ всѣми. Хто знавъ близше пана Геслі, сей бачивъ, якъ тяжкою була тая проба для старого, вѣрного Швайцара.

— Бачишь, дорогій Стефане, — говоривъ пôзнѣйше Егонъ, коли вся родина Сальтенôвъ сидѣла у себе при столѣ, — що значить правдива аристократія! Такои нетактности, якои примѣръ бачили мы у сего молодика Геслі, не допустивъ бы ся нѣякій правдивый аристократъ. Хочь тî люде такъ дуже стараютъ ся пôднестись до насъ, що ихъ внѣшнî формы подобаютъ на нашî такъ, якъ фалшивî перлы на правдивî, то все такî при першôй пробѣ розбиваєсь штучна форма и выкрыває свôй зовсѣмъ звычайный простый змѣстъ. Сей молодикъ не зъумѣвъ повздержатись при першôй пробѣ и заразъ вылѣзло шило зъ мѣшка, показалась вся мѣщаньско-купецка простаковатôсть. Сего не зробивъ бы певно нѣякій справдѣшный шляхтичь-аристократъ!

Стефанъ мовчавъ засумувавшись, бо не мôгъ симъ разомъ ôтказати зовсѣмъ справедливости словамъ Егона. Тое, що зробивъ Генрикъ, здавалось и єму нечемнымъ и крайно неôтповѣднымъ.

— Треба бы однакъ ще и надъ тымъ застановитись, — запримѣтивъ кандидатъ, — що належить высше цѣнити: форму чи правду. Я зъ мого погляду не привязую до формы надто великои вартости. Она у мене значить тôлько, що просте покрывало, котрымъ закрываємо инодѣ брудни або подѣравленî предметы. Великихъ справъ въ свѣтѣ не поладивъ ще нѣхто самою ввѣчливостею!

— Дуже добре, — ôтповѣвъ Егонъ, — однакъ все має свою пору. Найгарнѣйшî героѣ салонôвъ потрясали яко знаменитî статисты вже неразъ цѣлою Европою. Оглада товариска не пошкодила ихъ спосôбностямъ, а ихъ роля въ исторіи стає тымъ красшою, чимъ гладше зъумѣли они єи ôдограти. Неоглядни лицарѣ правды, котрî инодѣ стаютъ идеалами молодечихъ мрѣй, знаходятся на поляхъ битвы, де нѣнащо не треба оглядатись, однакъ не въ салонахъ, де вымагаєсь цѣлого розвитку красы товарискихъ формъ.

— Я не легковажу зовсѣмъ сеи задачѣ, яку поставила

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВ. Т-ВА ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

собѣ аристократія, — боронився Фельдгаймъ лякаючись, щобы краснорѣчивость Егона не вплынула шкодливо на понятя Стефана, — знаю добре, що внѣшность есть безпосереднымъ отбиткомъ внутрѣшности, мушу однакъ противъ аристократіи поднести замѣть, що она выключно собѣ только приписує всю благородность за для того, що зъумѣла выробити собѣ тй внѣшнй формы. А однакъ неразъ подыбуємо дуже богато благородныхъ чувствъ въ серци простого, грубого плебея, котрый за для недостачѣ средствъ не могъ набрати внѣшнои оглады въ товарискихъ относинахъ. Аристократія здѣлала богато для культуры, однакъ она була все кастою упривилейованою, мала маєтки и була независимою. Теперь однакъ змѣнився станъ рѣчей. Нынѣ доганяють ей на томъ поли и другй клясы суспольности. Наколи аристократія хоче удержатись на давнѣйшой высотѣ, мусить старатись недати перевысшити себе въ нѣчимъ; бо хто хоче нынѣ стояти на чолѣ вольного, розвитого народа, сей повиненъ перенятись всѣми стремленями сего народа, повиненъ отчувствувати ихъ и першій стремѣти до переведеня ихъ въ житє. Такимъ лишь способомъ можуть дотеперѣшнй провидники зберечи свою славу и своє значенє. А якъ же-жь може нынѣшна аристократія отчувати и знати стремленя цѣлого народа, коли она лякаєсь навѣть зоткнутись съ нимъ, коли не хоче поглянути навѣть, якъ сей народъ жие, якъ онъ смѣєся и плаче, якъ любить и ненавидить? Нема сумнѣву, що и подъ тымъ взглядомъ маємо вынятки. Такй люде, якъ Штайнъ, Гумбольдъ и другй имъ подобнй, були такожь аристократами, а помимо сего уважали своимъ обовязкомъ служити справѣ поступу. За тое и обожає ихъ нынѣ цѣлый народъ.

Въ часѣ сеи бесѣды увойшовъ до комнаты баронъ съ Аделяйдою; тѣтки поховались подъ окномъ за занавѣсою, и притулились до себе переляканй неначе курчата въ часѣ бурѣ съ громами.

-- О чѣмъ була бесѣда, наколи вольно поспытати? — проговоривъ баронъ.

Егонъ переморгнувся съ Аделяйдою, его губы складались зовсѣмъ якъ до поцѣлуя. Аделяйда запаленѣла и спустила очи внизъ.

— Панъ Фельдгаймъ державъ тутъ отчитъ о шкодли-

вости того, що мы пристаємо съ рôвными собѣ а не съ нашими кравцями та швачками, — ôтповѣвъ саркастично Егонъ.

— О тôмъ не думавъ певно панъ Фельдгаймъ, — ôдозвався поважно баронъ, — мѣжь нами а нашими ремѣсниками єсть ще богато клясъ, повныхъ самыхъ чесныхъ, образованыхъ людей. Я старый вже чоловѣкъ и не можу розумѣти всѣхъ понять сего вѣку, знаю однакъ добре мого молодого друга и маю глубоке пересвѣдченє, що идеѣ, котрыхъ ôнъ такъ сильно и по лицарски боронить, не заслугують на тоє, щобы ихъ высмѣвати!

— Дякую сердечно пану баронови — ôтповѣвъ Фельдгаймъ и очи єго спочили съ найбôльшою вдякою на лици старця...

Другого дня забавлялись Егонъ, баронъ и Викторъ стрѣлянємъ до меты. Аделяйда була дуже весела якъ ще нѣколи передъ тымъ, она принесла свôй портретъ и просила ужити єго мѣсто меты. Егонъ супротивився сему.

— Рука менѣ буде дрожати, коли подумаю, що можу знищити таку красу! — однакъ Аделяйда уперлась и поставила на своимъ. Портретъ прикрѣплено до меты и на лѣвôй груди зроблено чорниломъ серце. Всѣ примѣрювались до него, але нѣхто не зъумѣвъ вцѣлити въ него, чимъ дуже тѣшилась Аделяйда. Тогды попросивъ баронъ кандидата, котрый стоявъ недалеко съ Стефаномъ и Марійкою, щобы ôнъ взявъ участь въ тôй забавѣ. Кандидатъ приступивъ близше.

— Чи мали вы, пане, въ часѣ вашихъ наукъ досыть часу, щобы заправитись въ того рода лицарскихъ штукахъ? — поспытавъ Егонъ иронично.

— На универзитетѣ учимось такъ само боронити нашои чести, якъ въ школѣ кадетôвъ, — була цѣла ôтповѣдь кандидата.

Говорячи тоє, стоявъ ôнъ оберненый задомъ до меты, въ однôй хвили обернувся и майже непримѣрюючись выстрѣливъ цѣле серце зъ портрета.

Викторъ сплеснувъ въ долонѣ.

— Чудесно! Вую Егонъ, вы не зъумѣєте такъ!

— Щасливый злучай — запримѣтивъ Егонъ.

Фельдгаймъ выстрѣливъ ще разъ и куля пôшла тою самою дорогою, що передтымъ.

— Се неимовѣрне! — закликавъ Викторъ.

— Скажѣть менѣ, пане, — озвався Егонъ съ укрытою злобою, — для чого вы не подѣлились съ вашимъ ученикомъ способностями въ тôмъ направленю? Така наука була бы для него пожиточнѣйшою, якъ всяка друга. Стефанъ есть однымъ зъ тыхъ людей, о котрыхъ свѣтъ думае, що вôльно ихъ зъобиджати безкарно; добре бы отже було, щобы вже заздалегôдь навчився боронити своеи чести.

Кандидатъ стиснувъ плечима.

— Не кождый, що насъ зъобиджае, есть достойнымъ, щобы мы за для него брали убійство на нашу душу. — Ôнъ положивъ пистоль. — Маю ще нынѣ богато працѣ, не хочу отже дальше вамъ заваджати, мои панове, — сказавъ и звернувся до палаты.

Егонъ кипѣвъ цѣлый гнѣвомъ и глядѣвъ на Аделяйду, котра роскôшнымъ поглядомъ проводила ôтходячого. Она перелякалась побачивши, що Егонъ слѣдить еи.

— Для сего чоловѣка нема нѣчого неможливого! — закликавъ баронъ по ôтходѣ кандидата.

— Се лишь здаеся такъ, — сказавъ Егонъ, звертаючись до Аделяйды и кладучи особливый натискъ на тѣ слова.

— Чи не хочешь навчитись стрѣляти? — поспытавъ Викторъ Стефана. — Ходи, я научу тебе!

— А вже бы часъ бувъ на тое, — додавъ Егонъ, — до сего потреба вчасно заправлятись. Ходи, Стефане!

Стефанъ не мôгъ рѣшитись.

— Я не можу, се лупае такъ голосно; я перелякаюсь. Дѣйстно, я не можу.

— Дайте ему спокôй, — сказала Аделяйда, — его нервы суть ще за нѣжнѣ до сего.

Викторъ и Марійка занеслись голоснымъ смѣхомъ. Стефанови ударила ôтъ стыду и гнѣву вся кровь до головы, а слезы такъ и перлись до очей. Ôнъ хотѣвъ перемочи свою природу, взявъ пистоль до руки и казавъ показати собѣ мету. Але коли прійшлось выстрѣлити, спустивъ руку не могучи вдержати пистоля.

Дѣти занеслись на ново смѣхомъ. Егонъ потрясъ головою.

— Що то буде зъ него?

Стефанъ бажавъ, щобы пôдъ нимъ земля розступилась.

Мущины перестали стрѣляти а Аделяйда пôшла съ ними домôвъ. Стефанъ чувъ, що идучи говорили они про него.

— Ой ты, —ôдозвалась теперь Марійка, — теперь не хочу вже тебе и знати; ты вже зовсѣмъ до нѣчого. А-ну, хлопцѣ: разъ, два, три... хто мене здогонить, той буде мôй.

И полетѣла стрѣлою черезъ огородъ а Викторъ погнався бѣгцемъ за нею.

Стефанъ стоявъ и спокôйно глядѣвъ за ними.

Филяксъ, великій песъ зъ горы св. Бернарда побѣгъ бувъ зъ початку за Марійкою, але побачивши, що панъ єго стоить на мѣсци, вернувся и положивсь єму въ ноги.

Марійка летѣла въ веселыхъ пôдскокахъ черезъ ровы, горбки и долины, чорне єи волосє неслось за нею въ воздусѣ, ажь вкôнци зловивъ єи Викторъ и вздержавъ неначе за узденицю. Она зъупинилась, обернулась и кинулась съ крикомъ и смѣхомъ єму въ обнятя.

— То ты, дорогій Викторъ! — закликала и поцѣлувала єго такъ голосно, що ажь ôтгомонъ розбйшовся въ воздусѣ.

Стефанъ глядѣвъ на все тоє безъ зависти, однакъ не безъ якоись тайной туги. Чому-жь ôнъ не мôгъ такъ здогонити сеи малои дикои дѣвчины? Якъ же було бы гарно бѣгати съ нею, переходити ôтъ одного радôсного зворушеня до другого и мати право сказати: „я належу до тебе, а ты до мене, и нѣхто бôльше не має права ити за нами по нашôй солодкôй дорозѣ.“ Въ серцю хлопця зродилась наразъ якась незрозумѣла, а сильна и солодка жадоба, що такъ и перла єго станути до борбы супротивъ власной природы. Ôнъ не умѣвъ вытолкувати собѣ єи, однакъ якесь прочутє говорило єму, що незабаромъ надôйде часъ, въ котрôмъ буде мусѣвъ своєю слабою рукою ломати наложенй на него кайданы.

Стефанъ схилився и погладивъ песа, котрый знавъ дуже добре, коли єго панъ єсть сумный а коли веселый. Теперь

глядѣвъ ôнъ уважно на Стефана а ôттакъ подавъ ємy свою лапу и почавъ лизати єго руку. Було се вже все, чимъ мôгъ ôнъ показати ємy своє спôвчутє, але и сего досыть було для Стефана. Они розумѣлись оба дуже добре.

Въ тôй хвили вернувъ Викторъ съ Марійкою.

Песъ заворчавъ на Виктора, коли сей наблизився до Стефана.

— Нажени сю собаку до буды, а то не буде чоловѣкъ певный житя, — сказавъ Викторъ.

— Ôнъ ворчить на тебе лишь для того, що ты єго боишся и заразъ по твоѣмъ приѣздѣ налякавъ ты єго шаблею, коли ôнъ приступивъ до тебе. О, ôнъ розумѣєсь на тôмъ дуже добре!

— Я мавъ бы боятись сеи нужденнои собаки, я, що незлякаюсь медведя? — засмѣявся чванливо Викторъ.

— Но то иди и погладь єго, коли не боишся, — сказавъ Стефанъ.

Викторъ наблизився до Филякса; сей выщиривъ до него зубы. Викторъ подався взадъ. Теперь прийшла на Стефана черга смѣятись; се гнѣвило дуже Виктора, ôнъ зробивъ якь найгôрше, бо вытягнувъ зъ похвы шаблю и погрозивъ нею псови. Подразнене звѣря пôдскочило и кинулось на Виктора. Сей закричавъ зъ переляку. Стефанъ закликавъ: „Филяксъ — прочь!“ и въ одной хвили пустивъ песъ Виктора и скочивъ радôсно на Стефана, неначе бы хотѣвъ єго перепросити за нечемнôсть взглядомъ єго гостя.

Марійка смѣялась; Викторъ закусувавъ зубы зъ злости.

— Марійко! приходи съ молодыми панами на каву! — почувся голосъ мурина Франка.

— Аа, Франкъ! любый Франкъ! чи се ты? — закликала Марійка и побѣгла идъ муринови. — Ты будешь нынѣ гратись съ нами, адже-жь се недѣля, чи такъ?

— Коли лишь буду мôгъ, — ôтповѣвъ вдоволеный муринъ, показуючи свои бѣлй зубы.

Они обоє говорили по англійски, а Викторъ лютився, бо не розумѣвъ анѣ слова.

— Но, Викторъ! — закликала Марійка — нынѣ буде намъ весело, не повѣришь, якй знаменитй штуки умѣє ôнъ выдумувати.

— Но, — ѳтповѣвъ гордо Викторъ, — я не буду участникомъ сеи веселости и лишусь дома. Коли маєшь такого пожаданого товариша въ твоимъ слузѣ, то моє товариство буде для тебе зовсѣмъ злишне! — Марійка глядѣла на Виктора зачудована.

— Але жь Викторъ, я не розумѣю тебе, що тобѣ сталось?

— Я розумѣю дуже добре молодого льорда — ѳдозвався Франкъ. — Я здаюсь ємy надто великимъ простакомъ и для того не хоче ѳнъ гратись съ вами. Я однакъ уступаю и не покажусь нынѣ цѣлый день.

И не дожидаючи ѳтповѣди ѳдѳйшовъ гордою, рѳвною ходою. Марійка кликала за нимъ, а коли тоє не помогло, пустилась бѣгцемъ за нимъ. Стефанъ такожь хотѣвъ поспѣшити за нею, однакъ въ тѳй хвили надѳйшовъ Егонъ съ Аделяйдою и закликавъ єго, хотячи дѳзнатись, що ся стало. Стефанъ розказавъ все докладно. Егонъ стиснувъ плечима.

— Не можу тутъ дорѣкати Викторови. Слуга не єсть ѳтповѣднымъ товаришемъ для дѣтей, а особливо муринъ. Тая раса людей єсть найблизшою звѣрятамъ! Менѣ здаєся, що кождый, хто лишь має трохи нѣжности въ собѣ, съ ѳтразою ѳтвернесь на видъ сего переходу ѳтъ малпы до чоловѣка. Кѳлько разѳвъ хотѣли бы мы супоставити съ нами подѳбнѣ сотворѣня, мусѣли бы просто соромитись, що маємо съ ними спѳльну назву — людей. — Стефана дѳткнули болѣзно тѣ слова. Подѳбна гадка ще нѣколи доси не заняла єго головы. Ѳнъ зажурився тымъ и мовчавъ.

— Въ загалѣ чувъ я, мѳй любый хлопче, — говоривъ дальше Егонъ, — що ты ще доси не маешь понятя о правахъ и обовязкахъ твого стану. Я хотѣвъ бы разъ вже рѣшучо съ тобою поговорити.

Егонъ взявъ Стефана пѳдъ рамя и почавъ ходити съ нимъ по огородѣ. Стефанъ слухавъ свого вуя съ великимъ зворушенємъ. Въ уявѣ хлопця обнимала потемнѣле въ услугахъ христіяньства чоло гарного, бувалого аристократа якась незвычайна авреоля. Єго бесѣда плыла такъ милозвучно, такъ лагѳдно, а помимо того однакъ такъ сильно и переконуючо! Якъ же-жь не мала она причарувати хлопця? Якъ передъ тымъ ѳтмалювавъ ему яркими красками чудеса обѣцянои

землѣ, въ котрôй Богъ-чоловѣкъ першій разъ дôткнувся землѣ своєю ногою, такъ теперь ударивъ зновъ въ поетичну сторону хлопця, бажаючи розбудити въ нимъ почесть для шляхотства. Ôнъ розводивъ передъ нимъ цѣлу поезію шляхотства. Въ старинныхъ часахъ, де панувала физична сила, стояла шляхта, вся зелѣзомъ закована, горда и страшна, твердою ногою на груди всѣхъ низшихъ клясъ суспôльности, здобуваючи кровю кожду годину сеи славнои гегемонiи. Побôчь сего, берегла тая сама шляхта въ численныхъ монастиряхъ, вырекшись свѣта и єго роскошей, духовѝ скарбы людскости, плекала науку и розливала єи кипучими струями по цѣлôмъ цивилизованôмъ свѣтѣ. Въ кождôмъ вѣцѣ и въ кождôй суспôльности була шляхта справдѣшнымъ цвѣтомъ цѣлого народа. Всюды плекала она и розвивала новѝ понятя въ штуцѣ, давала пріютъ артистамъ, а кромѣ сего готовою була все ôтдати кровь и майно для кождои великои, святои справы. Часы революціи французкои додали до єи вѣнцѣвъ славы — вѣнець мученичества. Аристократія боролась тутъ и страдала за право Божого помазаника, а надъ свѣтлыми, благородными головами, що летѣли на шафотъ пôдъ гилотиною, заводили найкрасшій гимнъ славы, кровожаднѝ, до крайности циничнѝ крики Якобинôвъ. Такимъ бувъ сей нарôдъ, сей людъ, за котрымъ такъ горячо вступався панъ кандидатъ. Егонъ не жалувавъ яркихъ красокъ, щобы представити Стефанови въ ôтповѣднôмъ свѣтлѣ всѣ прикметы сего люду. Стефанъ слухавъ съ найбôльшимъ зворушенємъ и перелякомъ сего драстичного оповѣданя. Першій разъ высунено єму передъ очи всѣ страшнѝ подробицѣ упадку перегнилого державного организму, не выказуючи однакъ звязи мѣжь причиною а наслѣдками, не розсвѣчуючи неумолимои консеквенціи исторiи. Чисте серце хлопця дрожало на згадку сихъ страшныхъ, звѣрствомъ напятнованыхъ подѣй! А панъ кандидатъ хотѣвъ, щобы аристократія подала руку тымъ людямъ, котрѝ могли допуститись подôбныхъ звѣрствъ!

Стефанъ мусѣвъ сѣсти на лавку; голова єго ходила ходоромъ.

— А нынѣшній людъ, чи лѣпшій може, — говоривъ дальше Егонъ, — хочь убираєсь въ фраки и цилиндры

и дуже зручно наслѣдує у всѣмъ аристократію? Чи пять-десять лѣтъ выстане на тое, щобы выкоренити засѣвъ тысяча лѣтъ? До сего треба бы хиба якогось чуда, а чудеса не лучаются въ нашôмъ вѣцѣ. Отъ и недавно бачили мы новый примѣръ революціи, намагаючои на знищенє всего, що высоке и благородне. Чи можна отже супротивъ сего дорѣкати аристократіи за тое, що она съ такою ненавистею и погордою ôтносится до сего пôдлого и неблагородного племени? Чи не робимо мы ще ажь надто богато доброго для него, ставлячи больницѣ и даючи хлѣбъ голоднымъ? Бôльше вымагати ôтъ насъ мôгъ бы хиба кровожадный комунистъ, а комунизмъ не єсть нѣчимъ иншимъ, якъ чувствомъ простои зависти, котра не може рôвнодушно глядѣти на тое, що одинъ станъ суспôльности блестить и притемнює всѣ другій своими знаменитыми прикметами!

Егонъ скôнчивъ. Аделяйда горѣла цѣла ôтъ єго пышнои, цвѣтистои вымовы. Ôнъ же-жь бувъ такій гарный, коли запалився святымъ чутємъ любови и почести для свого стану, и коли въ єго оборонѣ выливавъ цѣлій струѣ пышноцвѣтыхъ зворотôвъ реторики.

Стефанъ залився сльозами. Свѣжій вѣтрець, що вѣявъ ôтъ озера, пестився съ єго волосемъ и гладивъ єго чоло; въ души товпились роємъ якісь чорній, поганій гадюки, а середъ нихъ виднѣли ту и тамъ буйній, золотоволосій ôттятій головы, якъ разъ похожій на голову єго матери. Ôнъ метнувъ собою и кинувся на груди матери; всѣ нервы дрожали у него судорожно; ôнъ не мôгъ дальше панувати надъ собою.

— Вы перелякали єго, на одинъ разъ було сего за богато, сказала Аделяйда до Егона. — Ходи, моя дитино, — додала она обертаючись до Стефана, — ходи, заведу тебе до твоєи комнаты, де ôтпочинешь трохи.

— Нѣ, пустѣть мене, пустѣть! — закликавъ Стефанъ ôтпыхаючи матѣрь и Егона. — Я мушу тое полагодити самъ съ собою.

И побѣгъ ôтъ нихъ такъ скоро, якъ лишь позволяла на тое єго скривлена нога.

Ôнъ поспѣшивъ надъ озеро, де привязанй були човны, кинувся въ човенъ и почавъ на всѣ стороны метатися неначе спутаный огнистый лошакъ.

— Боже мôй, Боже! що єсть правдою, въ що менѣ вѣрити, кого любити, кого ненавидѣти? — кликавъ въ єго груди внутрѣшній єго голосъ.

А коли лежавъ такъ, колисаный легко пôдплываючою пôдъ човно водою, око єго вдивлялось въ прозôрчастй хвилѣ, що выгладжувались при кременистôмъ березѣ. Въ розбурханôй души хлопця ставало чимъ разъ спокôйнѣйше; якась тиха потѣха наплывала на него. Ôнъ положився горѣлицьи приглядався голубому небозводови, котрый сѣрѣвъ понадъ нимъ и нѣколи ще такимъ гарнымъ, погôднымъ не здавався єму, якъ нынѣ.

Першій разъ въ житю глянувъ ôнъ прямо на небо безъ дашка. Зъ причины сего дашка мусѣвъ ôнъ терпѣти тôлько насмѣшокъ ôтъ Виктора, що ôтважився вкôнци зняти єго рѣшаючись на всѣ наслѣдки сего ризиковного кроку. Съ великою радостею пересвѣдчився однакъ, що очи єго можутъ знести блескъ сонѣшного свѣтла. Нынѣ першій разъ побачили они небо въ цѣлôй єго пышнотѣ и величинѣ. Стефанъ думавъ, що єго попередній, недокладній дослѣды представили єму вже докладно, якъ выглядає ясный свѣтъ Божій, теперь однакъ пересвѣдчився ôнъ, якъ недокладными були єго догады. Ôнъ пôдскочивъ наразъ и пôднявъ руки въ гору: ахъ— се було чудо, справдѣ — чудо! Свѣтло, правда, любовь окружали ôтъ давна Божій свѣтъ неначе тоє голубе небо, однакъ люде не могли пôзнати сего, бо очи ихъ прикрытй були дашкомъ несвѣдомости, темноты. А коли побачили вкôнци тоє, и хотѣли позбутись сеи перешкоды, було вже запôзно бо деспотизмъ и тиранія звязала була имъ вже руки. И довгихъ лѣтъ було потреба, заки людскôсть зъумѣла высвободитись зъ пôдъ деспотизму и вôльными руками здерти зъ очей томлячу полуду. Тогды выйшло ѣй на зъустрѣчь золоте свѣтло правды, а любовь розстелилась надъ нею, неначе голубый небосклôнъ. Стефанъ зрозумѣвъ доперва теперь, що боротьба людскости съ одною кастою, котра спиняла ѣй приступъ до свѣтла волѣ и науки, не була простою розбôйничою ворохобнею, простою побѣдою физичнои силы, а борбою за найсвятѣйшй права людскости. Ôнъ упавъ въ човнѣ на колѣна, закрывъ лице руками, неначе бы хотѣвъ закрытись ôтъ свѣтла

сонця, щобы тымъ лучше мôгъ оглядати свѣтло. що засяло теперь въ єго душѣ.

XII.

Недобра звѣзда засвитала надъ обома палатами при Цурихскôмъ озерѣ. Пôдъ єи зловѣщими лучами заколибався навѣть супокôйный, сильный грунтъ довгого, робучого чесного житя, на котрôмъ розрослося щастє Гéслѣвъ.

Ôтъ часу отвореня новои фабрики не бачивъ нѣхто усмѣху на лици пана Геслі. За немилымъ враженємъ, яке выкликало у него поступованє Генрика пôдчасъ бенкету, пôшли другй, ще бôльше прикрй и немилй. Геслі пôзнавъ, що межи нимъ а сыномъ стоитъ велика пропасть рôжницѣ въ поглядахъ и пересвѣдченяхъ, котрои нѣщо не може выровнати. Одного разу занявся Генрикъ выкиданємъ зъ фабрики попсованыхъ и непотрѣбныхъ машинъ и знарядôвъ. Мѣжь ними хотѣвъ ôнъ выкинути такожь и старй кросна, на котрыхъ першій антенатъ Геслівъ выроблявъ стрѣчки для сельского люду.

Було се початкомъ знаменитого шовкового промыслу Геслѣвъ а простй кросна, на котрыхъ антенатъ роду заложивъ засновины такъ величного розвитку и щастя своихъ наслѣдникôвъ, переховувались ôтъ рода въ родъ съ найбôльшою почестю. Була и впрочѣмъ зовсѣмъ природна поява, бо чоловѣкъ лучится радо нерозрывнымъ узломъ съ починомъ своєи славы, хочь бы ôнъ належавъ до найтемнѣйшои минувшины и высысає зъ него якусь тайну силу такъ, якъ свѣжій, молодый листъ тягне для себе поживу зъ столѣтныхъ корѣнѣвъ пня. Поява тая оправдуєсь не лишь на шляхтѣ, котра вѣчно ôткликуєсь на своихъ антенатôвъ, але такъ само и на другихъ клясахъ суспôльности, передъ всѣмъ же на мѣщаньствѣ. Тутъ гордится кождый першими зъ свого роду, а коли тй першй поклали ще до того пôдставу до тревалости добробыту въ родинѣ, то поважанє для антенатôвъ перемѣняєсь инодѣ въ справдѣшне обожанє.

Молодый Геслі бувъ дитиною свого часу; ôнъ выховався въ краю, де люде добувають долѣ и славы самй зъ

себе — власными силами, не оглядаючись на антенатôвъ, де отже и нашь пієтизмъ для давнины муситъ здаватись смѣшнымъ и дивовижнымъ.

Безъ нѣякои злои думки хотѣвъ ôнъ выкинути старй кросна, зъ котрыхъ не було вже нѣякого хôсна. Се дôткнуло дуже немило батька и старого дѣдуся; почалась суперечка мѣжь ними а Генрикомъ, при котрôй зновъ показалось, що пересвѣдченя ихъ ôтбѣгли ôтъ себе о цѣлый простôръ антлянтского океану, роздѣляючого ôтчину старшихъ Геслѣвъ ôтъ ôтчины ихъ молодого потомка. Ôтъ того часу зникала чимъ разъ бôльше надѣя згоды мѣжь молодымъ чоловѣкомъ а єго родиною. Де разъ покажеся роздѣлъ въ родинѣ, тамъ кожда дрôбниця збôльшає єго и доводить до новыхъ немилыхъ недорозумѣнь.

У Геслівъ уважали теперь кожду насмѣшку Генрика надъ звычаями Швайцарôвъ дôткливою обидою для родичѣвъ и ôтчины. Позаякъ не любивъ ôнъ чорнои зупы зъ хлѣба и звычайнои мѣжь Швайцарами потравы „ніклі“, то называно єго за тоє гордымъ паничемъ, котрому батькôвскій хлѣбъ коле вже зубы, словомъ, кожда нагода, при котрôй выходила на верхъ єго чужиннôсть, здвигала чимъ разъ бôльше непроглядну стѣну мѣжь серцемъ батькôвскимъ а первороднымъ єго сыномъ.

Такъ було у Геслівъ. Тымчасомъ и надъ домомъ Сальтенôвъ збиралась хмара за хмарою. Мѣжь одными лишь дѣтьми ишло все по давному. Марійка и єи братя грались щоденно съ Викторомъ, а Стефанъ приглядався зъ далека ихъ веселощамъ. Єго вылучено зовсѣмъ зъ того кружка, съ котрымъ лучила єго вже сама природа, самъ вѣкъ єго. Тоє робило єго съ кождымъ днемъ о цѣлый рôкъ старшимъ. Ôнъ держався теперь лишь одного кандидата. Ôтъ часу приѣзду Шорна дбала єго мати дуже мало о него, тѣтка Лілі отуманѣла зовсѣмъ ôтъ безнастанныхъ докорôвъ сестеръ, а навѣть Франка, съ котрымъ любивъ инодѣ побесѣдувати, тяжко було єму теперь подыбати. На Стефанѣ пôзнати можна було пôдъ деякими взглядами вплывъ Егона. Єму здавалось, що навѣть на паню Геслі не може теперь глядѣти съ такою почестю, якъ давнѣйше.

Егонъ забрався теперь до нового дѣла. Ôнъ старався

наклонити барона до чимъ скоршого повороту до ôтчины. Здоровлє дитины було вже достаточно пôдкрѣплене; теперь треба було думати о тôмъ, щобы єго выховати на достойного наслѣдника Сальтенôвъ, а се можливе було лишь середъ аристократичныхъ сферъ Нѣмеччины.

— Що прійде тобѣ зъ сего, мôй любый бароне, — говоривъ Егонъ до старого Сальтена, — що всѣ вымоги твого стану посвятивъ ты для сего хлопця, наколи выховаєшь собѣ зъ него ôтступника?

Кромѣ сего промовляли за поворотомъ и другî не менше важнî причины. Добра барона не давали тôлько доходôвъ пôдъ чужимъ зарядомъ, якъ пôдъ єго власнымъ, а до того ще и князь, котрого пôдданымъ бувъ Сальтенъ, нерадо глядѣвъ на єго довгу неприсутнôсть въ краю. Егонъ умѣвъ навести тôлько переконуючихъ причинъ, що Сальтенъ почавъ на правду думати надъ поворотомъ. Егонъ радѣвъ и переморгувавсь тайкомъ радôстно съ Аделяйдою.

Порѣшено нѣчого о тôмъ не говорити Стефанови. Аделяйда лякалась вплыву зворушеня дитины на єи здоровлє, Егонъ лякався вплыву слѣзъ Стефана на мягкî серця єго родичѣвъ. При тôмъ однакъ позабули всѣ на найважнѣйшу рѣчь, позабули говорити о всѣмъ тихо. Тѣтка Лілі, съ котрою ôтъ часу приѣзду Егона обходженося чимъ разъ гôрше, стала теперь чимъ разъ бôльше упрямою, а що єи трохи не силою выкидали сестры, коли мали що цѣкавого собѣ росказати, отже Лілі навчилась пôдслухувати найперше сестеръ а ôттакъ всѣхъ, кого дишь могли. Тымъ способомъ дôзналась она и о тôй тайнѣ; недоспѣвшій ще и непорѣшеный проєктъ представився ѣй яко рѣчь певна и порѣшена, и она чимъ скорше побѣгла подѣлитись цѣкавою звѣсткою съ своимъ союзникомъ — Стефаномъ.

Сумный та невеселый сидѣвъ того самого дня при своимъ столику панъ Геслі. Єго тяжку задуму прорвала увôйшовши Марійка.

— Я прійшла сказати вамъ, тату, що тî гѣльтаѣ, Кôндратъ и Мартинъ, були нынѣ зновь дуже нечемнî!

— Дай менѣ спокôй, Марійко, — сказавъ панъ Геслі съ неохотою — нынѣ маю я о чѣмъ иншôмъ думати!

— Нѣ, тату, вы повинни послухати, що вамъ скажу. Представте собѣ, они облили великою огородяною кишкою Стефана и малу тѣтку Лілі, такъ що выглядаютъ, неначебы що йно выйшли зъ купели.

— Що? — закликавъ панъ Геслі. — И якъ же-жь могли они допуститись такои грубои нечемности?

— Мы грались коло студнѣ, а Стефанъ стоявъ коло панны Кернеръ, коли прибѣгла скоро стара тѣтка и сказала ємý щось, чого мы не зрозумѣли, однакъ панна Кернеръ почула и сказала намъ, що Сальтены маютъ ôтъѣхати зъ ôтси. Стефанъ упавъ зъ зворушеня на землю и не мôгъ слова промовити. Тогды тî вѣтрогоны почали смѣятись и сказали, що єго заразъ приведуть до памяти. Вымѣрили на него велику кишку, котра могла бы выпити цѣле озеро и перелякали страшно бѣдного хлопця. Тѣтцѣ дôсталось такожь, а кромѣ сего розпустилась ѣй зелена фарба на стрѣчкахъ и розлилась по цѣлôмъ лицю.

Панъ Геслі проходжувався швидкою ходою.

— Закличь менѣ хлопцѣвъ, скорше! — приказавъ Марійцѣ а она запримѣтила, що голосъ єго не вѣщуе нѣчого доброго.

Знайшовши братôвъ въ сгородѣ, закликала съ тріюмфомъ:

— Батько дожидає паничѣвъ!

Хлопцѣ поглянули на себе съ перелякомъ.

— Се неправда; она хоче лишє насъ перелякати, — запримѣтивъ Кôндратъ.

— Нѣ, нѣ, се правда, самî побачите, — сказала Марійка, починаючи вызываючо смоктати кандизованый овочь, котрый дôстала ôтъ тѣтки. — Дôстанете нагороду, ой дôстанете, — додала роблячи рукою дуже неприятный для хлопцѣвъ жестъ.

— Марійко, — грозивъ Мартинъ, — коли ты насъ дѣйстно передъ батькомъ обвинила, то побачишь, що буде съ тобою. Клянусь тобѣ на Бога, що тов не уйде тобѣ безкарно.

— Ха, ха, ха, — смѣялася Марійка — вы все такъ

менѣ грозите, я знаю васъ! — а солодощѣ ломались и скрипѣли принадно для хлопцѣвъ въ ѳи устахъ, що ажь имъ слина въ ротѣ здалась солодкою. Хлопцѣ побѣгли зъ огорода и прозорливо глянули въ отчиненй на половину дверѣ батьковои комнаты.

— Чи правда се, тату, що вы насъ кликали?

Геслі поднявся съ гнѣвомъ и кивнувъ на нихъ, щобы приступили близше.

— Такъ, правда, и я борзо справлюся съ вами. Коли хто допускаѳсь такихъ грубыхъ нечемностей, якъ вы, той мусить бути готовый, що и съ нимъ нечемно будуть обходитись.

Сказавши тоѳ приступивъ онъ до хлопцѣвъ и вымѣривъ кождому зъ нихъ сильный ударъ въ лице.

Они закусили губы, не отповѣли однакъ нѣ слова.

— А теперь прочь зъ моихъ очей! — крикнувъ, и хлопцѣ вынеслись чимъ скорше зъ комнаты.

Теперь порѣшили они выдумати дуже строгу кару для Марійки, хочь бы прійшлося имъ за тоѳ зновъ достати таку нагороду, яку удѣливъ имъ передъ хвилею отець.

Панъ Геслі отдався въ найгоршомъ розположеню зновь своѣй роботѣ. Нынѣ бувъ для него нещасливый день; зъ всѣхъ сторонъ приходили самй немилй вѣсти. Збольшене предпріємства спонукало зовсѣмъ природно другй предпріємства до конкуренціи, а конкуренція тая далась першій разъ нынѣ ѳму дотькливо чути.

Коли роздумувавъ онъ надъ тымъ, отворились дверѣ, и до комнаты увойшовъ Генрикъ сильно зворушеный.

— Отче, чи можу хвильку поговорити съ вами?

— Приходишь въ саму пору, я хотѣвъ власне закликати тебе — отповѣвъ отець.

— Но то добре, выслухай отже мене, отче!

Панъ Геслі зморщивъ брови.

— У насъ ѳсть звычаѳмъ, що дѣти найперше слухають отця а опосля говорять.

— Но такъ, отче, однакъ я не ѳсьмь вже малымъ хлопцемъ! Мой интересъ ѳсть дуже важный! — сказавъ Генрикъ нетерпеливо.

Не могъ онъ ужити горшои тактики супротивъ свого отця.

— Мовчи теперь и слухай, що я тобѣ скажу! — проговоривъ ôнъ строго и рѣшучо.

Генрикъ закусивъ губы и кинувсь на крѣсло.

— Знаєшь, що Альтмуреръ обнизивъ цѣну?

— Но добре, щожь дальше? — поспытавъ Генрикъ холоднокровно.

— Вчера предложивъ я єму проєктъ однаковыхъ цѣнъ, на що ôтповѣвъ ôнъ пынѣ рано словами: „не пріймаю!“

Генрикъ гладивъ себе по бородѣ.

— Но то выповѣдаємо єму вôйну — сказавъ ôнъ легковажачимъ тономъ.

— Такъ, наколи можемо — сказавъ Геслі и змѣривъ єго строгимъ взоромъ ôтъ стôпъ до головы. — Чи ты спишь, чи збився зъ глуздôвъ? Чи забувъ ты вже на результаты нашихъ послѣдныхъ обчислень? Але по що тутъ довго говорити; рѣчь представляєсь просто: Альтмуреръ єсть нашимъ найсильнѣйшимъ конкурентомъ и всѣ нашî вклады и улѣпшеня не ослабили єго зовсѣмъ. Треба надъ тымъ на правду застановитись. Панна Альтмуреръ єсть якъ разъ на порѣ. Ôнъ вже разъ згадавъ менѣ, що ты бувъ бы партією, на котру кождый отець радôсно згодивъ бы ся. Ты маєшь двайцять лѣтъ а въ насъ, въ Швайцаріи, женятся вже часто въ сихъ лѣтахъ. Для того будешь старатись о руку панны Альтмуреръ, а тоє положить пôдставу до злуки двохъ домôвъ и до найсвѣтлѣйшого союза въ цѣлôмъ краю.

Генрикъ поблѣдъ.

— Все тоє противится зовсѣмъ сему, о що хотѣвъ я васъ, отче, просити.

Панъ Геслі пôдскочивъ зъ свого мѣсця.

— Такъ?! Но то добре, говори, лишь скоро, такъ якъ ты се умѣєшь. Лишь коротко та звязло, знаєшь, що я не люблю нѣякихъ реторичныхъ прикрасъ.

— Но добре, коротко и звязло! Маю тутъ письмо ôтъ Стонсôвъ. Они ôткликують мене назадъ до Ню-Іорку и хотять взяти мене, на злучай, коли вы, отче, схочете ôтдати менѣ заразъ припадаючу на мене часть, за спôльника, а коли нѣ, то на директора фабрики машинъ съ платнею пять тысячѣвъ долярôвъ и съ участею въ доходахъ. Листъ сей єсть для мене дуже пожаданый. И не хочу таити передъ вами,

що и серце тягне мене до Стонсôвъ, бо маю надѣю на наймолодшу ихъ доньку.

— Такъ?! — заговоривъ Геслі протяжно. — Отже хочешь вже зовсѣмъ покинути промыслъ шовковый и ôтдатись машинамъ?

— Такъ, мôй отче! Та-жь, знаєшь, що у мене єсть до сего талантъ, и я думаю, що було бы справдѣшнымъ грѣхомъ, коли бы я мусѣвъ моє техничне образованє змарнувати тутъ при кроснахъ шовковыхъ!

— И за для того хочешь ты разъ на все осѣсти въ Нюіорку и забути про батькôвъ и про ôтчину? Чи не бачишь ты, що въ тôмъ видно повный бракъ серця и любови для найблизшихъ твоихъ?

— Батьку! я думаю, що для насъ всѣхъ буде лѣпше, наколи я ôтъѣду зъ ôтси. Ôтъ хвилѣ мого повороту ставъ ты для мене не батькомъ а якимсь строгимъ наставникомъ! Мои навычки здались вамъ всѣмъ великимъ грѣхомъ и вы стали мене, доспѣлого мущину, уважати малою дитиною, котрôй треба ще проводу и котру картаєся за кожду дрôбну рѣчь! Се чейже не єсть любовь. Я привыкъ жити, якъ женгельменъ, а ту мушу жити якъ хлопъ. Вы уважаєте мене марнотравникомъ для того, що не хочу ôтказувати собѣ сего, що менѣ здаєся конечнымъ; вы жадаєте ôтъ мене рахунку зъ кождого франка, котрый выдаю. Чи дѣйстно думаєте, що чоловѣкъ, котрый вырôсъ середъ богатства англійскои и американьскои грошевои аристократіи, може знайти вдоволенє хочь бы и въ родиннôмъ домѣ, коли ему тамъ затроює житє безнастанный видъ всѣхъ народныхъ похибокъ єго ôтчины? А у насъ видно всюды лишь духа крамарства, несвѣдомôсть всѣхъ высшихъ стремлень чоловѣка, запôзнаванє всякихъ идеальныхъ и благородныхъ потребъ людского духа, и ощадноcть, що радше скупостею повинна бы называтися.

Панъ Геслі слухавъ єго, зложивши руки на грудяхъ.

— Я розумѣю тебе зовсѣмъ добре. И я знаю житє и роскоши великихъ американьскихъ мѣстъ; я жь бувъ тамъ такожь доволѣ довго. Однакъ ты, хлопче, за коротко ще перебуваєшь мѣжь нами, щобы мôгъ ты осудити наше житє и звычаѣ. Мы єсьмо народомъ працѣ и не бажаємо по цѣло-

дневнôмъ трудѣ нѣчого бôльше, якъ лишь пôдняти нашй очи на вершки нашихъ гôръ. Се єсть нашь ôтпочинокъ, котрый зготовивъ намъ самъ Богъ; въ тôмъ супочинку оглядаємо мы, мѣсто мертвыхъ, живй творы штуки, що окружають насъ зъ всѣхъ сторôнъ. Чи-жь не збѣгаються тутъ люде зъ всѣхъ сторôнъ свѣта, щобы поглянути на тй чудеса? Чи не даємо мы недужимъ — здоровля, поетамъ и малярамъ — вдохновеня? чи не повинні мы бути вдоволенй тыми первовзорами, котрыхъ копіями прикрашують монархи свои палаты? Чи треба намъ ще чого бôльше? Не скупôсть наша причиною, що живемо смирно, не марнуємо гроша на ѣду, напоѣ та внѣшный блескъ нашого житя, се не скупôсть, якъ тобѣ се здаєся, а легковаженє матеріяльныхъ роскошей свѣта. Мы не маємо богато потребъ, а се єсть найпевнѣйшою пôдставою независимости и добробыту. Се жь и хариктеристичне знамя кождого Швайцара, и въ тôмъ почиває вся наша сила. Тожь кождый зъ насъ мусить старатись передати тй высокй прикметы своимъ наслѣдникамъ, щобы они не выгасли а задержались въ цѣлôмъ народѣ, въ всѣхъ єго поколѣняхъ. Поглянь лишь ты на нашй школы, нашй шпиталѣ, на всѣ нашй публичнй заведеня. Чи були мы справдѣ такй скупй? Хто велѣвъ здвигати намъ тй величнй пріюты милосердія и наукъ? Добробытъ и патріотизмъ цѣлого народа. Я вкôнци не повиненъ и довго розводитись надъ тымъ передъ тобою: поживешь мѣжь нами, то побачишь все тоє и пôзнаєшь, що батько твôй говорив святу правду.

— Отже не хочешь пустити мене, мôй отче?

— Чи можешь ты о тôмъ хочь хвилю ще сумнѣватись? Що ино сказавъ я тобѣ, що маєшь одружитись съ панною Альтмуреръ, а теперь кажу тобѣ, що до кôнця твого житя маєшь посвячуватись шовковому промыслови. Не вже-жь думаєшь ты, що я покину всѣ мои добре обдуманй пляны за для примхи легкодушного, невдячного хлопця, котрый хотѣвъ бы высше пôднятись по надъ своихъ родичѣвъ и вважатись ще нещасливымъ въ своѣй ôтчинѣ? Якимъ правомъ смѣешь вымагати ôтъ мене такои жертвы, ты, котрый не хочешь нѣчого — нѣчогôсенько зробити для твого ôтця?

— Отче! — ôтповѣвъ Генрикъ, — вы дуже несправедливй супротивъ мене. Не єсьмъ я анѣ легкодушный, анѣ не-

вдячный. Маю тôлько таку натуру, котрои вы не можете порозумѣти, бо выросли вы въ зовсѣмъ иншихъ ôтносинахъ, якъ я. Я надто ще молодый и не мавъ доси часу ôтвдячитись вамъ за тое, що зробили вы для мене; часъ сей однакъ надôйде скоро. Позвольте менѣ лишь поступати пôсля моихъ гадокъ, будьте терпеливй, и не мучте мене тыми тяжкими докорами, коли не хочете, щобы покинувъ я дорогу, на котрôй дожидає моя щаслива судьба, моє богатство и слава.

— Нема лѣпшои дороги ôтъ тои, котрою ишли твôй дѣдъ и прадѣдъ. Все друге єсть лишь Франціею, мôй сыну. Тобѣ треба держатись сего, що було добрымъ черезъ цѣлй столѣтя а не хапатись за непригôдну новôсть. Ôтъ коли истнує фирма Геслівъ, переходила она все на найстаршого въ родѣ и черезъ тое стали мы великими и богатыми. И такъ повинно остати и на будуще. Вѣрь менѣ, Генрикъ, що хто не держиться сильнымъ и побожнымъ серцемъ своихъ звычаѣвъ и законôвъ, и хто не почитає минувшины свого роду, той єсть зломаною хоругвкою, котра гнеся въ кожду сторону пôдъ подувомъ вѣтру.

— Отче! — ôтповѣвъ Генрикъ, — коли-бъ чувъ я такй слова зъ устъ котрого зъ Сальтенôвъ, то лекше порозумѣвъ бы я ихъ, якъ теперь, коли чую ихъ ôтъ тебе! Я не зъ тыхъ людей, про котрыхъ ты говоришь! Я належу до рядôвъ того поколѣня, у котрого одинокимъ правиломъ, вказуючимъ дорогу житя — талантъ! Талантъ єсть рѣчею, съ котрою вы, старшй, не привыкли числитись, бо у васъ не могла пôдъ напоромъ патріярхального деспотизму въ родинѣ розвинутись нѣяка индивидуальнôсть. Вы втискаєтесь ôтъ поколѣня до поколѣня въ однй и тй самй шаблоны. Я першій вызволився зъ пôдъ сего деспотичного вплыву, выховавшись въ Америцѣ, а мôй талантъ розвинувся такъ само самостôйно, якъ мôй характеръ, я не дамъ вже певно втиснутися въ старй шаблоны!

— Хлопче! — крикнувъ панъ Геслі — говори инакше съ твоимъ батькомъ, або нѣ, то научу я тебе, що єсмь не лише твоимъ батькомъ, але и паномъ. Горе тобѣ буде, коли прійдеся пôзнати всѣ тй средства, якихъ ужити може отець, щобы выродного сына втиснути въ старй шаблоны.

— Батьку! — закликавъ зворушеный Генрикъ, — вы

не перелякаєте мене такими грозьбами. Я єсмь мущиною а не дитиною. Вы не можете мене закувати въ оковы и вкинути до вязницѣ. Можете мене лишь выдѣдичити. Але я смѣюся зъ сего. Єсмь чоловѣкомъ, котрый всюды може заробити собѣ на хлѣбъ а навѣть нажити маєтку! Здаєся менѣ, що при будовѣ фабрики показавъ я вамъ, що умѣю бôльше щось, якъ прясти шовкъ.

— Ахъ, тая проклята будова! — перебивъ єму панъ Геслі. — Власными руками знищу єи и не стерплю, щобы сынъ мôй, моє власне тѣло и кровь, мавъ знущатись надъ своимъ батькомъ.

— Выслухай мене лишь до кôнця, отче! Я-жь не хотѣвъ нѣчого сказати, якъ лишь тое, що силою не приневолишь ты мене до послуху. Коли не стаєшь супротивъ мене якъ отець, то тогды мѣримося якъ мущина съ мущиною; тогды покажу я, що я походжу зъ твоєи власнои здоровои крови. Кровь тая однакъ звязуе мене сильно съ тобою, помимо рôжницѣ въ поглядахъ нашихъ, и лякаюся не твого гнѣву, не утраты наслѣдства по тобѣ, а лишь утраты твого серця, твоєи батькôвскои любови, бо, вѣрь менѣ, отче, або нѣ, але я люблю тебе!

Панъ Геслі стоявъ на серединѣ комнаты, спустивши руки въ низъ; єго сильне тѣло здавалось дрожати. Зворушеный Генрикъ кинувся на груди ôтця, котрый все ще мовчавъ.

— Отче! — говоривъ дальше Генрикъ пристрастно, — до сего не дôйде, не може дôйти мѣжь нами! Вы не можете мене такъ строго карати за тое, що я ставъ такимъ, якимъ єсмь, бо ты самъ, а не хто другій, велѣвъ менѣ вырости далеко ôтъ себе, выховатись въ краю, котрого чародѣйный вплывъ на молодого чоловѣка ты самъ найлучше повиненъ бувъ знати! Коли-бъ ты бувъ взявъ мене хлопцемъ зъ ôттамъ, не бувъ бы я цѣлымъ серцемъ прирôсъ до Америки. А такъ звязався я съ нею цѣлою душею, всѣми думками и бажанями, и чи-жь моя лише въ тôмъ вина?

Панъ Геслі все ще мовчавъ и здавалось, що слова Генрика починають єго переконувати. По хвили ôдозвався ôнъ:

— Твоя правда, я не повиненъ бувъ карати тебе за мою власну похибку. Дѣйстно було се велике лихо, що я по-

лишивъ тебе на такъ довгій часъ въ Америцѣ. Я перечислився въ моимъ довѣрію до крови Геслівъ. Здѣлаю все, що єсть въ моихъ силахъ. Оба мусимо собѣ въ дечôмъ уступи́ти. Я зрѣкаюсь моихъ проєктôвъ що до панны Альтмуреръ. Ты ѣдь до Ню Іорку и привези собѣ зъ ôттамъ дѣвчину, котру любишь. Я заложу тутъ окрему фабрику машинъ, котрои такъ дуже бажає твоє серце, бôльше вже зробити я не можу, и думаю, що теперь вже будешь зовсѣмъ мною вдоволеный.

Ôнъ глядѣвъ на Генрика поглядомъ повнымъ батькôвскои любови, однакъ Генрикъ спустивъ очи на землю и мовчавъ.

— И щожь? — поспытавъ старшій Геслі.

— Дорогій отче! — ôтповѣвъ Генрикъ, на котрого лици ôтбилась теперь съ цѣлою силою внутрѣшна борба, — ваше предложенє єсть дуже великодушне и годѣ менѣ не признати сего, помимо того однакъ не придасться оно менѣ нѣнащо, и я не можу єго принати.

Старшому Геслі стягнулись судорожно всѣ нервы въ лици, ôнъ повздержавъ ôтдыхъ и ждавъ кôнця.

— Но, и щожь?

— Я мушу признатись вамъ, що ще передъ моимъ выѣздомъ до Лондону говоривъ я съ родичами дѣвчины, и що они приняли прихильно моє освѣдченє, однакъ пôдъ тою лишь вымѣнкою, що по трохъ лѣтахъ поверну до нихъ, пристану до спôлки и здобуду собѣ права американьского горожанина. Се було условіє, пôдъ котрымъ рѣшились они ôтдати менѣ руку своєи доньки.

— Но, то мусять теперь зречись сего условія! — сказавъ панъ Геслі, вздержуючи все ще свôй гнѣвъ.

— О, нѣ, батьку! Сего нѣколи не буде, я знаю тыхъ гордыхъ Американцѣвъ, они не зречутся свого жаданя и не пустять своєи дитины на чужину.

— Якъ се? — закликавъ панъ Геслі съ выбухомъ страшного гнѣву, — то я маю уступити имъ пôдъ кождымъ взглядомъ и рѣшитись на тоє, о чѣмъ они и чути не хочуть? То я маю ôтдати имъ сына, найстаршого, первородного въ замѣнъ за дѣвчину, котра повинна пôсля всякихъ божихъ и людскихъ правъ оставити ôтця и матѣрь, и ити за своимъ

мужемъ? И ты маєшь ôтвагу робити тое предложенє твому ôтцеви, старому Геслі? Для чого жь и я не маю бути такимъ гордымъ, якъ тî твои Стонсы? Чи маю я посвятити всѣ мои надѣи и пляны на будучнôстъ, для того, щобы не розлучати ихъ съ донькою, съ котрою не лучить ихъ бôльше нѣчого, якъ лишь звычайна родинна любовь? Справдѣ мусѣли тобѣ тî Стонсы дуже заѣхати въ голову, коли мôгъ ты позабути все, чого вымагає честь ôтъ мущины и ôтъ Швайцара! Послухай же теперь, що я тобѣ скажу! Я хотѣвъ зробити для тебе все, що лишь мôгъ я зробити; я хотѣвъ позволити тобѣ на подруже, котре нищило всѣ мои добре обдуманî намѣры, теперь однакъ змѣнило твоє упрямство всѣ мои попереднî гадки. Я забороняю тобѣ разъ на все и згадувати про якихъ будь Стонсôвъ. Останешь тутъ и оженишся съ Швайцаркою, котру я тобѣ выберу. Заздалегôдь хочу зъупинити тебе, щобы не запродававъ ты себе и своєи народности якимсь тамъ чужинцямъ!

— Батьку! твого деспотизму самъ Богъ не оправдає! И ты самъ выбравъ собѣ жѣнку пôсля бажаня серця, и ты оженився съ Американкою, и думаю, що бувъ ты досыть щасливый съ моею матѣрю.

— Такъ, я бувъ и єсмь щасливый съ нею! Але я зробивъ зъ неи Швайцарку, а не она зъ мене Американця, и въ тôмъ лежить власне цѣла рôжниця.

— Чи тобѣ не все одно, де я буду и чимъ, наколи лишь буду богатый и щасливый?

— Нѣ, бо тогды бувъ бы я лишь батькомъ або спекулянтомъ, але не горожаниномъ! Ôтъ коли жию, не спускавъ я нѣколи зъ ока побôчь моихъ власныхъ цѣлей и стремлень, такожь цѣлей и стремлень ôтчины! Коли ѣхавъ я до Америки, то ѣхавъ лишь для того, щобы тамъ боронити интересôвъ Швайцарiи, а чи повелося менѣ тое, скаже тобѣ кождый Швайцаръ! Я збôльшивъ тамъ мôй власный маєтокъ и оженився свѣтло, однакъ все: богацтво, жѣнку, дѣти, съ выняткомъ тебе одного, все привѣзъ я, и ôтдавъ моѣй любôй ôтчинѣ, не спроневѣрившись ѣй въ найменшôй дрôбници. А ты... — Тутъ вытягнувъ панъ Геслі руку, повздержуючи сына, котрый хотѣвъ ёму перебити бесѣду и говоривъ дальше съ чимъ разъ сильнѣйшимъ зворушенёмъ:

— Ты, ôтступнику, хочешь противно все вывезти зъ краю: грошѣ, способности и серце; хочешь все тое, що могло бы стати въ великôй пригодѣ твоѣй ôтчинѣ, нести въ жертву краєви, въ котрôмъ ты съ твоимъ маєткомъ и способностями будешь малою каплею въ великôмъ морю, хочешь тамъ поселитись и выховати твои дѣти на Американцѣвъ — а я маю тобѣ теплою рукою ôтчислити спадщину на тое, щобы мѣжь нами все скôнчилося и щобы ты якъ найскорше ôтдѣлився ôтъ насъ! Геслі має подати свому сынови средства до утечи зъ ôтчины! Нѣ! клянусь Богомъ святымъ, що обсыпавъ нашу землю богатыми чудесами, клянусь честею Швайцарôвъ, котрѣ для своєи ôтчины ôтдали бôльше майна и крови, якъ якій будь другій нарôдъ въ свѣтѣ, що не будешь ты довше моимъ сыномъ, якъ Швайцаромъ.

— Отче! — закликавъ Генрикъ.

— Теперь знаєшь, куды тобѣ дорога! — отже иди, иди до твоєи працѣ!

Генрикъ захитався, хотѣвъ ще щось говорити, коли однакъ поглянувъ на тверду батькôвску руку, вказуючу на дверѣ, пересвѣдчився, що тутъ нема вже єму що робити. Съ горячими якъ огонь лицями выйшовъ ôнъ зъ комнаты и майже безвѣжно послухавъ строгого приказу. Механична сила привычки повела єго до фабрики.

Тымчасомъ Кôндратъ и Мартинъ обдумали свôй плянъ пôмсты на Марійцѣ и обдумали єго досыть зручно. Они ôтнайшли єи и удавали, якъ бы нѣчо злого имъ не сталося. Они попросили єи, щобы пôшла съ ними до вôльнои комнаты въ фабрицѣ, положенои въ горѣ надъ кôтломъ, гратись хованки. Марійка любила се дуже и згодилась сейчасъ на тое. Всѣ троє выдрапались на гору и почали тамъ бѣгати. Якъ прійшла на котре зъ нихъ черга ховатись, выходили другій за дверѣ и ждали, ажь оставшеся крикнуло: „вже!“ Коли однакъ прійшла черга на Марійку, выйшли братя, замкнули дверѣ на ключь и лишили Марійку на необмеженый часъ въ вязници.

Хлопцѣ сховали ключь до кишенѣ и смѣючись сходили

на долину. Они чули ще, якъ Марійка кликала кôлька разôвъ „вже“ и тѣшились єи перелякомъ, коли дôзнаєсь, що зачинено єи саму одну въ тôй вязници. Вкôнци зъупинились они въ комнатѣ, де стоявъ котелъ. Великаньске чудо механики сповняло саме тогды задачу. Коло него стоявъ Генрикъ въ дуже невеселôмъ розположеню. Ôнъ сварився завзято съ сторожемъ, котрый недбало наглядавъ надъ роботою кôтла. Оба они стояли коло резервоара и оглядали головну пружину. На чолѣ Генрика понабѣгали кровю всѣ жилы; побачивши братôвъ, крикнувъ ôнъ съ гнѣвомъ: „прочь зъ ôтси, забирайтесь чимъ скорше.“ Переляканѣ хлопцѣ побѣгли выскокомъ зъ фабрики и пôшли на прохôдъ, розказуючи собѣ взаимно, якъ тамъ Марійка кукає на горѣ.

XIII.

Коли Генрикъ лишивъ батька въ єго комнатѣ, почавъ панъ Геслі готовитись до дороги. Хотѣвъ ôнъ поѣхати до недалекого мѣста, Баденъ, щобы тамъ съ щирымъ своимъ другомъ розважити тяжкій свôй смутокъ.

Лілі и Стефанъ просушивши мокру одѣжь вернулись домôвъ а панѣ Геслі, побачивши сумовите лице свого мужа просила єго, щобы призволивъ ѣй супроводити себе човномъ ажь до Цурихскои пристани.

Панъ Геслі згодивсь на тоє, а позаякъ не було на разѣ перевôзника, а панъ Геслі хотѣвъ доконче добитись до пристани, заки ще ôдôйде поѣздъ желѣзницѣ, то-жь Франкъ пôднявся кермувати човномъ. Коли були вже всѣ троє на озерѣ, почавъ Геслі розказувати жѣнцѣ, що сподѣялось межи нимъ а Генрикомъ. Она потрясла сумно головою.

— Боюся тôлько того, чи не осудивъ ты за строго Генрика! Спогадай, що ôнъ уродився въ Америцѣ, що край сей єсть ôтчиною єго матери, и що тяжко винувати єго за привычку цѣлои єго молодости! Не звиняю єго за тоє, що неôтповѣдно выступивъ супротивъ батька — але дуже менѣ прикро бачити, що моя дитина мусить тяжко терпѣти за любовь до ôтчины своєи матери!

Они наблизились до пристани. Панъ Геслі высѣвъ на

берѣгъ въ тяжкôй задумѣ. Ôнъ попрощався съ жѣнкою и поцѣлувавъ єи сердечно.

— Няй тя Богъ провадить! — сказавъ ôнъ. — Вертай щасливо домôвь! Менѣ щось дуже важко на серцю и здаєсь менѣ, що оно вѣщує якесь велике горе!

— Успокôйся, мôй друже; все то якось щасливо минеся! — сказала она, стискаючи сердечно єго руку.

Панъ Геслі ôтвернувся и пôшовъ дорогою до двôрця желѣзницѣ. Панѣ Геслі сѣла зновъ на човенъ, а Франкъ ôтбивъ єго ôтъ берега. Єго очи глядѣли сумно на зажурену женщину, ôнъ не смѣвъ однакъ въ тôй хвили анѣ одного слова проговорити до неи. Човенъ летѣвъ стрѣлою по озерѣ, передъ нхъ очима просувалась пышна панорама, зъ обохъ бокôвъ зеленѣли высокй береги, за ними бѣлѣли роскôшнй палаты а въ долинѣ видно було высокй вершки гôръ. Панѣ Геслі пôдняла очи въ гору. Надъ нею стояло чисте, блакитне небо, котрого не притемнювала анѣ одна однѣсенька хмарка. Чимъ дальше були они ôтъ мѣста, тымъ супокôйнѣйшимъ ставало озеро. Сонце грѣло и парило, однакъ лагôдный продувъ воздуха лагодивъ при швидкôмъ летѣ човна пекучій жаръ сонця. Якъ далеко и широко могло засягнути око, не було видно нѣякого пароходу, нѣякои филѣ, на великôмъ просторѣ озера розлився поважный, торжественный супокôй. Здавалось, що ангелы почали теперь тиху розмову съ пôдводными духами озера, а вся природа заперла въ собѣ ôтдыхъ, щобы прислухатись тôй величнôй, таємничôй розмовѣ. Въ тôмъ роздався нагло страшенный пекольный лоскôтъ. Здавалось, що небо и земля ломлятся на дрôбнй куснѣ; цѣлый воздухъ задрожавъ ôтъ страшного гуку, озеро потряслося до самои глубени, такъ неначебы руки пôдземныхъ Титанôвъ розôрвали єго скалисте дно и розкинули вкругъ великй камѣнний розломы. Понадъ головою панѣ Геслі зашумѣвъ великій кусень желѣза, неначе куля зъ арматы, и упавъ недалеко ôтъ човна въ озеро, котре выкинуло въ тôмъ мѣсци высоку пѣнисту филю.

— Всемогучій Боже, се пукъ котель въ фабрицѣ! — закричала панѣ Геслі, а чорне лице Франка, здавалось, побѣлѣло при тыхъ словахъ зъ великого переляку. Они звернулись обоє въ сторону, зъ ôтки доходивъ до нихъ безна-

станный лоскôтъ валячихся мурôвъ и дикій гомôнъ и зойкôтъ людскихъ голосôвъ, що вѣщувавъ якесь велике нещастє.

— Мôй сынъ! — закликала панѣ Геслі — мôй сынъ! — кричала она протяжнымъ голосомъ и вытягала руки идъ берегови, такъ що ажь човенъ почавъ перехилюватись въ тую сторону.

— До берега, Франку, до берега! — голосила она, стараючись всѣми своими движенями прискорити летъ човна. — Скорше, скорше! До берега сейчасъ, отутъ! Стрѣвай, зъупини човно!

И не дожидаючи, поки човно дôткнесь самого берега, выскочила зъ него въ воду по самѝ груди и бродячи по болотнистôй водѣ, не ишла а летѣла на передъ. Чому-жь ноги єи були нынѣ такѝ тяжкѝ, такѝ слабосильнѝ? Она-жь хотѣла и повинна була вже тамъ бути, а тутъ мала ще передъ собою такій широкій простôръ! Ще не дôйшла до берега, а вже не стало ѣй силы, одѣжь єи стала тяжкою ôтъ воды и болота, ноги стали оловомъ, здавалось, отъ тутъ и упадє провалится. Але нѣ, тажь тамъ бувъ єи сынъ, тамъ лежавъ ôнъ пôдъ розваленими мурами, она мусѣла доконче дальше спѣшити! Такъ нѣ, силы ôтказали ѣй зновъ послуху, она упала на колѣна, якась невидима сила прикувала єи до землѣ, она почала тратити свѣдомôсть себе самои.

— Панѣ, ласкава панѣ! — почувся голосъ Франка и се привело єи зновъ до памяти.

— Франку, любый Франку! — молила она єго — пôднеси мене, я не можу дальше ити! веди мене, неси мене зъ ôтси, тôлько скорше, скорше, поможи менѣ!

И Франкъ пôднѣсъ тяжку немôчну жѣнку зъ землѣ, положивъ єи на свои сильнѝ, широкѝ плечѣ и погнався стрѣлою на мѣсце катастрофы.

— Боже, се наша панѣ! — закричали люде, побачивши єи на плечахъ мурина.

Тамъ лежавъ цѣлый гордый твôръ єи мужа и сына въ страшныхъ розвалинахъ. Цѣлый фронтъ фабрики бувъ неначе роздертый, и выявлявъ єи очамъ чорне нутро. Бувъ се теперь вже лишь пустый простôръ, въ задѣ котрого настобурчились попуканѝ и порисованѝ стѣны съ порожными дѣрами тамъ, де перше були ôкна. На краю улицѣ лежавъ

ѳдорваный хребетъ кѳтла, чорный, засмаленый, а коло него товпились покрытѝ хмарою дыму люде, шукаючи съ плачемъ и зойкомъ за тымъ, що ще можна було пѳдъ нимъ знайти. Середъ безладнои товпы виднѣла якась темна высока стать, коло котрои порядкувались ряды людей, котра давала всѣмъ приказы и примѣръ въ роботѣ. Бувъ се кандидатъ. Власными руками пѳдносивъ ѳнъ дошки и бальки, котрѝ могло бы ледви пѳднести двохъ сильныхъ людей, затисненѝ уста ѥго отворювались лишь ѳтъ часу до часу, коли дававъ короткѝ а рѣшучѝ приказы. Ѳнъ управлявъ сумною, безнадѣйною роботою, щобы выдобути зъ пѳдъ розвалинъ трупы нещасныхъ жертвъ.

— Мѳй сынъ! — голосила панѣ Геслі и продиралась при помочи Франка черезъ товпу.

— Мѳй сынъ? — пытала она всѣхъ, однакъ нѣхто не ѳтважився ѳтповѣдати ѣй на тое страшне пытане.

Ѳтповѣдь на тое була злишна, бо саме въ тѳй хвили кинулась товпа въ одно мѣсце, окружила ѥго и почала пильно приглядатись якомусь предметови на земли.

— Знайшли когось! — роздався страшный шепѳтъ середъ товпы.

— Кого?

Здавалося, що нѣхто не мѳгъ ѳтважитися высказати першій цѣлу правду, лякаючись тыхъ наслѣдкѳвъ, якѝ бы тая правда мусѣла выкликати.

— Жиѥ? — роздалось пытане зъ цѣлои тысячки устъ, по нѣмъ слѣдувала зновъ довша, прикра мовчанка.

— Ахъ, бѣдна, нещаслива женщина! — зазойкотѣвъ хтось коло панѣ Геслі. Чи се о нѣй говорено?

Она бачила, якъ зъ выпрямленыхъ рукъ людскихъ зробився неначе живый плѳтъ. Она кинулась пробиватись крѳзь него, взываючи помочи Франка. При кѳнци сего плота стояло чотырохъ людей и держало якесь прикрыте тѣло.

— Чи се ѳнъ?

— Ѳнъ.

— Бѣдна жѣнка, бѣдна мати!

Середъ товпы роздався голосный плачь.

Панѣ Геслі не плакала. Она лежала супокѳйно на розѳрванѳй груди свого сына, на родинѣ свого гордого щастя

а нѣхто не чувъ анѣ одного слова, анѣ одного звуку зъ ѣи затисненыхъ устъ.

Мѣра нещастя не була однакъ ще зовсѣмъ повна.

— Боже справедливый! — почувся наразъ нѣжный, слабый голосъ, — чи не чує нѣхто зъ васъ, якъ кричить Марійка, чи не бачить нѣхто, де она?

Се Стефанъ летѣвъ безъ памяти, безъ шапки съ розвѣяным волосѣмъ, пôдпираючись кулею и даючи повнй розпуки знаки. Побачивши кандидата, закликавъ ôнъ:

— Марійка тамъ высоко — ратуйте!

— Марійка? — заскимѣло въ серци нещаснои матери, — не вже-жь могла она въ тôй хвили ще бôльше що стратити.

— Ще бôльше, мôй Боже, ще бôльше!

Она поспѣшила чимъ скорше пôднятись, въ неи дрожали всѣ мускулы и судорожно вытягались впередъ. Всѣ поглянули теперь въ тôмъ направленю, въ котрôмъ Стефанъ показувавъ рукою и побачили видъ, ôтъ котрого панѣ Геслі скаменѣла, неначе друга Ніоба.

Тамъ высоко висѣла Марійка, держачись обома руками за одинъ зъ надломаныхъ балькôвъ, котрй выставали ще въ деякихъ мѣсцяхъ зъ мурôвъ. Коли поверхъ, на котрôмъ замкнули ѣи хлопцѣ, летѣвъ на землю, схватила она той бальокъ а задержалась висячи на нимъ. Такъ висѣла она тамъ, надъ нею було блакитне небо, котре приглядалося ѣй черезъ зôрвану крôвлю, пôдъ нею глубина чотырохъ поверхôвъ, вкругъ ѣи пустый простôръ. Одно движенѣ, коротке лишь ослабленѣ силъ, а була пропаща!

На страшный сей видъ замовкли крики и зойки, настала тишина, середъ котрои можна було чути, якъ Марійка кликала о помôчь.

— Драбины, драбины! — кликала панѣ Геслі и кинулась неначе зранена львиця крôзь товпу людей въ тôмъ направленю, де висѣла Марійка.

— Драбинъ, драбинъ! — роздались голосы середъ товпы.

— Нема анѣ однои драбины! — кричали другй а середъ збôльшаючоися що хвиля громады роздались страшнй крики и проклоны.

— Заразъ приѣде пожарна сторожа и привезе драбины!

— А тымчасомъ моя дитина упаде и убьеся, — голосила панѣ Геслі. — Поможѣть менѣ люде, ратуйте ѳи! Хто менѣ ѳи живу ôтдасть, може жадати, що лишь самъ захоче, все що маю, дамь ѳму!

— Такъ, але хто тамъ дôстанесь безъ драбины? — ôдозвались голосы середъ товпы.

— Алежь драбины певно мусѣли бути въ фабрицѣ! — закликавъ надходячій Егонъ.

— Та були, але за короткі и треба бы ихъ кôлька разомъ повязати, — ôтповѣло кôлькохъ робôтникôвъ зъ фабрики. — А коли-бы и були довгі драбины, то ледви, чи бы придались тутъ на що. Дитина висить не при стѣнѣ а каваломъ ôтъ неи; ôтъ стѣны годѣ буде ѳи досягнути, а по тонкôмъ бальку нѣхто не полѣзе по неи, бо бальокъ сей ледво держить дитину и зломивъ бы ся сейчасъ пôдъ тягаромъ дорослого.

Що було робити? Коли-бы приставлено драбину до самого балька, то мôгъ ôнъ зломатись скорше, заки бы хто вылѣзъ до самои горы, а тогды згинула бы и Марійка и той, хто хотѣвъ ѳи ратувати. Вкôнци годѣ було и тоѳ знати, якъ довго буде ще держатись муръ, зъ котрого бальокъ выстававъ, ôнъ же-жь бувъ страшенно покривленый и похилився зовсѣмъ въ одну сторону.

И що-жь тутъ було робити?

— Боже всемогучій, змилуйся надъ нами! — молився сивый дѣдусь Геслі, котрый такожь не знавъ тутъ нѣякои вже рады.

Хвилеву мовчанку прорвавъ новый крикъ розпуки. Се братя Марійки продирались крôзь товпу. Хлопцѣ выглядали неначе поражені карою ôтъ Бога, они знали, що они а не хто другій суть убійцями Марійки. Смертельно блѣдї упали они передъ матѣрю и укрыли свои лица въ фалдахъ ѳи одежи.

— Чи-жь нѣхто не хоче и не може тутъ помочи? — кликавъ Стефанъ съ розпукою.

— Кождый помôгъ бы, та Богъ знае якъ, — звинялись люде.

Стефанъ ставъ якъ не той, що перше бувъ. Ѳго очи

свѣтили. лице горѣло румянцемъ, ôтъ него цѣлого такъ и било полумямъ.

— Чи вы мущины? — кричавъ ôнъ тупаючи ногою. — Чи вы мущины? Чи вы доконче хочете бачити, якъ дитина упаде зъ горы и убьѣся передъ вашими очима. Всемогучій Боже, не вже-жь нѣхто не зможе тутъ придумати розумнои роботы? Вую Егонъ, радьте, поможѣть, ратуйте! Вы-жь Іоанитъ, се вашь обовязокъ, вы присягали на тое! Хто-жь подасть тутъ помôчь, коли вы ѣи не подасте?

— Я роблю лишь тое, що можу, а тутъ кôнчится всяка можливôсть — ôтповѣвъ Егонъ.

— Пане Фельдгаймъ, де вы? — закликавъ Стефанъ, оглядаючись за кандидатомъ.

Сей бувъ недалеко, вытягавъ якогось нещасливого зъ пôдъ згарища.

— И сей маѣ право до нашои помочи, — сказавъ ôнъ нахилюючись до нещасного и наслухуючи, чи ще жиѣ.

Стефанъ бився пястуками въ чоло а по лици котились ѣму слезы безсильного жалю.

— Ахъ, чому-жь я мушу бути такимъ безсильнымъ калѣкою! Коли-бъ я бувъ здоровый и сильный, якъ вы, то я выдрапавъ бы ся руками и ногами по простôй стѣнѣ ажь до горы и выратувавъ бы Марійку. Але такъ, щожь я пораджу я нещасный, безсильный нездара?

Ôтъ великого болю розпуки кинувся хлопець на землю, цѣле ѣго тѣло дрожало конвульсійно, живчики ударяли подвôйно скоро, цѣлый бувъ ôнъ неначе божевôльный.

— Помилуй насъ, Боже! она вже не держится! — закликала теперь панѣ Геслі.

Марійка ворухнулась и здавалося, що хоче пустити зъ рукъ бальокъ.

— Розстелѣть ковры, матерацы! — закричавъ дѣдусь, и громада людей погналась до комнатъ, щобы ихъ принести.

— Се буде за довго, за далеко; на се нема вже часу, — закричавъ Стефанъ. — Я знаю, що въ фабричныхъ пивницяхъ ѣсть богато сырого шовку. Принести ѣго сюды. Скорше, скорше!

И скорше всѣхъ поспѣшивъ ôнъ до мѣсця, де були сходы ôтъ пивницѣ, на сходахъ було однакъ повно грузôвъ

а шовкъ лежавъ въ пивници такъ глубоко, що не можь було дôстатись до него.

— О мôй Боже, я нѣчого-нѣчогôсенько не можу зробити для Марійки! — говоривъ горячково Стефанъ.

— Люде добрй, зловимо єи въ нашй руки, коли упаде, ходѣть сюды всѣ! — закликавъ ôнъ стаючи коло панѣ Геслі и єи сынôвъ, и вытягаючи слабосильнй рамена.

— Ходѣть, станьте тутъ одинъ коло другого; она повинна упасти намъ на руки!

Була якась дивна сила въ тôмъ приказѣ хлопця, сила волѣ, котра приневолила всѣхъ ити єго слѣдомъ. Коло Стефана и панѣ Геслі станули люде збитыми рядами и були готовй пôддержати своими раменами упадаючу дитину.

Панѣ Геслі не могла вже анѣ говорити, анѣ навѣть ôтдыхати. Якійсь шумъ и гукъ потрясавъ цѣлою єи головою, ѣй здавалось, що єи покрыває якась лявина. Були се удары власного єи серця. Секунды здавались ѣй теперь вѣчностею, а друга вѣчнôсть лежала межи смертею єи сына а теперѣшною хвилею. Була се лишь якась темна, давно перегомонѣвша згадка, що сына єи вытягнено мертвого зъ пôдъ розвалинъ фабрики. Помѣжь тою згадкою а теперѣшною хвилею лежала въ єи души пропасть, котрои нѣщо не могло выповнити. Для неи не було въ тôй хвили анѣ теперѣшности анѣ минувшости, була лишь высота и глубина, котрй получити мала съ собою єи дитина, упадаюча зъ горы въ глубину. И кождый нервъ єи стававъ теперь посторонкомъ, котрымъ хотѣла привязати тамъ высоко свою дитину. Руки єи вытягались чимъ разъ дальше и дальше, ѣй здавалось, що вытягнувши ихъ здужає зменшити той простôръ, що бувъ мѣжь нею а єи дитиною. А тымчасомъ бувъ ôнъ все однакій, безмѣрный и страшный; цѣла вѣчнôсть протягнулась надъ єи головою и она не знала, не тямила въ тôй хвили ничь бôльше, якъ лишь тое, що нема вже нѣякои надѣи, нѣякого ратунку!!

Въ тôй хвили дивна якась сила зворушила цѣлою товпою людей.

— Всемогучій Боже! муринъ, муринъ! — зашумѣло середъ товпы и все почалось тиснути туды, звôдки выходили крики и де мусѣло статись щось незвычайного, бо люде кри-

чали и товпились неначе божевôльнй. Всѣхъ обнявъ перелякъ а разомъ съ нимъ и радôсть. Жѣнки упали на колѣна и почали голосно молитись. Тамъ на горѣ, на высотѣ одного поверха висѣвъ при голôмъ мурѣ чоловѣкъ, а чорне єго лице и атлєтична стать не лишали нѣякого сумнѣву, що се бувъ Франкъ. Муръ розпукся криво ôтъ горы до долины; повставша черезъ тоє дѣра зверталась въ горѣ до балька, на котрôмъ висѣла Марійка. Була она такъ широка, що рука и рамя могли въ нѣй обертатись у всѣхъ направленяхъ; на горѣ настобурчились страшнй ôтлóмы тесового камѣня и утворили вузоньку, круту стежочку помежи двома пропастями.

Звинно и зручно неначе кôтъ посувався муринъ въ гору не дотыкаючись муру ногами, а пôднимаючись на рукахъ. Єго мягке тѣло колибалось висячи на довгихъ рукахъ, котрыхъ мускулы вытягались и стягались мовь двѣ чорнй гадюки, а зъ єго груди выдобувався тяжкій ôтдыхъ и роздавався голосно середъ гробовои тишины, неначе ôтгомонъ сеи страшнои працѣ о житє або смерть.

Цѣла товпа мовчала, кождый запиравъ въ собѣ ôтдыхъ; здавалось, що кождый боявся збудити сего чудного люнатика, котрый въ бѣдый день снивъ о любови и вѣрности, о безпримѣрнôй ôтвазѣ и силѣ, о якôй нѣхто зъ присутныхъ не смѣвъ нѣколи и подумати. И якъ съ тайнымъ перелякомъ глядить чоловѣкъ на все, що сягає далеко поза границѣ єго думокъ и чувства, такъ само съ неописанымъ перелякомъ глядѣли всѣ бѣлй люде на сего чорного чоловѣка, котрый тамъ высоко пôднимався на воздухахъ не ôтпочиваючи и не перестаючи, хиба що ôтъ часу до часу опирався на якôмъ ôтломѣ, або стававъ ногою на куснику надломаного балька.

Єго бѣдна голова не була певно свѣдома того небезпеченьства, яке грозило єму въ кождôй хвили; ôнъ не думавъ певно о нѣчôмъ иншôмъ, якъ лишь о тôмъ, щобы въ пошарпанôмъ мурѣ знайти дорогу, по котрôй мôгъ бы дôстати ся до Марійки, а те, о чѣмъ думавъ, сновнявъ не думаючи о небезпеченьствѣ. Якъ надъ глубокою пропастею пересуваєсь послушный песъ за своимъ паномъ, глядячи мѣсця, на котрôмъ мôгъ бы положити свою лапу, — такъ просувався и сей вѣрный звѣръ-чоловѣкъ за слѣдами своєи люби-

мои панѣ, а представителѣ цивилизаціи и культуры приглядались зъ долины задержуючи въ собѣ ôтдыхъ и стукали ногами до землѣ, щобы пересвѣдчатись, чи стоить она ще твердо пôдъ ними.

А панѣ Геслі, мати, хтожь може ôтгадати, що она чувствовала въ тôй хвили. Передъ очима сеи жѣнки стояло неимовѣрне чудове явище, а серце ѳи повне було переляку, найбôльшого, найстрашнѣйшого переляку. Бувъ се страхъ надѣѣ, котра висѣла на тоненькôй ниточцѣ, надѣѣ, котра могла убити навѣть мущину съ сильными, насталеными нервами! Она глядѣла, то на дитину, то на мурина, лякаючись, щобы, коли глядить на одно зъ нихъ, друге не упало на землю. Ѳи очи були надто повôльнй, и не могли перелѣтати ôтъ одного до другого такь скоро, якъ она бажала сего, а серце ѳи билось такъ швидко, що нѣхто въ свѣтѣ не мôгъ бы бувъ почислити ѳго ударôвъ.

Теперь дôстався Франкъ на третій поверхъ и дôйшовъ власне тамъ, де муръ бувъ найширше розломаный. Ôнъ зъупинився на хвилю, обтеръ кровь зъ рукъ а пôтъ зъ чола, а ôттакъ пустився дальше по смертельнôй дорозѣ въ гору идъ вершкови. Теперь мôгъ чѣпатись муру и ногами и швидше вже ôтбувати свою дорогу.

— Ôнъ вже на горѣ — прошептали несмѣло мущины.

— Ôнъ вже на горѣ — прошептали уста матери, а по ѳи тѣлѣ пробѣгла смертельна дрощь.

— Ôнъ вже на горѣ. Але що буде теперь? Мѣжь нимъ а Марійкою стоявъ простôръ двохъ до трохъ лôктѣвъ. Недалеко ôтъ балька, на котрôмъ висѣла Марійка, выстававъ примурокъ зъ ôкна. За сей примурокъ схопився ôнъ руками, пôдскочивъ и сѣвъ на нѣмъ. Тамъ мавъ вже ôнъ сильный грунтъ пôдъ ногами.

Щожь теперь?

Дôстатись на бальокъ — було бы згубою для него и дѣвчины. Ôнъ ôтвязуѣ посторонокъ, котрымъ бувъ обвязаный, а на кôнци котрого привязаный бувъ великій камѣнь. Нѣхто не знаѳ, що ôнъ задумуѣ зробити. Говорить щось съ Марійкою, але нѣхто на долинѣ не чуѣ сего. Що зробить ôнъ съ тымъ посторонкомъ?

Одна лишь панѣ Геслі знаѣ тоѳ. Будучи дитиною, при-

глядалась она часто, якъ молодій мурины вправлялись въ киданю т. зв. „лясса.“ Въ єи темнôй души засвитало якесь прочутє. Франкъ розвинувъ посторонокъ, вывинувъ каменемъ кôлька разôвъ и закликавъ на Марійку, щобы ще хвилю держалась дуже сильно.

Панѣ Геслі перестала ôтдыхати, єи серце заумерло.

Франкъ закинувъ посторонокъ съ каменемъ найперше на пробу; ôнъ показався за короткимъ, Франкъ стягнувъ єго зновъ и розвинувъ ще кавалокъ посторонка ôтъ пояса. Ôттакъ кинувъ ôнъ зновъ камѣнь, а сей упавъ далеко за Марійку... Франкъ приступивъ теперь до головного дѣла; ôнъ пôднѣсся на вузкôмъ гзимсѣ на колѣна, зъ єго грудей добувся глубокій ôтдыхъ, а груди всѣхъ стоячихъ на долинѣ ôтповѣли стократнымъ ôтгомономъ Лѣвою рукою хвативъ ôнъ за внѣшну сторону гзимса, а праву руку вытягнувъ сильно на передъ. Єго жилаве рамя обернулось два-три разы въ воздусѣ, цѣле тѣло здавалось бути однымъ мускуломъ, око єго выступило на верхъ неначе у дикои звѣрины, коли має кинутись на свою добычь, ôнъ закричавъ нелюдскимъ голосомъ: — „держися сильно!“ — Разомъ съ тыми словами пустивъ ôнъ т. зв. „ляссо“ и дрожачій въ воздусѣ камѣнь, окруживъ разомъ съ прикрѣпленымъ до него посторонкомъ пять або шѣсть разôвъ тѣло дѣвчины, такъ що була она цѣла неначе спутана нимъ.

— Держися сильно! — кричить Франкъ ще разъ и тягне посторонокъ до себе, пробуючи, чи добре зайшла петля. Ôнъ пересвѣдчаєсь, що петля завязана сильно, и що на посторонокъ можна безпечно числити.

Ôнъ ôтпочиває коротку хвильку, ôттакъ опираєсь сильно о муръ.

— Пускай! — кричить ôнъ, дитина однакъ не слухає єго и держится все ще балька, ôнъ тручає єи, на долинѣ роздаєсь страшный крикъ „упала“, однакъ крикъ сей притихає, бо Марійка упала лишь такъ низко, якъ сягає конець посторонка, привязаного другимъ кôнцемъ до руки Франка. Тягаръ Марійки, що висить на посторонку, стає надто тяжкимъ для него, ôнъ теряє рôвновагу. Люде на долинѣ збѣгаются всѣ въ одно мѣсце, и хватаются мимохôть за руки, неначе хотѣли бы придержати себе взаимно мѣсто тыхъ, ко-

трыхъ треба бы придержати тамъ на горѣ. Франкъ дôйшовъ однакъ за хвилю зновъ до рôвноваги и станувъ сильно на ногахъ. Ôттакъ сѣвъ ôнъ выгôдно вже на мурѣ и почавъ стягати до себе посторонокъ, ще одна хвиля — а вже Марійка знайшлась на груди мурина, котрый пригорнувъ єи сильно руками.

На долинѣ прорвалось зъ тысячки грудей довго придавлюване зворушенє, якъ прорываєсь грôмъ зъ бременнои ôтъ бурѣ атмосферы. Радôснѝ крики прошибли воздухъ, люде кричали, смѣялись, плакали, кидались одни другимъ въ обнятя и пригортались взаимно до серця. Въ тôй хвили стала Марійка спôльною дитиною всѣхъ, бо всѣ терпѣли за для неи однаку смертельну муку.

Але ще не бувъ на тôмъ весь конець. Муринъ мусѣвъ ще зôйти зъ сеи, для звычайныхъ людей недостижимои высоты. Се була однакъ вже менша рѣчь, кождои хвилѣ надѣялись всѣ, що надоспѣє огнева сторожа и принесе єму помôчь.

Кôлька хвиль минуло ще середъ нетерпеливого дожиданя; Франкъ сидѣвъ тымчасомъ супокôйно на горѣ, пригортаючи и цѣлуючи омлѣвшу зъ переляку дитину. Въ тôмъ роздався стукôтъ возôвъ и все, що жило побѣгло имъ на зустрѣчь. Люде вхопили три великѝ драбины и звязали ихъ до купы. По тыхъ драбинахъ полѣзло двохъ сторожѣвъ огневыхъ до Франка. Всѣ другѝ кинулись пôддержувати драбину. Люде товпились такъ до драбины, що панѣ Геслѣ не могла дôстатись до неи и мусѣла станути одалеки.

Теперь почавъ Франкъ сходити съ Марійкою по драбинѣ на долину. Зъ однои и другои стороны пôдпирали єго огневѝ сторожѣ; було се дуже пожаданымъ, бо муринъ попавъ въ велику немôчь, єго сильнѝ члены дрожали такъ, що ажь цѣла драбина почала колибатись. Для бѣднои матери наближалась чимъ разъ бôльше неимовѣрна ще передъ хвилею певнôсть, що дитина єи буде выратована. Она стояла выпрямившись и числила ступенѣ, котрѝ потребувавъ ще Франкъ перебути. Отъ — ще десять, теперь вже лишь три, а теперь вже ôнъ на послѣднôмъ ступени! Всѣ присутнѝ кинулись идъ нему немовь божевôльнѝ, немовь хотѣли роз-

нести єго зъ радости; але ѳнъ продерся черезъ товпу и ишовъ гордою ходою съ дитиною на рукахъ до єи матери.

Она спѣшила хиткою ходою єму на зустрѣчь, не могла однакъ взяти Марійки въ свои обнятя; всѣ єи силы вычерпались вже до крыхты, она хотѣла щось сказати, але не здужала вже вымовити анѣ одного слова. Побачивши Франка, зсунулась до єго нѳгъ и притиснула свои уста до єго обкровавленои руки.

XIV.

О, незмѣрима высото людскои природы! Ты умѣешь вѣнчатись вѣнцемъ царскои славы не лишь на могучихъ тронахъ земскихъ володарѣвъ, але и на найнизшѳмъ ступени твого розвитку! Тутъ червонѣє твоя царска багряниця не шовкомъ та оксамитомъ, а горячими струями крови, величнымъ чувствомъ, що веде тебе до геройскихъ, величныхъ подвигѳвъ!

На чорнѳмъ чолѣ мурина не було и слѣду зъ сего блеску царского вѣнця, всѣ однакъ бачили, що передъ ними стоить не простый, погордженый муринъ, а якесь высше, знатнѣйше существо.

Хвиля тая, въ котрѳй вдячна мати лежала при єго ногахъ, а зъ устъ тысяча людей роздавались неумовкаючѝ оклики зачудованя и обожаня для него, здались єму днемъ чести и славы для цѣлои єго расы. Єму здавалось, що высокѝ пальмы єго ѳтчины стоять надъ нимъ и шепчуть до него:

— Ты нашимъ царемъ, бо ты выборовъ намъ твоєю кровю честь и свободу!

И зъ єго очей выстрѣливъ чудовый лучь надземного блеску и озаривъ цѣле єго лице, цѣлу єго стать; въ тѳй хвили мусѣвъ ѳнъ здаватись кождому, хто лишь глядѣвъ на него, велично гарнымъ!

На земли коло панѣ Геслі стояла на колѣнахъ непозѳрна, тиха людина, що глядѣла на него своими голубыми очима. Єму здавалось, що въ очахъ тыхъ бачить ѳнъ кусень неба своєи ѳтчины и въ грудяхъ єго ѳдозвалась наразъ якась дивна туга за ѳтчиною, за єи погѳднымъ горячимъ небомъ,

высокими пальмами, туга, котру, здавалось, одна смерть могла бы притушити.

Теперь пôднялась и панѣ Геслі. Панна Кернеръ взяла ôтъ Франка дитину, ôнъ помôгъ панѣ Геслі пôднятись зъ землѣ и повѣвъ ѥи домôвъ. Тутъ и прорвалась ѥго солодка мрія, коротка, чудна мрія о царствѣ, о братяхъ, пальмахъ и голубôмъ небѣ ôтчины. Ôнъ бувъ теперь лишь звычайнымъ слугою, котрый сповнявъ свôй обовязокъ, ничь бôльше якъ лишь обовязокъ, котрый платившъ житѥмъ и кровю за тую крыхту правъ людскихъ, якими надѣлила ѥго родина Геслівъ.

Они прійшли до дому. Панѣ Геслі не прійшла ще доси до повнои самосвѣдомости. Ôтъ часу до часу зверталася она до дитины и до Франка, неначе хотѣла пересвѣдчитись, чи суть они обоѥ коло неи, шептала якісь незрозумѣлі слова, а вкôнци наблизившись до постелѣ, упала на неи наче нежива. Марійка проговорила такожь кôлька слôвъ, въ бесѣдѣ ѥи не було однакъ супокою и звязи. Панна Кернеръ хотѣла занести ѥи на постѣль; дѣвчина почала однакъ кричати и рватись до Франка, такъ що Кернеръ мусѣла ѥи ôтдати Франкови. Муринъ взявъ ѥи на руки, занѣсъ до комнати а ôттакъ хотѣвъ ôдойти, наче Марійка не пустила ѥго ôтъ себе. На силу здужала панна Кернеръ розôбрати ѥи. Полежавши кôлька хвиль супокôйно, зôрвалась раптовно Марійка и закликала въ смертнôй тревозѣ:

— Я лечу, Франку, лечу, ходи и поможи менѣ!

Франкъ поспытавъ переляканый панну Кернеръ и входячу до комнаты панну Дішенъ, чи маѥ лишитись. Паннѣ Дішенъ здалось тоѥ неприличнымъ, однакъ панна Кернеръ заявила рѣшучо, що она буде за тоѥ ôтповѣдати передъ панею Геслі, и що Франкъ мусить лишитись, бо сего потреба доконче для заспокоѥня Марійки.

Повный щастя и любого вдоволеня сѣвъ Франкъ на малôмъ лôжку Марійки и обнявъ ѥи обома руками. Теперь стала она супокôйною, но коли лишь трохи ворухнувся ôнъ, будилась она сейчасъ и починала кричати. Ôтъ сеи хвилѣ сидѣвъ муринъ недвижимо, неначе кусень дерева, терпеливо и вытревало такъ, якъ мôгъ лишь сидѣти чоловѣкъ съ ѥго

твердою волею. Дарма, що просили єго всѣ, щобы ôдôйшовъ, коли Марійка добре вже заснула; якъ довго держала она єго чорнѝ руки въ своихъ малыхъ рученятахъ, такъ довго бувбы ôнъ радше умеръ, якъ на хвилю ôдôйшовъ ôтъ неи. Панна Дішенъ пôшла вечеряти, се була такъ важна для неи робота, що нѣчо въ свѣтѣ не могло єи склонити до занедбаня звычайнои годины ѣды.

Панна Кернеръ ôдотхнула побачивши, що єи нема вже въ комнатѣ. Она немогла вже довше глядѣти на страданя Франка. Зъ єго чола лився цюркомъ горячій пôтъ, а зъ ранъ на рукахъ и раменахъ выступала разъ на разъ горяча кровь, ôтъ котрои въ короткôмъ часѣ почервонѣла бѣла постѣль Марійки. Теперь не часъ було вже розводитись надъ вымогами приличности; чувство, котрымъ ворушилось теперь серце панны Кернеръ, було сильнѣйше ôтъ всѣхъ тыхъ вымогôвъ. Она змочила мягке полотно въ водѣ и обтерла нимъ пôтъ зъ лиця сего чоловѣка, котрый не мавъ въ тôй хвили анѣ однои свобôднои руки.

— Ахъ, якъ же се любо! — сказавъ ôнъ вдячно неначе переляканый такою великою добротою; — але вы, панѣ, не обмыєте мене такъ, щобы я ставъ бѣлымъ!

— Сего и не потреба, дорогій пане Франкъ. Суть люде бѣлѝ съ чорнымъ серцемъ, и чорнѝ съ бѣлымъ серцемъ; вы найлучшимъ доказомъ сего. Прошу лишь, будьте ласкавѝ, вытягнути руку зъ-пôдъ подушки.

Она обмыла єму кровь на руцѣ и обвязала старанно єи раны а ôттакъ вытягнула съ поглядомъ великои нѣжности другу єго руку зъ ручокъ Марійки и почала єи такожь обмывати и обвязувати.

Франкъ лишивъ ѣй волю робити съ нимъ, що сама захоче; ôнъ бувъ такій радый, що самъ не знавъ, що говорити.

— Вы, панѣ, надто добрѝ, надто ласкавѝ для мене, — проговоривъ ôнъ ломаною нѣмеччиною.

— О, нѣ! — ôтповѣла панна Кернеръ, — я роблю лишь тоє, що на моимъ мѣсци зробила бы сама панѣ Геслі, коли-бъ була здорова. Она певно не ôтступила бы васъ, любый пане Франкъ, и не позволила бы нѣкому другому васъ и доторкнутись, бо тоє, що вы для насъ зробили, есть чимсь такъ великимъ, такъ чудово гарнымъ, що и ôтвдячитись вамъ

тяжко за тое. Марійка не єсть моєю дитиною, а я ôтдалабы сама за васъ зъ вдячности моє житє, — а щожь доперва мати, котрôй вы выратували рôдну дитину!

Франкъ слухавъ тыхъ слôвъ неначе въ снѣ, а коли панна Кернеръ замовкла зворушена, не мôгъ вже бôльше повздержатись, положивъ голову на берѣгъ постели Марійки и почавъ голосно плакати.

Панна Кернеръ перелякалась а Марійка закликала:

— Франкъ, Франкъ, держи мене, бо упаду!

Ôнъ утихомирився, обнявъ єи своими раменами и не зводивъ бôльше зъ неи свого ока.

Починало темнѣти. Панна Кернеръ высунулась незамѣтно зъ комнаты и за хвилю вернулась несучи вечеру.

— Любый пане Франкъ! Вамъ треба доконче покрѣпитись. Вы-жь чоловѣкъ, а ôтъ рана не мали вы въ устахъ и кусочка поживы.

Франкъ потрясъ мовчки головою и показавъ на сплячу несупокôйно Марійку.

— Годѣ вамъ вымовлятись, а якъ самî не хочете, то я васъ приневолю до сего, — сказала панна Кернеръ, любо усмѣхаючись.

Она налила чарку перлистого вина и приткнула єи до спаленыхъ губъ мурина. Неначе вода на горяче зелѣзо, сплывало вино въ єго горяче нутро. Була се перша капля охолоды по надлюдскôй роботѣ, выконанôй середъ найбôльшого жару и спеки. Панна Кернеръ бачила, съ якою жадобою втягавъ ôнъ въ себе оживляючій напôй; въ цѣлôмъ єи житю нѣщо ще не зробило ѣй такои радости, якъ тая помôчь, котру подавала теперь чорному героєви. Она перехилювала зручно чарку такъ, щобы ôнъ мôгъ втягати въ себе вино повными губами не розливаючи, ажь поки вкôнци не выпивъ всего до послѣднои каплѣ.

— Дякую вамъ, сердечно дякую, — проговоривъ ôнъ тяжко ôтдыхаючи, — якъ же жь було се добре, якъ добре!

Панна Кернеръ обтерла собѣ очи; не була се хвиля дуже поетична, а все выкликала она на єи очи рѣснî сльозы.

— Ще нѣхто въ свѣтѣ не заслужывъ собѣ на оживля-

ючій напитокъ такъ добре, якъ вы отсе, — проговорила она прямо ôтъ щирого серця.

Опôсля покраяла она хлѣбъ и мясо, що принесла съ собою и клала єму малыми кусниками въ уста, приглядаючись съ вдоволенємъ, якъ єго бѣлй зубы торощили кусокъ за кускомъ.

— Дорога, люба панѣ — говоривъ муринъ, — чимъ буду я въ силѣ вывдячитись вамъ за тй превеликй вашй ласки для мене?

Панна Кернеръ поклала руку на єго рамени подаючи єму послѣдный кусень, и глядѣла въ єго великй, чорнй очи, въ тй дивнй, сумнй, глубокй очи.

— Поможѣть менѣ, мôй любый Франкъ, — говорила она мягкимъ голосомъ — привести до здоровля тое бѣдне дитя. Мы не опустимо єго обоє, чи правда?

— О такъ, такъ! — закликавъ Франкъ — и выймивъ навѣть свою руку зъ руки Марійки, щобы устиснути вытягнену до него ручку панны Кернеръ.

Они обоє були такъ щасливй въ тôй хвили, що сего навѣть и не могли высказати. Довго держали себе за руки и було имъ съ тымъ такъ любо, що були бы ще довше не розлучали ихъ, коли-бъ не увôйшла къ комнату панна Дішенъ.

— Нашь панъ вернувся, — сказала она такъ супокôйне, неначебы панъ Геслі повернувъ зъ звычайнои проѣздки.

Она сѣла коло ôкна, якъ могла лишь найдальше ôтъ Франка.

— Всемогучій Боже, бѣдный нашь панъ, бѣдный! — закликала панна Кернеръ, — якъ ôнъ знесе тое?

Она не знала ще добре Швайцарôвъ и ихъ твердои, желѣзнои вдачѣ.

Сейчасъ по катастрофѣ повѣдомлено о тôмъ телеграфично пана Геслі. На двôрци желѣзницѣ дожидавъ єго старый дѣдусь разомъ съ кандидитомъ.

— Чи жиє ще? — було перше єго пытанє ще зъ ôкна поѣзду.

Они мовчали на тоє и ôнъ мовчавъ. Не було о чôмъ бôльше говорити. Панъ Геслі дрожавъ на цѣлôмъ тѣлѣ и не мôгъ удержатись на ногахъ. Дѣдусь и кандидатъ мусѣли пôдвести єго и посадити на вôзокъ. Они не говорили єму нѣчого про цѣлу страшну пригоду съ Марійкою, хочь кôлька разôвъ хотѣвъ то одинъ то другій почати о тôмъ говорити. Они не мали ôтваги перервати нѣмои мовчанки нещасного батька. Єго бôль бувъ надто святый та поважный, щобы можна було єго втихомирювати словами, та се вже и такъ все водится, що де груди чоловѣка повнî великого смутку, тамъ мусить все вокругъ мовчати, а навѣть и горяча любовь нѣмѣє и проявляєсь лишь яко мовчуче спôвчутє.

Они приѣхали до фабрики. Кандидатъ ôтдаливъ скоро всю службу, що выйшла съ голоснымъ плачемъ на зустрѣчь свому панови.

Спершись на рамя дѣдуся поступавъ панъ Геслі черезъ подвôрє. Вкôнци зъупинився.

— Де моя жѣнка?

— Въ своєй комнатѣ, лежить безъ памяти.

— А ôнъ.

— Мы положили єго тымчасомъ въ єго комнатѣ, — сказавъ дѣдусь. — Хочешь може побачити єго? Пожди ще хвилинку.

— Я мушу ити сейчасъ до него, — сказавъ Геслі, и дѣдъ повѣвъ сына до трупа внука.

— Идѣть дѣдусю, лишѣть мене самого, — просивъ Геслі.

Старець выйшовъ зъ комнаты и станувъ разомъ съ кандидатомъ коло дверей.

Панъ Геслі остався самъ съ трупомъ сына. Ôнъ замкнувъ дверѣ на всѣ засувки, ôттакъ приступивъ до постелѣ и знявъ заслону, котрою прикрытый бувъ трупъ єго сына. Гарне лице було ненарушене, однакъ...

Дѣдусь и кандидатъ почули тяжкій лоскôтъ зъ середины — хотѣли увôйти, однакъ дверѣ були замкненî. Надслухували — однакъ въ серединѣ не ворухнулось нѣщо. Тымчасомъ на дворѣ ставало що разъ темнѣйше — надходила нôчь.

Вкôнци донѣсся до нихъ якійсь тихій шепôтъ; крôзь

щѣлину дверей побачили они лучь свѣтла. Дѣдусь закликавъ на сына, щобы ôтчинивъ дверѣ, однакъ не одержавъ нѣякои ôтповѣди. Старець почавъ тревожитись.

— Пане кандидатъ, — сказавъ ôнъ до Фельдгайма — будьте ласкавѝ зайти зъ заду и поглянути черезъ ôкно, чи не лучилося мому бѣдному сынови яке нещасте!

Кандидатъ побѣгъ скоро; мовчанка пана Геслі почала вже и єго тревожити. Ôнъ обôйшовъ дôмъ и приступивъ до низького ôкна заднои стѣны. Ôкно стояло ôтчинене, зъ середины прислонювала єго легка занавѣса, черезъ котру можна було докладно бачити все, що дѣялось въ серединѣ. Панъ Геслі сидѣвъ конець постелѣ и тримавъ въ обôймахъ неначе малу дитину покалѣчене и порозрыване тѣло свого первороднаго сына; ôнъ колысавъ єго и пригортавъ и цѣлувавъ, прошептуючи разъ на разъ до него по швайцарски:

— Мôй хлопче, мôй любый хлопче!

Слова тѝ, придавлюванѝ вѣчно новыми рѣсными сльозами роздирали серце кандидата. Здавалось, що нещастный батько хотѣвъ пробудити ними заснувшу твердо свою дитину, и приговорювавъ безнастанно до неи думаючи, що вкôнци бездушный трупъ зрозумѣє и почує єго нѣжнѝ пестощѣ. Здавалось, що въ тôмъ превеликôмъ, тяжкôмъ горю розжалобленый батько уживавъ нарочно тыхъ слôвъ, котрыми передъ двайцяти лѣтами привитавъ тую саму дитину при єи родинахъ. Все, що мѣжь тымъ було, пôшло въ непамять, лишались тôлько тѝ двѣ хвилѣ, перша и послѣдна, а сей недвижимый трупъ бувъ батькôвскому серцю такъ само любый, якъ двайцять лѣтъ тому назадъ немôчне новонароджене дитя. Тогды клавъ ôнъ дитину въ колыску на любый спочинокъ, а нынѣ мусѣвъ покласти єи въ другу колыску, темну та сумну, зимну та непривѣтливу. Початокъ и конець зôйшлися тутъ съ собою, якъ два кôнцѣ перстеня — однакъ зôйшлися дуже завчасу — надто завчасу! Перстень сей бувъ надто вузкій, ôнъ здавлювавъ, неначе желѣзный обручь, бѣдне батькôвске серце.

— Мôй хлопче, мôй добрый, бѣдный хлопче! — голосивъ нещасный панъ Геслі що разъ то сильнѣйше и жалôбнѣйше.

Фельдгаймъ ѳдойшовъ ѳтъ ѳкна, ємy розрывалося серце зъ жалю.

Доперва на другій день рано выйшовъ Геслі зъ комнаты, въ котрѳй лежавъ трупъ. Ѳнъ не говоривъ вже анѣ слова, не плакавъ, однакъ тѣ котрі єго бачили вчера, зачудувались, побачивши єго нынѣ низшимъ майже о цѣлу голову. Такъ похилилась за одну нѳчь тота горда, высока голова. Єму на зустрѣчь выйшла панѣ Геслі; єи вели обоє старі Геслі. Побачивши мужа захиталась она и мовчки кинулась на єго груди. Она недавно пѳднялась зъ постелѣ — не говорила анѣ слова и не плакала, не могла лишь ити прямо и власными силами. Ноги ѳтмовляли ѣй послуху, они були неначе задеревѣлі. Она довго стояла мочки, поклавши голову на грудь мужа.

Перша промовила бабуся Геслі, розказуючи, о скѳлько бѳльше ще нещастя могло ихъ постигнути, коли-бъ не було мурина и якъ дуже повинні они дякувати Богу за справдѣ чудесне выратованє Марійки. Бабуся була простою, завзятою Швайцаркою, она вѣрила твердо, що тоє, що Богъ зробивъ, мусѣло бути добрымъ, а єи простій, неученій слова були неначе цѣлющимъ лѣкомъ. Она-жь бо вытерпѣла и зазнала вже въ житю не одно горе, заки вывела свои дѣти въ люде! Отъ и сего сына выплекала она съ нѣжною материною любовю и давно вже ѳнъ выйшовъ зъ тыхъ лѣтъ, въ котрыхъ потребувавъ єи помочи, однакъ материна любовь єи остала для неи вже незмѣнимою. Нынѣ прійшовъ знова часъ ѳткрыти неперебранѣ скарбы сеи материои любови, прійшовъ часъ, въ котрѳмъ мати мала дати сынови послѣдну науку, якъ зносити має Швайцаръ люте горе. Свята се справдѣ хвиля, въ котрѳй стара мати придавлює зойкъ власного болю, щобы непочути болѣ злого зойку дитины. Панъ Геслі зрозумѣвъ тоє, що мати єму говорила, ѳнъ похилився до неи, взявъ єи руку и притиснувъ єи до своихъ устъ.

— Такъ, мамо, — сказавъ ѳнъ, — намъ треба крѣпитись.

Обоє они, жалуючи одно другого, укрывали передъ собою свои сльозы.

Панъ Геслі звернувся идъ комнатѣ Марійки; на порозѣ комнаты стояла панѣ Геслі, вытягаючи боязко руки.

— Прошу васъ, поможѣть менѣ, я не можу рушитись!

Панъ Геслі поглянувъ на неи переляканый.

— Що се тобѣ жѣнко?

— Ахъ, се лишь зъ переляку, се перемине, — сказала она усмѣхаючись.

Сумный бувъ се усмѣхъ.

Мущины взяли єи пôдъ руки и завели поволи до комнаты Марійки. Коли увôйшли тамъ, сидѣвъ Франкъ все ще коло постелѣ дитины. Побачивши ихъ, пôднявся скоро.

— Ходи сюды, Франкъ! — закликавъ панъ Геслі вступивши въ комнату.

Франкъ приступивъ до него, а панъ Геслі обнявъ єго обома руками и сильно притиснувъ до груди.

— О, на се я не заслуживъ! — ледво мôгъ проговорити повный радôсного зворушеня Франкъ. Панна Кернеръ глядѣла на сю сцену съ великимъ вдоволенємъ.

Геслі пересвѣдчились, що Марійка не подужала ще зовсѣмъ. Лѣкарь заявивъ, що спускаючись на линвѣ зъ горы ударилась и що въ наслѣдокъ сего наступило легке потрясене мозгу.

— Треба бути терпеливыми — потѣшавъ дѣдусь.

Панѣ Геслі взяла Франка за обѣ руки.

— Любый Франку, чи дбали тутъ якъ треба про тебе, чи плекавъ тебе хто по твоимъ великôмъ але болѣзнôмъ и кровавôмъ подвизѣ?

Франкъ вказавъ рукою на панну Кернеръ, и здавалось, що въ тôй хвили почервонѣла єго чорна скôра.

— О, яка она добра була для мене; се справдѣшный ангелъ!

На бѣлôмъ личку панны Кернеръ можна було доглянути румянець далеко лекше, якъ на чорнôмъ лици мурина.

— Я думала, що сповняю волю моихъ паньства.

— И добре думала, дорога Идо!

Панѣ Геслі поцѣлувала єи въ чоло.

— Дякую тобѣ за тоє!

— Чи не знайшовъ хто лясса, котрымъ выратувавъ Франкъ Марійку? — поспытавъ панъ Геслі.

— О, мôй Боже, яка-жь шкода, що нѣхто не подумавъ о тôмъ! — проговорила съ жалемъ панѣ Геслі.

— Та-жь оно єсть тутъ! — сказала панна Кернеръ вытягаючи посторонокъ съ каменемъ зъ якоись скринки, — я зняла єго зъ Марійки и сховала.

— Франку, — сказавъ панъ Геслі, — се єсть огниво, котре нерозрывно сполучило тебе съ нами. Якъ сильно держить камѣнь звязана твоими руками петля, такъ сильно хочемо мы тебе, рѣдкій, вѣрный чоловѣче, удержати въ любови и вдячности! Коли доси поступали мы съ тобою якъ съ слугою, то прости намъ, бо мы не знали, хто ты такій! Теперь знаємо тôе, и хочемо направити давнѣйшй похибки.

Геслі выйшли зъ комнаты. Франкъ стоявъ все ще на однôмъ мѣсци неначе прикованый.

— Се сонъ, се сонъ, — говоривъ ôнъ самъ до себе.

Въ тôй хвили почувъ ôнъ на своихъ твердыхъ рукахъ дотыкъ мягкихъ и теплыхъ рукъ.

— Се не сонъ, пане Франкъ! — сказала Ида Кернеръ, — вы заслужили ще на бôльшу вдячнôсть! Нѣщо не тѣшило мене ще такъ въ житю, якъ тй слова пана Геслі, котрыми высказувавъ вамъ свою вдяку. О! щасливй люде, они богатй и можуть подякувати вамъ, якъ лишь вы самй захочете, можуть вамъ дати все, чого лишь ваша душа забажає! И я хотѣла бы подякувати вамъ сердечно, такъ не можу, бо я бѣдна дѣвчина и кромѣ щирого серця не маю нѣчо бôльше.

Франкъ сказавъ бы ѣй бувъ не одно на тоє, такъ щожь, єго вроджена несмѣлôсть замыкала єму уста. Ôнъ гладивъ лишь лагôдно маленьку, бѣлу ручку, що спочивала въ єго рукахъ, а Кернеръ дивувалась, що чорна рука мурина єсть така гладка та нѣжна, неначе рука жѣночa. Дитяча несмѣливôсть сего сильного мущины вплывала якось дуже любо на єи дѣвочй нервы, ѣй робилось якось непонятно любо а разомъ и тужно, якесь незвѣстне ще доси чувство заволодѣло нею, она перелякалась и вырвала чимъ скорше свою руку зъ рукъ мурина. Ôнъ поглянувъ на неи такъ жалôбно а при тôмъ такъ несмѣло, що ажь єи серце болѣзно заскимѣло. Ѣй стало жаль бѣдного Франка! Що йно говорила єму, що хотѣла бы все зробити для него,

а теперь мала єму робити прикрôсть, вырываючись ôтъ него? Нѣ, се було бы немилосерно и негарно.

Она подала єму зновь руки и глядѣла єму въ очи, въ тую безмѣрну глубоку нôчь, якъ каже поетъ. И здавалося ѣй, що потоне цѣла въ тôй глубинѣ, и що лишь тамъ знайде прохолоду и ôтпочинокъ єи утомлене, горяче серце.

Такъ проживали они обоє сумно-щасливî дни коло постелѣ Марійки и нѣхто не мѣшавъ имъ ихъ тихихъ речей, бо панна Дішенъ, котра була лишь простою учителькою въ тôмъ домѣ, мало занималась Марійкою а родичѣ, дѣдъ и бабка не мали часу за печальными занятями коло похоронôвъ найстаршого сына и внука.

Вкôнци прийшла хвиля, въ котрôй треба було ôтдати земли останки молодого, гордого чоловѣка. Нещастє Геслівъ ôтчувъ и выявивъ цѣлый Цурихъ блискучо великою участею при похоронахъ Генрика. Теперь показалось доперва, чимъ були въ Цуриху Геслі, показалось, якъ высоко поважало и любило ихъ цѣле мѣсто.

Домовину покрыто безчисленными вѣнцями и цвѣтами, а цѣла долина коло фабрики чорнѣла ôтъ людей, що стиснеными рядами стояли голова коло головы, и ладились проводити молодого подорожного въ далеку, послѣдну дорогу. Найблизше дому ждало ôсѣмсотъ робôтникôвъ зъ фабрики Геслівъ съ капелюхами въ рукахъ и съ спущеными головами. Єсли колибудь котрый зъ нихъ позавидувавъ щастя свому богатому панови, то нынѣ мусѣла втихомиритись всяка зависть, бо и сей богатый панъ волѣвъ бы теперь бути найбѣднѣйшимъ робôтникомъ, працюючимъ въ потѣ чола на кавалокъ хлѣба, щобы лишь злощасна судьба вернула єму сына. Въ тôй тяжкôй хвили зрôвналась єго судьба съ судьбою найбѣднѣйшого єго робôтника.

Нарôдъ стоявъ мовчки на огородѣ и на улици выжидаючи, ажь розпôчнеся похôдъ. Коло ворôтъ уставились пôвкругомъ всѣ спѣвацкî товариства зъ Цуриху. Погода стояла чудова. Цѣла природа пересылала помершому свôй прощальный усмѣхъ.

Вкôнци показалась въ дверахъ дому домовина а зъ пятьсотъ грудей полилась сильнымъ звукомъ пѣсня „Смерть ся скоро наближає.“ Велична жалôбна пѣсня розлилась по

озерѣ, на котрѣмъ зъупинили перевѣзники свои човна, розѣйшлась по свѣтлѣмъ воздусѣ и здавалась досягати самого неба. Панъ Геслі трохи не упавъ почувши тую пѣсню, въ котрои звукахъ такъ докладно зъображене було єго власне пекуче горе. Горе тоє пѣднималось теперь на крылахъ жалѣбнои пѣсни до самого неба а тымъ и набирало оно якоись чудовои, святои красы. Грудь єго наповнялась якимсь неземскимъ, тужнымъ а при тѣмъ благодатнымъ чувствомъ, котре осолодило єму на хвилю тяжке горе, притушило жалѣбнѣ звуки серця. Се була тая потѣха, яку Богъ и добрѣ люде дають праведникамъ середъ тяжкого горя!

Поволи и высоко посувалась домовина, котру несло дванайцять молодыхъ людей на своихъ раменахъ. За домовиною ишли оба Геслі, старый и молодый, малѣ братя Генрика и Франкъ. За ними ишли дальшѣ свояки, знакомѣ Цурихскѣ урядники и товаришѣ старшого Геслі. Мѣжь ними поступавъ такожь баронъ съ Егономъ и обома хлопцями. Похѣдъ замыкали роботники. На самѣмъ передѣ поступали хоры съ хоругвами, покрытыми чорною крепою. Коло фабрики зъупинився на хвилю цѣлый похѣдъ. Мѣсце катастрофы прикрасили роботники зелеными деревцями и чорными хоругвками; на боцѣ лежавъ роздертый котелъ, неначе лицарь на поли вѣйны, котрый знайшовъ смерть разомъ съ своєю жертвою.

Пѣдъ ялицями стояла мѣйска оркестра. Коли похѣдъ наблизився до фабрики, роздався гукъ инструментѣвъ, и ѣтбився сильнымъ ѣтгомономъ на высокихъ горахъ. Оркестра заграла арію старого псальма: „Сильный въ помочи божѣй.“ Дивно зазвенѣла тая арія на руинахъ працѣ и надлюдскихъ змаганъ молодого чоловѣка.

Вкѣнци перегоманѣли послѣднѣ звуки а похѣдъ двигнувся дальше. На руинахъ запанувала тишина. Чорнѣ хоругвки шелестѣли лагѣдно пѣдъ подувомъ вѣтру, переляканѣ голосомъ трубъ птахи перелѣтали зъ каменя на камѣнь и втихомирювались въ мѣру сего, якъ ѣтдалявся ѣтъ нихъ жалѣбный похѣдъ.

Втѣмъ наблизилась до руинъ фабрики якась тиха и блѣда постать жѣноча, котру вело двохъ людей по пѣдъ руки. Була се панѣ Геслі. Она сѣла на камѣнь, а двохъ людей почало

копати мотыкою въ тôмъ мѣсци, де передъ кôлькома днями ôтдавъ духа ѳи сынъ. Очи панѣ Геслі вдивлялись уперто въ грузы. Мати збирала колоски по жнивахъ смерти, шукала слѣдôвъ утраченои дитины. Ѳи очи були сухі, она выплакала вже всѣ сльозы. Нагло скочила она зъ камѣня, на котрôмъ сидѣла, схилилась и пôдняла щось зъ землѣ. Бувъ се одинъ русявый кучеръ, мягкій кучеръ, почорнѣвшій вже ôтъ пороху та дыму. Мати мовчки пôдняла ѳго и притиснула до спаленыхъ своихъ устъ. Ôттакъ сѣла зновь на своє давнѣйше мѣсце, попала въ глубоку задуму. Ударила четверта година, она пôднялась и проговорила до своихъ поводаторôвъ:

— Ходѣть, мои любі, вы вже утомились и часъ вамъ вже попôдвечѣркувати.

И всѣ троє пôшли домôвъ.

И зновь тихо и супокôйно стало на мѣсци катастрофы и зновь шумѣвъ середъ чорныхъ хоруговокъ ôтгомонъ пѣсни про борбу духа и матеріи.

XV.

Генрикъ Геслі умеръ справдѣ геройскою смертею. Слова доглядача кôтла, котрого вытягнено щасливо живого зъ грузôвъ, доказували, що Генрикъ мôгъ бувъ щасливо утечи, коли-бъ не бувъ старався съ погордою власного житя выратувати котелъ и фабрику. Упавъ ôнъ жертвою свого обовязку, якъ вже не одинъ передъ нимъ, котрого геройска ôтвага прикрыта грузомъ и розвалинами, не дôйшла до вѣдомости свѣта, и котрого мѣсця славы не прикрасивъ одинъ-однѣсенькій лавровый листокъ.

Доглядачь кôтла думаючи, ще незабаромъ умре, признався добровôльно, що ôнъ самъ не пильнувавъ належно кôтла. Ôнъ просивъ, щобы ѳго переслухано протоколярно.

— Котелъ не мавъ вже богато воды — зôзнававъ ôнъ до протоколу, — мы отже мусѣли пôднести тиснене пары зъ чотырохъ до шѣсть атмосферъ. Давнѣйше треба було вправляти помпу въ рухъ лишь що пôвъ годины, однакъ за

збо́льшеного огню и зъужитя пары опадавъ станъ воды въ ко́тлѣ скорше, нѣжь я сподѣвався сего. Побачивши низкій станъ воды, вправивъ я чимъ скорше въ рухъ помпу и зменшивъ огонь по́дъ ко́тломъ, при чѣмъ побачивъ я, що высшій стѣны ко́тла розгорѣлись були такъ, що стали зовсѣмъ червонѣ. Мѣжь тымъ надо́йшовъ панъ Генрикъ Геслі. О́нъ побачивъ сейчасъ небезпеченьство, а що и безъ того вже бувъ о́нъ розлюченый, почавъ выгадувати на Нѣмцѣвъ, котрѣ нѣчого не умѣють, и почавъ жалувати дуже, що Англичанинъ, котрого вѣзъ съ собою за для нагляду ко́тла, занедужавъ єму въ дорозѣ. Тымчасомъ всказо́вка на манометрѣ по́дималась дуже швидко, небезпеченьство доходило до крайности и я побачивъ, що вже послѣдна хвиля утѣкати. Я держався близко молодого пана и на все въ свѣтѣ заклинавъ єго, щобы утѣкавъ зо́ мною. Але о́нъ хотѣвъ доконче поставити на своимъ и выратувати котелъ за яку будь цѣну. По́дскочивъ до кляпы безпеченьства, щобы зняти зъ неи тягаръ. Въ то́й хвили наступивъ гукъ, и менѣ здавалось, що котелъ обвиваєсь вкругъ моєи головы. Я упавъ безъ памяти.

Такъ говоривъ доглядачь ко́тла.

— Отъ и маємо чоловѣка, що въ своимъ заводѣ посвятивъ жите для обовязку! — сказавъ Стефанъ до Егона, коли газеты оголосили сей протоколъ. Въ натурѣ Стефана зайшла змѣна. Мѣсто боязкои лагодности проявлявъ о́нъ теперь бо́льше мужескои рѣшимости. Супротивъ Егона показувавъ о́нъ явно неохоту и упрямо́сть.

— Вую Егонъ, — сказавъ о́нъ — ты дуже прогрѣшився, называючи муринѣвъ звѣрятами! Отъ — муринъ-звѣря пристыдавъ тебе гордого Іоанита, а поко́йный Генрикъ Геслі показавъ намъ, що и въ промыслѣ можлива лицарска великодушно́сть! И щожь, мо́й вую — чи маю ще и дальше вѣрити твоимъ словамъ?

— Менѣ здаєся, що нещасте на тоє лишь случилось, щобы здискредитувати мене и мои погляды въ очахъ мого филозофичного Стефанка, — засмѣявся Егонъ. — Я однакъ

надѣюсь, що твои дикй мрѣѣ и погляды змѣнятся заразъ, якъ лишь пôдешь зъ ôтси до якого великого мѣста.

— Вую! — закликавъ Стефанъ, потрясаючи своими ясными кучерами, — коли наклонишь мого ôтця, щобы мене вывѣзъ зъ ôтси, то буде для мене такъ само, якъ бы ты мене вкинувъ въ озеро. Я попадаю въ розпуку на саму думку, що мушу пôйти тамъ, де всѣ думають такъ, якъ ты!

— Стефане! — закликала на него мати, але ôнъ не слухаючи єи выйшовъ зъ комнаты.

Аделяйда не могла зъ зачудованя и слова промовити.

— Що то буде зъ того хлопця? — поспытала она.

— Ты-жь сама єго такъ выховала, моя дорога! — засмѣялась Вiка и пôшла за Стефаномъ.

Аделяйда и Егонъ лишились самй.

— Хлопець ненавидить мене зъ зависти, — сказавъ Егонъ, притискаючи до устъ руку Аделяйды.— Ôнъ привыкъ доси, що ты недбала про нѣкого, лишь про него и не може теперь стерпѣти, щобы мавъ стояти на другôмъ плянѣ. Такъ роблять всѣ недобрй дѣти.

Аделяйда вырвала руку ôтъ Егона.

— Не говори менѣ о тôмъ; знаєшь, що тымъ дотыкаєшь мене все дуже болѣзно. Коли-бъ ты дрожавъ ôтъ пятнайцяти лѣтъ день и нôчь о тоє нѣжне житє такъ, якъ я, коли-бъ ты любивъ єго, такъ якъ я, то не выкидавъ бы ты певно менѣ моєи слабости для сеи дитины!

— Аделяйдо! — проговоривъ Егонъ дуже поетично. — Чи можешь гнѣватись на мене за тоє, що завидую всѣмъ, котрыхъ ты любишь? Твоя любовь єсть для мене одинымъ и найбôльшимъ скарбомъ. Всѣ другй люде въ твоимъ окруженю мають якйсь права до тебе, а я, котрый тебе люблю и обожаю бôльше, якъ они всѣ разомъ, не маю нѣякого права, я стою неначе жебракъ передъ порогомъ великого мого щастя и мушу вдоволятись милостинею одного твого погляду. О моя, моя Аделяйдо!

Ôнъ глядѣвъ на неи такимъ сильнымъ взоромъ, очи єго втискались такъ глубоко въ єи душу, що зняло єи якесь солодке милосердє надъ нимъ, милосердє, котре нашептувало ѣй святый обовязокъ вынагородити Егонови тôльколѣтну, непоколебиму вѣрнôсть! Она приклонила идъ нему свою

головку, осѣнену блескомъ золотыхъ кучерѣвъ. Зъ его устъ мимохôть вырвавсь окликъ зачудованя. Ôнъ пригорнувъ сильно до себе тую головку, его пальцѣ запустились мѣжь густî, золотî кучерѣ, замоталисъ въ золотôй сѣти, пышнôй якъ пусте тонке прядиво. Густе волосе замоталось зрадливо мѣжь перстенѣ Егона. Въ тôмъ почулись кроки передъ дверми. Они перелякались, Егонъ ледви встигъ вытягнути руки зъ волося, Аделяйда крикнула при тôмъ ôтъ болю. Дверѣ ôтчинились, однакъ входячî не могли вже нѣчого бачити. Бувъ се кандидатъ съ Стефаномъ.

Аделяйда стояла коло ôкна и выглядала на двôръ, Егонъ оперся ôтъ нехочу на мраморный стовпъ. Нѣяке око людске не могло добачити на его лици и найменшого слѣду зворушеня.

— Но, мôй малый филозофе, — засмѣявся ôнъ зъ Стефана, — чи зновъ будемо перечитись съ собою?

— Дорогій вую и добра мати, — проговоривъ Стефанъ съ жалемъ, — я прійшовъ просити васъ опрощеня за мою велику нечемнôсть.

— Но, се гарно, що ты зновь прійшовъ до розуму, — сказавъ Егонъ и подавъ руку Стефанови.

— Ахъ, вую! — сказавъ Стефанъ наивно и безъ нѣякои злои думки: гляди, на твоимъ перстени висить космикъ маминого волося!

Теперь опустила ôтвага навѣть такого вправного льва сальонôвъ, якимъ бувъ Егонъ.

— Се моє власне волосе, — пробормотѣвъ ôнъ, незнаючи самъ, що говорить.

— О, даруйте, такого волося немає нѣхто въ цѣлôмъ домѣ, кромѣ однои матери, — настававъ Стефанъ, стараючись вытягнути волосе зъ помежи перстенѣвъ.

— Лиши тое! — боронився розлюченый Егонъ, здôймаючи зовсѣмъ перстенѣ и ховаючи ихъ въ кишеню.

Аделяйда глядѣла крадькома на кандидата. Ôнъ стоявъ недвижимо блѣдый неначе трупъ. Его глубокî очи були широко ôтчиненî, груди не ворушились ôтдыхомъ, члены тѣла не задрожали анѣ на хвилю. Аделяйда здрôгнулась. Егонъ чувствувавъ щось незвычайного въ тôй мовчанцѣ; ôнъ не ôтважився навѣть и поглянути на кандидата. Въ тôмъ увôй-

шовъ баронъ а за нимъ тѣтка. Фельдгаймъ приступивъ скоро до Стефана и прошептавъ дрожачимъ голосомъ:

— Мовчи о волосю!

Цѣле лице кандидата покрыте було горячимъ потомъ. Онъ выйшовъ зъ комнаты. Аделяйда дала знакъ Егонови, онъ зрозумѣвъ его. Такъ мусѣло бути, онъ мусѣвъ теперь ити за Фельдгаймомъ, бо сего чоловѣка тяжко було проникнути въ его постановахъ. Егонъ пошовъ за кандидатомъ до огорода. Фельдгаймъ упавъ зломаный на камянну лавку. Егонъ приступивъ до него и поспытавъ дрожачими губами, чи случайно не занедужавъ, коли такъ нежданно поблѣдъ и выйшовъ зъ комнаты.

Кандидатъ побачивши Егона подскочивъ, неначе-бы приповзалась до него холодна гадюка. Онъ стоявъ передъ нимъ довго не говорячи анѣ одного слова. За тое почивала страшна вымова на его замкненыхъ устахъ. Вконци почавъ онъ говорити острымъ якъ ножь голосомъ:

— Пане графе, не теряймо даромъ словъ. Знаю, чого вы хочете отъ мене и чого лякаетеся. Лякаетесь, щобы не зрадивъ я васъ, и хочете повздержати мене отъ сего...

Ощадѣть собѣ сего труду. Я не маю взгляду на васъ, а только на тую сиву голову, котра менѣ стала теперь ще сто разовъ дорожшою, и котру хотѣвъ бы я охоронити передъ тяжкими ударами. Коли до хаты закрадеся злодѣй, то вѣрный слуга не буде заразъ будити старого, вѣкомъ зломаного пана, онъ дасть ему спокойно спати такъ довго, доки его власнѣ силы позволять ему отганяти злодѣя. Я есмь такимъ слугою, ласкавый пане, слугою, котрый не стерпить нѣякои напасти на добро свого пана. Я не пытаю, чи напасть тая велика, чи мала, знаю лишь, що волосъ зъ головы его жѣнки въ твоихъ рукахъ есть зухвалою крадѣжею, поповненою на добрѣ пана Сальтенъ, и якимъ бы ты будь способомъ доставъ его, то твоя тревога доказуе ясно, що ты свѣдомый своеи вины. Супротивъ сего кажу вамъ, пане графе, рѣшучо: або опустите до трохъ днѣвъ сей домъ, до котрого вкралися вы съ злодѣйскимъ намѣромъ, або выповѣмь вамъ въ противномъ случаю войну на житє або смерть. Коли я стану вытяземъ, васъ не буде мѣжь живыми, коли я упаду, то баронъ Сальтенъ дознаесь отъ знаного ему передъ

тымъ письма, що було причиною моєи смерти. Онъ зъумѣє тогды боронити чести свого дому певно далеко лучше, якъ я мôгъ се зробити въ єго заступствѣ.

Егонъ хотѣвъ щось говорити, однакъ кандидатъ не допустивъ єго до слова.

— Досыть! — закликавъ ôнъ. — Въ тôй справѣ нема вже що бôльше говорити! Маєте три дни часу надуматись... выбирайте!

Ôнъ ôдôйшовъ не даючись задержати. Зъупинити єго значило-бъ тôлько, що задержувати орла, що скрывся за хмарами. Егонъ кинувся на камянну лавку и закипѣвъ страшнымъ гнѣвомъ. Въ тôй справѣ не бачивъ ôнъ вже нѣякого выходу. До поєдынку съ кандидатомъ не мôгъ ôнъ допустити, бо поєдынокъ сей спровадивъ бы для него або смерть, або нечесть и страшну пôмсту барона. А коли бъ навѣть и убивъ єго, то чи-жь годилось брати подвôйне убійство на душу? Чи пôмста за обиду, нанесену єму тымъ страшнымъ сторожемъ святости подружя не була бы за надто дорого окуплена смертею молодого и многонадѣйного чоловѣка? Всѣ тѝ гадки пробѣгали пекучими стрѣлами по головѣ Егона, котрый старався зôбрати думки, прослѣдити силу всего, що промовляло „за“, а що „противъ“. И тутъ пôзнававъ ôнъ чимъ разъ бôльше конечнôсть пôддатись твердому засудови кандидата. А все те сталось черезъ одинъ, однѣсѣнькій волосочокъ! Волосокъ сей ставъ твердою петлею, котру противникъ пôдхвативъ дуже зручно, а зъ котрои ôнъ не мôгъ нѣякъ вымотатись.

— Такъ, моє жите висить теперь на однôмъ волоску, — проговоривъ Егонъ самъ до себе. — Але якій же се волосочокъ!

Ôнъ выймивъ перстенѣ и цѣловавъ замотанй въ нихъ волоски зъ золотыхъ кучерôвъ Аделяйды.

XVI.

У Геслівъ пôшло все по старому. Снѣданє, обѣдъ и вечера ѣлись все о тôй самôй порѣ, що и перше; кождый вернувсь до своєи працѣ, всюды повернувъ давнѣйшій порядокъ

и карнôстъ. Коли лишь подѣлимо собѣ часъ середъ великого горя, то вже тымъ самымъ зменшаєся тоє горе. Нѣхто не бачивъ плачу панѣ Геслі; нѣхто не чувъ єи жалю и нарѣкань, а тôлько посивѣвша єи голова зраджувала тоє, що она перейшла и перетерпѣла. Хто знавъ колись тую дôбрану и здоровлємъ ôтдыхаючу пару людей, той не пôзнавъ бы єи певно теперь. Черезъ кôлька днѣвъ стали обоє Геслі марою старцѣвъ.

До сего прилучилась для панѣ Геслі ще нова проба. Она не могла ôтзыскати силы въ ногахъ, котрй дôткнувъ сильный паралижъ. Все тоє однакъ зносила она мужно и терпеливо. При великôмъ, наглôмъ нещастю тратить чоловѣкъ иногдѣ ôтъ разу всю ôтвагу, але буває и такъ, що нещасте вкрадаєсь до насъ неначе немилый, непрошеный гôсть и мы щоденно ждемо, ачейже пôде собѣ ôтъ насъ, а коли вкôнци бачимо, що не заносится на тоє, привыкаємо до него и зживаємось съ нимъ. Такъ було и съ недугою панѣ Геслі. Она щоденно надѣялась подужати а тымчасомъ привыкала чимъ разъ бôльше до недуги, не знаючи сама о тôмъ. Опершись на палицю або на рамя кого зъ домашныхъ лазила она якъ могла по всѣхъ усюдахъ и кождый мусѣвъ подивляти тую супокôйну, тиху терпеливôстъ, тую сильну волю, що ôтбивалась на єи ясномъ чолѣ. Дѣти почали єи ажь лякатись; такъ святымъ и поважнымъ стало для нихъ страданє матери.

Марійка подужала о стôлько, що пôзнавала всѣхъ, и говорила вже зовсѣмъ розсудливо, мусѣла однакъ все ще лежати, а панѣ Геслі, Франкъ и Ида сидѣли чергою при єи постели. Франкъ не мôгъ анѣ на хвилю ôдорватись ôтъ неи и бувъ зъ того дуже вдоволеный, а не менше вдоволеною була зъ сего и панна Кернеръ.

Въ тыждень по похоронахъ Генрика покликавъ Франка панъ Геслі. Ида Кернеръ мусѣла такожь разомъ съ нимъ пôйти а при Марійцѣ лишилась тымчасомъ сама панѣ Геслі. Коли Франкъ прийшовъ до комнаты свого пана, заставъ тамъ обохъ Геслівъ и всю ихъ службу зôбрану разомъ. Ôнъ не знавъ, що се мало значити.

Старшій Геслі звернувся до него съ словами:

— Дорогій Франку! Мы Швайцары уважаємо найбôль-

шимъ добромъ чоловѣка єго личну свободу въ границяхъ и пôдъ охороною права, мы порѣшили для того вынагородити тебе за выратованє житя нашои дитины симъ найвышшимъ добромъ. Ты бувъ вправдѣ и доси свобôдный въ порôвнаню съ станомъ невôльникôвъ твоєи ôтчины, однакъ твоя свобода не була ще повною, не була такою, якъ мы єи розумѣємо, и ты бувъ при всѣхъ твоихъ неоцѣненыхъ прикметах все лишь слугою, котрый продававъ за малу платню свôй часъ и працю. Теперь буде оно инакше.

Ôнъ подавъ Франкови великій кусень паперу.

— Тутъ маєшь, дорогій нашь друже, дипльомъ горожаньства мѣста Цуриху. Въ признаню твоєи нечуванои вѣрности и небувалого посвяченя почтила тебе рада мѣста Цуриху симъ подарункомъ. А позаякъ кождый горожанинъ мусить мати певне жерело доходôвъ, и якесь, хочь бы не великe майно, для того мы — я, сынъ и єго жѣнка — записали для тебе трійцять шѣсть тысячѣвъ франкôвъ, за котру то суму мôй сынъ допоможе тобѣ заложити якесь предприємство. Ôтъ сеи хвилѣ ставъ ты своимъ власнымъ паномъ, и най Богъ благословить и допомагає всѣмъ твоимъ починамъ! Франкъ слухавъ тѝ слова съ великимъ зворушенємъ. Зъ початку радôсть єго не мала границь, коли однакъ дѣдусь почавъ говорити о заснованю окремѣшного предприємства, прошибла єго голову гадка, що єго становище мусить змѣнитись, и що ôнъ буде мусѣвъ опустити дôмъ Геслівъ. Слѣдувала довша мовчанка. Франкъ ôтдыхавъ тяжко и голосно а вкôнци упавъ до нôгъ свого пана и залився рѣсными слезами.

— Пане мôй, — говоривъ ôнъ — не ôтдаляйте вы мене ôтъ себе. Я не для того выратувавъ Марійку, щобы стати вôльнымъ и богатымъ, я зробивъ тоє для того, що не любивъ я нѣкого въ свѣтѣ такъ, якъ тую дитину, и скорше умру я нынѣ зъ голоду, нѣжь розлучуся съ нею! Я-жь не заваджавъ вамъ доси нѣколи, я робивъ все, що вы менѣ приказували, и зъумѣю ще о много бôльше зробити! я буду служити у васъ даромъ, за кусень сухого хлѣба, молю васъ лишь: не ôтганяйте мене ôтъ себе!

Пана Геслі зворушили тѝ простѝ та сердечнѝ слова до глубины серця а Ида Кернеръ прошептала зъ тиха:

— Я надѣялась сего на певно ôтъ Франка!

— Дѣйстно такъ! — проговоривъ Геслі. — Я бачу, панно Идо, що вы ôтъ давна вже цѣните нашого Франка такъ, якъ ôнъ заслугуе на тое! Встань же, любый Франку, не будь дитиною! Коли не хочешь ôтъ насъ ити, то и на тое знайдеся рада. Мы бажаемо лишь твого щастя, а коли знайдешь его помежи нами, то тымъ лѣпше, бо и такъ тяжко прійшлобы намъ розлучатись съ тобою!

Теперь доперва заволодѣла муриномъ правдива радôсть. Раптовного ей прояву можь було справдѣ перелякатись, однакъ всѣ знали вже добре мурина и привыкли були до его норовôвъ.

— Идѣть вже дѣти до вашои працѣ — сказавъ панъ Геслі до слугъ.— Знайте-жь ôтъ теперь, якъ маете обходитись съ паномъ Франкомъ. Называйте его паномъ инспекторомъ, бо незабаромъ займе ôнъ тое становище середъ васъ!

Панъ Геслі засмѣявся тутъ першій разъ ôтъ смерти сына.

Панна Кернеръ вернулась до Марійки, коло котрои сидѣла панѣ Геслі.

— Но, и якъ же-жь? — поспытала панѣ Геслі.

— Ахъ! Все ôтбулось такъ гарно, що и розказати годѣ, — ôтповѣла Ида. — Требажь бо було бачити зворушене и радôсть Франка!

— Я можу представити собѣ ей, — ôтповѣла панѣ Геслі.

— Я-жь выросла разомъ и выховалась съ нимъ! Жалуй, Идо, що ты не жила тогды разомъ съ нами.

Очи панѣ Геслі, притемненѣ послѣдными часами неначе ясне зеркало воды ôтъ пôдземныхъ жерелъ, поглянули теперь на Иду такимъ сильнымъ та проникаючимъ поглядомъ, що она, зачервонѣвшись, спустила очи въ землю.

— Коли-бъ лишь могла я знайти жѣнку для мого любого Франка! — говорила дальше панѣ Геслі, — але будесе, здаесь, дуже тяжко. Правда, що есть ôнъ высокій, гнучкій мущина и не маѣ карикатурного лиця своеи расы, однакъ все таки треба великого посвященя ôтъ дѣвчины, щобы привыкнути до чорного чоловѣка и бачити ôттакъ на власныхъ

дѣтяхъ слѣды чорнои расы. Для того лякаюсь я, що мôй чорный товаришь буде мусѣвъ самъ перейти свою дорогу житя.

Панна Кернеръ мовчала, однакъ коли прійшло ѣй наволочи нитку на голку, рука ѳи тряслася и она не мала своѳи звычайнои певности.

Панѣ Геслі бачила тоѳ и глядѣла съ любовю на гарну, розумну дѣвчину съ сильно нарисоваными бровами надъ великими синими очима.

Въ тôй хвили увôйшовъ Франкъ. Ида перелякалась такъ, що ажь голка вылетѣла ѣй зъ руки.

— О панѣ, дякую и вамъ зъ цѣлого серця! — заликавъ муринъ до панѣ Геслі.

Ѳго голоснй слова пробудили Марійку; она поспытала:

— Що се сталось Франкови?

— Розповѣмь тобѣ тоѳ, наколи позволишь бѣдному Франкови пôвъ годины перейтись по огородѣ и ôтсвѣжитись на воздусѣ. Ôтъ дванайцяти днѣвъ не ôтходить ôнъ вже ôтъ твоѳи постели и выглядає дуже зле.

— Алежь зъ ôтки пôзнаєшь тоѳ, моя мамо? Тажь Франкъ завсѣгды бувъ и ѳсть чорный! — засмѣялась Марійка.

— Такъ, однакъ наколи згризеся чимъ, то лице ѳго тратить звычайный блескъ и свѣжôсть. Иди, мôй добрый Франку, Ида буде проводити тебе, бо и она такожь потребує ôтпочинку. Идѣть же-жь разомъ, дорогй вѣрнй сторожѣ.

Франкъ глядѣвъ на панну Кернеръ съ великимъ зворушенѣмъ.

— Но, ходѣть, пане инспекторъ! — засмѣялась Ида, — а Франкъ зрадѣвъ якъ дитина тымъ титуломъ, о якôмъ нѣякій муринъ анѣ подумати не мôгъ.

— Куды пôдемо? — поспытавъ ôнъ.

— Куды буде можна, може трохи перейдемось понадъ озеромъ.

— Я буду васъ возити човномъ! — сказавъ Франкъ.

Панна Кернеръ згодилась на тоѳ. Они зôйшли надъ озеро, она сѣла на човно а Франкъ почавъ веслувати. Ôнъ скинувъ верхну одѣжь, щобы му було лекше весломъ робити. Бѣлй рукавы ôтъ сорочки, черезъ котрй чорнѣла скôра

мурина, були дуже гарною прикрасою єго тѣла. Такъ выглядавъ ôнъ, коли ратувавъ Марійку. Ида слѣдила цѣкавовсѣ движеня сего великана, коли спиравъ весло на руки и рамена а другимъ кôнцемъ єго ударивъ о берегъ и зôпхнувъ тымъ способомъ лодку до воды. Опôсля притягнувъ ôнъ швидко зновь цѣле весло до себе и поровъ нимъ пѣнистй хвилѣ, що обмывали зъ всѣхъ бокôвъ човенъ. Ида глядѣла и не могла налюбуватись мускулярностею єго членôвъ и силою, що пробивалась въ кождôмъ єго движеню.

Ида Кернеръ була тихою, поетичною дѣвчиною. За тяжкою працею о кусень хлѣба не могла она не то розвинути своихъ талантôвъ, але навѣть прийти до повнои свѣдомости о нихъ. Була она сиротою по сельскôмъ учители и удержувала своими руками стару матѣрь и єи четверо меншихъ дѣтей. Она не писала стихôвъ, однакъ поезія проникала цѣлу єи духову истоту и выливалась на все, що стояло близко неи.

— Панѣ, — проговорпвъ Франкъ — чому вы такъ мовчите?

— Думаю о тôмъ, яке заняте выберете вы собѣ теперь, — ôтповѣла она.

— Панъ Геслі хоче, щобы я ставъ у него управителемъ. Я однакъ хочу ще передъ тымъ учитись науки господарства. Тогды зможу вже обняти сей урядъ а съ нимъ и помешкане давного инспектора. Помешкане тое єсть дуже гарне а для мене навѣть за велике, бо могла бы тамъ мешкати и жѣнка, котрои я нѣколи не буду мати.

— А чомужь бы не мавъ мати жѣнки такій чесный, благородный чоловѣкъ, якъ вы, пане Франку?

— Застановѣтся панѣ! Съ моимъ чорнымъ лицемъ? — поспытавъ зачудованый Франкъ.

— Но, вы зазнали вже тôлько рѣчей, котрй вашимъ братямъ не лучаются, що и пôдъ тымъ взглядомъ можете становити щасливу выимку.

— О такъ, мои братя, — ôтповѣвъ Франкъ, — они такй нещасливй, а менѣ такъ тутъ добре! О, мôй бѣдный батько, кôлько-жь то ôнъ вытерпѣвъ!

— Хто бувъ вашимъ отцемъ, розкажѣть менѣ про него? — просила Ида нѣжнымъ голосомъ.

— Се сумна исторія, и я плачу все, коли лишь подумаю про неи. Въ Ріо де Жанейро, батькôвщинѣ нашои панѣ, стоить недалеко пристани, зъ ôтки розлягаєсь прегарный видъ на море, чудова палата прикрашена пышными филярами и банями; єсть се неначе палата бога моря, въ котрого вѣрили мы мурины, закимъ стали Христіянами. Всѣ чужинцѣ подивляють тую палату и завидують властителеви єго. Палату тую поставивъ мôй отець. Ôнъ бувъ такимъ розумнымъ и способнымъ муриномъ, що панови єго давано за него дуже часто великй грошѣ, однакъ не хотѣвъ ôнъ єго нѣкому продати, знаючи добре, що посѣдає въ чорнôмъ муринѣ великій скарбъ. Мôй батько показувавъ вже ôтъ давна велику охоту и талантъ до будôвництва, єго панъ давъ єго ще учити и ôттакъ зробивъ єго своимъ найвышшимъ будôвничимъ. Коли мôй батько скôнчивъ будôвлю палаты, збѣглося цѣле мѣсто подивляти сей твôръ рукъ мурина а властитель палаты проходжувався гордо по ясныхъ мраморныхъ саляхъ, по висячихъ огородахъ и глядѣвъ зъ высокихъ бальконôвъ на море. Тогды думавъ мôй батько, що надôйшла хвиля, въ котрôй ôтбере заслужену нагороду. Ôнъ приступивъ до пана несмѣло и просивъ єго, щобы єму не дарувавъ свободу, а продавъ єи за кроваву ощаднôсть єго працѣ. Ôтповѣдею на тое прошенє бувъ... сильный ударъ въ лице Недалеко ôтъ него стояла мати, котра працювала тогды въ комнатахъ палаты. Она носила мене тогды пôдъ серцемъ и думаю, що ударъ сей, котрый постигъ мого ôтця, мусѣвъ я почути въ тѣлѣ моєи матери, бо ще и до нынѣ чую я єго, коли подумаю о тôмъ.

Франкъ зъупинився. Нимъ заволодѣла справдѣ нелюдска злôсть. Ôнъ укусивъ кавалокъ весла, такъ що ажь весло розкололось, при сумнôй згадцѣ про ганьбу ôтця збудилась єго дика природа, такъ що Ида ажь перелякалась єи. Але одно лагôдне слово зъ устъ єи привело єго сейчасъ до опамятаня. Ôнъ звернувъ човенъ до берега.

— Мôй батько хотѣвъ утечи съ матѣрю на англійскôмъ пароходѣ, до чого мавъ допомагати єму якійсь англичанинъ, але страшный панъ єго ôткрывъ втечу и за кару казавъ скувати єго съ другимъ неслухнянымъ муриномъ. Другого дня потôмъ пôдрѣзавъ собѣ мôй батько горло!

— Бѣдный, нещасный чоловѣкъ! — сказала зворушена Ида.

— Онъ не мôгъ перенести того на собѣ, щобы мавъ стати звычайнымъ невôльникомъ.

Франкъ зъупинився, борючись хвилю самъ съ собою, аôттакъ почавъ ôнъ дальше говорити.

— Панъ Палєндеръ, батько нашои панѣ, слыве въ цѣлôмъ Рio де Жанейро яко „батько невôльникôвъ“. Ôнъ умилосордився надъ моєю бѣдною матерю. Середъ найтяжшихъ болѣвъ проклинала она свого пана, а той казавъ єи за тоє бити такъ, що крики єи чутно було на улицю. Тогды панъ Палєндеръ ôткупивъ єи ôтъ пôдлого розбишаки за десять разôвъ бôльшу цѣну. По кôлькохъ мѣсяцяхъ уродився я, а незабаромъ по минѣ уродилася панѣ Геслі. О, се бувъ справдѣшный ангеликъ! Мы були завсѣгды обоє разомъ. Я учився въ купѣ съ малою дѣвчинкою, котра сидѣла разомъ зô мною на колѣнахъ моєи матери и слухала тоє, що она розказувала про мого батька. А коли моя мати умирала, то я бувъ вже великимъ хлопцемъ и мусѣвъ присягнути на смертнôй постели, що не ôтступлю нѣколи доньки нашого пана и добродѣя, що буду ѣй все служити и помагати пôсля змоги.

Франкъ приплывъ до берега. Обоє выйшли зъ човна и ходили по надъ озеромъ.

— Ты вѣрно додержавъ присяги, — говорила Ида, — а мати твоя благословить тебе за тоє зза могилы.

Ôнъ глянувъ на неи сумно.

— Все, що доси я зробивъ було легкимъ, а вся труднôсть доперва теперь надходить.

— Якъ се?

— Доси не любивъ я нѣкого такъ, якъ моихъ паньства и Марійку и найбôльшимъ моимъ щастємъ було, коли я мôгъ все при нихъ бути. Але теперь люблю ще когось и хотѣвъ бы при нимъ бути бôльше нѣжь при Марійцѣ и єи родичахъ, хотѣвъ бы съ нимъ разомъ бути вѣчно ажь до смерти! Ахъ панѣ! коли вы ôтъѣдете зъ ôтси и я буду мусѣвъ безъ васъ лишитись, то буде се для мене о много тяжше, якъ зняти Марійку зъ высокого балька!

Широка грудь мурина пôднималась и опадала скоро.

Панна Кернеръ дрожала почасти зъ переляку, почасти зъ радости. Пересудъ боровся въ ѣи серцю съ любовю. Она мовчала.

— О панѣ! не гнѣвайтесь, що я такъ говорю; я не хотѣвъ бы нѣчого бôльше, якъ вамъ служити, для васъ якъ невôльникъ працювати и нѣколи, нѣколи не бути вôльнымъ!

Ида ишла коло него, склонивши голову. Ôнъ выжидавъ ôтъ неи ôтповѣди.

— Чи гнѣваѣтесь може на мене, панѣ? — поспытавъ боязко.

Она зъупинилась и подала ѣму руку, котру хвативъ ôнъ пристрастно.

— Не знаю, панѣ, зъ ôтки набралось у мене тôлько ôтваги, що все тоѣ вамъ говорю. Чи пригадуѣте собѣ, якъ недавно читала намъ панна Дішенъ французку байку „la belle et la bête.“ Була колись гарна князѣвна, говорится въ тôй казцѣ, котра любила медведя и не могла розстатись съ нимъ, а вкôнци показалось, що медведемъ тымъ бувъ зачарованый королевичь. Ахъ, дорога панѣ, якъ же-жь дуже заняла мене тая казка! Я подумавъ собѣ, коли-бъ я бувъ медведемъ, а вы, панѣ, князѣвною, и коли-бъ вы любили мене не зважаючи на мою чорну скôру, то може бы зникла зъ очей вашихъ погань мого лиця и пôдъ вашими поцѣлуями я може бы перемѣнився въ гарного королевича, котрый нагородивъ бы васъ щедро за вашу доброту. Але все тоѣ ѣсть лишь мрѣю, пустою, нерозумною мрѣею. Се рѣчь неможлива. Я — я ѣсмь нерозумнымъ, зухвалымъ чоловѣкомъ!

— Нѣ, вы не ѣсьте такимъ, Франку — нѣ! я розумѣю васъ а слова вашѝ маютъ глубоке значенѣ! Такъ, ваша правда, вы добре сказали, що де щира любовь, тамъ и поганый чоловѣкъ стаѣ гарнымъ и пôдъ чорною скôрою мѣстится королѣвска душа, котра розбуджуѣсь доперва любовнымъ поцѣлуѣмъ. Тую душу, тую велику, справдѣ королѣвску душу выслѣдила я у васъ, а спосôбъ пробудити ѣи ношу я въ моимъ серцю.

Франкъ зложивъ руки наче до молитвы и глядѣвъ на неи недвижимо, а она стояла передъ нимъ и глядѣла на него любымъ, сльозавымъ взоромъ. Наразъ здалось Франкови, що

цѣле голубе небо упало на него и ôнъ кинувся на землю, неначе пригнетеный єго тягаромъ.

Хвилю лежавъ ôнъ тихо, ôтдыхаючи лишь глубоко. Вкôнци пôднявъ ôнъ голову и осмѣлився глянути. Небо держалось ще сильно въ горѣ, що-жь се отже було, що кинуло нимъ объ землю? Була се радôсть, надто велика радôсть, котра ôтняля єму на хвилю розумъ и память. Панна Кернеръ зробила таке движенє, неначе хотѣла бы єму упасти на груди! Сего було на одинъ разъ за богато — бôльше, чимъ могло знести єго бѣдне, смирне серце! Чи було се справдѣ можливо? Чи ôнъ не снивъ лишь о тôмъ случайно? Панна Кернеръ уклякла при нѣмъ на земли и обнимала своими малыми ручками єго кучеряву головку и глядѣла на него, якъ глядить любяча мати на свою малу дитинку и пôдпирала єго, коли съ трудомъ пôднимався зъ землѣ.

— Франку, дорогій Франку! — лебедѣла она середъ плачу и смѣху,— не вже-жь я перелякала тебе? Франку, мôй милый Франку, не вже-жь ты не хочешь пригорнути мене до твого доброго серця?

И закинула свои рамена вкругъ мурина и пригорнула свою бѣлу головку до єго теплои груди. Адже-жь и она бѣдна не зазнала ôтъ дитины любого устиску, ôтъ найпершои молодости тинялась она мѣжь чужими и не мала нѣкого, кого бы могла своимъ назвати а теперь сей чоловѣкъ, сей сильный, благородный чоловѣкъ належавъ до неи тѣломъ и душею! Було се щастє, котрого нѣколи не прочувала а фалшивый стыдъ за для чорнои скôры любого серцю стопився въ огни першого любовного обнятя.

— О! — закликавъ Франкъ, ôтдыхаючи зъ цѣлои груди, — тожь буду мати тебе, ты чудове, бѣле дитя? Чи ты знаешь, на що рѣшаєшся? Хочешь пôти за чорного, поганого мурина, котрый не може тобѣ нѣчого бôльше жертвувати, кромѣ своєи великои-великои любови? И не лякаєшся ты смѣху людей, котрî обмовлять тебе и высмѣють, якъ лишь побачать насъ разомъ на улици?

— Нѣ, Франку, того я не лякаюсь, бо всѣ они подивляють тебе за для твого геройского дѣла. О, Франку! я не въ силѣ высказати, якî були мои чувства тогды, коли видѣла я тебе мѣжь небомъ а землею, якъ розвивавъ ты передъ

нашими очима майже нелюдску силу тѣла и душѣ! Я хотѣла упасти до твоихъ нôгъ, якъ панѣ Геслі, але она лишь маѥ право до сего, и я завидувала ѣй. А коли опôсля сидѣвъ ты разомъ зô мною дванайцять днѣвъ и ночей коло постели Марійки, пильнуючи такъ зручно и терпеливо дитину, пôзнала я, що ты умѣешь бути не лишьôтважнымъ и сильнымъ, але мягкимъ и лагôднымъ. Перше подивляла я лишь тебе, теперь почала я тебе любити. Франку, коли на хвилю була я надто малою и недоросла до сеи любови, то выбачь менѣ тоѥ; я мусѣла поволи доростати до твоѥи величины.

Она цѣлувала ѥго руки и гладила ѥго лиця.

— О ты моѥ любе, чорне лице! Ôтъ нынѣ не назве тебе бôльше нѣхто поганымъ! Для мене ты гарне, такъ якъ и для всѣхъ тыхъ, котрî знають твою гарну душу, и для мене нема нѣчого любѣйшого на свѣтѣ, якъ глядѣти на тебе!

Она притягнула чорну голову до себе и... Франкови не закрутилась була голова, коли по спадистôй дорозѣ на воздухахъ нѣсъ Марійку, але теперь заграла въ нимъ вся кровь и зашумѣло въ головѣ неначе буря. Ида вытиснула довгій сердечный поцѣлуй на широкихъ ѥго устахъ. Ôнъ упавъ передъ нею и обнявъ ѥи колѣна, ôттакъ пôдскочивъ и объявивъ свою радôсть голоснымъ, правдиво муриньскимъ окликомъ, що роздиравъ широко воздухъ. Ôттакъ схопивъ ôнъ дѣвчину легенько якъ перо и посадивъ ѥи на своихъ раменахъ.

— Ôтъ нынѣ не будешь вже ходити, ôтъ нынѣ буду я тебе все носити на рукахъ!

Такъ нѣсъ ôнъ ѥи черезъ городъ и спѣвавъ и кричавъ сильнымъ голосомъ:

— Она ѥсть моѥю, она моѥю!

— Франку, що тобѣ, чи не збожеволѣвъ ты? — поспытавъ панъ Геслі черезъ ôкно.

— О пане, пане! — кричавъ радôсно Франкъ, — не повѣришь певно, що „la belle et la bête“ сталося дѣйстною правдою!

XVII.

Пополудни стоявъ Стефанъ передъ домомъ коло ворôтъ, лагодячись выйти зъ дому. Ôнъ оглянувся боязко вокругъ и спѣшивъ дальше, кулѣючи.

На улици, що вела до Цуриху, сѣвъ ôнъ до вôзка.

— До директора Цимермана — сказавъ ôнъ до вôзника. До директора Цимермана було досыть далеко. За пôвъ годины зъупинився вôзокъ передъ великимъ будынкомъ Цурихского ортопедичного заведеня. Стефанъ велѣвъ вôзникови заждати и ишовъ по широкихъ сходахъ до комнатъ директора. Слуга пустивъ єго непытаючись навѣть, бо за Стефана говорила ажь надто ясно єго въ желѣзо закована нога. Стефанъ знайшовся въ гарнôй, ясноô ждальни директора и професора хирургіи въ Цурихскôй головноô школѣ, доктора Цимермана.

Стѣны були прикрашенô портретами майже всѣхъ славныхъ европейскихъ лѣкарѣвъ. На мраморныхъ столахъ лежали дорогô альбомы, при котрыхъ переводили ждаючô пацієнты тяжкô хвилѣ выжиданя, заки появився передъ нихъ страшный чоловѣкъ, ôтъ котрого слôвъ залежало щасте або розпука. Стефанъ силувався такожь перевертати картки и тымъ розôрватись, однакъ вкôнци мусѣвъ ôнъ дôйти до пересвѣдченя, що не знавъ самъ, на що глядить и не розумѣвъ, що читає! Серце билось у него такъ сильно, ажь камизолька пôднималась пôдъ єго ударами. Вкругъ него була така страшна тишина, а думки єго були такъ страшно голосноô. Ôнъ приступивъ до ôкна и глянувъ въ долину; ôкно выходило на огородъ. По огородѣ проходжувались калѣки, не забракло тамъ такожь и вôзкôвъ съ нещасными хромыми. Бувъ се дѣйстно дуже страшный видъ; въ тôмъ домѣ можна було стратити вѣру, що живуть ще на свѣтѣ люде съ простыми членами тѣла. Стефанъ зôтхнувъ глубоко. Ôнъ поборювавъ ôтважно своє сумне зворушенє передъ импонуючою особою лѣкаря.

— Прошу вôйти! — сказавъ лѣкарь ведучи хлопця до своеи конференційнои комнаты.

Съ тайнымъ перелякомъ побачивъ Стефанъ пару гипсовыхъ моделѣвъ съ покривленими частями тѣла, не бракло тутъ такожь и другихъ звычайныхъ ознакъ хирургичного кабинету.

— Прошу сѣдати! — сказавъ лѣкарь привѣтливо.

Стефанъ упавъ на подушки великого фотелю, що стоявъ коло столика.

— Вы приходите до мене по причинѣ сеи ноги, и такъ самѣ?

— Такъ єсть, пане докторъ, — почавъ Стефанъ зъ початку боязливо, а потѣмъ чимъ разъ бѣльше осмѣляючись, — я єсмь сыномъ барона Сальтена, тамъ „въ долинѣ.“ Нѣхто не знає, що я удався до васъ, я зробивъ тоє на свою руку. Мои родичѣ суть вельми боязливѣ о мене и не призволили бы менѣ на тоє а занепокоились бы мною; я хотѣвъ ихъ ѣтъ сего охоронити.

— Дуже се гарно зъ вашои стороны, — запримѣтивъ лѣкарь.

— Нашь домашный лѣкарь, — говоривъ дальше Стефанъ — сказавъ одного разу, що менѣ помочи може лишь одна операція, коли побачивъ однакъ перелякъ моихъ родичѣвъ, заперечивъ тоє, що передъ хвилою сказавъ бувъ и почавъ ихъ переконувати, що мене можна буде вылѣчити и безъ операціи, бо я ще за слабый до сего. Ѣтъ сего часу не маю я нѣякого довѣрія до сего чоловѣка. Ѣнъ — сей докторъ разомъ съ моею матерю и тѣтками рознѣжили мене такъ, що всё менѣ теперь шкодить и довели до того, що я мушу черезъ цѣле моє житє остати калѣкою на тѣлѣ и души! Въ послѣдныхъ часахъ мавъ я неразъ нагоду пересвѣдчитись, якъ нещасливымъ есть такій нездара, якъ я; не можу дальше такъ жити и хочу вже разъ рѣшучо дѣзнатись, єсть яка рада на тоє, чи нѣ. Вы, пане директоръ, єсьте славнымъ чоловѣкомъ и не потребуєте нѣкому ити пѣдъ ладъ, вы мене вылѣчите, або скажете отверто, наколи єсть то вже неможливымъ!

Лѣкарь поглянувъ съ повнымъ спѣвчутємъ на хлопця, котрый въ часѣ своєи бесѣды дрожавъ на цѣлѣмъ тѣлѣ.

— Гмъ, — ѣдозвався ѣнъ — такій нѣжный а такій

енергичный! Слабй нервы а сильна воля — се недобра пропордія. Но, побачимо, що треба буде намъ робити.

Онъ вставъ и отвязавъ желѣза зъ ноги Стефана.

— Погане желѣзо! Прошу розобратись!

Стефанъ зробивъ, що єму лѣкарь велѣвъ. Професоръ оглядавъ єго старанно и совѣстно. Коли згинавъ єму колѣно, станули Стефанови сльозы въ очахъ, однакъ онъ запанувавъ надъ собою и не крикнувъ навѣть зъ болю.

Лѣкарь оглядавъ єго пильно зъ всѣхъ боковъ. Оглянувши всѣ єго органа сказавъ по довшомъ надуманюся:

— У васъ нема нѣякои органичнои хибы, котра бы була наслѣдкомъ надто нѣжного выхованя. Вашь инстинктъ, котрый стремить до свободнѣйшого способу житя, єсть зовсѣмъ оправданый, а все лихо лежить у васъ въ недузѣ ноги. Недуга тая лежить въ зростаню ялощинъ ставовыхъ и въ контрактурѣ стягачѣвъ.

— Чи не можна бы сему зарадити?

— Такъ, але только черезъ дуже прикру и страшну операцію.

— О, пане директоръ, скажѣть менѣ, яка се операція, скажѣть и не уважайте мене дитиною. Я рѣшився на все, щобы разъ вже лишь выйти зъ того невыносимого положеня, котре повнаєсь смерти.

— Но, но, ты мой нервовый герою! — засмѣявся лѣкарь — я бачу, що съ тобою можна говорити якъ съ чоловѣкомъ. Операція лежить въ раптовномъ розтягненю ноги, черезъ що зослй стягачѣ и жилы нагло порозрываются. Кладуть тебе лицемъ на дошки, привязують сильно, а потомъ... тарахъ! и переломують однымъ замахомъ цѣлу бѣду! Опосля однакъ треба лежати ще шѣсть недѣль, щобы нога загоилась. Коли однакъ выдержить все тое, будете мали двѣ довгй, повнй ноги.

Професоръ высказавъ все тое смѣючись, и се найлучшій способъ подавати недужому страшнй вѣсти. Стефанъ чувъ однакъ цѣлу страшну повагу тыхъ словъ. Онъ дрожавъ на цѣломъ тѣлѣ.

— Чи выдержу я тую операцію? — поспытавъ онъ — Лѣкарь поглянувъ ще разъ на него уважно.

Вы попадаєте въ горячку вже на саму гадку о тôмъ. Однакъ у васъ єсть одна зъ тыхъ нѣжныхъ натуръ, що силою волѣ выдержуе инодѣ бôльше ôтъ сильныхъ людей. Для того и я думаю, щобы выдержали вы таку операцію, хочь присягати на тое, розумѣєсь не можу.

— Пане директоръ, — сказавъ Стефанъ рѣшучо, — я хочу пôддатись операціи сейчасъ завтра, коли лишь вамъ буде тое догôдно.

— О, до бѣса, — закликавъ докторъ, — яка скора постанова! чи придумали жь вы, що робите?

— Такъ єсть! Я прійшовъ тутъ готовый на все! Чи можу пôддатись операціи тутъ въ вашôмъ заведеню и провести тутъ у васъ шѣсть недѣль?

— Чомужь бы нѣ?

— Можу-жь прійти завтра?

— Розумѣєсь, наколи лишь вашй родичѣ не будуть сему противнй!

Стефанъ перелякався.

— Мои родичѣ? Не вже жь они доконче повиннй знати о тôмъ?

— Се розумѣєсь само собою! Чи думаєшь, мôй молодый друже, що менѣ вôльно предпринимати операцію на малолѣтныхъ безъ дозволу ихъ родичѣвъ и опѣкунôвъ?

Стефанъ упавъ зновъ на фотель, не знаючи, що маѣ робити.

— Въ такôмъ злучаю я пôду до гробу съ моею недугою, бо мои родичѣ не рѣшатся нѣколи на операцію. Змилосердѣтся надô мною, пане директоръ, и позвольте, щобы я тутъ тайкомъ прійшовъ. Коли вже буде по всѣмъ, то велимо сповѣстити родичѣвъ, де я находжусь, а они будуть вдячнй и вамъ и менѣ, що мы зробили тое не лякаючи ихъ напередъ и не вкладаючи на ихъ совѣсть отвѣчальности за можливу неудачу.

Директоръ затиравъ руки зъ радости.

— Отъ менѣ молодець, отъ хватъ! Коли-бъ мы мали бôльше такихъ пацієнтôвъ, то рѣзанє людского тѣла стало бы намъ простою забавкою. Але се не може бути, мôй молодый друже, словомъ тобѣ ручаюсь, що не можу сего зробити. Безъ призволу ôтця я не можу зняти тобѣ и одного волоска

зъ головы. Отъ що! До побаченя завтра, однакъ лишь за батькôвскимъ призволомъ! Пстъ, тихо — не вôльно вамъ тутъ мурмотѣти! Стоите-жь прецѣнь все ще на двохъ ногахъ, хочь одна зъ нихъ значно коротша ôтъ другои! Бувайте здоровî!

Ôнъ пошхавъ Стефана до дверей, за котрыми выжидала цѣла громада недужихъ. Стефана мучили цѣкавî погляды ихъ, ôнъ ишовъ кулѣючи, якъ лишь мôгъ найскорше.

Ôнъ кинувся назадъ въ вôзокъ и поѣхавъ домôвъ. Дорогою кружили въ єго головѣ найрôжнороднѣйшî гадки. Съ кимъ тутъ говорити, чи зъ обоима родичами, чи лишь съ ôтцемъ? Съ ôтцемъ надѣявсл ôнъ лекше полагодити справу, якъ сь матѣрю. На кождый случай мусѣвъ ôнъ съ нимъ о тôмъ поговорити, однакъ передовсѣмъ хотѣвъ порадитись свого найлучшого друга кандидата. Ôнъ велѣвъ зъупинитись вôзникови далеко ôтъ дому, щобы не звертати уваги на стукôтъ вôзка. Въ зворушеню, въ якôмъ бувъ ôнъ теперь, не хотѣвъ нѣкого бачити. Коли тихцемъ пôдходивъ по пôдъ огородъ, почувъ голосъ Виктора, котрый шукавъ и кликавъ за нимъ:

— Стефане, Стефане! Куды залѣзъ зновъ отсей мôль? — кричавъ Викторъ, наближаючись чимъ разъ бôльше.

Въ тôй хвили не хотѣвъ Стефанъ за нѣяку цѣну стрѣтитись съ Викторомъ. Ôнъ шукавъ мѣсця, де бы мôгъ передъ нимъ сховатись. Въ кôнци огорода, стояла самотою бесѣдка и до неи схоронився ôнъ теперь. Густыми корчами заросли ôкна не мали шибъ; мѣсто шибъ були тамъ полотнянî занавѣсы. За одну таку занавѣсу сховався ôнъ теперь. Викторъ перебѣгъ коло бесѣдки а обминувъ єи не звертаючи уваги на дикî, густî корчѣ, що росли коло неи. Стефанъ хотѣвъ ôдотхнути и выйти зъ свого захисту, коли раптовно почувъ ôнъ недалеко ôтъ себе якîсь новî голосы. Зъ початку думавъ ôнъ, що єе Викторъ вертаєсь, однакъ по хвили пôзнавъ ôнъ голосы матери и Егона. Видно, що они обоє глядали за нимъ и се було для него дуже немилою рѣчею. Хто, якъ хто, а вже найменше Егонъ, не повиненъ бувъ знати о єго плянахъ. И щожь скажуть они теперь побачивши єго горячî лиця и цѣле єго зворушенє?

Що скаже ôнъ имъ, коли поспытають єго о причину? Єго перелякъ стававъ чимъ разъ сильнѣйшимъ. Они наближались чимъ разъ бôльше до бесѣдки а ôнъ засувався дрожачи за занавѣсу и думаючи, що може перейдуть мимо и не запримѣтять єго.

Дверѣ бесѣдки ôтчинились. Аделяйда и Егонъ увôйшли до середины, однакъ имъ не було и на думцѣ шукати за нимъ; була се лишь выдумка єго фантазіи, зворушенои першимъ крокомъ, здѣланымъ безъ вѣдомости родичѣвъ. Але чого-жь хочуть они тутъ, коли не шукають за нимъ? Якѝ тайны можуть они мати мѣжь собою?

— О мôй єдиный? — сказала Аделяйда, стоячи на порозѣ и неначе надумуючись єго переступити, — се не добре, що я иду тутъ съ тобою, а однакъ, ôтъ хвилѣ, коли ты сказавъ менѣ, що мусишь ôтъѣхати, хотѣла бы я всѣ мои чувства вылити въ тыхъ кôлькохъ годинахъ и показати тобѣ цѣлу мою любовь. Я хотѣла бы вырвати для тебе цѣлу мою душу такъ, якъ вырыває дѣвчина найкрасшѝ цвѣты зъ свого зѣльника, щобы сплести зъ нихъ роскôшну китицю для ôтъѣзджаючого милого!

— Ангеле мого житя, — закликавъ Егонъ, — перше слово, першій крокъ, котрый показує менѣ наглядно мою любовь до тебе! О, ходи, ходи до моєи груди ты солодке существо, що несешь менѣ разомъ смерть и житє! Позволь менѣ, щобы я ôтъ разу ôдôтхнувъ зъ цѣлои повноты того вѣрного серця а опôсля умеръ! Аделяйдо! — говоривъ ôнъ съ чимъ бôльшою пристрастію, але она ôтпихала єго зъ легка и боронилась передъ єго пристрастными обнятами.

— Передовсѣмъ скажи менѣ, для чого хочешь такъ скоро ôтъѣздити?

— Хочешь? — закликавъ Егонъ; — о, що за иронія! Неначе бы тоє ôтъ моєи волѣ залежало! Поцѣлуй мене найперше, моя Аделяйдо, а опôсля розкажу тобѣ все. Твôи поцѣлуѣ суть рожами въ тôй китици, котру сплела ты менѣ на прощанє! Позволь же менѣ зрывати ихъ, кôлько лишь захочу, хочь бы було ихъ и тысячь!

Стефанъ слухавъ усего того съ ôтразою и перелякомъ. Якась невидима сила давила єго горло, якась незнана доси

тревога налягла на єго серце. Ôнъ хотѣвъ выйти передъ нихъ, однакъ не мавъ на то ôтваги. Не знати длячого не мôгъ ôнъ теперь менше якъ коли-будь рѣшитись заглянути въ лице своєи матери. Ôнъ соромився и самъ не знавъ за кого: за себе чи за свою матѣрь. Теперь роздався ôтгомонъ довгого пристрастного поцѣлуя. Ôнъ чувъ, якъ они обнималисъ горячо, пристрастно. Хлопцеви наѣжилось волосє, студеный пôтъ выступивъ на єго чоло. Въ тôй хвили зродилась въ нѣмъ якась дивна ôтраза, якійсь страшный гнѣвъ. — „Выжени ихъ зъ ôтси, не позволь, щобы тутъ страшна рѣчь скоилась!“ — ôтозвався въ нѣмъ якійсь голосъ. Ôнъ хотѣвъ выйти, хотѣвъ кинутись мѣжь нихъ, передъ нимъ однакъ вырôсъ въ однôй минутѣ твердый, неодолимый муръ, що зъупинявъ кожде єго движенє, кождый єго голосъ. Муромъ тымъ бувъ соромъ, найстрашнѣйшій, найприкрѣйшій, соромъ дитины за матѣрь. Лекше було єму умерти въ сю хвилю, однакъ выступити и сказати: — „Мати! я бувъ свѣдкомъ твоєи ганьбы!“ — Нѣ, сего не мôгъ ôнъ зробити. Для него було найбôльшимъ нещастємъ, найтяжшимъ проклономъ, що доживъ сеи хвилѣ. Тая хвиля зробила мужа зъ недорослои дитины, а була она не любымъ проблескомъ молодечихъ мрѣй а лютою грозою выбуху чорноі душѣ, що однымъ подувомъ зморозивъ и обтрясъ многонадѣйнѣ завязки овочѣвъ молодои деревины. По єго лицю покотились горячѣ слёзы, такъ якъ котиться насѣнє зъ роздертои цвѣтки. Були се слёзы за страченымъ раємъ дитинныхъ лѣтъ.

Ôнъ старався по тихо выдрапатись на гзимсъ, щобы опôсля утечи ôкномъ. Однакъ тяжко було єму ôтважитись на скокъ. Було се за высоко для него, а до того могла легко єго зелѣзомъ окована нога ударити до муру и тымъ способомъ зрадити єго присутнôсть. Безъ помочи, безъ рады тремтѣвъ ôнъ въ своѣй крыѣвцѣ, не могучи ворухнутись нѣ въ тую, нѣ въ другу сторону. Ôнъ затыкавъ собѣ уха, прислонювавъ очи, мусѣвъ однакъ слухати все, що они говорили. А чого не мôгъ добачити внѣшнымъ окомъ, тоє мусѣвъ доглянути внутрѣшнымъ, зъ котрого одна тая хвиля здерла всѣ занавѣсы. Єго зубы дзвонили такъ, що лякався, щобы єго не зрадили. Чимъ-жежь була мука пôдъ ножемъ операцiйнымъ, котрою хотѣвъ єго лѣкарь ôтстрашити, въ по-

рôвнаню до сеи муки? Она здавалась ему навѣть добродѣйствомъ въ порôвнаню съ тымъ, що мусѣвъ терпѣти сынъ пôдъ клятвою вины матери.

— Мôй Егоне! — прошептала Аделяйда; бувъ се солодкій шепôтъ, якого не чувъ ôнъ ще доси нѣколи. — Скажи, чого и по що хочешь такъ скоро ôтъѣздити? Не вже-жь не вôльно менѣ сего знати?

— Противно, скажу тобѣ правду! Кандидатъ загрозивъ менѣ, що наколи до трохъ днѣвъ не выѣду зъ ôтси, буду мусѣвъ умерти або єго убити! А що я не хочу наставати на житє твого любимця а тымъ менше на житє моє, надъ котрымъ розвинула твоя любовь свои благодатнѣ крыла, тожь порѣшивъ я пôддатись єго воли!

— Страшный чоловѣкъ! — сказала Аделяйда — ôнъ всюды однакій!

Егонъ приглядався уважно Аделяйдѣ; ôнъ бачивъ, що поступованє кандидата выкликало у неи бôльше переляку якъ гнѣву и зависть єго высунула зновь свою жовтаву голову.

— Аделяйдо! Чи то вже все, чимъ можешь менѣ ôтповѣсти на тую звѣстку? Аделяйдо! коли-бъ се правдою було, коли-бъ дѣйстно носила ты сего чоловѣка глубше ôтъ мене въ твоѣмъ серци, то клянусь Богомъ, що ще нынѣ мусѣвъ бы одинъ зъ насъ упасти!

— Про Бôгъ! Егоне! На що сихъ грозьбъ? Тажь я не повинна нѣкого бôльше почитати и любити кромѣ тебе! О, мôй Егоне! Я люблю Фельдгайма такъ, якъ любить чесноту упавша грѣшниця. Чи можешь бути завистнымъ зъ причины чувства, що тягне мене до идеалу чистои невинности? Чи мôгъ бы ты коли будь супокôйно зложити честь свою въ мои руки, коли-бъ ты бачивъ, що я такъ скоро зъумѣла потѣшитись по такôй страшнôй винѣ? Не знаєшь Егоне, якъ то болить мене, коли мушу узнати себе достойною погорды въ очахъ сего чоловѣка. О Боже! ты не знаєшь, якъ то гôрко стояти пôдъ засудомъ погорды!

— Аделяйдо! дорога Аделяйдо! що се слёзы въ твоихъ очахъ? Сего не стерплю!

И выцѣлувавъ ѣй горячій каплѣ зъ чудовыхъ лиць.

— Ходи, я потѣшу тебе! Якъ и довго се потреває, то все таки зложить твôй мужь колись на супочинокъ свою утомлену голову, а тогды ты будешь моєю и честь твоя буде ненарушима! Аделяйдо, — чи може бути що святѣйшого, чистѣйшого ôтъ любови, котра починаючись ôтъ дитинныхъ лѣтъ, перебула таку довгу, тяжку пробу? Гляди, Аделяйдо, тая думка стала провôдною гадкою мого житя, головною чертою мого характеру! Товаришѣ назвали мене дивакомъ, щобы уникнути ихъ смѣху и покусъ, я выбравъ собѣ мôй теперѣшный станъ. Я ставъ Іоанитомъ и ôтдавъ орденови цѣлу мою особу. Выслали мене на всходъ, я не лякався анѣ трудôвъ анѣ небезпеченьства и ишовъ всюды ôтважно, несучи образъ твôй на серци. Въ жарѣ сонця пустинѣ дозрѣвала моя любовь до тебе! На услугахъ найвышшои и найсвятѣйшои идеѣ насталювалась моя душа, щобы стати достойною до принятя въ своє нутро такого святого чувства якъ твоя любовь! И коли вкôнци вернувся я назадъ, побачивъ тебе такою гарною, такъ достойною любови, якъ не була ты ще нѣколи доси, такою принадною, що всѣ мои мрѣѣ о тобѣ никнуть, якъ тѣнь передъ чарôвною дѣйстностею!

Аделяйда вглубилась въ солодку роскôшь неначе въ горячу струю любыхъ солодощѣвъ, она ôтдыхала глубоко неначе бы горячѣ филѣ придавлювали єи лебедину грудь. Въ малôй, тѣнистôй бесѣдцѣ було вже зовсѣмъ темно, крôзь гущавину не продирався вже анѣ одинъ лучь сонця.

На стели звенѣвъ маєвый хрущь и бився грубою головою о дерево. Поминувши тоє стояла въ округъ нихъ мертва тишина; середъ тѣней сумерку роздавався запахъ ялôвцевыхъ корчѣвъ. Яловець сей бувъ неначе благовоннымъ кадиломъ, що горѣло теперь на престолѣ Бога любови. Наразъ здавалось Аделяйдѣ, що хтось кликнувъ на неи именемъ „Геліоне!“, а разомъ съ звукомъ сего слова станула передъ єи розмаяченою уявою розумна, сувора постать кандидата и глядѣла на неи такъ тужно, такъ жалôсно! По цѣлôмъ єи тѣлѣ пробѣгла зимна дрощь. Чого хотѣвъ ôтъ неи сей сумный гôсть въ такъ сумнôй годинѣ? Що може обходити его, наколи не хотѣвъ самъ ôнъ брати сего, що ôтдає она теперь другому? Она сѣла на лавцѣ коло Егона. Ненавистна тѣнь не зникала однакъ зъ передъ єи очей, темне око Фельд-

тайма почивало на нѣй безнастанно, она мусѣла глядѣти на него, а поглядъ єго розбуджувавъ въ єи души якусь тужну але солодку задуму. Она вырвалась ôтъ Єгона и поступилана зустрѣчь тôй дивовижнôй, супокôйнôй тѣни. Она хотѣла кинутись єму въ ноги и благати: „ратуй мене, ще часъ, все ôтдамь тобѣ, наколи лишь умилосердишся надъ мною!“ Она заломила руки, хотѣла кинутись идъ нему, боячись, щобы не захопили єи филѣ власнои розбуренои крови. Однакъ зелѣзный холодный чоловѣкъ махнувъ рукою, неначе хотѣвъ єи ôдôпхнути ôтъ себе такъ само, якъ тогды, коли наближалась до него повна горячого коханя, а въ ухахъ єи зазвенѣвъ зловѣщій звукъ слôвъ: „И у васъ, панѣ, суть чорнѝ плямы на ясномъ сонци!“ — Постать кандидата ôтвернулась ôтъ неи съ погордою.

Наразъ обливъ єи теплый ôтдыхъ, двѣ руки обняли съ легкимъ дрожанемъ єи тѣло.

— Съ чимъ бореся такъ моя Аделяйда? — поспытавъ звучный голосъ Єгона.

Недавный привидъ розпливався въ воздусѣ и зникавъ швидко, по нѣмъ остала лишь немила згадка въ серцю Аделяйды? По що терпѣти довше таку немилу згадку? Она кинулась въ обнятя милого и шукала лѣку на невылѣчиму рану, шукала одуру на нестерпимѝ болѣ.

Весь жаль и вся вдячнôсть звернули єи теперь до сего вѣрного чоловѣка, для котрого була она головнымъ змѣстомъ цѣлого житя. И мала-жь она зрадити тоє горяче, вѣрне серце? Знищивши и затроивши єго молодѝ лѣта своимъ подружємъ съ Сальтеномъ, теперь хотѣла она зновь зрадити єго и ôтдатись чоловѣкови зимному, безъ серця, котрый ôтвдячувався за єи горячу любовь нѣмою погордою! Се була страшна несправедливôсть, бракъ всякого чувства, бракъ навѣть милосердія! Де-жь було ѣй теперь шукати дороги, на котрôй могла бы ôтнайти щасливу невинноôсть своєи молодости? Дорога тая вела просто до єго груди, до груди вѣрного, давного любого. Ôнъ стоявъ при нѣй ôтъ найраньшихъ лѣть дитиньства; при нѣмъ хотѣла она вытревати; въ нѣмъ знайшла она зновъ свои молодѝ лѣта и давно померкшій ôтблескъ невинности! Однакъ помимо того все

чувствовала она, пôзнавала съ найбôльшимъ перелякомъ, що вже не любила єго! И дивне диво, дивна загадка жѣночои натуры: власне для того хотѣла двѣчи нагородити єму утрачену любовь жѣночими ласками, хотѣла просто ôтограти передъ нимъ комедію любови!

— О, Егоне! — прошептала она — що можу я зробити для тебе, щобы вынагородити тобѣ все тоє, чимъ я провинилась супротивъ тебе. Чимъ доказати маю тобѣ мôй жаль, мôй гôркій жаль?

— Обѣцяй менѣ, що ужієшь всѣхъ средствъ, щобы повернути назадъ до ôтчины. Я мушу мати тебе близко себе, коли не хочешь, щобы моя пристрасть довела мене до божевôльности.

— Прирѣкаю тобѣ тоє, о скôлько лишь тоє статись може безъ шкоды для здоровля Стефана. Ты бачивъ добре, якъ сама думка о тôмъ доводила єго до роспуки.

Егонъ кинувся передъ нею на колѣна.

— Аделяйдо, не думай безнастанно про дитину! Якъже можу я надѣятись коли будь якого щастя при тобѣ, коли ты все будешь посвячувати за для сеи дитины мене и нашу спôльну долю? Подумай, що конче треба вповати въ него мои гадки и погляды, подумай, що я стану колись єму батькомъ. Богато будемо мали роботы, хотячи направити все тоє, чимъ напоили єго твôй мужь и сей новочасный Брутъ, кандидатъ! О, зачни вже разъ любити мене сильною, неподѣльною любовю, котрои ты ще не зазнала доси, и будешь незрушимою и твердою въ твоихъ постановахъ! О Аделяйдо, наколи-бъ ты була такъ горячою, якъ єси гарною, то завидували бы тобѣ богинѣ а менѣ боги! Ты засыпала бы, неначе жѣночій Юпитеръ, дощемъ твого волося бѣдного смертника и ôнъ мусѣвъ бы розплыстись ôтъ надмѣру солодощѣвъ въ твоихъ обнятяхъ!

Ôпъ поклавъ свою голову на єи колѣна, она схилилась нѣжно идъ нему и розвязала своє буйне волосе, щобы золотыми филями покрыти цѣлу голову щасливого любовника. Они не говорили до себе анѣ одного слова, вкругъ ихъ залягла солодка мовчанка. Наразъ пôднялась Аделяйда перелякана.

— Що се, щось ворухнулось коло насъ!

Егонъ пôдскочивъ до ôкна, коло котрого дрожала ще свѣжо порушена занавѣса. Ôнъ ôткинувъ єи и глянувъ за ôкно. Въ гущавинѣ чути було якійсь шелестъ, добачити не можь було однакъ нѣчого.

— Се бувъ певно кôтъ, — успокоювавъ Егонъ перелякану жѣнку.

Баронъ сидѣвъ самъ одинъ при ôтчиненôмъ ôкнѣ, коло него лежала газета, ôнъ не читавъ єи вже, бо було темно. Опершись лôктемъ на гзимсѣ и склонивши голову на руку, глядѣвъ ôнъ на темнѝ хмары, котрѝ швидко вырынали и зновъ зникали, затемнюючи що хвилѣ и зновъ розъясняючи зеркало озера. Куды они плыли?... Човны и лодки вертались зъ озера домôвъ а старцеви здавалось чогось, що и ôнъ незабаромъ приплыве до тихои безпечнои домôвки. По єго сухôмъ лици покотилась звôльна велика горяча слёза. Єму здавалось, що хвиля тая вже дуже недалека, а тутъ ще такъ тяжко було єму покидати всѣхъ и все, до чого рвалось єго серце. „Смерть єсть лишь одною, проминаючою хвилею“— сказавъ Песталоцці. Баронъ обтеръ слёзу зъ лиця и глядѣвъ съ нѣмою резигнацією на вечѣрне небо. На єго сивôй головѣ виднѣвъ вже лишь супокôй, старець сей бувъ супокôйный за себе и за свою совѣсть.

Наразъ побачивъ ôнъ якусь хитку постать, що ледволедво волоклась черезъ огородъ. Бувъ се Стефанъ. Ôнъ увôйшовъ до дому и приволѣкся до комнаты. Баронъ приступивъ до него съ великимъ перелякомъ. Скôра на єго рукахъ була зовсѣмъ обтерта, бувъ се наслѣдокъ незвычайного высиленя, коли выскочивъ на муръ коло бесѣдки, одѣжь єго подерли корчѣ, крôзь котрѝ мусѣвъ продиратись. Лице єго було темне, повне глубокихъ морщинъ и плямъ коло очей; єго губы були синѝ неначе у умираючого чоловѣка и дрожали судорожно. Коли ишовъ ôнъ до батька, угинались пôдъ нимъ колѣна.

— Батьку, мôй бѣдный батьку! — закликавъ ôнъ жалôсно и кинувся въ найбôльшôй роспуцѣ на груди барона такъ, якъ бы єму лучилось найбôльше нещастє, або вопѣюча несправедливôсть.

XVIII.

— Аделяйдо! Де она подѣлась? Аделяйдо, ходи скоро, Стефанъ занедужавъ!

Голосъ сей ударивъ Аделяйду неначе громомъ. Передъ єи очима станула хвиля, въ котрôй вѣсть о недузѣ дитины застала єи кокетуючу передъ зеркаломъ середъ роскôшныхъ мрѣй о любовнику. Теперѣшна хвиля була ще о много страшнѣйша, бо передъ нею стояло живе зеркало єи грѣху — Егонъ. Зеркало тоє ôтбивало такъ сильно яскравй лучѣ єи грѣшнои похоти, що ôтъ нихъ занялась цѣла єи душа горячимъ, жадливымъ полумямъ. Она звязала скоро своє волосє и натиснула живо широкрисый капелюхъ, насуваючи єго на очи и на лице. Пôдъ єи руками заскрипѣли страшно дверѣ бесѣдки а коли выходила зъ неи, ударивъ єи по лици сполоханый лиликъ. Цѣле єи тѣло проймавъ зимный морозъ, коли спѣшила туды, куды кликавъ єи сей страшный голосъ. Бѣжучи надыбала на стежцѣ Белю, котру уживала Віка въ наглыхъ случаяхъ за для єи довгихъ нôгъ до посылокъ.

— Що тамъ сталось? — поспытала Аделяйда нетерпеливо.

— Лазивъ кудысь черезъ цѣле пополудне а теперь висить безъ памяти на груди батька и заноситься ôтъ плачу.

Аделяйда ишла мовчки побôчь Белѣ. Она ставала теперь бôльше лютою, чимъ переляканою. Ѣй жаль було перерванои солодкои хвилѣ; за любощами милого забула она про Стефана и не думала навѣть, щобы єму могло теперь лучитись що злого.

— Якъ же легко выбралася ты на сей вечѣрный воздухъ! — докоряла ѣй Беля.

Она закинула на рамя братовои рéзервовый шаль дротовои роботы, котрый носила все съ собою, щобы бувъ про

всякій случай. Наколи-бъ свояки Белѣ застановились надъ тымъ, кôлько вже разôвъ выратовала она ихъ житє отсими шалями, то зъумѣли бы певно лучше єи поважати! А такъ мусѣла она вдоволятись пересвѣдченємъ, що наколи-бъ не она, то половина роду Сальтенôвъ була бы вже давно пôдъ землею!

Аделяйда хотѣла ще вступити до своєи комнаты, щобы поправити волосє, однакъ нежданно станувъ передъ нею кандидатъ.

— Ласкава панѣ, я ишовъ власне шукати за вами! Прошу сейчасъ до комнаты Стефана! — сказавъ ôнъ ôтчиняючи передъ нею дверѣ.

Она мусѣла увôйти.

Баронъ сидѣвъ на канапѣ. Стефанъ держався єго рукъ и плакавъ дрожачи цѣлымъ тѣломъ. Ôнъ не хотѣвъ нѣкого слухати, не хотѣвъ покластись у постѣль, на лици бувъ ôнъ страшно блѣдый а зубы єго дзвонили неначе въ лихорадцѣ.

— Що тобѣ, Стефане? — закликала Аделяйда, нахиляючись до него.

Стефанъ зôрвався мовь зраненый звѣрь.

— Ты?! — закликавъ ôнъ такъ страшно, що ажь здрôгнулися всѣ присутнî. — Ты?!

И утѣкъ ôтъ неи неначе ôтъ заповѣтренои.

— Прочь ôтъ мене, не дотыкайсь мене! Ты не повинна теперь нѣколи вже и очей пôдносити на мене!

Ôнъ зъупинився, бо въ тôй хвили ôтчинились дверѣ а до комнаты увôйшовъ Егонъ разомъ съ Викторомъ. Побачивши ихъ затрясся Стефанъ мовь божевôльный.

— Ще и ôнъ, ще и они? Отче, не дай имъ наблизитись до мене! Отче, выжени ихъ прочь зъ ôтси!

— Великій Боже! — закликала Аделяйда. — Мôй сынъ збожеволѣвъ!

Въ дверахъ товпились цѣкавî слуги, однакъ нѣхто не запримѣтивъ ихъ присутности. Кандидатъ тôлько запримѣтивъ ихъ и выгнавъ сейчасъ зъ комнаты а такожь удалось єму ôтдалити Виктора и тѣтки. Ôнъ прочувавъ, що буде тутъ щось страшного.

— Стефане! — кликала съ плачемъ Аделяйда. — Стефане, не вже-жь не пôзнаєшь мене?

— Противно, знаю васъ, однакъ ненавиджу тебе мати и тебе, Егоне и коли-бъ мавъ я бôльше силы, то показавъ бы вамъ, якъ дуже васъ ненавиджу!

Хлопець кинувся зновъ на груди батька и сильно пригорнувся до него.

Аделяйда почала всего додумуватись, она упала передъ сыномъ на колѣна и хотѣла обняти єго и до себе пригорнути, однакъ ôнъ ôдôпхнувъ єи ôтъ себе ногою.

— Негôднику! то такъ обходишся съ матѣрю? — закричавъ Егонъ. — И ты бароне все тое зносишь терпеливо?

— Що-жь? хочешь правуватись съ божевôльнымъ? — ôтповѣвъ жалôбно баронъ.

— Я не божевôльный, мôй отче! Я знаю, що роблю — проговоривъ Стефанъ, а тиха єго и супокôйна вдача загорѣла раптовно дикимъ и неповздержимымъ гнѣвомъ.

— Мати! — закликавъ ôнъ — ты не повинна довше называтись моєю матѣрю, не повинна довше оставати тутъ при моѣмъ добрôмъ, любôмъ ôтцеви! Мати! иди, иди собѣ прочь, я не можу тебе знести, не можу дивитись на тебе!...

— Стефане! — закричавъ Егонъ, — мовчи, або...

— Нѣ! Я не буду мовчати. Ты не маєшь права менѣ анѣ розказувати анѣ заказувати, за се маю я ще дякувати Богу, ôтця, мого власного, доброго ôтця. И кажу тобѣ, Егоне, що скорше убю-задушу тебе, закимъ тя прійму на єго мѣсце!

Зъ грудей хлопця понѣсся придавленый зойкôтъ. Егонъ заткавъ єму силою уста; ôнъ мусѣвъ зъупинити єго бесѣду, бо кожде дальше слово хлопця було єго погубою, а тутъ ходило о єго цѣле истнованє. Однакъ приведеный до крайности Стефанъ пôдскочивъ до Егона и такъ сильно учѣпивсь обома руками за єго горло, що Егонови забракло ôтдыху. Сильна горячка додала силы недужому хлопцеви, Егонъ не мôгъ єго ôтдерти, ôдорвати ôтъ себе, и ажь вкôнци самъ ôнъ, мовь тая пчола, що кусаючи ворога тратить жало, знемôгся и майже неживый упавъ на землю. Слѣдувала страшна тишина. Дальше не було вже що и говорити.

Фельдгаймъ поклавъ Стефана у постѣль. Баронъ стоявъ коло него блѣдый и супокôйный. Єго гарне, старе лице яснѣло душеввымъ блескомъ при свѣтлѣ мѣсяця, що повными

лучами свѣтивъ черезъ ôкно. Єго очи почивали на жѣнцѣ, котра лежала неначе приголомшена коло єго нôгъ. Стефанъ ворухнувся зновъ и закликавъ батька. Баронъ давъ знакъ Егонови, щобы пôднявъ Аделяйду.

— Прошу васъ, лишѣть мою дитину! — сказавъ ôнъ лагôдно, однакъ съ правдивымъ царскимъ достоиньствомъ. Слова „мою дитину“ досягли до самои глубины душѣ Аделяйды. Егонъ пôднявъ єи зъ землѣ и ôтвѣвъ ажь до дверей. Коли вже хотѣвъ ôтчинити дверѣ, вырвалась єму зъ рукъ и звернулась ще разъ до мужа.

— Прости! — закликала въ роспуцѣ.

Баронъ кивнувъ рѣшучо рукою.

— Дитинѣ треба супокою. Прошу насъ оставити. Нынѣ въ ночи напишу до васъ, панѣ!

Ще разъ кивнувъ дрожачою рукою и она выйшла зъ комнаты заходячись ôтъ плачу.

Коли зачинились дверѣ за Єгономъ и Аделяйдою, вытягнувъ старець рамена до кандидата.

— Фельдгаймъ!

Ôнъ захитавсь. Кандидатъ пôдперъ єго, хочь и самъ ледви держався на ногахъ.

— О Фельдгаймъ! — ôтозвався баронъ и зъ єго старыхъ очей полились рѣснѝ слёзы.

Фельдгаймови розрывалось серце; ôнъ знавъ, що тыхъ слѣзъ не осушить вже нѣщо въ свѣтѣ! Такъ стояли мовчки обнявшись, старець и молодый чоловѣкъ, оба съ однакими чувствами. Оба она стояли надъ розбитымъ кораблемъ, лишь одно́го зъ нихъ постигла катастрофа вже недалеко пристани а другого на повнôмъ морю.

— Отче, — поспытавъ Стефанъ — мы теперь останемо тутъ лишь три, я, ты и панъ кандидатъ? Пане Фельдгаймъ... зачинѣть дверѣ, щобы мати... щобы нѣхто не увôйшовъ тутъ.

— Мôй сыну! — розпочавъ баронъ, сѣдаючи побôчь Стефана.

— Скажи менѣ, що бачивъ ты нынѣ и що настроило тебе такъ ворожо противъ твоѣй матери? Я мушу знати тое, бо на тôмъ залежить менѣ дуже богато!

— Отче, я не можу тобѣ сего сказати!

— Чому?

—— Бо... бо... ахъ, не пытай мене!

— А однакъ, мôй сыну, я мушу тое знати. Ты мусишь ôтповѣдати, ты не знаєшь, о що тутъ иде. Говори-жь менѣ ôтверто. Де бачивъ ты матѣрь послѣднымъ разомъ?

— Въ бесѣдцѣ.

— А вуя Егона?

Хлопець обернувся нагло лицемъ до стѣны.

— Такожь тамъ.

— Пытайтесь єго дальше, — проговоривъ баронъ до кандидата, — я не можу дальше!

Фельдгаймъ держався обома руками за постѣль. Ôнъ збиравъ всѣ свои силы. Ôдôтхнувши хвильку почавъ пытатись хлопця:

— Якъ прійшовъ ты до бесѣдки?

— Я сховався тамъ, бо чувъ, якъ они надходили а не хотѣвъ съ ними говорити.

— И тамъ чувъ ты все?

— Такъ?

Пôдъ дрожанємъ рукъ кандидата заскрипѣла постѣль.

— Говорили про любовь?

— Такъ?

— И про пôзнѣйшу злуку?

— Такъ, коли батько умре. Не умирай мôй отче, мôй любый отче не оставляй мене!

На лици хлопця показались знаки страшного болю. Се бувъ жаль за старымъ, сивымъ ôтцемъ, котрого постигла така погана зрада.

— И що сталось опôсля? Чи на тôмъ скôнчилось? — пытався кандидатъ дальше, добираючи тяжко слôвъ.

— Нѣ, остали а я выскочивъ черезъ ôкно!... О, дайте менѣ спокôй, не скажу вамъ вже анѣ слова бôльше!

Стефанъ сховавъ лице въ подушки и хлипавъ.

Баронъ пôднявся.

— Сего було досыть для мене!

Фельдгаймъ хитався чимъ разъ бôльше, стоячи надъ постелею. Баронъ поглянувъ на него зачудованый и взявъ его за рамя. Кандидатъ стоявъ безъ тямки.

— Бѣдный чоловѣкъ! — проговоривъ старець, помагаючи єму пôднятись. Они розумѣли теперь себе взаимно.

Стефанъ поспытавъ съ перелякомъ, що ся стало. Фельдгаймъ сѣвъ коло него супокôйно, ôнъ прійшовъ скоро до себе и ôтзыскавъ холодну кровь.

Баронъ позволивъ єму ôтпочати, ôттакъ давъ єму знакъ, щобы наблизився до него до ôкна.

— Пане фонъ Фельдгаймъ, — сказавъ ôнъ тихо и торжественно, называючи єго першій разъ въ такій способôъ, — пане фонъ Фельдгаймъ, я прошу васъ, послужити менѣ секундантомъ.

Фельдгаймъ поклонився, єго давило щось за горло и ôнъ не мôгъ и слова проговорити.

— Будьте ласкавî занести нынѣ въ ночи моє жаданє пану графови, завтра мусить ôтбутись поєдинокъ. Лишѣться теперь тутъ коло Стефана, ажь поки не засне, а ôттакъ приходѣть до мене. Я ôтходжу, бо стоить ще передъ мною дуже а дуже богато роботы.

Ôнъ приступивъ до постелѣ; Стефанъ лежавъ съ замкнеными очима, утома перемогла єго и ôнъ заснувъ. Баронъ боровся съ собою, чи має єго збудити, щобы попрощатись може послѣдный разъ. Нѣ, недужій потребувавъ доконче супочинку, не годилось отже єго будити. Око батька спочивало довго-довго на дитинѣ а уста єго прошептували слова благословенія. Ôттакъ поступивъ тихо до дверей.

Въ тôй хвили збудився Стефанъ.

— Отче, — закликавъ ôнъ боязко, — тожь хочешь ôдôйти ôтъ мене не поцѣлувавши мене навѣть на добранôчь?

— Я не хотѣвъ тебе будити а утома змогла и мене такъ, що задумавъ ити спочити. Моє дитя, моє любе дитя, нехай тебе Богъ благословить и стереже!.. — Тутъ замовкъ старець, положивъ руку на голову дитины и молився по тихо. — Теперь старайся заснути, зроби тоє для мене! — просивъ баронъ ласкаво.

— Такъ, добре, я буду старатись!

— Но... то добранôчь мôй сыну!

Стефанъ пôднявся на колѣна на постели, щобы мôгъ лучше обняти батька.

— Отче, ты плачешь?

— Нѣ, я лишь такъ утомився. Спи моє дитя!

— Отче, я не знаю, чому менѣ раптовно такъ тужно зробилось, — проговоривъ Стефанъ, обнимаючи старця що разъ сильнѣйше. — Отче, я тебе такъ люблю! Лишись тутъ коло мене!

— Коли бъ лишь я мôгъ, але годѣ! — зôтхнувъ баронъ глубоко. — Ôтваги моє дитя, позволь старому батькови ôтпочати!

— О, такъ, позволяю тобѣ! — сказавъ Стефанъ, перемагаючи самого себе. — Добранôчь, мôй любый отче!

— Добранôчь, дороге дитя!

И сплетенй рамена розвязались а серце ôдорвалось ôтъ серця.

За барономъ замкнулись дверѣ. Стефанъ лежавъ на постели и плакавъ. Кандидатъ стоявъ коло ôкна и глядѣвъ въ глубоку нôчь. На дворѣ шумѣла буря, бушуючи съ шумомъ и зойкомъ по озерѣ. А якъ внѣшне окруженє звычайно сплываєсь съ внутрѣшною природою чоловѣка, такъ и теперь здавалось Стефанови, що середъ шуму вѣтру чує ôнъ мельодію пѣсни, котру спѣвала мати надъ єго колискою:

Такъ вже Господь самъ велить:
Що хто любить и цѣнить,
Все покинути потреба,
Коли кличе голосъ неба.

Пѣсню тую переспѣвувавъ ôнъ теперь въ своѣй душѣ разъ по разъ а голову скрывавъ мѣжь подушки, щобы кандидатъ не бачивъ єго плачу. Сумна пѣсня приспала єго бôль, очи дитины почали чимъ разъ сильнѣйше замыкатись, єму здавалось, що ангелъ-сторожь єго дитинныхъ лѣтъ повертае до него, нахиляєсь надъ нимъ милосердно и наводить на него потѣху своимъ благодатнымъ крыломъ. Кандидатъ стоявъ надъ нимъ похилившись и приглядався єму пильно. Хлопець усмѣхнувся крôзь сонъ, натура дитины допоминалась своихъ правъ. Фельдгаймъ пôшовъ теперь до барона, котрого комната була лишь черезъ дверѣ ôтъ комнаты Стефана. Кандидатъ не зачинивъ нарочно дверей, щобы мôгъ чути, коли хлопець пробудиться.

— Спить? — поспытавъ баронъ.

— Такъ, пане бароне!

Сальтенъ сидѣвъ при столику до писаня. Передъ нимъ

лежало розпочате завѣщане. На єго лице выступивъ незвычайный у него румянець. Погасшй єго очи свѣтили блискавицями нового огня.

— Дайте менѣ руку, пане Фельдгаймъ, сядьте тутъ коло мене. Котра вже може бути година?

— Буде незабаромъ десята.

— Тожь треба намъ полагодити рѣчь съ графомъ, закимъ пôде спати.

Ôнъ вставъ и выдобувъ зъ шафы деревяну скринку. На верхнôй єи сторонѣ вырѣзавъ баронъ власною рукою свôй родинный гербъ; бувъ се знаменитый твôръ штуки. Ôтворивъ скринку и вынявъ зъ неи два пистолеты.

— Се тй самй, котрыми стрѣляли мы недавно до меты. И хто бы бувъ подумавъ?...

— Пане бароне, послухайте мене!

— Говорѣть!

— Пане бароне, зробѣть менѣ тую ласку, лишѣть графа моѣй пômстѣ!

Сальтенъ звернувсь до него зачудованый.

— Чи можете вы дѣйстно ôтъ мене вымагати подôбнои рѣчи?

— Я знаю добре, що не маю до того нѣякого права. Я не рôдный вамъ и не рôвный станомъ. Я лишь слуга въ вашôмъ домѣ, тожь справдѣ се велика зухвалôсть зъ моєи стороны, коли хочу ôтнимати вамъ першеньство въ укараню злодѣйства, поповненого на вашу шкоду!

— Я не думавъ такъ, пане Фельдгаймъ. Я не уважавъ васъ нѣколи моимъ слугою, а коли бъ такъ и було, то твоя вѣрнôсть и чеснота, котрыхъ давъ ты тôлько доказôвъ, поставила тебе вже давно на рôвни съ нами. Вы маєте подвôйне право ставити таке жадане, бо чоловѣкъ подвôйно строго карає на другихъ злочиньство, котрому самъ оперся, а я знаю, що вы терпѣли и боролись якъ герой, коли тымчасомъ злочинець сей укравъ безсовѣстно тоє, чого вы выреклісь съ такимъ пожертвованємъ самого себе.

Кандидатъ закрывъ лице руками, щобы не заплакати на голосъ.

Баронъ положивъ руку на єго плечи.

— Я старый, простый чоловѣкъ, и нѣколи не вкрадався я до вашого довѣрія, однакъ бачивъ я добре, що дѣялось съ вами и благословлю злосливо̂сть моєи сестры, котра зробила мене свѣдкомъ вашои розмовы съ моєю жѣнкою. Єсть се найкрасшій споминъ, якій заберу съ собою на той свѣтъ. Передъ лицемъ смерти маю я право говорити съ вами такъ, якъ говорить умираючій съ умираючимъ, бо и ваше серце, мо̂й любый друже, тяжко єсть роздерте и закровавлене, о чѣмъ я дуже добре знаю.

— О, пане Сальтенъ, при васъ тая вся моя мужеско̂сть! — закликавъ Фельдгаймъ, зворушеный до глубины серця.

— Не стыдайтесь сего. Зелѣзо, котрымъ вы по̂мстите мене, не стало менше твердымъ черезъ тоє, що єго стоплено передъ тымъ.

Кандидатъ по̂днявъ голову и поглянувъ баронови прямо въ очи.

— А! — теперь розумѣю я все

— Я думаю, що упаду въ то̂й борбѣ, бо рука моя трясеся а взо̂ръ мо̂й не дописує вже менѣ. Хто-жь оборонить тогды мою жѣнку и дитину передъ тымъ злодѣємъ, якъ не твоя нехибна куля? Отъ се тобѣ, мо̂й друже, и почетный урядъ, котрый я обдумавъ для тебе.

— А чи се вже мусить бути, щобы вы упали тутъ жертвою? Чи бѣдный вашъ сынъ мусить доконче утратити батька, одиноку свою по̂дпору? Позвольте менѣ, дорогій мо̂й пане, заступити своє мѣсце! Не кривожадна зависть а любовь моя до васъ и вашои дитины выкликала у мене тоє прошене. О Боже, я выдержу все, що лишь може выдержати мущина, але бачити оружє сего злодѣя вымѣрене на твою сиву голову, о — се переходить всѣ мои силы!

— Пане Фельдгаймъ, — закликавъ баронъ, — прощаю вамъ тї слова любови для мене и моєи дитины, однакъ надѣюсь, що по здорово̂й розвазѣ зрозумѣєте, чого жадали вы о̂тъ мене и перепросите мене за тоє ваше жаданє. Чи вы думаете, що я помимо моєи старечои немочи не єсмь мущиною? Чи вѣкъ мо̂й придавивъ мене вже такъ сильно, що затеръ у мене все почутє ганьбы и стыду и що забувъ я вже, що завинивъ тому имени? Нѣ, нѣхто не до̂ждеся того, щобы мо̂гъ сказати, що старый Сальтенъ боягузомъ вступивъ въ

могилу и полишивъ кому другому обовязокъ пômсты за зъобиджену честь. Хто мене такъ любить, що житє своє ôтдавъ бы за мене, сей не схоче убити мене и моє имя такою незатертою ганьбою!

Фельдгаймъ хативъ руку барона и закимъ сей мôгъ вырвати єи, обсыпавъ горячими поцѣлуями.

— Вы пристыдали мене глубоко, простѣть менѣ!

— Но, пане Фельдгаймъ, пытаюсь васъ ще разъ, чи хочете помагати менѣ въ выповненю сего мого сумного обовязку?

— Такъ єсть, хочу, однакъ се страшне! — ôтповѣвъ Фельдгаймъ.

— Се не страшне, мôй друже! Що кладу я тутъ на карту? Чи довголѣтне житє? Борони Боже! Отъ може ще кôлька сумныхъ, печальныхъ лѣтъ старости! Вже сего вечера прійшло менѣ на думку, що не задовго вже ôдôйду на вѣчный супочинокъ. Та лишь думавъ я, що засну на моѣй постели, а тутъ склалось инакше. Та и се не велика рѣчь. Кôлько-жь то зъ моихъ благородныхъ предкôвъ ôтдало духа не на мягкихъ подушкахъ! Колись може настане пора иншихъ понятій и до полагодженя непомиримыхъ спорôвъ уживатись будуть лагôднѣйшї средства, якъ порохъ и олово, я однакъ умираю вѣрный понятямъ мого часу и якъ бачите умираю въ згодѣ самъ съ собою.

Ясно и супокôйно глядѣвъ баронъ на кандидата, котрый мусѣвъ зôбрати всѣ свои силы, щобы додержати мѣсця тôй великôй, благороднôй душѣ.

— Идѣть до графа, дорогій пане Фельдгаймъ, и старайтесь, о скôлько лишь можна, бути супокôйнымъ. Будьте чемнымъ супротивъ него, бо нечемности въ тôй рѣшучôй хвили нѣколи не простивъ бы я вамъ!

— Спустѣться безпечно на мене. Якї условія маю подати графови?

— Барієра на пять крокôвъ!

Фельдгаймъ перелякався.

— Такъ близко?

Баронъ приступивъ до Фельдгайма съ пôднесеною головою.

— Знайте, що я хочу умерти або убити — посередноі дороги не знаю!

— Ваша правда! — ôтповѣвъ Фельдгаймъ а лице єго стало блѣде неначе у трупа.

— Мѣсце и година?

— О пятôй въ каштановôмъ лѣсѣ, де пôдслухувавъ я васъ съ Аделяйдою. Ахъ, пане Фельдгаймъ, лѣпше було бы, коли бъ она була вамъ ôтдала своє серце, бо жѣнка, котра бы васъ любила, не упала бы нѣколи низко.

Фельдгаймъ притиснувъ своє серце, котре, здавалось, трохи не выскочило єму зъ груди.

— Дякую вамъ за тоє слово, вынагороджу вамъ єго на вашôй дитинѣ, чимъ лишь зможу!

Коли кандидатъ выйшовъ зъ комнаты, сѣвъ баронъ до столика и писавъ дальше завѣщане:

„Кандидата богословія Константина бар. фонъ Фельдгаймъ-Стернавъ, прозваного Фельдгаймомъ, установляю одинокимъ опѣкуномъ сына мого Стефана а разомъ и екзекуторомъ сеи моєи послѣднои волѣ.“

Скôнчивши и запечатавши завѣщане, пôдступивъ баронъ до дверей и надслухувавъ, чи Стефанъ спить. Спавъ сильно.

— Слава Богу! — ôдôтхнувъ баронъ и сѣвъ дальше писати.

— Моє бѣдне дитя! — писавъ ôнъ. — Неначе невѣрный сторожь лишає тебе твôй отець середъ сну, а коли пробудишся, може єго вже бôльше не побачишь мѣжь живыми. А однакъ повиненъ ты простити менѣ, бо иду я покарати злодѣя, котрый укравъ тобѣ, що мавъ ты найлучшого — твою матѣрь. Бѣдне дитя, разомъ съ матѣрю теряєшь и батька! Се трохи за богато на одинъ разъ и я нѣколи не ôтваживъ бы ся лишати тебе самого на тяжкôй дорозѣ твого житя, коли бъ не знавъ, що лишаю тебе пôдъ опѣкою чоловѣка, котрый заступить тобѣ зовсѣмъ батька, котрому ôтдаю и поручаю тебе съ повною вѣрою и спокоємъ. Єсть нимъ твôй учитель Фельдгаймъ. На єго сильнôй груди знайдешь ты потѣху на першій великій бôль, котрого дôзнаєшь пробудившись зъ сну. Жій, мôй сыну, за для чести имени, котре обмыває нынѣ твôй батько своєю кровю, щобы полишити єго такъ чистымъ и непорочнымъ, якъ передали єму єго предки.

Згадку про мене почти ты не слёзами а дѣлами! Розумѣю я, що въ першôй хвили годѣ буде тобѣ повздержатись, однакъ бережись передъ роспукою, молю тебе о тоѥ. Знаю я, що твоя любовь до мене велить тобѣ узглядити тоѥ моѥ бажанѥ и що ты черезъ любовь до мене будешь крѣпитись и мужатись!

Не будь такожь надто строгимъ зглядомъ твоѥи матери. Коли пôдростешь и пôзнаѥшь слабôсть жѣночого серця, то будешь жалувати кождои прикрости, котру зробивъ ты ѣй. Она тебе годувала своѥю сердечною кровю и ты не повиненъ ѥи судити. Досыть буде вже для неи кары при кождôмъ поглядѣ на тебе! Учися ôтъ умираючого батька, якъ солодко ѥсть — прощати! Не ôтступай ѥи, бо прійде ще часъ, въ котрôмъ будешь ты ѥи послѣдною пôдпорою и утѣхою.

Прощай и крѣпись, мôй сыну! Се часова лишь розлука мѣжь нами, вѣчнôсть злучить насъ зновъ съ собою!

Ще разъ приступлю до твоѥи постели, ще разъ погляну на твоѥ дороге для мене лице!

Мовчки попрощався я съ тобою послѣдный разъ. Коли пôдъ першимъ враженѥмъ гнѣватись будешь на мене, що я мôгъ тебе такъ опустити, то спогадай на тяжкій бôль ôтця, котрый знаѥ, що стоить вже послѣдный разъ при постели своѥи дитины, спогадай и розважь, кôлько стояла мене тая страшна мовчанка, кôлько мусѣвъ я вытерпѣти, щобы лишь тебе не будити и не завдавати тобѣ жалю, а твои слёзы стануть менше гôркими а бôль твôй менше пекучій!

Прощай, мôй сыну! Благословенѥ твого ôтця буде завсѣгды и усюды съ тобою.

Старець зложивъ папѣръ и поклавъ напись:

— Моѥму сынови, послѣдному баронови Сальтенъ-Гермерсдорфъ.

Ôттакъ похиливъ голову и затопивсь цѣлый въ глубокôй задумѣ.

Въ тôмъ увôйшовъ кандидатъ. Сальтенъ пôднявъ голову.

— Чи все въ порядку?

— Такъ. Графъ згодився на все. Точно о пятôй буде на мѣсци. Такожь бувъ я у лѣкаря.

— Добре, котрого вы замовили?

— Я выбравъ найлучшого хирурга, професора Цимермана.

— Чи сказали вы єму моє имя?

— Нѣ, я сказавъ єму лишь, щобы о пятôй бувъ на умовленôмъ мѣсци, бо помôчь єго буде доконче потрѣбна.

— Дякую вамъ, пане Фельдгаймъ, — ôтповѣвъ лагôдно баронъ. — Тутъ ôтдаю вамъ моє завѣщанє и установляю васъ єго екзекуторомъ.

Фельдгаймъ склонивъ голову не говорячи анѣ слова.

— Тутъ єсть письмо до Стефана. Ôтдайте єго ажь тогды, коли моєи смерти не можь буде вже нѣякимъ способомъ передъ нимъ укрыти. Думаю, що потреба все уладити такъ, щобы Стефанъ прійшовъ передъ всѣмъ до себе по страшныхъ враженяхъ вчерашного дня; въ противнôмъ случаю було бы се за много для него. Коли умру, то не кажѣть мене нести до моєи комнаты, бо бы ôнъ заразъ почувъ и додумався. Занесѣть мене до комнаты Аделяйды, тамъ найдальше буду я ôтъ него и найскорше ще можь буде передъ нимъ укрыти мою смерть. Прошу-жь васъ постарайтесь о тоє.

— Прошу бути супокôйнымъ!

Голосъ кандидата хропѣвъ зъ незвычайного зворушеня.

Сальтенъ бачивъ тоє и потѣшаючи єго подавъ єму руку.

— Ôтважно, мôй друже; — смерть єсть лишь проминаючою хвилею!

XIX.

Засвитавъ хмарный поранокъ. Баронъ не запримѣтивъ сего. Ôнъ сидѣвъ все ще надъ столомъ и писавъ листъ до Аделяйды. Свѣчки догорювали, полумя обняло вкôнци и папѣръ, котрымъ були свѣчки обвитî и котрый занявся теперь яснымъ блескомъ. Баронъ не бачивъ и сего. Наразъ пукла одна шкляна пôдставка на свѣчнику — старець здрôгнувся.

— Вже часъ! — сказавъ ôнъ самъ до себе.

Запечатувавъ листъ при догорающой свѣчцѣ и отчинивъ окно, щобы выпустити дымъ зъ спаленого паперу. При томъ хотѣвъ онъ ще разъ розвеселитись видомъ сеи пышнои природы, котра була єму такъ довго отчиною. Теперь не могъ онъ однакъ нѣчого добачити. Здавалось, що цѣле озеро выступило зъ свого корыта, поднялось въ гору и филювало десь высоко мѣжь небомъ а землею. Була се густа мрака, що стояла сего холодного поранку надъ землею. Она заперла зовсѣмъ отдыхъ старцеви. Єго волосє стало вохке, онъ однакъ не зважавъ вже на тоє и не лякався вже простуды. Онъ выжидавъ тужно ясного сонця. Не вже-жь не мавъ онъ нѣколи побачити сеи благодатнои планеты, котра свѣтила єму вѣрно черезъ цѣле єго довге житє? И дѣйстно такъ було. Земля отказала єму пращального усмѣху, здавалось, що середъ слёзъ гнѣваєсь на него за тоє, що покидає єи. За темною непроглядною хмарою мраки не бачивъ онъ теперь анѣ одного ясного луча анѣ однои пасмуги, анѣ одного вершка горъ. Нагло отчинились дверѣ и кандидатъ увойшовъ до комнаты.

— Вы пане велѣли себе збудити.

— Чи вже часъ? — поспытавъ баронъ.

— Такъ, але вы ще не спочили.

— Буду могъ доволѣ спочивати, коли буде вже по всѣмъ. Тонъ сихъ послѣдныхъ словъ старця записався въ серцю кандидата незатертыми звуками.

— Ту маєте скринку съ пистолетами. Мушу взяти теплѣйшу одѣжь, бо коли перемерзну, буде дрожати менѣ рука. Такъ — ще лишь капелюхъ. Ага — прошу ще взяти шпаду для отзначеня барієры. Носивъ я єи честно только лѣтъ, найже-жь отдасть менѣ она послѣдну прислугу. Чи не забувъ я чого?

Онъ оглянувся по комнатѣ.

— Думаю, що все вже уладивъ я. Листъ сей отдайте моѣй жѣнцѣ, коли буде вже по всѣмъ. Такъ — здаєсь, вже все, все уладивъ я добре и годѣ довше вже ждати.

Раптовно зъупинився ще баронъ.

— Чи були вы у Стефана? — поспытавъ онъ.

— Такъ, онъ спить.

— Коли-жь пробудиться и не знайде васъ въ комнатѣ?

— На сей случай велѣвъ я слузѣ сказати єму, що я выйшовъ за для сильного болю головы пройтись по свѣжôмъ воздусѣ. Чи хочете ще разъ єго побачити?

Баронъ боровся самъ съ собою.

— Нѣ, — сказавъ ôнъ вкôнци глухо. Я вже попрощався съ нимъ! Ходѣть!

Послѣдный поглядъ кинувъ ôнъ на дверѣ свого сына а ôттакъ сказавъ заломивши руки: „Най дѣєся воля Божа!“ и пôйшовъ прямою ходою до дверей. За нимъ ишовъ блѣдый якъ трупъ кандидатъ и нѣсъ пистолеты. Коли выйшли на свѣжый воздухъ, сказавъ до него баронъ:

— Шкода, що сонце теперь не свѣтить. Якъ-жежь охотно глянувъ бы я ще разъ на него.

Дорогою не говорили они до себе анѣ слова. Вкругъ нихъ було зимно и сумно. Здавалось, що на сей день поникла десь и сховалась вся краса сего свѣта а сей, хто лишавъ єго нынѣ, подобавъ на чоловѣка, котрый раднѣйше выходить зъ театру, коли пышну выставу сцены прикрыто куртиною.

Були вже на мѣсци.

Єгонъ, єго секундантъ, молодый лѣкарь домовый Сальтенôвъ, и професоръ Цимерманъ були вже на мѣсци. Они повитались съ собою и зняли капелюхи. Фельдгаймъ представивъ професора баронови и оба они стиснули себе за руки.

— Мôй Боже, — ôтозвався Цимерманъ — такій старый чоловѣкъ и ще поєдинкуєсь!

— Мôй ласкавый пане професоръ, — сказавъ баронъ,— въ шѣснайцять послѣдныхъ лѣтахъ мого житя допустився я богато рѣчей, котрй не личать мому вѣкови. Коли-жь мавъ я на тое ôтвагу, то не можу и не смѣю лякатись природныхъ наслѣдкôвъ мого поступованя.

Лѣкарь не зрозумѣвъ тыхъ слôвъ.

— Признаюсь вамъ, пане бароне, — говоривъ ôнъ дальше — що наколи-бъ я знавъ лишь, о що тутъ ходить, не допустивъ бы я на тое. Але я доперва въ тôй хвили дôзнався о вашôмъ имени.

Ôнъ звернувся до Єгона.

— Пане графе, чи можливо се, щобы такій молодый чоловѣкъ якъ вы на смерть або житє стававъ супротивъ та-

кого старця. Чи честь для старыхъ лѣтъ, вроджена кождому чоловѣкови, не зъупиняє васъ кидатись на сего благородного старця?

Егонъ глядѣвъ мовчки въ землю. Ôнъ подумавъ, що сей благородный старець украв ёму любку а въ ёго серци закипѣла страшна ненависть.

— А вы, пане бароне, — говоривъ дальше Цимерманъ — не вже-жь не зглянетесь на вашу родину? Вашѝ дѣти певно трясуться надъ вами и дрожать неспокôйно о тыхъ кôлька лѣтъ, котрѝ вамъ ще суджено прожити, а вы — ей се не гарно, пане бароне! А особливо жаль менѣ вашого внука, любого хлопця, що ôнъ скаже, коли дѣдусь ёго умре такою смертію?

— Не розумѣю васъ пане, о кôмъ говорите! — поспытавъ зачудованый баронъ.

— А, правда, вы не знаєте о тôмъ! Представте собѣ, вчера бувъ у мене тайкомъ вашь внукъ съ своєю скривленою ногою и хотѣвъ пôддатись безъ вѣдомости своихъ тяжкôй операціи. Се незвычайна дитина, повѣрте менѣ! Коли-бъ я бувъ дѣдусемъ такои дитины, не хотѣвъ бы я скорше умирати, якъ Богъ менѣ призначить.

— Хлопець, про котрого вы говорите, не єсть моимъ внукомъ а сыномъ, — сказавъ баронъ зворушеный.

Ученый лѣкарь глядѣвъ на старця съ великимъ зачудованёмъ. По ёго розумнôмъ лици пролетѣвъ швидко здогадъ и ёго очи звертались мимохôтъ що хвила то на барона то на Егона.

Баронъ похилився до кандидата и проговоривъ тихо:

— Маєте судъ безстороннього!

Ôттакъ звернувся до присутныхъ:

— Мои панове, вже часъ!

На вузкôмъ просторѣ мѣжь деревами було тихо неначе въ гробѣ, черезъ густый дахъ покрытыхъ вохкостію каштановыхъ листкôвъ продиралась ранѣшна мрака. Филѣ озера були такожь покрытѝ мракою и легко-лагôдно ôтбивались ôтъ берегôвъ. Утомлене око барона глядѣло въ долину, не могло однакъ вже нѣчого тамъ добачити. Видно було, що для него не було вже нѣчого въ долинѣ, що вся ёго будуч-

нôсть єго замикалась вже въ тôмъ вузкôмъ просторѣ землѣ, на котрôмъ ôнъ стоявъ.

Старець почавъ тихцемъ молитись:

— Боже мôй, дай менѣ силу, щобы я остоявъ або упавъ съ честію! Боже мôй, умилосердися надъ мною и прости менѣ, коли зле роблю, бо я думавъ, що добре поступаю! Аминь!

Кандидатъ приступивъ до барона и подавъ єму пистолетъ, ôнъ взявъ єго. Фельдгаймъ запримѣтивъ, що рука барона дрожить, але и ôнъ само дрожавъ на цѣлôмъ тѣлѣ. Вохке волосє злѣпилось єму на чолѣ, взôръ єго бувъ блуднымъ, ôнъ выглядавъ якъ сильно недужій чоловѣкъ.

Баронъ поклавъ лагôдно руку на єго рамя и сказавъ:

— Ôтваги, мôй друже!

Противники були готовй. Кандидатъ почавъ обчисляти кроки. При кождôмъ пятôмъ кроцѣ всаджувавъ ôнъ шпаду въ землю такъ, що ще довго опôсля дрожала елястична сталь. Такимъ способомъ ôтмѣрено барієру. Въ тôмъ самôмъ мѣсци, де недавно опиралась о дерево гнучка стать Аделяйды, коли розмовляла съ кандидатомъ, стоявъ теперь баронъ.

Егонъ приступивъ до него и сказавъ тихимъ и зворушенымъ голосомъ:

— Простѣть менѣ, чи остану вытяземъ, чи упаду!

Баронъ ôтповѣвъ холодно и рѣшучо:

— Въ тôй справѣ може лишь одинъ Богъ простити. Най єго засудъ рѣшає межи нами!

Егонъ зморщивъ брови и станувъ на своѣмъ мѣсци супротивъ барона.

Наступила довша мовчанка. Кандидатъ давъ знакъ. Противники выпрямились. Сальтенъ пôднѣсъ высоко блѣде лице а выпрямлена рука мѣряла прямо въ голову Егона. Ôнъ не стрѣлявъ а наближавсь до барієры. Егонъ намѣрявъ очевидно дати першій стрѣлъ баронови а самъ лишь боронитись, теперь бачивъ съ внутрѣшнымъ перелякомъ, що Сальтенъ настає на єго житє а тоє чувство покермувало мимохôть и єго руку прямо до серця барона. Теперь були она ворогами на житє и смерть.

Запираючи въ собѣ ôтдыхъ, глядѣвъ кандидатъ на движеня противникôвъ. Они наближались до себе крокъ за крокомъ и гля-

дѣли на себе цѣлою силою своихъ поглядôвъ. Просторонь мѣжь ними ставала що разъ меншою. Нѣхто зъ нихъ не мôгъ задержатись а коли-бъ бувъ тое зробивъ, мусѣвъ бы бувъ выстрѣлити. Однако не стрѣлявъ нѣхто а ноги ихъ наближались неповздержимо чимъ разъ бôльше до послѣднои смертнои меты. Они поступили ще три, чотыри кроки. Просторонь мѣжь ними була вже дуже мала. Въ тôмъ побачивъ кандидатъ, що рука барона стратила правдивый напрямъ. Въ тôй хвили положивъ баронъ ногу на барієрѣ и рôвночасно роздались два выстрѣлы а хмара дыму змѣшалась съ густою мракою.

— Я знавъ, що такъ буде! — закликавъ Фельдгаймъ, припадаючи до землѣ.

Егонъ стоявъ неначе удареный громомъ, баронъ лежавъ. Зъ єго боку текли червонй каплѣ крови и всякали въ вохку землю. Безъ слôвъ, безъ зойкôвъ похиливъ ôнъ свою сиву голову. Въ тôй хвили продерся крôзь листки деревъ теплый лучь сонця, за котрымъ ôнъ такъ туживъ, и озаривъ блѣде, благородне чоло. Та було вже се за пôзно, старець вже єго не бачивъ. Єго око глядѣло вже лишь механично передъ себе, ôтдыхъ ставав що разъ слабшій и коротшій, лѣкарѣ склонили сумно головы.

— Ôнъ самъ того хотѣвъ! — проговоривъ Егонъ неначе оправдуючись.

Фельдгаймъ кинувся середъ страшного жалю на землю на трупа и занѣсся сильнымъ, голоснымъ плачемъ.

— Ходѣмъ! сказали лѣкарѣ, — передвсѣмъ треба єго завести домôвъ.

Они занесли умираючого до поѣзду Цимермана. Въ часѣ повôльнои ѣзды зробили лѣкарѣ все, що лишь далось зробити. Однакъ куля втиснулась пôдъ праве рамя и перейшла крôзь легки. Закимъ приѣхали домôвъ, ôтдавъ старець духа; зъ поѣзду знято вже трупа.

— Тихо, лишь тихо! — приказувавъ кандидатъ, лякаючись пробудити Стефана.

Въ палатѣ було зовсѣмъ ще тихо. Було доперва пôвъ до шестои и люде не вставали ще до працѣ. Малый сей, сумный похôдъ поступавъ тихцемъ до комнатъ Аделяйды. Кандидатъ, котрый ишовъ попереду и державъ обома руками

трупа, не мавъ анѣ однои руки свобôднои, застукавъ лôктемъ до дверей. Бувъ се дивный, незвычайный стукôтъ. Аделяйда не спала цѣлу нôчь и плакала — вкôнци заснула надъ раномъ, не розбираючись зовсѣмъ, въ неспокôйный, томлячій сонъ. Наразъ почула она глухій стукôтъ до дверей и се пробудило єи.

— Хто се? закликала идучи до дверей.

— Ласкава панѣ, —ôтозвавсь кандидатъ, — ôтчинѣть якъ найскорше, се вашь мужь..

Не скôнчивъ. Аделяйда обернула живо ключь въ дверехъ; се мужь єи ишовъ до неи, она кинесь єму въ ноги, буде єго просила о прощенє и все може ще бути добре. Въ тôй хвили бажала сердечно Аделяйда погодитись съ тяжко зраненымъ серцемъ свого мужа.

Дверѣ ôтчинились. Аделяйда скочила въ задъ и съ крикомъ заточилась пôдъ стѣну. Отже то такъ приходивъ мужь єи до неи?

— Боже всемогучій, якъ се сталось?

Лѣкарѣ положили трупа на постѣль.

— Графъ Шорнъ убивъ вашого мужа въ поєдинку! — сказавъ кандидатъ съ страшною ясностею и звязлостею.

— Боже, умилосердися надъ мною! — закричала нещасна жѣнка, упадаючи на колѣна. — Я не хотѣла того, нѣ!

Кандидатъ давъ знакъ лѣкарямъ и они выйшли съ нимъ разомъ зъ комнаты, оставляючи Аделяйду саму одну съ трупомъ.

— Боже мôй, Боже! — голосила она середъ смертного суму — нехай кровь тая упаде не на мене, не на мене! Сальтенъ, прости менѣ, поглянь на мене, скажи менѣ, що прощаєшь! Направлю тоє, въ чѣмъ я зблудила, зроблю тебе щасливымъ ажь до кôнця твого житя! Не вже-жь Богъ такій немилосердный? Чи вже не можу я доповнити того, що занедбала, ôтпокутувати того, въ чѣмъ прогрѣшилась, маю-жь черезъ цѣле моє житє тягнути сей жаль, тую тяжку рану? Горе менѣ! Твои уста не отворяться нѣколи, щобы простити менѣ, а нѣхто другій не може того здѣлати за тебе. Я пропаща на вѣки! О Сальтенъ! мôй друже, батьку моєи дитины, добрый, незабутый мужу, кому-жь выплачу я всю тую лю-

бовь, котру я тобѣ завинила? Ты ôтходишь теперь зъ ôтси и оставляєшь мене съ великою, тяжкою и непростимою виною!

Она притиснула слёзами залите лице до зимнои руки трупа и цѣлувала єи разъ за разомъ и дожидала ôтповѣди, неначе-бы можь було дôждатись єи ôтъ помершого. А ôнъ лежавъ такъ тихо — такъ страшно тихо! На чолѣ єго блестѣвъ вѣнець мученичои смерти, на устахъ єго сіявъ усмѣхъ, послѣдна прислуга, яку ôтдали мускулы ôтлѣтаючôй душѣ.

Страшный бувъ сей трупъ а однакъ и гарною була тая сива голова, котра за для неи рѣшилась ôтдати житє. Аделяйда заломила руки и молилась въ глубинѣ роздертои душѣ.

Наразъ почула она ôтгомонъ крокôвъ на сходахъ. Она знала тй кроки. Съ перелякомъ прискочила до дверей и замкнула ихъ зъ середины неначе-бы грозило ѣй ôтъ тыхъ крокôвъ велике небезпеченьство, ôттакъ звернулась до трупа и сховала своє лице въ фалдахъ єго одежи. Почувся стукôтъ до дверей. Аделяйда не ôтзывалась.

— Аделяйдо! — роздався голосъ Егона. — Чи нема тебе тамъ?

Аделяйда мовчала.

— Аделяйдо, чи не чуєшь? Я прійшовъ попращатись съ тобою!

Аделяйда мовчала.

— Чи можешь ты пустити мене въ свѣтъ не попрощавшись, не сказавши „будь здоровый!“

И зновъ ждавъ ôнъ кôлька хвиль.

— Аделяйдо! коли ты ôтганяєшь мене ôтъ свого порога, то мы розлучаємось нынѣ на вѣки!

И тая грозьба не помагала. Аделяйда була неначе прикована до трупа. Здавалось, що она хотѣла, щобы умершій наглядно бачивъ єи покуту и поправу.

— Аделяйдо! — просивъ дальше Егонъ. — Я тутъ стою на колѣнахъ и порôгъ твôй обмываю слёзами. Не доводи мене до роспуки, бо я збожеволѣю, коли буду мусѣвъ ôдôйти зъ ôтси не бачивши тебе, не дôткнувшись твоєи руки.

Тогды Аделяйда скочила и ôтчинила дверѣ. Егонъ стоявъ на колѣнахъ передъ порогомъ; гарна, блѣда жѣнка, котрои клясичну головку окружали ясній кучерѣ неначе авреоля, здавалась єму неземскимъ явищемъ.

— Егоне! — сказала она поважно и холодно, — коли ты думаєшь, що я могла бы тобѣ тутъ передъ тымъ трупомъ подати руку, то ты недостойный того, що я тебе коли-будь любила! Иди — утѣкай! Нашѝ дороги розбѝшлись нынѣ на все! Сей трупъ загородивъ менѣ на вѣки до тебе дорогу, я не можу перейти по нѣмъ, ѝнъ єсть пограничнымъ каменемъ, на котрѝмъ читаю выписану кровавыми буквами мою провину, до котрои довѣвъ мене ты и твоя грѣшна любовь!

Егонъ пѝдскочивъ, хотѣвъ взяти єи за руку, однакъ она ѝтхилилась ѝтъ него.

— Я почитаю и розумѣю твѝй бѝль, — почавъ ѝнъ говорити, — и мѝгъ бы я знайти такожь немало на мою оборону. Я мѝгъ бы сказати, що ты не маєшь теперь права ѝткидати моєи любови до тебе, бо она лишь одна повела мене на тую кроваву стежку. Однако не хочу я боязко скидати зъ себе всеи вины. Але клянуся тобѣ, що не занедбаю ужити нѣякого средства, щобы тебе зновъ позыскати для себе, а коли не удасться тоє менѣ, тогды спѝзнаю, що чувство твоє не було любовю, спѝзнаю, що цѣле моє житє було для тебе лишь хвилевою играшкою и тогды — стережись ты, зманлива Цирце, передъ моєю страшною пѝмстою!

Аделяйда ѝтвернула съ ѝтразою ѝтъ него лице и на половину омлѣвши, сперла чоло на одвѣрокъ.

Неначе дикій звѣръ кинувся на ню Егонъ, притиснувъ єи, закимъ могла отямитись, сильно до груди и вытиснувъ на єи шиѣ горячій, пристрастный поцѣлуй.

— До побаченя, моя Аделяйдѝ! закликавъ ѝнъ збѣгаючи швидко по сходахъ.

Прийшовши до своєи комнаты, заставъ ѝнъ тамъ Виктора.

— Вую, чи хочете ѝтъѣздити безъ мене? — поспытавъ сей єго.

— Такъ, мѝй хлопче, за годину мушу бути вже на зелѣзници, бо инакше не мѝгъ бы я вже нѣколи зъ ѝтси выдѝстатись. Ты поѣдешь за мною завтра и привезешь мои рѣчи. На нынѣ выстане менѣ торба. Будешь про все памятати, правда?

— Вую, — поспытавъ Викторъ, — що має значити сей дивный несупокѝй и галасъ въ цѣлѝмъ домѣ? Чи не поєдинкувались вы тутъ съ кимъ?

— Такъ есть, мôй Викторе, однакъ надѣюсь, що зъумѣєшь додержати тайны.

— Даю на тоє жовнѣрске слово!

— Я мавъ нещастє застрѣлити пана фонъ Сальтенъ.

— О, до бѣса! — закричавъ Викторъ перелякавшись.

— О то менѣ разъ пригода!

Ôнъ потрясъ головою.

— Бѣдный старикъ! Справдѣ жаль менѣ єго! Але о що вамъ ходило? Чи не задля ласкавои...

— Мовчи, негôднику! — сказавъ Єгонъ приказуючимъ тономъ, лагодячись чимъ скорше до дороги.

Викторъ приложивъ руку до шапки.

— Не въ лихôй думцѣ сказано, пане графе!

Сказавъ тоє и выйшовъ переляканый зъ комнаты.

Єгонъ приладився тымчасомъ до дороги. Ажь ôдôтхнувъ лекше, коли переступивъ порôгъ. Було ще дуже рано, ледви може була сема година, тожь мôгъ ôнъ ôтъѣхати безъ перепоны.

Коли выходивъ зъ подвôря, здавалось єму наразъ, що повиненъ бувъ подякувати господареви за єго гостинноôсть. Сей господарь лежавъ однакъ тамъ убитый вдячною рукою гостя. По тѣлѣ Єгона пробѣгъ зимный морозъ, ôнъ здрôгнувся!

— Не хотѣвъ инакше! — подумавъ ôнъ собѣ и то потѣшало єго.

Завтра буде ôнъ вже за границею а тогды буде для него цѣла тая катастрофа лишь пустымъ сномъ, що давивъ довгій часъ душу и мучивъ несупокоємъ, однакъ въ кôнци перейшовъ безслѣдно.

Швидкою ходою спѣшивъ ôнъ черезъ огородъ. Ôнъ хотѣвъ дôстатись сухопутємъ до Цириху, звернувся отже на лѣво до т. зв. „долины“. Густа мрака, зза котрои не вырынало сонце, спріяла єго втечѣ. Всюды було глухо и темно.

Наразъ здавалось Єгонови, що за єго кроками розлягаєсь ихъ ôтгомонъ, ôнъ чувъ свои кроки подвôйно. Ôнъ зъупинився, однакъ ôтгомонъ сей тревавъ дальше и не перестававъ. Ôнъ оглянувся, однакъ око єго не могло продертись крôзъ мраку. Ôнъ поспѣшавъ дальше, але кроки наблизались чимъ разъ бôльше до него. Теперь знавъ ôнъ, що се погоня иде за нимъ, хотѣвъ сховатись, але не було де. Теперъ пôзнавъ ôнъ такожь

хто гонить за нимъ. Бувъ се кандидатъ. За кôлька минутъ досягнувъ ôнъ єго.

— Стôй! — закликавъ кандидатъ, хватаючи графа за руку.

Егонъ станувъ неначе вкопаный. Кандидатъ бувъ въ тôй хвили єго воплоченою судьбою и ôнъ не мôгъ уйти передъ нею. Фельдгаймъ державъ въ руцѣ пистолетъ барона и бѣгъ безъ ôтдыху а на єго лици малювалась страшенна завзятôсть и велика жадоба пôмсты.

Ôнъ старавсь теперь втиснути Егонови одинъ пистолетъ до руки, говорячи съ затисненими зубами:

— Боронись!

— Що се значить? — сказавъ графъ, ôтпыхаючи руку кандидата.

— Пытаєтесь! Чи могли вы думати, що позволю вамъ утечи зъ ôтси безкарно, що буду супокôйно глядѣти на смерть найлучшого и найчеснѣйшого чоловѣка на свѣтѣ? Ôтъ кôлькохъ недѣль переносивъ я на собѣ надлюдскй рѣчи съ надлюдскою терпеливостею, въ моѣмъ серцю громадились обиды за обидами, гнѣвъ за гнѣвомъ, а я терпѣвъ и мовчавъ. Я давився ненавистю а однакъ не смѣвъ слова промовити! Але все має свои границѣ а и моя терпеливôсть дôйшла до самого краю. Ты взявъ менѣ женщину, котру я обожавъ, ты убивъ чоловѣка, котрый бувъ для мене ôтцемъ, ты здоптавъ ногами найбôльшй мои святощѣ! Ôтъ тебе, пôдлый негôднику, жадаю я теперь ôтплаты въ имя убитого тобою чоловѣка, въ имя єго нещасного сына и моихъ власныхъ страданъ!

Егонъ поблѣдъ и поступивъ кôлька крокôвъ въ задъ, такого противника не бачивъ ôнъ ще нѣколи передъ собою.

— Послухайте мене пане,— почавъ ôнъ говорити трясучись зъ переляку, — я почислюсь съ вами, однакъ въ честнôмъ поєдинку а не тутъ теперь безъ свѣдкôвъ, безъ лѣкаря! Стрѣлятись тутъ такъ близко дому и середъ такихъ обставинъ, значило-бъ самохôть ôтдатись въ руки справедливости а се було бы гôрше для мене ôтъ самои смерти! Зважте, що моя будучнôсть и честь Аделяйды залежить ôтъ того, щобы я ôдôйшовъ зъ ôтси незамѣтно. Простѣть менѣ а даю

вамъ слово чести, що ставлюсь вамъ, коли лишь забажаєте сего!

— Що?! — закликавъ грôзно кандидатъ. — То вы маєте ôтвагу лишь супротивъ безсильныхъ старцѣвъ, а супротивъ мущинъ стаєте боягузомъ, взываєте лѣкарѣвъ и свѣдкôвъ и хочете выкрутитись обѣцянками? Маю-жь я повѣрити чести чоловѣка, котрого цѣле поступоване було таке безчестне? Справдѣ, вы, пане графе, хиба ще нѣколи не бачили, якъ выглядає до глубины душѣ зраненый чоловѣкъ, коли думаєте, що я буду глядѣти холоднокровно на смерть безневинного старця зъ вашои руки и не стану супротивъ васъ кровожаднымъ тигромъ, котрый не знайде супокою, ажь поки не скупаєсь въ вашôй крови!

Ôнъ втиснувъ ему пистолетъ до руки.

— Боронись, негôднику, а то застрѣлю тебе неначе пса!

— Нѣ и ще разъ нѣ! — ôтпиравъ Егонъ. — Досыть вже злочиньства и крови, робѣть, що схочете, а я не буду стрѣлятись! И ôнъ ôткинувъ ôтъ себе пистолетъ.

— Се грудь моя, божевôльный чоловѣче, стрѣляйте теперь до безборонного, наколи маєте на тоє ôтвагу!

— Пôдляко! — закликавъ кандидатъ, ôткидаючи такожь пистолетъ. — Нѣ, ты недостойный сего, щобы я черезъ тебе ставъ убійцею, я зъумѣю иншимъ способомъ назнаменувати тебе на цѣле житє пятномъ нечести!

Ôнъ обнявъ тѣло графа своими зелѣзными раменами. Они боролись мовчки съ собою. Пальцѣ кандидата впивались мовь острѝ ножѣ въ мягке тѣло графа. Єго гнучка стать зôгнулась въ страшныхъ обнятяхъ неначе розпалена сталь мѣжь молотомъ а коваломъ. Пястуки графа спадали тяжко на противника, однакъ ôтбивались глухо ôтъ єго твердого хребта и збôльшували лишь єго нѣме завзятє. Оба они згиналисъ то въ одну то въ другу сторону и не знати було, чіє вôзьме верхъ.

Въ тôмъ удалось графови вытягнути ножикъ зъ кишенѣ; ôнъ ôтворивъ єи при помочи зубôвъ и ударивъ кандидата нимъ такъ сильно, що ножикъ вбився въ єго тѣло по саму рукоять. Неначе зраненый тигръ кинувся теперь Фельдгаймъ на графа, пôднѣсъ єго въ гору такъ, що сей шукаючи точки

опертя хвативъ въ руки корчь рожи, що росла недалеко. Кандидатъ дусивъ єго за горло такъ, що єго легкимъ не ставало вже зовсѣмъ воздуху, а чимъ бôльше тративъ ôнъ ôтдыхъ, тымъ судорожнѣйше хватали єго руки за корчь рожи. Наразъ зломилось деревце и упало, а съ нимъ упавъ и графъ, держачи надломаный вершокъ все сильно въ рукахъ. Кандидатъ клякнувъ на єго груди, залитый кровю и засыпаный листками рожь, що такъ и посыпались на него зъ зломаного корча. Ôнъ ôтломавъ зъ корча одну грубу, тернисту галузку и протягнувъ єи тричи по лици графа:

— То для уводителя жѣнокъ, то для злодѣя чужого добра а то для убійцѣ свого гостинного друга! — говоривъ ôнъ за кождымъ разомъ.

Ôттакъ пôднявся самъ и взявъ омлѣвшого графа за обшивку, щобы пôднести єго до горы. Сему не стало вже силы, кандидатъ допомôгъ єму. На лици Егона бувъ страшный, кровавый хрестъ, зъ єго чола и лиця сплывала густа кровь, ôнъ не бувъ въ силѣ и слова промовити. Безвѣстно сперся ôнъ на рамя свого ворога — кôлька хвиль перейшло середъ мовчанки. Кандидатъ выжидавъ, ажь поки графъ не прійде до себе; ôттакъ ôтозвався съ давнѣйшимъ холодомъ:

— Такъ, пане графе, теперь можете ити своєю дорогою, мы вже почислились съ собою!

— Ôтплатишь ты менѣ за тоє твоимъ власнымъ житємъ! — простогнавъ Егонъ.

Кандидатъ здвигнувъ погордливо раменами и не ôтповѣвъ на тоє анѣ слова.

Графъ обтиравъ собѣ кровь. Ôнъ мусѣвъ доконче спѣшитись, була вже крайна пора. Але чи мôгъ ôнъ показатись свѣтови съ такими ранами? Ôнъ бувъ споганеный на довго а може и на все, бо зъ єго лиця звисала скôра великими шматами. Не були се раны, котрѣ могли бы прикрасити лице Іоаниты, було се знамя ганьбы и нечести, котрои не можь було нѣчимъ затерти. Морозъ пробѣгъ по тѣлѣ Егона; ôнъ бачивъ божій судъ въ тôмъ, що зробивъ єму кандидатъ.

Непевнымъ крокомъ пôшовъ ôнъ дальше, ôттручаючи ногою вершокъ рожевого корча. Єму здавалось въ тôй хвили, що се єсть єго власне родове дерево, котрому ôтломивъ ôнъ корону.

XX.

Довгій и сумный день розтягнувся надъ оселею Сальтенôвъ. Фельдгаймови удалось удержати Стефана въ несвѣдомости о смерти ôтця, однакъ хлопець бувъ дуже неспокôйный и чимъ довше тревавъ сей несупокôй, тымъ менше вѣривъ ôнъ свому учителеви. На прошенє кандидата лишивсь ôнъ въ постели и ждавъ нетерпеливо повороту ôтця, котрый, якъ говорывъ єму кандидатъ, поѣхавъ бувъ до Цуриху и мавъ скоро вернутись. Коли надôйшовъ вечѣръ а батька все ще не було, заволодѣла хлопцемъ якась незвычайна тревога. Ôнъ заострявъ свôй слухъ, звертаючи пильну увагу на кождый найменшій шелестъ и єму здалось, що чує якúсь незвычайнй, дивовижнй рѣчи. Єму здалось, що чує надъ собою плачѣ, ôтчинюваня и зачинюваня дверей и урываній, скорй кроки. Тѣтки не заглянули до него анѣ разу черезъ цѣлый день.

Кандидатъ говорывъ єму вправдѣ, що они гнѣваються на него за єго поступоване взглядомъ матери, однакъ все таки не мôгъ ôнъ собѣ сего зовсѣмъ докладно вытолкувати. Мати бажала тричи бачитись съ нимъ, однакъ ôнъ не хотѣвъ сего. Теперь бажавъ ôнъ вже, щобы мати прійшла, бо надѣявсь дôзнатися ôтъ неи всю правду, котру закрывавъ передъ нимъ Фельдгаймъ. Щоразъ ставало темнѣйше и щоразъ голоснѣйше билось серце Стефана. Ôнъ хотѣвъ закричати и тымъ способомъ прикликати до себе батька, однакъ якась непонята сила вздержувала єго ôтъ сего.

Наразъ ôдозвались въ сѣняхъ тяжкй кроки. Хлопець почавъ надслухувати. Фельдгаймъ почавъ противъ свому звычаєви говорити чимъ разъ голоснѣйше, такъ що Стефанъ порозумѣвъ, що ôнъ хоче своимъ голосомъ закрыти передъ єго слухомъ ôтгомôнъ тыхъ тяжкихъ крокôвъ. Здавалося, що се кôлькокъ людей несе щось великого, тяжкого. Хлопець чувъ, якъ они часто приоставали и якъ неразъ не могли устеречись, щобы предметомъ, котрый несли, не ударити до стѣны. Дальше почали ступати по сходахъ, несли свôй

тягаръ до горѣшнои салѣ и принѣсши поклали єго такъ тяжко, що ажь стеля задрожала. Опôсля роздались на горѣ кроки чимъ разъ лекшй и швыдшй, а середъ нихъ чутно було якйсь дивнй плачѣ и зойки. Не можь було вже и сумнѣватись, що тамъ на горѣ дѣялось щось страшного!

Стефанъ не знавъ, що маєъ собою почати. Ôнъ примкнувъ очи и удававъ, що спить.

Наразъ застукавъ хтось до комнаты барона. Кандидатъ выйшовъ швидко. Була се Аделяйда.

— Пане Фельдгаймъ, — прошептала она, — вже принесли домовину и я помогла власными руками вложити до неи тѣло. Я терпѣла и каялась, якъ може лишь чоловѣкъ каятись, и надѣюсь, що теперь ачейже пустите мене до моєи дитины.

Фельдгаймъ ôтсунувъ єи лагôдно на бôкъ и поступаючи за нею примкнувъ дверѣ за собою.

— Ôнъ спить, позвольте єму ôтпочати, хочь нынѣ ще!

— Якй вы немилосернй! — жалувалась Аделяйда. — Вы одинъ маєте вплывъ на мого сына, одинъ вы могли бы вернути менѣ єго, а не хочете сего здѣлати. Вы не поступаєте пôсля бажаня небôщика, бо зъ тыхъ кôлькохъ слôвъ, що передавъ ôнъ черезъ васъ до мене, не ôтзываєсь ненависть а милосердіє и лагôднôсть. О, ôнъ знавъ мене добре! Ôнъ знавъ, що я буду страшно каятись, страшно жалувати сеи нещаснои хвилѣ, и ôнъ простивъ менѣ, змилосердився надô мною, а вы не можете, не хочете менѣ простити!

Аделяйда зъупинилась и ударилась маленькою своєю ручкою въ чоло.

Фельдгаймъ потрясъ головою и мовчавъ.

— Однакъ вы повинні бути для мене справедливымъ, вы повинні бути и будете такимъ! — говорила Аделяйда съ чимъ разъ бôльшою пристрастею. Вы не маєте права погорджувати мною, глядѣти на мене такъ зъ высока, бо и вы такожь виновникомъ мого нещастя. Вы одинъ могли мене выратувати, а однакъ позволили менѣ упасти!

Фельдгаймъ задрожавъ.

— Такъ єсть! Слухайте мене: говорю до васъ голосомъ самого духа, бо тѣло моє не забажає по тôмъ, чого нынѣ зазнало, нѣякихъ бôльше розкошей. Рука ваша знищила въ

все ще въ обôймахъ омлѣвшу Аделяйду. — О що-жь обвиняють мене?

— Графа Шорна придержала власть. Ôнъ обжалувавъ васъ, що вы выкликали поєдинокъ и намѣряли єго самого убити.

— Розумѣю! — сказавъ Фельдгаймъ, прийшовши въ тôй хвили до себе. — Я готовый ити съ вами, мои панове!

Ôнъ пôднявся зъ землѣ, пôднѣсъ Аделяйду, занѣсъ єи до другои комнаты и положивъ тамъ на канапу.

Стефанъ приглядався всему тому съ нѣмою розпукою. Коли Фельдгаймъ збирався ôтходити, учѣпився судорожно єго одежи.

— Пане Фельдгаймъ, вы невинній, вы не сповнили нѣякого злочиньства, не дайтесь вести, наче злочинець.

— Я мушу пôддатись праву, моє любе дитя, крѣпися и знеси тоє, чого не можна змѣнити. Дай менѣ супокôйно ôдойти, а коли твоя мати очуняє, то звернись до неи съ любовю и не рани бôльше и такъ вже дуже зараненого єи серця. Я надѣюсь незабаромъ вернутись; бувай здоровъ!

— О, чи може се бути, щобы мôгъ я все тоє наразъ пережити? Що ино утративъ я ôтця, а теперь теряю васъ! — голосивъ бѣдный Стефанъ, заломуючи дрожачи руки. — Боже, мôй Боже, якъ перенесу я всѣ тї нещастя, я, бѣдне, слабосильне существо!

— Ты повиненъ тоє перенести и перенесешь безъ сумнѣву, бо самъ Богъ хоче, щобы ты добився своєи долѣ „власными силами!“

Кандидатъ выйшовъ пôдъ ескортою зъ комнаты. Стефанъ лишився самъ одинъ. Слова кандидата розлились по єго зболѣлôй душѣ неначе розтопленый металь и насталили єи твердо до борбы съ лютою судьбою. На небосклонѣ єго будучности сиявъ передъ єго очима написаный золотыми буквами провôдный окликъ: „Власными силами!...“

Конець.

Переложивъ
Евгенiй Олесницкiй

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОЇ ЛІТ. ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ
ЛЬВОВ

„Дѣло“ политична часопись выходить у Львовѣ три разы въ тыждень, що вѳвторка, четверга и суботы. Предплата на „Дѣло“ выносить рѳчно 12 зр. а. в., пѳврѳчно 6 зр. а. в., чвертьрѳчно 3 зр. а. в.

Яко литературный додатокъ „Дѣла“ выходить „**Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей**“ два разы въ мѣсяць кождого 15 и послѣдного кождого мѣсяця въ два аркушѣ печатнй, рѳчно надъ 50 аркушѣвъ печатныхъ.

Предплата на „Библіотеку найзнаменитшихъ повѣстей“ выносить рѳчно 5 зр. а. в., пѳврѳчно 2 зр. 50 кр. а в.

Предплата на „Дѣло“ разомъ съ „Библіотекою найз. повѣстей“ выносить рѳчно 16 зр. а. в., пѳврѳчно 8 зр. а в., чвертьрѳчно 4 зр. а. в.

☞ **Хто купує давнѣйшихъ томѳвъ „Библіотеки найзнм. повѣстей“ найменше за 10 зр., то опускаєся 25% изъ цѣны склеповои.**

Предплату на „Дѣло“ и „Библіотеку“ якъ и грошѣ на выданй доси книжки слѣдує пересылати до **Администрації „Дѣла“ у Львовѣ.**

„БИБЛІОТЕКИ НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ“

выйшло доси:

Томъ I—III. **Въ оборонѣ чести** — повѣсть зъ нѣмецкого *Г. Раймунда*, — всѣ три томы разомъ въ одной книжцѣ. Цѣна 2 зр. 50 кр. (съ пересылкою 2 зр. 70 кр.)

Томъ IV. **Дымъ** — повѣсть зъ россійского *Ивана Тургенева*. Цѣна 1 зр. 50 кр. (съ пересылкою 1 зр. 70 кр.)

Томъ V—VI. **Стефанъ Лаврентій** — повѣсть зъ англійского *Едвардса*. 2 томы разомъ въ одной книжцѣ. Цѣна 2 зр. 70 кр. (зъ пересылкою 2 зр. 90 кр.)

Томъ VII. **Любовь убогого молодця** — повѣсть зъ французского *Октава Фейлета*. Цѣна 1 зр. 20 кр. (съ пересылкою 1 зр. 30 кр.).

Томъ VIII. **Новорочній Дзвоны** повѣстка зъ англійского *Кароля Дікенса* Цѣна 60 кр. (съ пересылкою 70 кр.).

Томъ IX—XI. **Грошѣ а праця** повѣсть зъ шведского *Дядька Адама*, въ 3 томахъ (въ одной книжцѣ). Цѣна 3 зр. 20 кр. (съ пересылкою почт. 3 зр. 40 кр. а. в.)

Томъ XII. **Мѣщаньске племя** повѣсть зъ нѣмецкого *Г. Раймунда*. Цѣна 1 зр. 20 кр. (съ пересылкою 1 зр. 35 кр.)

Томъ XIII. **Зъ великого Свѣта** повѣсть зъ французского *Октава Фейлета*. Цѣна 80 кр. (съ пересылкою 90 кр.)

Томъ XIV. **Фромонтъ молодшій и Рislеръ старшій** повѣсть зъ французского. Цѣна 1 зр. 80 кр. (съ пересылкою 2 зр.)

Томъ XV. **Золотый Чоловѣкъ**, повѣсть *Мавра Іокая*, зъ угорского. Цѣна 1 зр. 80 кр. (съ пересылкою 2 зр.)

Томъ XVI. **Два мѣста**, повѣсть *Кароля Дікенса*, зъ англійского Цѣна 2 зр. (съ пересылкою 2 зр. 20 кр.)

Томъ XVII. **Батько Горіо** повѣсть *Бальзака*, зъ французского Цѣна 2 зр (съ перес. 2 зр. 20 кр.)

Томъ XVIII. **Князь Серебряный** повѣсть *гр. А. К. Толстого*, зъ россійского. Цѣна 2 зр. (съ пересылкою 2 зр. 20 кр.)

Томъ XIX. **Зъ чужихъ зѣльниковъ** І. Зборникъ повѣстокъ и оповѣдань. Цѣна 1 зр. 40 кр.

Томъ XX. **Набобъ** повѣсть *Альфонса Додета* зъ франц. Цѣна 2 зр. 70 кр.

Томъ XXI **Батьки и дѣти** *И. Тургенева* (зъ велико-рускаго). Цѣна 1 зр. 20 кр. (съ перес. 1.40).

Томъ XXII. **Власными силами** *Вильгельмины Гилернъ* (зъ нѣмецкого) Цѣна 1 зр. 20 кр. (съ перес. 1.40).

Томъ XIII. **Великій Лѣмъ** *Юрія Онета* (зъ французского) друкуєся.

Кромѣ того выйшли **накладомъ редакціи „Дѣла“**.

1. **Безталанне сватанье** образокъ зъ галицкого житя, написавъ *Василь Барвѣнокъ*. Цѣна 80 кр., съ пересылкою 90 кр.
2. **Мертвій Душѣ** поема зъ россійского *М. Гоголя* (съ портретомъ автора.) Цѣна 1 зр. 80 кр. съ пересылкою 2 зр. а. в.
3. **Походъ Собѣского подъ Вѣдень** р. 1683. Написавъ *Стефанъ Качала*. Цѣна 20 кр. съ перес. 25 кр.

60

И 23.884

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.
III 3092/22.

Гилернъ

Власними силами

3092
22.